

JENS RYDGREN OCH ANDERS WIDFELDT (RED.)

Från Le Pen till Pim Fortuyn

— POPULISM OCH PARLAMENTARISK
HÖGEREXTREMISM I DAGENS EUROPA

Oversättning
Kap 3-8
Lars G Larsson

Libri

Från Le Pen till Pim Fortuyn

ISBN 91-47-07376-4
© 2004 Författarna och Liber AB

Redaktör: Annika Möller
Omslag och grafisk formgivning: Daniel Sjöfors

Uppplaga 1:1

Tryckt på miljövänligt papper

Sättning: Lundatext AB
Printed in Sweden by
Daleke Grafiska AB, Malmö 2004

⚠ KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Den som bryter mot lagen om upphovsrätt kan åtalas av allmän åklagare och dömas till böter eller fängelse i upp till två år samt bli skyldig erlägga ersättning till upphovsman/rättsinnehavare.

Liber AB, Baltzarsgatan 4, 205 10 Malmö
tfn 040-25 86 00, fax 040-97 05 50
<http://www.liber.se>
Kundtjänst tfn 08-690 93 30, fax 08-690 93 01

Förord

Trots att vi båda har forskat om den europeiska och skandinaviska radikala högerpopulismen under många år, väcktes inte idén om att redigera en svenskspråkig antologi om ämnet förrän under hösten 2001 och, kanske framför allt, våren 2002. Under hösten 2001 lyckades Dansk Folkeparti flytta fram sina positioner och vinna 12 procent av rösterna i det danska valet till folketinget, efter en valkampanj som mycket starkt dominerats av invandrarfrågan. I april 2002 lyckades Jean-Marie Le Pen – oväntat för de flesta – med 16,9 procent av rösterna slå ut socialistpartiets kandidat och gå vidare till den andra omgången av det franska presidentvalet. Kort därefter följde den dramatiska framväxten av Pim Fortuyns parti i Nederländerna, mordet på Fortuyn i maj, och partiets stora valframgångar några dagar senare. Dessa händelser väckte allmänhetens och massmedias intresse – ett intresse som förstärktes av det stundande svenska riksdagsvalet i september samma år: skulle ett liknande parti, som kombinerar nationalistisk främlingsfientlighet och populistiskt missnöje, kunna växa fram och nå valframgångar även i Sverige? Och mer generellt, under vilka betingelser växer framgångsrika högerpopulistiska partier fram?

Som ett naturligt led i universitetens tredje uppgift, dvs. att bidra till att föra ut forskningen till en bredare allmänhet, försökte vi i möjligaste mån delge andra vår kunskap inom området, främst de journalister som hörde av sig. Många ville dock läsa mer på egen hand, inte minst många av de studenter som kontaktade oss. När vi tvingades konstatera att vi, trots en växande engelskspråkig litteratur, inte kunde rekommendera "någon bra bok på svenska" – av det enkla skälet att det inte fanns någon – möttes vi ofta av lika delar besvikelse och förvåning. "Det borde det väl finnas? Det är ju ett viktigt och spännande ämne!" Vi kunde inte annat än att instänma, och beslöt oss för att sammanställa denna antologi, vars olika kapitel behandlar den radikala högerpopulismen i Danmark, Frankrike, Italien, Nederländerna, Norge, Sverige och Österrike.

Vid sidan av våra medförfattare vill vi tacka Hanna Wettermark och Annika Möller på Liber. Arbetet med antologin har delvis finansierats med projektmedel från Vetenskapsrådet (2002-3371).

Utrecht och Aberdeen i juni 2004

Jens Rydgren och Anders Witzfeldt

Författare

Jørgen Goul Andersen, f. 1953, professor i politisk sociologi vid Aalborg universitet, har ett stort antal publikationer inom forskningsområdet som väljarbetende, politiskt delagande, välfärdstaren och högerpopulism. Han ingick i ledningen för den danska maktutredningen, som presenterade sin slutrapport i oktober 2003 (*Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra Magtutredningen* Århus: Aarhus Universitetsforlag 2003).

Anniken Hagelund, f. 1972, forskare vid Institut for samfunnsforskning i Oslo, har invandrings- och integrationspolitik, och politiska diskurser som huvudsakliga forskningsintressen. Hennes doktorsavhandling har titeln *The Importance of Being Decent. Political Discourse on Immigration in Norway 1970-2002* (Oslo: Unipax 2003).

Max Riedlsperger, f. 1937, är professor emeritus i historia vid California Polytechnic State University, San Luis Obispo i USA. Han har skrivit boken *The Lingering Shadow of Nazism: The Austrian Independent Party Movement since 1945* (New York: East European Monographs of Columbia University Press, 1978), samt ett flertal artiklar om österrikisk politisk historia.

Carlo Ruzza, f. 1952, är docent vid Sociologiska institutionen vid Trento universitet i Italien. Han har tidigare publicerat bland annat *Europe and Civil Society: Movement Coalitions and European Governance* (2004) och en stor mängd akademiska artiklar som behandlar högerpopulism, anti-rasism and sociala rörelser.

Jens Rydgren, f. 1969, är forskare vid Sociologiska institutionen, Stockholms universitet. Han har tidigare publicerat bland annat *The Populist Challenge: Political Protest and Ethno-nationalist Mobilization in France* (2003) och *From Tax Populism to Ethnic Nationalism: Radical Right-wing Populism in Sweden, 1988-2003* (kommande under 2005).

Joop J. M. van Holsteyn, f. 1957, är docent vid Statsvetenskapliga institutionen vid Leiden universitet i Nederländerna. Hans senaste bok är *Democratie in verval? (Demokrati i förfall? 2002*, som redigerades tillsammans med Cas Mudde). Han har också publicerat ett flertal akademiska artiklar som behandlar högerpopulism.

Anders Wjåfeldt, f. 1960, är lekturer i Politics vid University of Aberdeen i Skottland. Hans forskningsintressen är politiska partier, partimedlemskap och högerextremism-/populism. Bland hans publikationer kan nämnas *Linking Parties With People? Party Membership in Sweden 1960-1997* (Aldershot: Ashgate 1999), "Scandinavia: Mixed success for the populist right parties", *Parliamentary Affairs*, 53:3 (juli 2000) och "Elite Collusion and Public Defiance: Sweden's Euro Referendum in 2003", *West European Politics*, 27:3 (juli 2004).

<i>Impeball</i>	
Introduktion: Den radikala högerpopulismen – en etablerad politisk kraft	9
<i>Anders Witzfeldt</i>	
Den radikala högerpopulismens historia.....	12
Ett nytt utvecklingskede för den radikala högerpopulismen?	15
Vad är radikal högerpopulism?	18
<i>Jens Rydgren</i>	
Populism	19
Populistisk ideologi.....	19
Populistisk strategi: Anti-etablissemanngsstrategin.....	22
Skattepopulism och radikal högerpopulism	24
Emisk nationalism och främjingsfientlighet	24
Höger?	26
Extremism och radikalism	26
Nationella fronten: Etnisk nationalism och politiskt missnöje i Frankrike	28
<i>Jens Rydgren</i>	
Front National och den radikala högerpopulismens historia i Frankrike.....	29
Förklaringar till uppkomsten av Front National	34
Sociokulturell auktoritetstro.....	35
Ett auktoritært program	40
Etnonationalism och den etnonationalistiska identitetens kraft.....	42
Ett etnonationalistiskt budskap	44
Främjingsrådsåla och antinvändning.....	48
Invandrarfrågans politisering och formulering.....	51
Politiskt missnöje och populismens popularitet	60
Populism och styrkan i anti-etablissemanngsstrategin	63
Slutsats	68
Jörg Haider och det österrikiska "frihetspartiet": Uppgång och fall?	69
<i>Max Riedlsperger</i>	
Skiktens uppkomst.....	71
Skikten beväpnas.....	72
Skiktens återkomst.....	74
FPÖ:s framväxt och "åren i getto"	79
De första åren under Haider, 1986–1990.....	83
Vägen mot kulmen: 1990–1999	85
I regeringen – början till slutet?	91
Lega Nord i italiensk politik: Yvonne argument men förlorat inflytande	96
<i>Carlo Ruzza</i>	
Historisk bakgrund	98
Första fasen: Den emiska perioden 1982–1989	101
Institutionell förankring.....	103
Andra fasen: Den italienska revolutionen 1990–1993	104
Institutionell förankring.....	105
Tredje fasen: Italienska regeringen 1994	107
Federalismen som offentlig modell	109
Institutionell förankring.....	109
Fjärde fasen: Radikaliserig 1995–1999	113
Det offentliga samtalet.....	114
Institutionell förankring.....	116
Femte fasen: Tillbaka i regeringen 2001	118
Institutionaliseringens dilemma.....	120
Slutsatser	122
Pim Fortuyn: Den holländske populist	125
<i>Joop van Holsteyn och Jens Rydgren</i>	
Förklaringar till uppkomsten av extrema högerpartier	126
Radikal högerpopulism i Nederländerna.....	127
Pim Fortuyn och 2002 års val	130
Ekonomiska kriser.....	135
Immigration, främjingsfientlighet och rasism	137
Politiskt missnöje.....	139
Minskad partidentifikation och strukturell röstande	142
Sammanfattning och diskussion.....	145
Danmark: Fremskridtspartiet och Dansk Folkeparti	147
<i>Jørgen Goul Andersen</i>	
Den danska nya högerns för tidiga födelse och förvandling	148
Nya skillneliner: En analysmodell	153
Den politiska dagordningen i Danmark förändras	157
Ett högerparti, men vilken sorts höger?	159
Sociala skillnader	164
Marginalisering och alienation?	166
Den känsliga balansgången och möjliga framtidsscenarier.....	169
En fråga om anständighet? Fremskrittspartiet och den norska invandringpolitiken	171
<i>Anniken Hagelund</i>	
Inledning	171
Invandringen till Norge och norsk politik	174
Fremskrittspartiet före invandringspolitikens genomslag.....	178

Problemautsering 1: Kosssam invandring	181
Problemautsering 2: Invandringens faror	183
1999 års valförelse och kampen om anständigheten	188
Avslutande kommentarer	193
Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med den radikala högerpopulismen i Sverige	197
<i>Jens Rydgren</i>	
Inledning	197
Tiden före ny demokrati	198
Ny demokratis uppgång	199
... och fall	205
Vartför är svenska RHP-partier jämförelsevis små?	
Vartför har sverigedemokraterna misslyckats?	211
Litteratur och referenser	221

1

Introduktion: Den radikala högerpopulismen – en etablerad politisk kraft

Anders Witzfeldt

Jean-Marie Le Pen, Carl I. Hagen, Pia Kjaersgaard, Pim Fortuyn, Jörg Haider, Umberto Bossi. Samtliga är de välbekanta namn, inte bara för de politiskt intresserade. I flera fall är de minst lika kända som sina länders stats- och regeringschefer. De är karismatiska personligheter som väcker starka känslor. De avskys av många, men har också hängivna beundrare – knappast någon är likgiltig inför dem. De är effektiva talare och polemiska retoriker. De utmålar sig gärna som förföljda av TV, radio och press, men är mycket skickliga i att utnyttja medias genomslagskraft. De gör anspråk på att föra "folkets" talan gentemot den politiska eliten, men är själva fullfädrade politiker, ofta med mångårig erfarenhet. De och deras partier är ibland inblandade i olika "affärer", men har en märklig förmåga att helskinnade ta sig ur dem. Deras politiska budskap kan sammanfattas som en kombination av invandringsmotstånd och kritik mot det politiska etablissemanget. Till detta fogas en mängd ståndpunkter och utspel, ofta opportunistiska, ibland självnedsärande och alltid med udden riktad mot de etablerade partier. Det finns stora ideologiska variationer mellan dem. Jean-Marie Le Pen är betydligt mer långtgående i sin invandringsfientlighet än vad Pim Fortuyn var. Även den politiska strategin varierar. För Le Pen gäller principen "allt eller inget", där politiska förhandlingar och eftergifter är uteslagna, medan Carl I. Hagen länge strävat efter att bli en accepterad samarbetspartner till de borgerliga partier i Norge. Det finns också skillnader i politiskt

inflytande. Le Pens parti är helt utan parlamentarisk representation i hemlandet Frankrike, medan Umberto Bossi är ledamot i den italienska regeringen, och Pia Kjaerregaard sedan 2001 års val kan utnyttja sitt partis vågmästarposition till att påverka den borgerliga danska minoriterregeringen.

Trots skillnaderna, som i vissa avseenden är betydande, brukar dessa politiker och deras partier anses tillhöra samma politiska riktning. Man brukar tala om olika "partifamiljer", som var för sig har en gemensam ideologisk grund. Det finns en liberal familj, en socialdemokratisk familj, en vänsterradikal familj, en konservativ familj, en grön familj – och så vidare (von Beyrne 1985; Mair och Mudde 1998). Denna bok handlar om ytterligare en sådan familj. De partier som här kommer att behandlas har vissa grundläggande gemensamma ideologiska drag, som gör dem urskiljbara från övriga partifamiljer. Det råder dock delade meningar om vad familjen skall kallas. Det finns de som menar att det egentligen handlar om en inkarnation av fascismen, och kallar den därför "nyfascism" eller bara "fascism" (mindre extrema partier, som Hagens och Kjaerregaards, brukar då uteslutas; se t.ex. Wilkinson 1983; Eatwell 1995). Många tar fasta på att det handlar om ytterkantspartier och använder beteckningar som "extremhöger" med variationer (t.ex. Lodenius och Larsson 1994; Harris 1994; Mudde 2000), "radikal höger" (t.ex. Winkler och Schumann 1998; Minkenberg 2001), eller "ytterhöger" (engelska *far right*; t.ex. Cheles et al. 1995; Roxburgh 2002).¹ En del vill framhålla att partierna i fråga representerar något nytt, vilket föranleder beteckningar som "ny höger" (t.ex. Chapin 1997), "ny extremhöger" (Billiet och de Witte 1995) eller "ny radikal höger" (*new radical right*; t.ex. Prowe 1994; Kirschelt 1997). Många fokuserar på centrala inslag i partiernas budskap, i första hand motståndet mot invandring, vilket föranleder beteckningar som "invandringsfientliga" (*anti-immigration*) eller "invandrarfientliga" (*anti-immigrant*) partier (Fennema 1997; respektive Gibson 2002). Åter andra tar fasta på kritiken emot etablerade politiker och partier och använder beteckningar som "anti-etablissemangspartier" (*anti-political establishment parties*; Schedler 1997). Etablissemangskritiken är ett viktigt inslag i popu-

lismbegreppet, vilket också förekommer flitigt i floran av beteckningar, ofta med variationer och preciseringar. Bland många exempel märks "högerpopulism" (t.ex. Helms 1997; Heinsch 2003), "radikal högerpopulism" (t.ex. Betz 1994; Rydgren 2003), "nationell populism" (t.ex. Saalfeld 1993), "ny populism" eller "neopopulism" (Immerfall 1996) – eller bara "populism" utan precisering (t.ex. Anderson 1996).

Denna uppräknning gör inga anspråk på fullständighet. Nya varianter dyker upp hela tiden, i takt med att debatt- och forskningslitteraturen växer i omfång. Dessutom är variationerna stora i analytisk ambition och begreppsmässig precision. Ibland har man gjort föga mer än att bestämma sig för en beteckning och sedan tillämpat den, utan närmare förklaring. I andra fall motiveras valet av en ingående diskussion (se t.ex. Betz 1994; Mudde 2000). Trots dessa, och andra, undantag präglas forskningslitteraturen som helhet av något som, utan alltför stor överdrift, skulle kunna kallas förvirring. Ibland delas partierna in i undergrupper, ibland inte. När undergrupper förekommer används olika kriterier, till exempel graden av radikalism (Mudde 2000) eller huruvida kopplingar till mellankrigsfascismen förekommer (Ignazi 1992). Vissa termer förekommer stundtals som kollektiva beteckningar för hela den aktuella partifamiljen – för att i andra sammanhang användas för att beteckna dess undergrupper. Det finns inte här utrymme att bringa ordning i denna uppsjö av termer och begrepp, kategorier och subkategorier (för översikter och diskussioner, se t.ex. Gardberg 1993; Mudde 1996b). Dessutom, eftersom denna bok är en antologi, där vissa bidrag publicerats i andra sammanhang, är den begreppsmässiga konsistensen inte heller här hundraprocentig. Utgångspunkten är dock att vi kan tala om en relativt enhetlig partifamilj, som kan kallas *RadikalHögerPopulism* (RHP). Med andra ord handlar det om *radikala* partier (med långtgående förändringskrav), som står till *höger* på den ideologiska skalan (för en diskussion om begreppet höger, dess historia och dess innebörd, se Ignazi 2003:kap. 1) och som är *populistiska* (en mer ingående diskussion av populismbegreppet följer i nästa kapitel). Det bör också påpekas att boken kommer att handla om *politiska partier*, vars huvudstrategi är att nå den politiska makten via valurnan. Nazistiska, militärt rasistiska och öppet antidemokratiska grupper berörs inte

¹ I tyskan används ofta ordet *rechtsradikalismus* (högerradikalism), men då avses i allmänhet även milifanata och öppet nynazistiska grupper.

här (för en intressant diskussion om sådana grupper, se Bjergo 1997).

Den radikala högerpopulismens historia

Trots att vissa menar att den radikala högerpopulismen står för något nytt, har den egentligen en ganska lång historia. Hur långt tillbaka den kan spåras är dock en av de många frågor det råder oenighet om. En relativt vanlig uppfattning är att den aktuella partifamiljen uppstod strax efter andra världskrigets slut. Den tyske statsvetaren Klaus von Beyme delar in RHP-partiernas utveckling i tre perioder (von Beyme 1988; den beteckning han använder är *Right-wing extremism*).

Den första perioden, mellan 1945 och 1955, dominerades av övervintrade och återupprättade partier och rörelser med rötter från mellankrigstiden. Störst framgång hade italienska *Movimento Sociale Italiano* (MSI), vilket bildades 1946 som arvtagare till Mussolinis fascistparti. MSI, som aldrig försökte dölja sina fascistiska rötter, var utan avbrott representerat i parlamentet sedan 1948 (partiet bytte 1995 namn till *Alleanza Nazionale*, samtidigt som man distanserade sig från fascismen). De flesta andra partier under den första perioden förde en tynande tillvaro. I Tyskland blev *Sozialistische Reichspartei*, som hade en positiv syn på nazismen, olagligt förklarad år 1952. I de flesta andra länder handlade det om helt obetydliga sekter.

Under den andra perioden, 1955 till 1980, uppstod nya RHP-partier med andra förtecken. Det började nu handla om proteströrelser emot de etablerade partiernas oförmåga att hantera den ekonomiska utvecklingens avigsidor. Det franska UDCA (kallade "*Poujadisteserna*" efter sin ledare Pierre Poujade) bröt igenom i 1956 års val, men försvann i och med att den fjärde republiken upplöstes två år senare. Partiet stöddes till största delen av småskaliga jordbrukare och egenanställda, som var offer för rationalisering inom jordbruk och handel. Ett annat exempel var det *franska landsbygds-partiet*, som i första hand representerade marginaliserade småjordbrukare, och vars ledare Veikko Vennamo gisslade den politiska likriktningen under Urho Kekkonens presidentskap. Landsbygds-

partiet kom så småningom att betraktas som så rumrent att det, under ledning av Veikko Vennamos son Pekka, medverkade i den finska regeringen mellan 1983 och 1990. Partiet gick i konkurs 1995, och efterträdaren *Perussuomalaiset* (Sannfinländarna) fick tre mandat i 2003 års riksdagsval.

De kanske mest typiska representanterna för den andra perioden var dock de protestpartier mot skatter och byråkrati, som uppstod i Danmark och Norge i början av 1970-talet. I Danmark var det skattejuristen Mogens Glistrup, som efter ett beryktat TV-framträdande i januari 1971 bildade *Fremstredtspartiet* i september följande år. I Norge bildades *Anders Langes parti til sterke nedsetteise av skatter, avgifter og offentlige inngrep* i april 1973. Glistrups parti fick 15,9 procent av rösterna i sitt första val i december 1973, ett resultat som partiet, inklusive dess efterträdare, inte uppnått sedan dess. Glistrup blev relativt snart marginaliserad, speciellt när han 1983–1985 satt i fängelse för skattebrott. I hans ställe framträdde Pia Kjærsgaard. Hösten 1995 bröt sig Kjærsgaard och hennes anhängare ut och bildade *Dansk Folkeparti*, som snart blev det ledande danska RHP-partiet, medan *Fremskridspartiet* gradvis tynade bort. Det norska partiet fick 5 procent och 4 stortingsmandat i september 1973. Anders Lange dog i oktober 1974, i januari 1977 ändrades namnet till det nuvarande *Fremskridtspartiet* och 1978 övertogs ledarskapet av Carl I. Hagen, som sedan lett partiet till stora framgångar.

Den tredje perioden, som började kring 1980, kännetecknas av två saker. För det första ökat väljarstöd för den radikala högerpopulismen. För det andra, att RHP-partierna lade ökad tonvikt på invandringskritik, som tidigare spelat en jämförelsevis underordnad roll i deras budskap – i vissa fall hade den knappt alls förekommit. Exemplevis hade de danska och norska framsegsparterna inte invandrings- och flyktingfrågor på sina program när de bildades, utan koncentrerade sig på att kritisera skatterytt och byråkrati. Det var först under andra halvan av 1980-talet som kritik emot invandringen etablerades som en viktig del i deras politiska plattform. Detsamma gällde runt om i Europa. Vissa RHP-partier, som till exempel *Front National* i Frankrike, var invandringsfientligt från första början, men vad som hände under den tredje perioden var att alla fler partier tog upp invandringen som en viktig pro-

grampunkt, och att invandringsskritik visade sig vara en fungerande röstmagnet. Dessutom kan man under den tredje perioden tydligare än förut urskilja en ideologisk grund för invandringssfiendligheten, nämligen värnande av den egna kulturen och, i många fall, etnisk nationalism.

von Beynes artikel skrevs redan i slutet av 1980-talet, men straiindelningen har stått sig väl mot verklighetens test. Invandringssfiendligheten har stannat kvar som huvudingrediens i RHP-partiernas plattform, och valframgångarna har fortsatt. Den största framgången noterades av *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) i november 1999, då man med 26,9 procent av rösterna blev näst största parti. Inget annat RHP-parti har hittills nått över 20 procent, men som framgår av tabell 1 nedan, har RHP-partier i Danmark, Norge, Italien, Nederländerna, Frankrike och Belgien åtminstone någon gång fått mer än tio procent av rösterna i nationella parlamentsval.² Under senare år har två fall av RHP-framgångar väckt speciellt stor uppmärksamhet. Båda inträffade våren 2002. Först gjorde Front National's ledare Jean-Marie Le Pen sensation i det franska presidentvalet, genom att slå ut den socialistiske kandidaten Lionel Jospin och gå vidare till den avgörande omgången mot den sittande presidenten Jacques Chirac. En kort tid senare fick det nybildade partiet *Lijst Pim Fortuyn* 17 procent av rösterna i Nederländerna, efter det att grundaren Pim Fortuyn mördats en dryg vecka före valet. I och för sig vore det fel att beteckna den radikala högerpopulismens senare historia som en kontinuerlig serie framgångar. Resultaten i Frankrike och Nederländerna var inte starten på en allmän framgångsvåg. Le Pen led ett förtrossande nederlag mot Chirac i den avgörande presidentvalsomgången och hans parti hade inga framgångar i det efterföljande valet till nationalförsamlingen. I november 2002 led FPÖ ett svindande nederlag i valet till det österrikiska parlamentet. Lijst Pim

² Det schweiziska partiet Schweizerisches Volkspartei (SVP) nådde 26,6 procent i valet till Nationalrådet i oktober 2003 och har också sedan länge säte i den permanenta samlingsregeringen. Många menar att partiet hör hemma i den radikala högerpopulistiska familjen. SVP:s internationellt mest kända namn, Christoph Blocher, som sedan december 2003 är en av partiets två regeringsrepresentanter, har gjort sig känd som en uttalad invandringsskritiker. Blocher är dock inte formell partiledare och kontrollerar heller inte hela partiet, trots att hans inflytande ökar. SVP betraktades länge som liberalkonserverativ, och i vissa kantonen är det fortfarande denna profil som dominerar. Därför är det inte självklart att partiet, åtminstone inte i sin helhet, kan betraktas som ett RHP-parti.

Fortuyn tappade förfästet mer eller mindre omedelbart efter sin grundares död och förlorade två tredjedelar av sitt stöd i det nyval som hölls i januari 2003. I Italien fick både Alleanza Nazionale och *Legga Nord* vidkännas förluster i 2001 års parlamentsval (vilket inte hindrade att de sedan kom att ingå i den tillträdande koalitionsregeringen, ledd av Forza Italia). I Storbritannien och republiken Irland har hittills inget RHP-parti varit representerat i parlamentet.

Ett nytt utvecklingskede för den radikala högerpopulismen?

Icke desto mindre är huvudintrycket att den västeuropeiska högerpopulismen genomgående har stärkt sina ställningar under de senaste decennierna. Utöver det ökade väljarstödet finns det även tecken på att den radikala högerpopulismens legitimitet och politiska inflytande har ökat. Det var länge otänkbart att RHP-partier skulle medverka i nationella regeringar, och det förekom att övriga partier samarbetade över blockgränserna för att minimera RHP-partiernas inflytande. Under mitten av 1990-talet började situationen dock förändras. De mest uppenbara exemplen är att RHP-partier medverkat i koalitionsregeringar, vilket hittills skett i Italien (1994–1995 och sedan 2001), Österrike (sedan 2000) och Nederländerna (2002–2003). Även i länder där högerpopulistiska partier i skrivande stund ännu inte ingått i regeringar finns exempel på hur man haft ökat inflytande på regeringspolitiken. Dansk Folkeparti och, i mer begränsade former, det norska Fremskrittspartiet kom efter de val som hölls hösten 2001 att utgöra parlamentariskt stöd för borgerliga minoritetsregeringar. Speciellt i Danmark har det inneburit direkt politiskt inflytande, inte minst på invandringsspolitiken. Situationen är inte entydig över hela Västeuropa. I Belgien tillämpas fortfarande en *cordon sanitaire*, där samtliga övriga partier förbundit sig att inte samarbeta med *Vlaams Blok*. I Frankrike har Front National i praktiken uteslutits från representation i nationalförsamlingen genom att vägras inträde i högerpartiernas valallianser. I Tyskland gjordes ett misslyckat försök att olagligförklara det *Nationaldemokratiske partiet* (NPD).

Tabell 1. Radikala högerpopulistiska partier i Västeuropa.

Land	Namn	Grundades	Ledare	Senaste/bästa valresultat	Mandat	Regeringsmedverkan
Belgien	Front National	1985	Henri Fèret	5,6 (2003)/ 6,9 (1995)*	1 (150)	Aldrig
	Vlaams Blok	1979	Frank Vanhecke***	18,1 (2003)**	18 (150)	Aldrig
Danmark	Dansk Folkeparti Fremskridspartiet	1995 1972	Pia Kjaersgaard Jørn Høikild	12,0 (2001) 0,6 (2001)/ 15,9 (1973)	22 (179)	Aldrig Aldrig
Finland	Perussuomalaiset	1995	Timo Soini	1,6 (2003)	3 (200)	Aldrig
Frankrike	Front National	1972	Jean-Marie Le Pen	11,3 (2002)/ 14,9 (1997)	0	Aldrig
	Mouvement National	1999	Bruno Mégret	1,1 (2002)	0	Aldrig
	Républicain		Charles Pasqua	0,4 (2002)	2 (577)	Aldrig
	Rassemblement pour la France	1999	Philippe de Villiers	0,8 (2002)	1 (577)	Aldrig
	Mouvement pour la France	1994	Gianfranco Fini	12,0 (2001)/ 15,7 (1996)	99 (630)	1994-1995; 2001-
Italien	Alleanza Nazionale	1946	Umberto Bossi	3,9 (2001)/ 10,1 (1996)	30 (630)	1994-1995; 2001-
	Lega Nord	1991	Mat Herben	5,7 (2003)/ 17,0 (2002)	8 (150)	2002-2003
Nederländerna	Lijst Pim Fortuyn	2002	Mat Herben	17,0 (2002)	8 (150)	2002-2003
Norge	Fremskritspartiet	1973	Carl I. Hagen	14,7 (2001)/ 15,3 (1997)	26 (165)	Aldrig
Schweiz	Schweizer Demokraten	1961	Rudolf Keller	1,0 (2003)/ 3,3 (1991)	1 (200)	Aldrig
	Schweizerische Volkspartei****	1971	Ueli Maurer	26,6 (2003)	55 (200)	1971-
Sverige	Sverigedemokraterna	1988	Mikael Jansson	1,4 (2002)	0	Aldrig
Storbritannien	British National Party	1982	Nick Griffin	0,2 (2001)*****	0	Aldrig
Tyskland	Deutsche Volkspartei	1972	Gerhard Frey	-(2002)/ 1,2 (1998)	0	Aldrig
	Nationaldemokratische Partei Deutschlands	1964	Udo Voigt	0,4 (2002)/ 4,3 (1969)	0	Aldrig
Österrike	Die Republikaner	1983	Rolf Schlierer	0,6 (2002)/ 2,1 (1990)	0	Aldrig
	Freiheitliche Partei Österreichs	1956	Ursula Haubner	10,0 (2002)/ 26,9 (1999)	18 (183)	2000-

Kommentar: Tabellen gäller den situation som rådde våren 2004. Partier som upphört redovisas inte. Partierna har ibland bildats under andra namn; i andra fall har de uppstått genom sammanslagningar, utbrytningar eller ur resterna av nedlagda partier. Valresultaten anges i procent av giltiga röster och omfätar endast val till de nationella parlamentens andra kammare (underhus). I de fall då endast ett valresultat redovisas sammanfaller de senaste och de bästa resultaten. För Frankrike redovisas procentsiffror från den första valomgången. För Italien redovisas procentsiffror från den proportionella delen av valet. Antalet mandat gäller senaste valet (hänsyn har inte tagits till eventuella avhopp, fyllnadsval etc. under mandatperioden). Siffran inom parentes anger totala antalet mandat i respektive parlament/kammare.

Källor: Carter 2004; www.electionworld.org; partiernas hemsidor.

*Resultaten avser Vallonien.

** Resultaten avser Flandern.

*** Vanhecke är partiledare (voorzitter). Partiets mest kända profil, Filip Dewinter, är organisationsvarig, och ledare för partiets parlamentsgrupp.

**** Se not 2.

***** British National Party fick 3,9 procent av rösterna i de 33 valkretsar (av totalt 659) där man ställde upp.

2

Vad är radikal högerpopulism?

Jens Rydgren

Som fastslogs i föregående kapitel kan huvuddelen av de politiska partier som kommer att diskuteras i denna bok sägas tillhöra partifamiljen radikal högerpopulism (RHHP). Dessa partier blandar inslag från den parlamentariska högerextremismen med populism, och de lyfter alla fram invandrarområdet (och mer generellt motståndet mot det mångkulturella samhället) som den viktigaste samhällsfrågan.

Även om dessa partier har olika historier – och även idag skiljer sig åt på betydande punkter – har det skett en konvergens kring en politisk profil som kombinerar ett etniskt nationalistiskt baserat främlingsfientligt budskap med en populistisk kritik av det politiska etablissemanget (Betz 2004; se även Rydgren 2004b). Även andra frågor har dock varit viktiga för dessa partier, och där ser man större variationer. För flera av de RHHP-partier som härstramar från den mer eller mindre utomparlamentariska högerextremismen (som det franska National Front) finner man inslag av högerautoritära, reaktionära budskap rörande dödsstraff, abortförbud, kvinnorollen etc. Flera av de RHHP-partier som saknar ett sådant förhållningssätt (som *Danske folkeparti*) har en mildare, snarare konservativ framtoning på dessa frågor. Detsamma kan sägas gälla symboler och anspelningar till melankristidens fasciströrelser (se Fennema 2004). Den ideologiska och retoriska kärnan – etnonationalistiskt invandrarområdet och populism – delas dock i påfallande utsträckning av samtliga dessa partier. Jag kommer nedan att redogöra för de olika begrepp som definierar dessa partier.

Populism

Populism är ett av samhällsvetenskapernas mest missbrukade begrepp: det används ofta som skällsord för att stigmatisera politiker man inte gillar, eller som beteckning på politiker eller partier som önskar vara "populära". Resultatet har blivit att begreppet har tömts på innehåll, varför man noggrant bör definiera dess betydelse innan man använder det som deskriptivt eller analytiskt verktyg. Jag kommer nedan att göra en distinktion mellan populistisk *ideologi* och populistisk *strategi*. De partier och politiska strömningar som kommer att diskuteras i den här boken har gemensamt att de använder en populistisk strategi och att de i varierande grad också delar en populistisk ideologi.

Populistisk ideologi

Populistisk ideologi kännetecknas av en avog eller rent fientlig inställning till idén om representativ demokrati (som i en demokratisk kontext ofta manifesteras i krav på mer direktdemokrati); en föreställning om att "folket" är harmoniskt och homogent – och att "eliten" eller "etablissemanget" är väsensskilt från "folket"; samt föreställningen om att det egna partiet eller ledaren representerar "folkets" röst. Jag kommer att utveckla dessa punkter nedan, men innan vi fortsätter vill jag betona att man sällan finner den populistiska ideologin i dess rena form då man undersöker konkreta populistiska partier eller rörelser. Detta är naturligtvis faller också med andra politiska ideologier, men kanske ännu mer uttalat när det gäller just populistiska partier och rörelser (se Taggart 2000:3f). Dessa rörelser kombinerar den populistiska ideologin med andra ståndpunkter och värderingar och historiskt sett har man funnit populistiska rörelser på både den politiska höger- och vänsterkanten – även om det vanligaste är att populisterna menar sig tillhöra varken den politiska högern eller vänstern (Canovan 1981:294; Rydgren 2003:kap. 6; Worsley 1969:241).

Populistisk demokratiism: Populismen presenterar sig inte som antidemokratisk, till skillnad från nyfascism och annan form av utomparlamentarisk högerextremism. Även populistiska rörelser söker legitimeras genom att hävda att de för majoritetens talan, och

de vill se sig själva som ett medium för "folkviljan" (Berlin m.fl. 1968:173ff). Däremot miss tror populismen i regel statliga institutioner och andra etablerade samhällliga institutioner, såsom politiska partier, statsförvaltningen, universiteten och massmedia. Detta är delvis ett resultat av den mer generella antipatin mot eliter och elitvärdnaden (Canovan 1999:3). Enligt populistiska partier och rörelser är eliter – i synnerhet politiska eliter – korrupta och i avsaknad av det "sunda förnuft" som (det vanliga) "folket" besitter (Shils 1956:101ff). Detta gäller även, eller kanske till och med i synnerhet, de demokratiska, representativa institutionerna. Dessa ses också som färrnade från "folket". Vid sidan av korruption, som anses vara en huvudledning till att politiker inte "bryr sig om vad vanligt folk tycker och tänker", menar populisterna att olika "specialintressen" har fått politiker att bortse från allmänintresset då politiska beslut fattas. Vilka dessa specialintressen antas vara tenderar att variera mellan olika populistiska rörelser och partier. Höggerpopulister pekar huvudsakligen ut invandrare och andra etniska minoriteter, feminister och homosexuella föreningar etc., medan vänsterpopulister snarare lägger tyngdpunkten vid storkapitalet, multinationella företag och banker (Tåggart 2000:93).

Som ett resultat av antipatin mot politiska eliter, som man menar dominerar den representativa demokratin, förordar populisterna direktdemokrati (se Mény och Surel 2000:61). I och med att begreppet "demokrati" är både vagt och mångtydigt – i dagligt tal – och öppet för olika tolkningar, kan populisterna uppnå viss trovärdighet då de hävdar att den representativa demokratin står i vägen för vad man menar vara "sann" demokrati, dvs. direktdemokrati (se Rydgren 2003b:kap. 6).

Den populistiska förställningen om "folket": "Folket" har alltså en nyckelroll i den populistiska ideologin. Det är dock inte alltid klart vad – eller kanske snarare vilka – som skall inkluderas i begreppet. För att kunna presentera "folket" som monolitiskt, dvs. som en homogen samling som saknar interna konflikter eller skiljaktigheter, exkluderar populistiska rörelser uttalat eller outtalat vissa grupper från begreppet "folket". Vilka grupper som exkluderas varierar delvis mellan olika populistiska rörelser, även om samtliga ser "eliten" eller "etablissemangen" som skilt från folket. De flesta likställer också "folkets" gränser med nationsgränserna. Vissa po-

pulistiska partier och rörelser – som RHP-partierna – har även en etnisk nationalistisk syn på folket: endast de som tillhör den egna etniska nationaliteten räknas dit. Detta resulterar i att invandrare och andra etniska minoriteter exkluderas, samt ofta även internationella och kosmopolitiska aktörer och organisationer (se Rydgren 2003b:kap. 6; Mény och Surel 2000:217f; Stewart 1969; Tåggart 2000:92; Canovan 1999:5).

Den brittiske statsvetaren Paul Tåggart använder begreppet *heartland* för att visualisera hur populisterna konstruerar begreppet "folket". Enligt Tåggart (2000:3, 95) bygger populistisk ideologi ofta på en uttalande eller outtalad idealiserad bild av ett utvalt folk som är bosatt på ett likaledes idealiserat geografiskt område (*heartland*). För vissa populistiska rörelser överensstämmer detta idealiserade område med nationsgränserna, för andra med regionala gränser. Båda varianterna är konstruerade genom att samtidigt blicka inåt och bakåt: den föreställda bilden baseras på idén om det homogena och genuina levnads sättet som präglade ett idealiserat förflutet – dvs. idén om ett spontant och naturligt reglerat *gemeinschaft* (se också MacRae 1969:155f).

Ytterligare en konsekvens av den monolitiska bilden av "folket" är att klasskillnader och klasskonflikter förnekas. Klassintressen ses som särintressen, och populistiska partier och rörelser presenterar sig ofta som "klasslösa" och som försvarare av *folkets* bästa, till skillnad från andra partier som enbart sägs främja olika grupp- och särintressen. Populister använder därför uttrycket "vanligt folk" eller "den lilla människans" snarare än "arbetare" då man appellerar till potentiella väljargrupper (Rydgren 2003b:kap. 6; Worsley 1969:241). Som nämndes ovan menar populisterna att det sunda förnuftet finns bland "folket" och inte bland eliten, som snarare präglas av byråkratisk dumhet och teoretiskt kunnande utan praktiskt värde.

En populistisk politisk ekonomi: Den populistiska ideologin motsätter sig centralisering, arbetsdelning, klassstämmande, storskalig produktion, internationalisering av ekonomin och "ekonomistiskt" tänkande, dvs. att se ekonomisk tillväxt som det enda och allt annat överskuggande målet (se Fryklund och Peterson 1981; Mény och Surel 2000:217f). Dessa saker anses hota den *gemenschnsift* man vunnit för och därigenom alienera folket från dess tidigare inte-

grerade liv. Andra anledningar till att motsätta sig dessa saker är att de förknippas med "eliten", som per definition står emot "folkets" intressen, samt att de förknippas med politiska ideologier (antingen liberalism eller socialism) som populisterna ogillar. Som alternativ förordar populismen en ekonomisk politik som baseras på småskalig produktion och på familjekapitalism (Fryklund & Petersson 1981; Mény och Surel 2000). Även om populistiska partier och rörelser stundom vänder sig emot ekonomisk ojämlikhet för detta huvudsakligen ekonomisk ojämlikhet som är orsakad av institutioner man inte gillar. Man förordar annars generellt inte en principiellt egalitär ekonomisk politik.

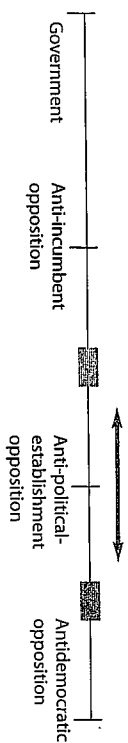
Anti-mellektualism: Populister förordar ofta en politik baserad på politiska föreningar – även om få av dem skulle uttrycka det så själva. Politik skall vara rakt på sak, baseras på sunt förnuft, och politiska lösningar skall formuleras på ett sätt som "vanligt folk" förstår (Taggart 2000:97, 112). Många populisterna menar också att flertalet politiska frågor är mycket enklare än vad politikerna i de etablerade partierna låtsas om: den "politiska klassen" – en term som populisterna ofta använder – försöker framställa politik som svår och komplex för att de vill hålla "folket" på avstånd, och därigenom behålla makten för sig själva (Canovan 1981:208).

Som en följd av detta resonemang förordar populistiska partier och rörelser mer transparenta beslutsprocedurer, som till exempel folkomröstningar. Över huvud taget är man skeptisk mot alla icke-transparenta aspekter av den dagliga realpolitiken, såsom kompromisser, (hemliga) uppgörelser och det tekniska språk som ofta präglar utredningar och beredningsgrupper (se Canovan 1999:6).

Populistisk strategi: Anti-etablissemangsstrategin

Den populistiska anti-etablissemangsstrategin, som vi ser illustrerad i figur 1 bygger på att det populistiska partiet konstruerar en bild av att vara i opposition till hela det politiska etablissemang, samtidigt som det inte får framstå som anti-demokratiskt – eller alltför politiskt extremt över huvud taget (Schedler 1996).

Ett effektivt sätt att skapa distans mellan det egna partiet och de etablerade politiska partierna (dvs. både regeringspartier/partierna

Figur 1. Den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Källa: Schedler (1996:303).

och de "vanliga" oppositionspartierna) är att förneka den pluralitet av politiska inriktningar som de olika partierna representerar, genom att hävda att de i själva verket utgör en enda, relativt homogen politisk klass. Populister hävdar till exempel ofta att de skillasser som finns mellan regeringen och den etablerade oppositionen bara är oväsentliga ytfenomen, och att dessa partier endast försöker framstå som konkurrenter. Den politiska klassen beskylls ofta för att ha smuttit makten från folket, och populisterna hävdar att det behövs ett nytt politiskt parti som utgår från folkets intressen och önskemål. Det egna partiet presenteras således som det enda egentliga alternativet till etablissemangets politik; någon annan egentlig opposition existerar inte.

Samtidigt måste det populistiska partiet akta sig för att framstå som anti-demokratiskt eller alltför politiskt extremt. Eftersom en överväldigande majoritet av väljarna i samtliga västeuropeiska länder stöder demokratin och ser anti-demokratiska organisationer som högst illegitima, innebär en stämpel som antidemokratiskt extremistparti en stigmatisering som kraftigt försämrar möjligheterna att vinna valjare. Den här delen av den populistiska anti-etablissemangsstrategin är i synnerhet viktig för de RHP-partier som har uppstått ur den utoparlamentariska extremhögern (som till exempel Front National och sverigedemokraterna). Dessa partier kan ha stora svårigheter att tvätta bort stämpeln som antidemokratiska, och innan en mer respektabel fasad har skapats är det mycket svårt att undfly väljarmässig marginalisering.

Skattepopulism och radikal högerpopulism

Det är naturligtvis en empirisk fråga hur väl dessa punkter överensstämmer med de olika högerpopulistiska partier som kommer att diskuteras i den här boken. Som jag nämnde ovan använder samtliga den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Det har emellertid även andra nya partier gjort och det är därför knappast ett tillräckligt villkor för att kategorisera ett parti som populistiskt snarare än något annat. Som vi kommer att se nedan finns det dock även inslag av populistisk ideologi i de partier som kommer att diskuteras här, även om den har varit av skiftande tyngd och betydelse. De skattepopulistiska skandinaviska framstegspartierna kan sägas ha legat nära den idealtypiska bilden av ideologisk populism som tecknades ovan, speciellt under 1970-talet (se Fryklund och Peterson 1981). Den resterande delen av detta kapitel kommer dock att ägnas åt dagens RHP-partier, en partifamilj vilken, som nämndes ovan, ligger minst lika nära den nationalistiska extremhögern som den ligger populismen.

Som fastslogs ovan utmärks RHP-partierna av att deras politiska program och profiler är baserade på kombinationen av etnisk nationalistisk främlingsfientlighet – baserad på den så kallade etno-pluralistiska doktrinen – och den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Den sistnämnda har redan diskuterats, men det kan vara på sin plats att redogöra även för den förstnämnda innan vi går vidare till kommande kapitel.

Etnisk nationalism och främlingsfientlighet

Den etniskt nationalistiska så kallade etno-pluralistiska doktrinen tog form inom den nya högern (*Nouvelle Droite*) i Frankrike under 1970-talet och kom att spridas över kontinenten främst efter Front Nationals väljarframgångar kring mitten på 1980-talet (Rydgren 2004b). Denna doktrin, som ligger till grund för den så kallade nya rasismen (Barker 1981) eller kulturella rasismen (Wawiorcka 1998:32), lanserades som alternativ till det gamla, biologiskt baserade rasstänkandet. Genom att utgå från den franska vänsterns idé om *différence* (skillnad) – vilken ligger till grund för den multikulturella doktrinen (dvs. att invandrare skall ha rätt att bevara vanor

och traditioner från sina ursprungliga länder, om de så önskar) – hävdar den etno-pluralistiska doktrinen att olika folkslag eller etniciteter måste hållas åtskilda. Om detta inte sker försvinner deras unika kulturella karaktärer: de upphör att vara distinkta folkgrupper eller etniciteter (Minkenberg 1997; Taguieff 1988). Således hotades den franska kulturen och franska traditioner av invandring från det muslimska Nordafrika, enligt den nya franska högern. Ytterligare ett tema i denna doktrin är att olika kulturer eller etniciteter är inkompatibla, att de inte kan förenas i fredlig samexistens. Ett fredligt samhälle kräver enligt den etno-pluralistiska doktrinen en etniskt homogen befolkning: invandring leder till ökad kriminalitet och social oro. Även om denna doktrin uppenbarligen utgår från en deterministisk och monolitisk syn på kultur och etnicitet (omöjligheten till individuell förändring och variation inom de olika etniciteterna ignoreras), så är den till skillnad från traditionell rasism inte nödvändigtvis hierarkisk: olika folkslag och etniciteter ses inte nödvändigtvis som högre eller lägre stående, bara som anorlunda och inkompatibla. Genom att använda den etno-pluralistiska doktrinen har det varit möjligt för RHP-partier att föra fram ett främlingsfientligt politiskt budskap utan att bli lika stigmatiserade som "gamla" rasister har varit under efterkrigsstuden (se Rydgren 2004b).

Även om motståndet mot invandring och det mångkulturella samhället främst har varit ideologiskt förankrat i sådana "kulturellistiska" idéer, har även andra argument framförts. Den så kallade *wählwortschweinin* har till exempel fått ökad betydelse de senaste åren – och har framförts flitigt av RHP-partier (men också av andra). Enligt detta argument tar invandringen resurser som skulle ha kunnat användas till ökad (eller åtminstone bibehållen) välfärd för "den ursprungliga" befolkningen. Invandrare utmålas därmed som tärande element, och ofta som "ekonomiska flyktingar" eller "sociala turister" som har kommit hit för att leva på bidrag. Liksom i den närbesläktade retoriska tropen "de tar våra jobb", ses således invandrare som illegitima konkurrenter om knappa resurser.

Höger?

Det bör också poängteras att RHP-partierna är "höger" främst när det gäller så kallade sociokulturella politiska frågor. Förutom synen på invandring och medborgarskap – där dessa partier alltså in-tar en synnerligen restriktiv hållning – har RHP-partierna (som indikerades ovan) även en starkt konservativ eller till och med auktoritär syn på frågeområden som till exempel lag och ordning (strängare straff) och familjen (man förordar traditionella könstrol-ler och förkastar feminismen). När det gäller ekonomiska frågor är bilden emellertid mindre klar: man kan se stora förändringar över tid och också betydande variationer inom gruppen av RHP-par-tier. Man kan dock se en generell trend: under 1980-talet delade de flesta RHP-partier någon form av nyliberal hållning gentemot den offentliga ekonomin, medan huvuddelen av dem sedan 1990-talet har rört sig i en riktning mot en mittenposition som tar väl-färdsstraten i förvar. Den så kallade välfärdshavinsmen har som sagt blivit ett allt viktigare retoriskt verktyg för dessa partier, dvs. att skylla välfärdsstratens problem (t.ex. låga pensioner och långa vårdköer) på kostnaderna för invandringen. Det skall dock betonas att ekonomiska frågor aldrig har varit huvudsaken för RHP-par-tierna, varför det alltså har varit relativt lätt för dem att sätta posi-tion på dessa frågor. Dessa partier är istället essentiellt *kulturaltis-tisk*: vad som betonas är *världen* snarare än *materiella* ting.

Extremism och radikalism

Innan vi går vidare skall jag kortfattat kommentera varför jag har valt att benämna denna nya partifamilj *radikal* (eller *extrem*) hö-gerpopulism. Den främsta anledningen till att jag har valt att be-nämna dessa partier radikala eller extrema är att de präglas av *anti-pluralism*, eller monism. Som Lipset och Raab (1970:6) har hävdat "utgörs extremismens operativa hjärta av repressionen av olikhet och avvikelse, av viljan att stänga idéernas marknadsplats... av ten-densen att behandla konflikter och ambivalenser som illegitima" (min översättning). Politisk monism eller antipluralism har tradi-tionellt framträtt inom extremhögeren på två olika sätt: som mot-stånd mot, och/eller förnekande av, det demokratiska politiska sy-

stemet och som motstånd mot, och/eller förnekande av, universella och egalitära värden (så kallade demokratiska värden) – till exempel konventionen om mänskliga rättigheter, eller mer specifikt, idén om likhet inför lagen (se Rydgren 2003b). Som vi har sett ovan presenterar sig inte RHP-partierna som motsåndare till demoakra-tin som politiskt system, även om de är kritiska eller öppet fiend-tliga till den representativa demokratin. De är populistiska på den här punkten. Däremot har de en monistisk värdebas: de motsätter sig och/eller förnekar pluralistiska värden. Som historikern Zeev Sternhell (1986:2) har hävdat – och delvis också påvisat – är "ideo-logier som förespråkar det organiska samhället per definition anti-patiskt inställda till politisk pluralism". Trots att begreppet "etno-pluralism" antyder motsatsen, är den främlingsfientliga etno-na-tonalism som RHP-partierna förespråkar just ett exempel på en sådan organisk ideologi. Deras värdebaserade, kulturaltistiska ideo-logi baseras även mer generellt på föreställningen om "den natur-liga ordningen" (se Rydgren 2003b). Medan allt som anses vara i samklang med denna naturliga, harmoniskt organiska ordning (som är manifesterad i till exempel nationen och familjen) ses som eftersträvanvärt och "gott", fördöms allt det som anses bryta den-na ordning (som till exempel invandring, etnisk blandning, femi-nism och homosexualitet).

Flera av dessa partier har även bildats ur utomparlamentariska högerextrema rörelser, har fortfarande kontrakter med sådana rö-relser, använder fascistiska symboler (man kan t.ex. nämna facklan som används i både Front Nationals och sverigedemokraternas partiemblem) eller hänvisar explicit till ett fascistiskt tankegods (se Fennema 2004).

3

Nationella fronten: Etnisk nationalism och politiskt missnöje i Frankrike

Jens Rydgren

Front National kan ses som det prototypiska RHP-partiet.¹ Det var det första parti av detta slag som nådde valframgångar, det har varit ett av de mest framgångsrika RHP-partierna, och det var tidigt ideologiskt sofistikerat. Under 1980- och 1990-talen blev Front National också modell för andra partier som inspirerades av Front Nationals väljarsässa genombröt 1984. Kombinationen av etnonationalistisk främlingsfientlighet och populism riktad mot det politiska etablissemangen, som hade visat sig vara användbara verktyg för väljarnobilisering i Frankrike, anammades av andra. Den radikala högerpopulismens födelse som partifamilj sammanhänger därför med Front Nationals framväxt (se Rydgren 2004b). Front National är därmed inte bara ett RHP-parti bland många andra, utan själva prototypen för dem. Som sådant är det centralt för vår förståelse av det generella fenomenet med framväxten av radikala högerpopulistiska partier i Väst Europa. Därför är det motiverat att detta kapitel är något längre än de andra i volymen.

Kapitlet är uppplagt på följande sätt: Jag börjar med en kort redegörelse för Front Nationals historia och den franska högerextremismen och populismen i allmänhet. För det andra diskuterar jag orsakerna till Front Nationals uppkomst och valframgångar. Jag hävdar att den ökade betydelsen av sociokulturell auktoritarianism, etnonationalism, främlingsrädsla och politiskt missnöje spelade en

särskilt viktig roll i den processen (se även Rydgren 2003b).² Men vi måste också ta hänsyn till partiets förmåga att dra nytta av situationen. Följaktligen måste även Front Nationals ideologi och strategier diskuteras. Slutligen beror möjligheten för ett RHP-parti att nå valframgångar till inte ringa del på de övriga partiernas agerande. Jag diskuterar därför i korthet hur Frankrikes etablerade politiska partier – i synnerhet den traditionella högern – reagerade på uppkomsten av Front National.

Front National och den radikala högerpopulismens historia i Frankrike

I Frankrike inleddes den nuvarande vägen av radikal högerpopulism 1983–1984. I valet 1983 fick Front National 16,7 procent av rösterna i kommunalvalet i Dreux, 11,3 procent i 20e arrondissementet i Paris och 1984 fick man 11,2 procent av rösterna i Europavalet (Perrineau 1997).

Tabell 1. Resultat för Front National i riksstämmande val 1973–2002.

Val	Röstandel	Val	Röstandel
1973 parlament	0,6	1989 Europa	11,7
1974 president	0,8	1993 parlament	12,5
1978 parlament	0,8	1994 Europa	10,5
1981 parlament	0,3	1995 president	15,1
1984 Europa	11,2	1997 parlament	14,9
1986 parlament	9,8	1999 Europa	5,7 (9,2)
1988 president	14,8	2002 president	16,9* (19,2)
1988 parlament	9,8	2002 parlament	11,3 (12,4)

Källa: Simmons (1996:267); Perrineau (1997:9); Eastwell (2000:410); Hainsworth (2000:20); www.electionworld.org. För valet från 1999 visar siffrorna inom parentes summan av Front Nationals och MNRs väljarstöd.

* Resultat från presidentvalets första omgång. I den andra omgången fick Le Pen 17,8 procent av rösterna.

2 Det har hävdats (c.ex. Kitschelt 1995) att RHP-partierna är nyliberala, vilket är anledningen för populismen. Jag anser argumentet i viss mån felaktigt. Front National och andra RHP-partier har varit långt ifrån statistiska. Även om några av dem under 1980-talet förespråkade en ekonomisk politik som härrörde från nyliberalismen, inbegreps de flesta av dem, däribland Front National, en nationellt protektionistisk hållning under 1990-talet. Front National har till exempel förordat "nationalkapitalism". Vi bör dock hålla i minnet att ekonomisk politik oftast varit en sekundär fråga för RHP-partier, även för Front National, och de har inlagit hållningar som de trodde var bäst anpassade till de tillgängliga mitcherna bland väljarna.

1 Det här kapitlet utgår huvudsakligen från min bok om Front National (Rydgren 2003b).

Även om boken uteslutande kommer att behandla den nuvarande vägen (dvs. 1983–2003), vill jag inledningsvis säga något om den franska högerextremismens och/eller populismens historiska utveckling i valen efter andra världskriget.

År 1956 fick Poujadiströrelsen, en populistisk rörelse inriktad på motstånd mot skatter och modernisering, 11,6 procent av rösterna och mer än 50 mandat i nationalförsamlingen. Rörelsen föll dock sönder 1958 och försvann lika snabbt som den uppkommit. Under 1960-talet vann högerextremismen tillfälliga framgångar i anslutning till kriget i Algeriet. I valen framträdde dessa sällsynta vid 1962 års folkomröstning om Algeriets självständighet, där 9,2 procent röstade nej, och i 1965 års presidentval där Tixier-Vignancourt, tidigare toppjurist från franska Algeriet, fick 5,2 procent av rösterna (Mayer 1998:16; Perrineau 1996:37–38). Det kan ha ett visst intresse att Jean-Marie Le Pen var representant i nationalförsamlingen för Poujadisterna 1956, och att han var kampanjpresident för Tixier-Vignancourt 1965 (Marcus 1995:27–52). Det finns även vissa ideologiska likheter mellan Poujadiströrelsen, Tixier-Vignancourt och Front National. Antinellektualism, främlingsfientlighet, försvar för ”den lille mannen”, motstånd mot ”den politiska klassen” och byråkratin, försvar för familjen, starka förespråkare för lag och ordning, dyrkan av Jean d’Arc och ett avvisande av allt man uppfattar som dekadens är allsammans ideologiska aspekter som Front National delar med Poujadisterna och Tixier-Vignancourt (jfr Hainsworth 1992b:33). Detta är inte särskilt förvånande eftersom dessa tre politiska rörelser har en gemensam tradition av förkrigsfransk högerextremism och radikal nationalism som bland annat omfattar General Boulanger, Maurice Barrès och Charles Maurras (jfr Chebel d’Appollonia 1996; Girardet 1966).³

Efter 1965 var Frankrikes yttersta höger splittrad och marginaliserad. 1969 grundades organisationen Ordre Nouveau som samlade tidigare anhängare till Vichyregimen, tidigare poujadister, neofascister samt förespråkare för ett franskt Algeriet. Den blev

3 Traditionen från Maurras nationalism kan rentav vara särskilt betydelsefull. Som Ernst Nolte hävdade var Maurras ”den förste som föreskulle sig nationaliteten som ett privilegium och som nekade andra människor rätten till nationalitet. Han var den förste som omvandlade, fullt medveten om vad han gjorde, Kants kategoriska imperativ till det pseudokategoriska imperativet *Frankrike först*” (Nolte 1966:104; jfr Rémond 1996:13).

snabbt den ledande högerextrema gruppen i Frankrike (Cannus 1996; 1997; Marcus 1995). Påverkad av det italienska neofascistiska MSI:s valframgångar tidigare samma år (de fick 8,7 procent av rösterna) grundade Ordre Nouveau en frontorganisation, Front National, i oktober 1972. Syftet var att ägna sig åt väljarpolitiskt arbete med ett parti som var mindre stigmatiserat av direkta länkar till mellankrigstidens nazistiska och fascistiska partier (jfr Cannus 1996:35–36; 1997; Chebel d’Appollonia 1996; Hainsworth 2000b; Marcus 1995:18; Simmons 1996:61).

Front National som från första början leddes av Jean-Marie Le Pen hade inga framgångar i valen under 1970- och början av 1980-talen. Före 1984 lyckades partiet inte dra till sig mer än någon procent av rösterna i de nationella valen (dvs. president- och parlamentsval samt val till Europaparlamentet) och sällan mer än så i de lokala och regionala valen före 1982. Dessutom konkurrerade Front National mellan 1974 och 1981 med ett annat högerextremt parti, Parti des Forces Nouvelles, som inte heller hade några nämnvärda framgångar (Marcus 1995:20; Perrineau 1997:22).

Men som nämndes ovan fick Front National ett genombrott i valen 1983 och 1984. Partiet hade redan nått betydande framgångar i lokala val 1982, men betydelsen av valframgången i Dreux 1983, då Front National under ledning av J.-P. Stirbois fick 16,7 procent av rösterna, var att den traditionella högern beslöt att alliera sig med Front National för att besegra vänsterkandidaterna (Marcus 1995; Perrineau 1996; 1997). Detta drog till sig uppmärksamhet från massmedia och gjorde Front National politiskt synligt. Särskilt betydelsefullt var att Jean-Marie Le Pen inbjöds till det populära TV-programmet *L'heure de vérité* i februari 1984 (Marcus 1995:55–56). Alliansen med högern gav partiet ökad legitimitet, vilket – som diskuteras här nedan – fick avgörande betydelse för framväxten av Front National som politisk kraft inom fransk politik.

Det nationella genombrottet för Front National kom i valet 1984, när partiet fick 11 procent av rösterna och kunde sända tio representanter till Europaparlamentet (Marcus 1995:57). Det här resultatet var betydelsefullt för Front National av olika skäl. Det ökade inte bara partiets politiska synlighet och legitimitet, utan

lockade också funktionärer på mellannivå från den traditionella högern, samt intellektuella från *Nouvelle Droite*, att ansluta sig till Front National. Dessa rekryteringar gav inte bara Front National en organisatorisk ryggrad av politiskt erfarna aktivister och "respektabla" kandidater, utan förde även välutbildade intellektuella till partiet.

Inför valen 1986 beslöts sig Mitterrand för att införa ett proportionellt valsystem (i stället för det majoritetsvalsystem som använts sedan femte republikens födelse). Syftet med åtgärden var förmodligen att splittra den traditionella högern och garantera vänsterns seger. Men denna reform innebar också en möjlighet för Front National. Reformen befriade Front National från risken för *vote inutile* (dvs. att väljare inte vill "kasta bort" en röst på en kandidat som ändå inte kommer att nå representation). Av minst lika stor betydelse var också att partiet med sina 9,8 procent av rösterna fick 35 mandat i nationalförsamlingen. Partiets närvaro i parlamentet innebar att partiet fick bestående politisk synlighet. Det klargjorde också att Front National numera var en betydelsefull politisk faktor som kunde dra till sig väljare i viktiga nationella val (Marcus 1995:58-61; Simmons 1996:80-93).

I presidentvalet 1988 fick Jean-Marie Le Pen 14,6 procent av rösterna i den första omgången, bara 2 procentenheter mindre än Raymond Barre (UDF) och 5 procentenheter mindre än Jacques Chirac (RPR) (Marcus 1995:62; Perrineau 1997).⁴ I parlamentsvalet senare samma år fick Front National 9,8 procent av rösterna, men förlorade sina platser i nationalförsamlingen till följd av det återinförda majoritetsvalsystemet.

Trots att Front National hade en del problem under senare delen av 1988 – dess stöd i opinionen minskade efter vissa rasistiska och antisemitiska uttalanden av Le Pen – fick partiet ändå 11,7 procent av rösterna i 1989 års Europaval.

I 1993 års val fick Front National 12,4 procent av rösterna, och i Europavalet 1994 fick partiet 10,5 procent av rösterna, sedan den traditionellt auktoritära, nationalistiska och anti-Maastrichtinriktade listan med Philippe de Villiers som främsta namn hade börjat konkurrera med partiet (Marcus 1995:71; Perrineau 1997:78-80).

⁴ Jag använder de sedvanliga förkortningarna för de franska traditionella partierna: PS (socialistpartiet), PCF (franska kommunistpartiet), UDF (unionen för fransk demokrati – center/höger) och RPR (republikens samling – höger).

År 1995 innebar ett andra genombrutt för Front National. Det året fick Le Pen 15 procent av rösterna i presidentvalets första omgång. I lokalvalen några veckor senare fick partiet majoriteten av rösterna i tre städer och kunde därmed ta makten i Marignane, Orange och Toulon (Perrineau 1997:82). I ett lokalval i februari 1997 fick Front National majoritet i en fjärde stad när en lista ledd av Catherine Mégret fick 52,5 av rösterna i andra valomgången i Vitrolles (Perrineau 1997:91-92). I valet av lagstifande församling senare samma år fick partiet sitt bästa resultat någonsin i ett parlamentsval: 14,9 procent av rösterna i första omgången (Perrineau 1997:94).

Men just när Front Nationals framgångar tycktes vara som störst, med ett stabilt väljarstöd runt 15 procent, fyra borgmästare i städer av betydande storlek och ungefär 2 000 kommunala och 250 regionala fullmäktigeplatser (Hainsworth och Mitchell 2000:443; jfr Ivaldi 1998), splittrades partiet till följd av interna stridigheter (jfr Hainsworth 2000b). Rivaliteten mellan Le Pen och partiets *de facto* andremän, Bruno Mégret, trappades 1998-99 upp till en öppen konflikt om makten och kontrollen över partiet. Schismen hade sannolikt legat dold under yran en tid före 1998 – Mégret ville nämligen sig den traditionella högern för att bilda strategiska allianser, medan Le Pen ville ha en konfrontationsstrategi – men den utlösande faktorn var grälet om nomineringarna till 1999 års Europaval. Eftersom Le Pen hotades av suspension, räknade Bruno Mégret med att stå överst på Front Nationals lista. Men Le Pen hade andra planer, då han ville minska inflyandet från Mégret och dennes anhängare, vilket hade ökat efter segern i Vitrolles. Han ville ha sin hustru överst på listan. Efter en offentlig ordstrid där Le Pen och Mégret kallade varandra för rasister och neofascister, splittrades partiet i början av 1999. Mégret bildade ett rivaliserande parti, Front National-Mouvement National, som senare bytte namn till Mouvement National Républicain (MNR). Tillsammans med Mégret lämnade en stor del av partiets aktivister och valda kandidater Front National, inte minst de intellektuella från Nouvelle Droite (Darmon och Rosso 1999; Hainsworth 2000a:18-19; Hainsworth och Mitchell 2000:452). Jag håller dock med Hainsworth och Mitchell (2000:452) om att "splittringen inte

kan uppfattas som en splittring mellan extrema och moderata", inte minst som nyheteringar och neofascister anslöts sig till Mégrét.

Det råder inget tvivel om att splittringen – åtminstone temporärt – var till skada för Front National. I 1999 års Europaval fick Front National bara cirka 6 procent av rösterna, medan Mégréts parti fick 3 procent. I det valet var de båda partierna dessutom utsatta för konkurrens från Rassemblement Pour la France, lett av Charles Pasqua och Philippe de Villiers, vilka "erbjöd en mer städd version av Fronts program" (Latwell 2000b:409-410). Men splittringen blev inte inledningen till en fortsatt nedgång för Front National, som många hade trott. Efter attacken i New York den 11 september och efter en valkampanj som i hög grad inriktats på lag och ordning, började Le Pens stöd i opinionsmätningarna att öka. I första omgången av presidentvalet i april 2002 fick han 16,9 procent av rösterna och kvalificerade sig till en andra omgång (och slog därmed ut socialisternas kandidat Jospin). Efter en omfattande mobilisering – inte minst från vänstern – till stöd för Chirac, ökade Le Pen sitt röstetal bara marginellt, till 17,8 procent av rösterna. I parlamentsvalet i juni 2002 kunde Front National inte upprepa resultatet från presidentvalet och erhöll 11,3 procent av rösterna.

Front Nationals ideologi och retorik kommer att behandlas utförligt längre fram, så den aspekten lämnar jag för ögonblicket därhän. Tills vidare kan vi konstatera att partiets program, som implicerades ovan, fokuserades på två centrala teman: 1) att den nationella identiteten hotades (av såväl invandrare som globalisering etc.) och 2) att det politiska etablissemanget erövrat makten från "folket" – och att bara Front National kunde återta den (jfr Mayer 1998:16).

Förklaringar till uppkomsten av Front National

Jag menar att det framför allt är två förändringar som gett RHP-partierna ökade möjligheter: (1) att den socio-kulturella konfliktdimensionen ökat i betydelse på bekostnad av den socioekonomiska dimensionen. Här har främst poliseringen av invandrarfrågan haft en avgörande betydelse. (2) det växande missnöjet med politiska institutioner, i synnerhet de etablerade politiska partierna.

Jag kommer här nedan att diskutera hur den sociokulturella konfliktdimensionen, främlingsfientlighet och -rädsla och politiskt missnöje fick ökad betydelse i Frankrike i början av 1980-talet – och hur Front National lyckades dra nytta av dessa möjligheter i sin politiska mobilisering. Men först vill jag i korthet diskutera Front Nationals väljare. I en annan bok (Rydgren 2003b) fann jag tecken på att 1988 års presidentval var en slags vändpunkt. Början och mitten av 1980-talet kännetecknades av politisk protest; de väljare som stödde partiet var relativt välbeställda och välutbildade. Deras röstbeteende var i stor utsträckning en protest mot de borgerliga partierna, som många menade hade blivit för (sociokulturellt) liberala och "mjuka". I stor utsträckning handlade det om väljare som var besvikna efter vänsterns seger i valet 1981. Många av dessa väljare återvände till sitt vanliga parti efter 1984, även om några av dem stannade kvar hos Front National under hela 1980-talet (jfr Perrineau 1997). "Proletariseringssprocessen" av Front Nationals väljare blev inte påtaglig förrän från och med 1988 års val och framöver. I och med att Front National blev politiskt synligt som resultat av valfrangängen 1984 kunde partiet dra till sig väljare som lockades av en etnonationalistisk, främlingsfientlig och populistisk politik. Många av dessa väljare är lågutbildade och tillhör på andra sätt mindre gynnade grupper i det postindustriella samhället (se Rydgren 2003b:kap. 2).

Sociokulturell auktoritetstro

Nischer på väljararenan uppstår som en följd av antingen förändringar i väljarnas attityder och politiska preferenser (dvs. efterfrågesyrda förändringar) verkliga eller upplevda förändringar i de politiska partiernas position i den politiska rymden (dvs. utbudsyrrda förändringar) eller en kombination av dessa. I detta och följande avsnitt kommer sådana förändringar att diskuteras.

När vi diskuterar auktoritära attityder är det viktigt att påpeka att franska väljare i allmänhet har blivit mindre auktoritära och mer sociokulturellt liberala under de senaste årtiondena. Exempelvis ökade andelen väljare som anser att "homosexualitet är en acceptabel form av sexualitet" från 24 procent 1973 till 55 procent

1997. Mellan 1988 och 1999 minskade också andelen väljare som stödde dödsstraffet från 62 till 51 procent (Mayer 1999:137; jfr Balme 2002). Men att väljarna över lag blivit mindre auktoritära utsluter inte möjligheten att styrkan, och den relativa betydelsen, av auktoritära attityder har ökat bland *naïgra* väljare. Jag hävdar att det är vad som skett i Frankrike, särskilt under 1990-talet. Den här uppfattningen delas även av Nonna Mayer (1999:145), som på grundval av Cevipofs undersökningar vid 1995 och 1997 års val har dragit slutsatsen att stöd för eller motstånd mot kulturell liberalism är den stora ideologiska skiljelinjen för de franska väljarna – även om den socioekonomiska konfliktdimensionen inte är helt borta.

De viktigaste formerna av sociokulturellt auktoritära attityder, emonationalism och främlingsfientlighet kommer att diskuteras här nedan. Även om främlingsfientliga attityder var den variabel som hade störst betydelse för att Front Nationals väljare valde att rösta på partiet har jag också kunnat visa att även andra auktoritära attityder hade betydelse för att man röstar på Front National – i synnerhet att man efterfrågar mer "lag och ordning" och har en positiv attityd till dödsstraff (Rydgren 2003b:kap. 2). Ett starkt stöd för återinförande av dödsstraffet var den näst viktigaste attitydaktorn bakom röstning på Le Pen i 1988 års presidentval (den viktigaste attitydaktorn var invandramotstånd). Även 1995 och 1997 var väljare med starkt positiva attityder till dödsstraff påtagligt mer benägna att rösta på Le Pen.

Det tycks finnas skäl för slutsatsen att en betydande andel väljare hade auktoritära attityder och att dessa styrde deras val av parti eller presidentkandidat. Men uppkomsten av en sociokulturellt auktoritär nisch berodde inte enbart på förändringar på efterfrågesidan, utan också på förändringar på utbudssidan. Tidigare forskning ger motstridiga beskrivningar av fransk politik i början av 1980-talet: en som hävdar att den politiska sfären utvidgades åt höger (Ignazi 1996b), och en som tvärtom hävdar att de etablerade partier närmade sig varandra under den här perioden (Kitschelt 1995). Ignazi (1996b:76–77) hävdade att vänsterns seger 1981 resulterade i att den traditionella högern genomgick en radikalisering i början av 1980-talet. Då bytte RPR och UDF sina gamla, centristiska, positioner mot en ny hållning som innebar att man

accepterade en aggressiv konservativ retorik i politiken. Enligt Ignazi öppnade denna radikalisering ett nytt och legitimerat ideologiskt utrymme där Front National kunde övertrumpfa de traditionella högerpartierna.

Kitschelt (1995:95–98) hävdade däremot att de etablerade politiska partierna gradvis närmade sig varandra mellan 1978 och 1984. I sin diskussion av den här konvergensprocessen pekar Kitschelt på den enade vänsterns sammanbrott samt socialistregeringens centristiska politik; han menar att konvergensen var som starkast vid 1984 års Europaval när den etablerade högern gick fram med en gemensam lista under centerpolitikern Simone Veil som hade förespråkat liberalisering av abortlagarna på 1970-talet. Det var då, säger Kitschelt, eftersom "högerväljare inte kunde se någon tydlig skillnad mellan den måttligt konservativa regeringens verksamhet fram till 1981, Veils centristiska lista 1984 och den socialistiska regeringen efter deras vändning 1983, som deras sökande efter ett politiskt alternativ började vända sig till nya konkurrenter" (Kitschelt 1995:97–98).

Vem har rätt, Ignazi eller Kitschelt? Ett problem med dessa beskrivningar är att det är oklart i vilken politisk konfliktdimension som divergens eller konvergens förekom; ett annat problem är att de inte skiljer mellan partiernas faktiska positioner och väljarnas *uppfattning* om partipositionerna. Jag hävdar att vi inte kan tala om konvergens i ordets egentliga bemärkelse, utan snarare om ett mer komplicerat förändringsmönster: (1) I början av 1980-talet rörde sig socialisterna mot mitten i ekonomiska frågor, men blev snart tydligt mer sociokulturellt liberala under denna period. (2) De traditionella högerpartierna, framför allt RPR, rörde sig ekonomiskt mot höger, i en mer nyliberal riktning. Av skäl som diskuteras här nedan kan vi anta att väljarna inte uppfattade den förändringen. Dessutom kan man sluta sig till att den traditionella högers positioner på den sociokulturella konfliktdimensionen åtminstone inte blev mindre auktoritära under denna period. Men de var klurva i dessa frågor, och 1984 gick de fram med en gemensam lista som toppades av den relativt sociokulturellt liberala Simone Veil. Detta kan ha uppfattats av väljarna som en rörelse i riktning mot sociokulturellt liberalisering.

Noga räknat var det 1983 som PS gick mot mitten i ekonomiska frågor. Efter att ha kommit till makten 1981 hade PS börjat lägga grundvalarna för en demokratisk socialism, inte minst i form av omfördelande keynesianism. Men efter att ha mött ekonomiska svårigheter stödde partiet ett monetaristiskt åstramningsprogram och bestämde sig för att stanna kvar i den europeiska valutariumen. Därigenom accepterade PS begränsningar i det utrymme man hade för radikala ekonomiska reformer. Den samlade effekten av dessa förändringar blev att den socialistiska regeringens politik skilde sig föga från den ickesocialistiska, liberala politik som fördes i det övriga Europa. Detta politiska trendskifte nådde sin topp 1984 när Mitterrand utnämnde Laurent Fabius till premiärminister. Fabius har ofta betecknats som "teknokrat" och utnämningen markerade en rörelse bort från en ideologiskt orienterad fördelningspolitik. Fabius utnämning innebar dessutom slutet för alliansen mellan PS och kommunistpartiet, vilket förstärkte intrycket av att socialspartiet var på väg bort från sin tidigare uttalat vänsterinriktade ekonomiska hållning (Betz 1994:52-53; Kirschelt 1995:96-97).

Men samtidigt gick PS mot en mer sociokulturellt liberal hållning, vilket visade sig i dödsstraffets avskaffande och ett förslag om att låta invandrare rösta i lokalval. 1978 lovade PS att partiet skulle låta utnämningar som bodde i Frankrike rösta i lokalval om partiet vann parlamentsvalet.

Mitterrand gav samma löfte under valkampanjen 1981 och efter valet sade han sig vara beredd att genomföra förslaget. Men till följd av starka protester, framför allt från den traditionella högern, blev det aldrig så. Mellan 1981 och 1984 införde vänsterregeringen likväl en rad sociokulturellt liberala åtgärder i syfte att förbättra rättigheterna och levnadsvillkoren för Frankrikes minoriteter (Hargreaves 1995:165, 189).

Även den traditionella högern, särskilt RPR och Chirac som var påverkade av Margaret Thatcher och Ronald Reagan, rörde sig ekonomiskt mot höger i början av 1980-talet genom att ansluta sig till en tydlig marknadsliberalism (Kirschelt 1995:96). Men RPR och Chirac var starkt förknippade med den statligt inriktade politiken som förts av högerregeringarna mellan 1958 och 1981, vilket gjorde det svårt för många väljare att uppfatta det nya politiska

ställningstagandet. Det gjorde det också svårt för högern att göra sin nyliberala position trovärdig i allmänhetens ögon (Karapin 1998:228).

Som ovan påpekats kan man *inte* se en rörelse mot en sociokulturell liberalisering av den traditionella högern, vilket bland annat visade sig i de kraftfulla protesterna mot vänstens förslag om att låta invandrare rösta i lokalval. Dessutom införde högern mellan 1977 och 1981 åtgärder som syftade till att få invandrarna att återvända till sina ursprungsländer (Hargreaves 1995:19-20). Man skall dock samtidigt hålla i minnet att den traditionella högers reaktion efter vänsterns seger 1981 främst var formulerad i ekonomiska termer med den ekonomiska socialismens färor som främsta fokus. Man kan rentav hävda att högerpartiernas sociokulturella höger rörelse fick fart först efter Front Nationals inledande valframgångar. Att den traditionella högern samlades under den gemensamma Veil-listan kan också det ha skapat en bild av sociokulturell liberalisering.

Om min tolkning av situationen är riktig fanns det således två nischer vid tiden för Front Nationals valgenombrott. Den ena befann sig till höger på den ekonomiska dimensionen, där en ny aktör som förespråkade ekonomisk nyliberalism kunde erövra röster. Den andra, och viktigare, befann sig vid den auktoritära högersidan på den sociokulturella dimensionen, där en ny aktör kunde dra till sig väljare med auktoritära och partikulära ståndpunkter i frågor såsom lag och ordning och invandring.

Vi kan därmed sammanfattningsvis konstatera att det fanns nischer på den politiska arenan där ett politiskt parti som intog auktoritära positioner i fråga om invandring och lag och ordning kunde vinna röster. Vi har tidigare sett att väljare som har auktoritära attityder i dessa och liknande frågor i stor utsträckning stöder Front National. Innan vi avslutar den här delen av kapitlet ska vi också diskutera hur Front Nationals ideologi motsvarade de befintliga nischerna och vilka strategier man använde för att dra till sig väljarna.

Ett auktoritärt program

I likhet med andra RHP-partier har Front National framställt inriktat sig på den sociokulturella konfliktdimensionen. Att den etnonationalistiska identiteten är Front Nationals ideologiska kärna framstår klart. Inte minst den kosmopolitiska utvecklingens faror spelar en framträdande roll i Front Nationals ideologi. För Bruno Mégret är kosmopolitismen "en önskan om att avskaffa olikheter och identiteter och att hylla blandningar". ... denna alltmer högfjudda kosmopolitism försöker beröva våra medborgare deras etniska och kulturella referenser" (Mégret 1990:20, 36). Sammantaget är dessa teman ett uttryck för avvisandet av det annorlunda, "den andre".

Front Nationals ideologi har utgångspunkten att nationens och familjens rättigheter går före individens rättigheter (jfr Davies 1999:130). Front National uppfattar familjen som samhällets grundläggande institution, som nationens ryggrad. Familjens rättigheter bestäms av dess sätt att bidra till nationens bästa (Davies 1999:25; Simmons 1996:241). Som Simmons (1996:241) uttrycker det: "Individens plikter härrör ur den oundvikliga nödvändigheten att bevara samhällets ordning och stabilitet; samhällets ordning beror i sin tur på att man bevarar stadgan i de olika grupper som utgör samhället, framför allt familjen." Denna inställning gör det naturligt för partiet att bekämpa idéer som gör individen till samhällets grundval – till exempel FN:s Förklaring om de mänskliga rättigheterna, vilken partiet hånar som "socialistisk propaganda" (Simmons 1996:243). Likaså beskyller Front National "individualismen" för den minskande betydelsen av äktenskap, moderskap och andra traditioner och institutioner som hör ihop med familjen (Davies 1999:128). Enligt Front National har män och kvinnor olika roller att fylla, något som bestäms av "biologiska och kulturella realiteter". Kvinnornas roll är att föda barn och uppföstra barnen. Som en följd av detta utpekas även feminister som partiets fiender.

En besläktad fråga som också engagerar Front National är de sjunkande födelsetalen. Enligt Front National håller Frankrike och västvärlden på att långsamt begå självmord, *som folk*, till följd av de låga födelsetalen. En låg befolkningsstättet skapar ett tom-

rum som enligt Front National kommer att fyllas med invandare.⁵ Därför är det nödvändigt att franska kvinnor föder (många) franska barn (t.ex. Marcus 1995:102). Front National har således en mycket enkel uppfattning om "kvinnofrågan": kvinnors roll är att föda och uppföstra barn. Le Pen betonar uttryckligen detta sätt: det "är inte fråga om att tvinga på kvinnorna något som de kan betrakta som en ny slags tväldom. Det är helt enkelt bara fråga om att acceptera fakta, nämligen att kvinnorna har den grundläggande uppgiften på såväl individuell som kollektiv nivå – att föra livet vidare och uppföstra barn" (Le Pen 1989:18). Enligt Front National ska en fransk kvinna inte arbeta, hon ska stanna hemma och ta hand om sina barn (och sin make). Ett av de främsta målen för partiets socialpolitik är att uppmuntra kvinnor att lämna arbetsmarknaden, och de bör inte helt förlita sig på den offentliga sektorn för barnomsorg och uppföstran (jfr Simmons 1996:245–246).

Om vi tar en snabb titt på Front Nationals ekonomiska program, som alltid varit av underordnad betydelse, präglades det 1983 av antinaxism, skattefientlig populism och ekonomisk liberalism. Tio år senare hade partiets ekonomiska program förändrats. 1993 varnade partiet för marknadsekonomins konsekvenser.⁶ Det är viktigt att uppmärksamma hur den ekonomiska politiken vid denna tidpunkt hade underordnats nationens intresse: "Varför kan vi inte se att denna uppfattning om det ekonomiska livet [oreglerad marknadsekonomi] är ett hot som upplöser världar där människor har enats i historiska grupperingar. ... Denna homogeniseringsprocess hotar själva idén om Nationen" (Front National 1993:128). Man skulle kunna säga att "globalisering" har kommit att ersätta "marxism" som huvudfiende.

Jag vill hävda att det nya programmet är betydligt mer sammanhängande och konsekvent än 1983 års program (jfr Roy 1998:94).

5 Denna tankegång understöddes av att födelsetalen i Frankrike sjönk från över 2,7 1965 till lägre än 2,0 1975. Men efter 1975 har födelsetalen varit relativt stabila. Dessutom har de flesta västeuropeiska länder haft liknande eller lägre födelsetal (Casellas 1997:153).

6 Denna förändring i politiken motsvarar en förändring i den allmänna opinionen. Andelen väljare som ansåg att "ökade statliga regeringar" är ett bättre sätt att hantera ekonomiska utmaningar än att "ge företagen större frihet" ökade mellan 1992 och 1994 från 49 till 50 procent till 45 procent. Det är också intressant att andelen väljare som trodde att det är bättre att ge företagen större frihet fördubblades mellan 1980 och 1986 (Balme 2002).

Front National's övergång från marknadsliberalism till nationell protektionism gjorde att partiets ekonomiska program i högre grad överensstämde med dess inställning på den sociokulturella dimensionen (jfr Betz 1994:129–130).

Etnonationalism och den etnonationalistiska identitetens kraft

Jag tror att Front National delvis kan uppfattas som en återkomst för fransk etnonationalism. Det fanns faktorer som var specifika just för Frankrike och som gynnade en etnonationalistisk mobilisering. För det första hade nedgången för de kommunistiska och gaulistiska rörelserna, som båda hade starka ideologier, skapat ett ideologiskt tomrum som kunde fyllas med någon form av ersättningsideologi. För det andra, även om Frankrikes moderniseringsprocess inte slog hårdare mot traditionella institutioner än vad som var fallet i andra västeuropeiska demokratier,⁷ påverkades Frankrike mer än de flesta andra länder av den katolska kyrkans minskade inflytande. För det tredje fanns det i Frankrike en sofistikerad intelligenta hos den yttersta högern (t.ex. GRECE och Club l'Horloge) som underlättade för Front National genom att omtolka 1980-talets sociala och politiska kriser till en kris för den nationella identiteten. För det fjärde ifrågasattes den etablerade franska medborgarpolitiken i slutet av 1970- och början av 1980-talen när det blev bekant att 400 000 unga, andra generationens algeriska invandrare var tvungade till franskt medborgarskap (ibland mot sin vilja) för att deras föräldrar var födda som franska medborgare i Algeriet före landets självständighet 1972 (Brubaker 1992:139–142). Detta medförde en intensiv debatt om medborgarskapslagar och gav nationalistiska aktörer – inte minst Front National – goda möjligheter att kritisera den rådande lagsiftningen för att "göra utänningar till fransmän på papperet utan att se till att de var 'fransmän i hjärtat' (*Français de cœur*)" (Brubaker 1992:143). Det var inte minst denna handling – särskilt ökningen

⁷ Skilsmässorna per 100 äktenskap var till exempel 12 procent i Frankrike 1970, 22 procent 1980 och hade 1989 ökat till 31,5 procent (Castells 1997:140). Dessutom arbetade bara 50 procent av kvinnorna 1973, 1982 hade siffran stigit till 61,3 procent (Castells 1997:153).

av dubbla medborgarskap – som aktualiserade frågan huruvida medborgarskapet höll på att förlora i helgd. Som Brubaker konstaterat har "medborgarskapets helgd fått sitt centrala och starkaste uttryck i plikten att göra statlig militärtjänst, att kämpa för, och om så krävs, också dö för staten. Dubbelt medborgarskap relativiserar denna plikt" (Brubaker 1992:145). I Frankrike kunde en allt större del av andra generationens algeriska invandrare välja mellan att göra militärtjänst i Frankrike eller i Algeriet. Trots att de måste göra två års tjänst i Algeriet, mot bara ett i Frankrike, var det många som valde att göra sin tjänst i Algeriet (Brubaker 1992:147).

I Frankrike har ändå de två typerna av nationalism (dvs. den civila och öppna å ena sidan och den etniska och slutna å den andra) funnits sida vid sida ända sedan franska revolutionens efterdyningar, även om den civila, öppna nationalismen varit dominerande under 1900-talet (jfr Hazaresingh 1994; Winock 1998). Som Winock (1998:24–25) har visat har etnonationalismen emellertid dykt upp då och då i Frankrike (jfr Jenkins och Copsy 1996:106; Koopmanns och Stadham 2000:38). Den franska etnonationalismens ideologi har ofta blandats med en antirepublikansk och antidemokratisk tradition, inte minst för att den skiljer mellan Frankrikes "väsen", det "riktiga Frankrike" å ena sidan, och det legala Frankrike med sina politiska institutioner å den andra. Inom denna tradition har de politiska institutionerna ofast betraktats som en negation av det "riktiga Frankrike". Charles Maurras *Action Française* såg till exempel monarkin som de "riktiga" franska sociala och politiska värderingarnas essens eller kärna. Mellankrigs tidens *Légitime* hävdade däremot att det var armén som representerade de typiska franska dygderna. Marskalk Pétain vände sig till bondkollektivet som ett exempel på ofördärvad "franskhed". På 1950-talet förespråkade Poujade en vision där småborgerskapet, köpmännen och hantverkarna, var det "franska Frankrikes" essens (Hazaresingh 1994:129–130). Front National använder många av sina föregångares teman. Samtidigt strävar Front National, precis som många av sina franska etnonationalistiska föregångare, efter att definiera franskt medborgarskap i etniska och kulturella termer.

Ett etnonationalistiskt budskap

Tveklöst är nationalismen kärnan i Front Nationals ideologi (jfr Davies 1999:2-3), det framgår ju faktiskt redan av namnet. För Front National överstrider, som tidigare nämnts, nationens rättigheter individens rättigheter (Davies 1999:130); nationens jämvt anses vara av större vikt än den enskildes möjligheter till frigörelse, emancipation och självförverkligande.

Front Nationals nationalism är också av just den etniska typ som redovisades ovan. I 1985 års partiprogram beskriver man således nationen som den "gemenskap av språk, intressen, ras, minnen och kultur där människan blomstrar. [En person] är knuten till den via rötter och via de döda, dess förfutna, dess arvsanlag och arv. Allt som nationen förmedlar till människan vid födelse har redan ett oskatbart värde" (Front National 1985:29-30). I centrum för skillnaden mellan samhällelig och öppen nationalism å ena sidan och etnisk och slutten nationalism å den andra, finner vi en diskussion om huruvida "blodets rätt" (*jus sanguinis*) eller "hemortens rätt" (*jus soli*) ska vara nationalitetens grundval: Som vi kommer att se tar Front National tydligt ställning för "blodets rätt". Faktum är att föreställningen om "blodsband", dvs. att bara de som är födda av franska föräldrar kan få fransk medborgarskap, utgör en av grundpelarna för Front Nationals nationalistiska resonemang. En annan grundpelare är principen om "ickeautomatisk naturalisering" (jfr Davies 1999:77-78). Front National vill stoppa all ny invandring till Frankrike. Men inte heller franskfödda invandrarbarn bör få stanna i Frankrike om de inte blir fullständigt assimilerade i det franska samhället. Som Jean-Marie Le Pen formulerade det när han vände sig till andra generationens nordafrikanska invandrare:

Om ni är lojala mot Frankrike, om ni älskar det, tillägnar er dess lagar, moral, språk och tänkesätt; kort sagt, om ni inte gradvis er fullständigt, kommer vi inte att vägra er att vara en av oss, så länge det finns en gnista av kärlek och inte endast ett materiellt intresse av att vistas här. Men om ni är lojala mot era rötter – vilket jag förvisso respekterar – och om ni bara låtsas följa våra lagar, och behåller er moral och kultur för er själva, då är det bättre att ni återvänder hem, eftersom det i annat fall kommer

att sluta mycket illa (Le Pen i *Le Monde*, 4 april 1987, citerad i Davies 1999:78).

Det viktigaste etnonationalistiska temat är således hotet mot den franska nationalidentiteten, något som kommer att diskuteras här nedan.

Nationell identitet är en slags självuppfattad social kategorisering. Föreställningen om en nationalkaraktär är desutom av särskild vikt för begreppet kollektiv nationell identitet. Det största hot en etnonationalist kan föreställa sig är en situation där den egna nationalkaraktären, det vill säga det "egna" folkets "väsen", försvagas eller försvinner. Denna tankegång är det centrala i Front Nationals ideologi och retorik. Som påpekades ovan är Front Nationals främsta argument för en slutten nationalism det hot mot den franska nationalidentiteten som skapas av den ekonomiska, politiska och kulturella öppenheten. Enligt Front National är det bara de som har sina rötter i en viss kultur som har förmåga att belysa ansvar och visa färdemnet tillbörlig respekt. Andra förväntas agera ansvarslöst utan känsla för franska lagar och sedvänjor. Både multinationella företag som verkar i Frankrike och invandrarer ses därför som hot mot den franska nationalidentiteten.

Allmänt sett spelar förfäderna en stor roll i Front Nationals diskussion om den nationella identiteten. Som Le Pen skrev: "genom att studera det förfutna får vi lärdom om nuet och får perspektiv på framtiden... Vårt folks historia är en uppmaning att fortsätta vår totala kamp" (*Présent*, 5 september 1996; citerat i Soucharad m.fl. 1997:102). Enligt Front National kan man lära sig av de djupa och "ursprungliga" värderingar som förfäderna hyste, i synnerhet nationens grundare; värderingar vilka mer eller mindre försvunnit i det moderna samhället. De fransktaliga ofa som den franska identitetens essens och kärna, och att de har försvunnit är enligt partiet ett tecken på dekadens. Front National använder således Jean d'Arc och Klodvig som nationalhjältar i sin politiska diskurs (jfr Hansworth 1999).

Föreställningen om en nationell identitet definieras desutom ofta i motsättning till sådant som Front National bekämpar (t.ex. globalisering och multikulturalism). De mänskliga rättigheterna är en måltavla, vilket belyses genom följande citat från en artikel i

partiets tidskrift *Identité*: "Med de mänskliga rättigheterna söker man skapa en ny ointressant människoform, där alla särdrag och enskildheter i människans natur försvinner... [Det är] en egalitär och totalitär vision [som innebär] folkens och nationernas död" (Bardet, i *Identité*, maj-juni 1989; citerat i Davies 1999:74). Detta citat implicerar även Front Nationals slogan "rätten att vara annorlunda", ett begrepp som Nouvelle Droite tog från den franska vänstern och gav en egen innebörd. För Front National finns det bara ett sätt att bevåra de nationella "olikheter" som man uppfattar som förutsättningar för en nationalidentitet eller -karaktär, och det är att hålla olika "folk" åtskilda. På så vis kommer partiets försvår för den etnonationalistiska identiteten ofrånkomligen att innebära att man utesluter alla "främmande" element (jfr Orfali 1996:130). Som en naturlig följd därav anses lösningen på hotet mot den franska nationalidentiteten vara nationell och etnisk isolationism. Partiet förespråkar en politik baserad på "nationell kvotering", att man gynnar etniska franska medborgare och samtidigt diskriminerar invandrare och franska medborgare som inte har fransk härkomst. Front National vill ha "nationell kvotering" på arbetsmarknaden, bostadsmarknaden, inom hälsovården etc. Den "nationella kvoteringens" politik kan enklast sammanfattas som "Fransmännen först!" Den här politiken utgår från principen "franskt broderskap" (jfr Roy 1998:93), som innebär att man bör hjälpa människor som behöver hjälp, men endast *franska* personer (jfr Davies 1999:69). I slutet av 1990-talet strävade Front National allt ofrare efter att framställa sig som ett "välfärdsparter". Däremot bör välfärden inte fördelas lika till alla, utan bara till etniska fransmän (Davies 1999:5). Front National förespråkar således en chauvinistisk välfärdspolitik.

Om partiet ser invandringen som ett av de stora hoten mot fransk nationell identitet, är de sjunkande födelsetalen det andra. Som nämntes ovan anser Front National att Frankrike begår ett långsamt självmord genom de låga födelsetalen. Partiet anser att det fattas ungefär 120 000 franska födselar per år för att bevåra den "franska" befolkningen på dess nuvarande nivå. Man räknar naturligtvis inte in nyfödda barn av franska invandrare i sina skattningar av de "franska" födelsetalen (Simmons 1996:239). En centralt placerad medlem i Front National uttryckte det så här: "Frankrike fö-

der inte längre några barn. I Paris är vart tredje barn fött av en utländsk mor. Om vi fortsätter på den här vägen, kommer Frankrike om några år inte längre att vara Frankrike" (citerat i DeClair 1999:128).

En följd av fokuseringen på de låga födelsetalen är att Front National är starka motståndare till aborter (vilka legaliserades 1975). Enligt Jean-Marie Le Pen är lagen inget annat än ett "officiellt antifranskt folkmord" eftersom "att döda barnet är att döda Frankrike" (Marcus 1995:112; Davies 1999:130). På ett vykort har Front National avbildat Simone Veil, som tog initiativ till lagen, tillsammans med Hitler, Stalin och Mao. Hitler hälsar Veil med orden "Välkommen till klubben" och överst på vykortet står texten "Veil-lagen: redan 4 miljoner döda". I anslutning till de sjunkande födelsetalen vänder sig Front National också till historien (det vill säga Frankrikes mer eller mindre mytiska "anfäder") för att finna ideal som människor kan sträva mot. Partiet använder sig av Jean d'Arc som symbol för en kvinnas kamp för att driva ockupanter från fransk mark. Till ställnad från Jean, som faktiskt var jungfru, förväntas franska kvinnor göra sin plikt och driva ut de ickeuropeiska invandrande intränglingarna genom att föda så många franska barn som möjligt (jfr Simmons 1996:239). Front National har frät Jean d'Arc varje första maj sedan 1987. Simmons ger en ögonvitnessskildring från kvinnodemstrationen som ingår i firandet: "Frontens parader leds av en grupp gravida kvinnor som symboliserar Frontens åsikt om att franska kvinnor måste föda fler barn som ett försvår mot det växande antalet invandrare från Mellanöstern och Nordafrika. Bakom de gravida kvinnorna kommer en andra grupp med kvinnor som skjuter tomma barnvagnar vilka representerar nergången i franska födelsetsiffror" (Simmons 1996:238).

Som Simmons (1996:139) konstaterade och som nämntes ovan, har Front National nyligen införlivat orden *mondial* och *mondialist* (dvs. global och globalist) i sin vokabulär. Partiet menar att *mondial*-doktrinen, vilken uppfattas som likvärdig med marxismen, ofast är

uttryckt som mänskliga rättigheter, [den] predikar nationernas undergång, gränsernas avskaffande och sammanslagning av raser, kulturer och folkslag. Förut var det marxisterna som för-

sökre avskaffa ojämlikheten i sitt sökande efter det klasslösa samhället. Idag är det *mondialiseras* som angriper det de kallar "exklusion" och försöker upprätta ett samhälle utan olikheter. Paradismyten har ersatts med en utopi om ett *café au lait*-paradis. Nu är proletariats diktatur inte populärt längre; i stället har småttegehn blivit normen (Front National 1993:16).

Faktum är att partiet betraktar internationalismen som det "allvarligaste hotet som idag riktas mot Frankrikes framtid" (Front National 1993). Vad saken gäller är förstås den franska nationalidentiteten som enligt partiet bara kan bevaras genom den slutna nationalismens protektionism.

På senare tid har också Europeiska unionen fått en särskilt viktig plats hos Front National. Det är alltid av strategiskt intresse för politiska partier att koppla sina hjärtefrågor till andra frågor som har stor och bestående politisk betydelse. På så vis kan de utöka sin mobiliseringscykel. Under 1990-talet var frågan om EU mycket framträdande och hade en stor mobiliserande potential inom de flesta västeuropeiska demokratier. I likhet med flertalet RHP-partier bytte Front National ståndpunkt när det gäller den europeiska gemenskapen: från en neutral, rentav positiv hållning gentemot dåvarande EG på 1980-talet till en glödande anti-EU-inställning under 1990-talet. Front National lade närmare bestämt mycket energi på att formulera frågan om EU i främlingsfientliga och etnonationalistiska termer (jfr Rydgren 2003a). Det främsta skälet till att partiet motsätter sig EU är engagemanget för Frankrikes nationella identitet. Av detta skäl har Front National alltid motsatt sig all slags federalism, för att i stället föreslå en lös konfederation, "Nationernas Europa", där varje nation bevarar sin förmåga att behålla den nationella identiteten. Front Nationals slogan har kort sagt alltid varit "ett franskt Frankrike i ett europeiskt Europa" (Davies 1999:23, 96).

Främlingsrädsla och antinivandring

Som framgår av nedanstående diskussion är även främlingsfientlighet (och stundom rasism) en väsentlig del av Front Nationals ideologiska program och retorik. Detta gäller RHP-partier i allmän-

het, vilket fått somliga forskare (t.ex. Mitra 1985) att uppfatta främlingsrädsla som det enda skälet till deras framväxt. Så förhåller det sig inte; även om främlingsrädsla är ett *sine qua non* för RHP-partier och utgör en nödvändig faktor för att förklara deras uppkomst och bestående väljarstöd, är det inte en tillräcklig förklaringsfaktor. Dessutom är antinivandring bara en del i ett större komplex av frågeställningar (jfr Mudde 1999; 2000; Rydgren 2003a; 2003b). För det första kan vi inte förstå RHP-partiernas främlingsfientlighet (och inte heller främlingsfientlighetens *attraktivitet*) oberoende av föreställningen om etnonationalistisk identitet och välfärdschauvinism. Medan den förra frågans attraktionskraft baseras på en emotionellt baserad strävan efter identitet är den senare frågan tilltalande för att den utgår från en reell eller upplevd intresseomsättning – att invandrare uppfattas som orättfärdiga konkurrenter om knappa resurser. För det andra ökar möjligheten att mobilisera en betydande andel väljare för etnonationalistiska och främlingsfientliga politiska program när de etablerade politiska partiernas och institutionernas legitimitet är på nedgång. Att framstå som etablissemangets motståndare är således också en mycket viktig strategi för RHP-partierna. Man kan alltså inte förstå RHP-partiernas framgångar om man inte tar hänsyn till *billete* främlingsrädsla/främlingsfientlighet och etnonationalism och *populism*.

Eft av skälen till RHP-partiernas valframgångar är att deras strategi kopplat ett brett politiskt anslag till samma två frågor: etnonationalistisk identitet och invandring (jfr Brechon och Mitra 1992). Som jag ser det är den viktigaste ideologiska komponenten etnonationalism. När det gäller Front Nationals ideologi och retorik styrs de flesta andra åtgärdsförslag av föreställningen att den franska nationens identitet är hotad och att den måste räddas till varje pris. Det innebär motstånd mot alla element som antas utgöra ett hot mot den etnonationella identiteten, i synnerhet icke-europeiska invandrare. Främlingsfientliga och invandringfientliga uttalanden har varit avgörande som mobiliseringsinstrument för Front National och andra RHP-partier (jfr Marcus 1995:105; Kirischelt 1995:103; 276), inte minst eftersom invandrarfrågan blivit allt mer framträdande i flera västeuropeiska länder (Solomos och Wrench 1993:4). I flera länder är det just främlingsfientligheten

och -räddslan som har utgjort ett av RHP-partiernas effektivaste retoriska grepp – det vill säga att man har skylld alla sociala problem och ekonomiska brister på utvalda syndabockar.

Men även om förekomsten av folklig främlingsfientlighet och -rädsla som sagt inte är ett tillräckligt villkor kan den ändå vara ett nödvändigt villkor. Att invandringen blev politiserad, samtidigt som en majoritet eller näst intill har stött främlingsfientliga åsikter i flertalet västeuropeiska länder sedan början av 1990-talet (Betz 1994:103; EUMC 2001), utgör naturligtvis en gynnsam situation för RHP-partierna. I Frankrike var detta en påtaglig situation redan 1985. I en enkät instämde nästan 75 procent av befolkningen i påståendet "man känner sig inte trygg i ett område med många invandrare", 50 procent höll med om att "invandrare är en betydande orsak till kriminaliteten i Frankrike" och nästan 50 procent instämde i att "varje gång en invandrare får ett arbete i Frankrike sker det på en fransmans bekostnad" (Ignazi 1996b:70). I två opinionsundersökningar som gjordes av opinionsinstitutet SOFRES i november 1984 var det 68 procent som ville hejda fortsatt invandring; 25 procent ville att invandrarna skulle "återvända till de platser de kom från" och 66 procent ansåg att det fanns "för många nordafrikaner i Frankrike" (Bréchon och Mitra 1992:68). De här främlingsfientliga och invandringskritiska attityderna låg kvar på i stort sett samma nivåer under 1980- och 1990-talen: 1988 ansåg 67 procent och 1997 61 procent att "det finns för många invandrare i Frankrike" (Mayer 1999:137). Men det bör påpekas att andelen väljare som förordade expatriering av invandrare hellre än integration hade minskat med nästan 10 procentenheter till 38 procent mellan 1998 och 2002 (Balme 2002). 38 procent är likväl mer än dubbelt så mycket som väljarstödet för Front National eller Le Pen personligen. Denna allmänt förekommande främlingsfientlighet och -rädsla kan således uppfattas som ett av de viktigaste bakomliggande skälen till Front Nationals valframgångar.

För Front Nationals väljare har invandrarfrågan alltid legat högst på listan när de franska väljarna tillfrågats om vad som styr deras partival. Jag har i annat sammanhang (Rydgren 2003b:kap. 2) gjort logistiska regressionsanalyser av de franska valen 1988, 1995 och 1997. I dessa val visade det sig att det var signifikant högre sannolikhet att väljare som i hög grad instämde med påstå-

endet "det bor för många invandrare i Frankrike" röstade på Front National eller Le Pen personligen. Antinvandring och främlingsfientliga attityder var genomgående de variabler som förklarade mest av Front Nationals röstandelar.

År 1988 var det 75 procent av Le Pens väljare som i hög grad höll med om att det fanns för många invandrare i Frankrike, vilket är ungefär dubbelt så många som andra partiers väljare, och 95 procent av Le Pens väljare instämde i hög grad eller i ganska hög grad. Man kan också konstatera att hela 31 procent av väljarna som i hög grad höll med om att det fanns för många invandrare i Frankrike också röstade på Le Pen i presidentvalet. Av dem som tog starkt avstånd från detta påstående röstade bara 1 procent på Le Pen (Rydgren 2003b:kap. 2). Enkäter från presidentvalet 1995 och valet 1997 gav liknande resultat. Det visade sig alltså att främlingsfientlighet/rädsla och intolerans mot invandrare var den viktigaste "dimensionen" för att förklara hur Front Nationals väljarstöd uppkommit och blivit bestående. Som ett sista belägg för att det här problemområdet var en tillgång för Front National kan nämnas att 36 procent av de franska väljarna 1995 ansåg att Le Pen hade den bästa lösningen på "invandrarproblemet". Det var mer än dubbelt så många än som verkliga röstade på honom.

Front Nationals uppkomst underlättades således av en redan befintlig och allmänt förekommande latent främlingsfientlighet och -rädsla, som framträdde under 1980- och 1990-talen. Men lika viktig är frågan om hur denna latent rädsla blev manifest, det vill säga hur den omvandlades till en politiskt framträdande fråga. För att kunna besvara den frågan måste vi diskutera både invandrarfrågans politisering och sättet att formulera den.

Invandrarfrågans politisering och formulering

Invandrarfrågans politisering i Frankrike berodde på en samverkan mellan fem saker. För det första de traditionella högerpartiernas initiativ i slutet på 1970-talet att minska antalet invandrare, delvis genom statliga bidrag för repatriering. För det andra, vilket delvis sammanhänger med det förra, försökte de traditionella högerpartierna ändra artiklarna 23 och 44 i medborgarskapslagen (i kortlät

nämnd ovan), vilket inledde en allmän diskussion om medborgarskap och "fransket". För det tredje, till synes paradoxalt, ledde socialistpartiets positiva inställning till invandring i slutet av 1970- och början av 1980-talen även till delvis önskad effekt, eftersom det ifrågasatte status quo och frammanade motformuleringar (counter framing). För det fjärde medförde kommunistpartiets kampanj mot invandring i slutet av 1970-talet, där invandrarna framställdes som "problem" och invandringen som en fråga om konkurrens om knappa resurser, att isen var bruten för den här typen av argumentation. För det femte innebar uppkomsten av Front National i sig en fördjupad politisering av invandrarfrågan.

Front National politiserade alltså inte invandrarfrågan på egen hand. Även om partiet tog upp frågan under 1970-talet och länge hade motståndet mot invandringen som ett centralt tema i sin ideologiska kärna, var partiet än så länge alltför litet och marginaliserat för att kunna politisera den frågan. Och även om de intellektuella i Nouvelle Droite ("Nya Höger") – framför allt Alain de Benoist – formulerade en främlingsfientlig ideologi om "rätten att vara annorlunda" i slutet av 1970-talet, var de inte i en position där de kunde politisera invandningsfrågan på egen hand. Men även om Front National inte förde in invandringen i den politiska sfären, som bland andra Ignazi (1996b:73) har hävdat, var det ändå partiet som först framställde invandringen som en fråga om ett *kulturellt och etniskt försvar av Frankrike* genom att man var frångångsrik i den följande kampen över hur frågan skulle formuleras.

Efter befrielsen 1945 fördes i princip ingen offentlig debatt om frågan om invandringen på nästan tre årtionden. I stället utvecklades invandringspolitiken i samverkan mellan experter och politiker. Invandringen var snarare en teknisk fråga än en politisk sådan. Faktum är att det franska parlamentet inte stiftade några lagar om invandring mellan 1945 och början på 1980-talet, bortsett från en lag mot rasdiskriminering 1972. I stället hanterades invandringspolitikens allmänna principer av en förordning (Hargreaves 1995:177–178).

Men denna konsensus om att behandla invandringen som en "teknisk fråga" började förändras under 1970-talet. 1970, efter valet av Giscard d'Estaing till president, förklarade regeringen att fortsatt invandring temporärt skulle upphöra. 1977 förklarade re-

geringen att det tillfälliga invandringstoppet skulle bli permanent. Dessutom försökte man minska den betydliga invandrarpopulationen i Frankrike. För att uppmuntra invandrare från länder utanför EG att återvända "hem" lanserades 1977 systemet *Prime au retour* (hjälp med att återvända) som innehöll ekonomisk stimulans till frivillig repatriering. Programmet var dock föga framgångsrikt (Hargreaves 1995:19). I stället lade regeringen fram ett förslag enligt vilket invandrararbetare och deras familjer kunde tvingas återvända "hem" om de ansågs överflödiga på arbetsmarknaden. Det var en åtgärd som krävde radikala förändringar av lagstiftningen, men förslaget fick inte majoritet när det lades fram inför parlamentet 1979–1980. Trots att inrikesdepartementet "använde påtryckningar för att utvisa så många enskilda utännningar som möjligt ... var antalet – i genomsnitt cirka 5 000 per år mellan 1978 och 1981, flerålet unga nordafrikaner – långt färre än de hundratals som uttryckligen varit målsättningen i Stolérus planer för masshemsändning" (Hargreaves 1995:20; jfr Weil 1991:107–138).

Detta agerande från högerregeringens sida fick två, möjligen oavsiktliga, följder: för det första att man ifrågasatte traditionen av konsensus och expertsyre (dvs. det inledde en politisering av invandrarfrågan); för det andra inleddes därmed också en formulering av invandrarfrågan där invandrarna och invandringen uppfattades som "problem". Som vi kommer att få se längre fram utvecklades denna diagnostiska tolkning ytterligare av det franska kommunistpartiet 1980.

Men agerandet från de rörelser som var positiva till invandringen, i synnerhet socialistpartiet, spelade också sin roll för politiseringen av invandningsfrågan. 1978 hade socialisterna lovat att fastboende utännningar (dvs. invandrare som ännu inte fått medborgarskap) skulle få rösta i kommunalvalen om partiet kom till makten. Detta förslag ingick i Mitterrands valmanifest under presidentkampanjen 1981. Efter vänsterns seger i president- och parlamentsvalet förklarade PS att man var beredd att genomföra förändringar. Men eftersom det möttes av våldsam fiendtlighet från den traditionella höger, och bara Juppens uppskatning från den politiska vänstern, backade socialistpartiet (Hargreaves 1995:165). Den socialistdominerade regeringen gav dock 1981 amnesti åt illegala invandrare som kommit till Frankrike före den 1 januari och

kunde visa att de hade anställning. Följden blev att 132 000 illegala invandrare blev franska medborgare under vintern 1981–1982 (Hargreaves 1995:21).

Desutom anslöt sig socialspartiet uttryckligen till framväxande multikulturella idéer, inte minst de ideologiska principerna om *le droit à la différence* (rätten att vara annorlunda), det vill säga att invandrargrupper skulle ha rätt att behålla sina etniskt grundade kännetecken. Detta tema hade en framträdande roll i Mitterrands presidentkampanj 1981 (Brubaker 1992:148; Hargreaves 1995:194).

Dessa invandrarvänliga åtgärder och förslag bidrog på två sätt till att invandringsträgan politiserades. För det första gick de tvärs emot rådande status quo-konsensus och bidrog till att invandringen stannade kvar på den politiska dagordningen. För det andra bidrog de till att motrörelser växte fram som formulerade frågan i sina termer (jfr Benford och Snow 2000). Förslaget att icke-franska medborgare skulle få rösta i kommunalvalen stred mot en väl etablerad föreställning om franskt medborgarskap, nämligen att formellt medborgarskap och konkreta medborgerliga rättigheter skulle överensstämma. Förslaget att låta invandrare utan franskt medborgarskap rösta i lokala val innebar en "objektiv devalvering av det formella medborgarskapet genom att det var färre som var beroende av det" (Brubaker 1992:148). Följden blev att många kunde uppfatta förslaget som ett vanhelgande och en nedvärdering av medborgarskapet, vilket kan ha provocerat fram nationalistiska reaktioner. Föreställningen om "rätten att vara annorlunda" stödde även de främlingsfientliga nationalisternas påståenden om att ickeuropeiska invandrare inte ville integreras och att de därför hotade den franska nationella identiteten (Brubaker 1992:148). Som vi har sett tog Front National till sig uttrycket "rätten att vara annorlunda" och gav det en ny innebörd.

Slutligen bidrog även det franska kommunistpartiet till politiseringen av invandringsträgan. En grupp partisympatisörer, ledda av den kommunistiska borgmästaren i Vitry, använde en bulldozer för att på julafton 1980 förstöra elförsörjning och trappor till ett vandrarhem som användes av invandrade arbetare. Denna brutala handling fick senare stöd av partiets ledning, som när George Marchais skrev att han uppskattade Vitrys borgmästares "vägran att tillåta det redan höga antalet invandrade arbetare i hans kom-

mun att öka ytterligare". Samtidigt kopplade han invandringen till hostadshysteri, kostnaden för socialvård, skolproblemen etc. (Marchais 1995:77–78). Som Schain (1988:606) har visat var detta första gången under efterkrigstiden som ett etablerat franskt parti definierade invandringen som en källa till sociala och ekonomiska problem. Man kan rentav hävda att denna händelse i stor utsträckning formulerade och etablerade den allmänna diagnosen – att invandringen och invandrarerna är ett problem – något som senare kunde utnyttjas och utvecklas av Front National.

Sålledes blev invandringen politiserad på utbudssidan redan innan Front National framträdde. Man kan däremot påstå att efterfrågsidan inte blev fullt politiserad förrän i och med partiets uppkomst. Trots att den franska väljarkåren varit medveten om och i hög grad kliven vad gällde invandringen sedan början av 1980-talet, hade invandrarfrågan litet inflytande på hur de franska väljarna röstade. Detta förändrades som en effekt av Front Nationals framväxt. 1984 var det bara 6 procent som svarade att invandrarfrågan var av avgörande betydelse för deras val av partisedel. 1988 hade den siffran stigit till 22 procent (Schain 2001:292) till följd av Front Nationals uppkomst och den reaktion som det framkallade hos de etablerade politiska aktörerna. Efter den så kallade "affären med huvuddukarna" – dvs. den politiska och mediala händelse som orsakades av att två muslimska flickor blev avstängda från skolundervisningen då de vägrade ta av sig sina huvuddukar – 1989 gick invandringen från åtronde till andra plats på väljarnas lista över de viktigaste frågorna (Mayer 1999:152). Det framgår också av att 31 procent 1991 förklarade att invandringsträgan var av betydelse för deras val av kandidat (Schain 2001:292).

Då man tittar på Front Nationals ideologi och retorik kan vi konstatera att partiet på fyra olika sätt har diagnostiserat invandrarerna som ett "problem": (1) De anses utgöra ett hot mot den franska etnonationella identiteten, dvs. deras "annorlundahet" tillsammans med deras blotta antal hotar att underminera det "verkligt franska". (2) De anses orsaka arbetslöshet (genom att "ta våra arbeten"). (3) De anses vara den främsta orsaken till kriminalitet och social otrygghet. (4) De anses misbruka de västerländska demokraternas generösa välfärdssystem, vilket leder till sänkta bidrag etc. för "oss". Som framgår av den här listan är några av de

här främlingsfientliga hållningarna inbördes inkonsekventa (t.ex. 2 och 4). Det viktigaste temat för Front National – som vi såg ovan – är det hot som invandrarna antas utgöra för den franska etnionella identiteten. För väljarna, och därmed ur mobiliseringsynpunkt, kan de tre andra temana vara lika viktiga eller viktigare.

Vi kan lätt finna exempel på dessa teman i partiets program och offentliga uttalanden från Front National. Enligt partiet är den franska etnionella identiteten hotad av en "veritabel invasion" (Le Pen 1985:289) av invandrare som utgör ett "dödligt hot mot den franska nationen" (Le Pen 1985:51). I ett tal 1991 hävdade Le Pen att Frankrike är "fäktstark offer för en global mutation; en invasion som förefaller fredlig, men som i själva verket utgör ett dödligt hot mot vår identitet, vår trygghet och vår kultur" (Le Pen; citerat i Souchard m.fl. 1997:75). Enligt partiet är således "fortsatt integration omöjlig. Den enda möjliga utvägen är motstånd, annars måste vi för eller senare underkasta oss invasionen" (Le Pen i *Presse*, 13–14 november 1989, citerat i Duraffour och Guittouneau 1991:132). Front National jämför rentav det hot som invandrarna anses utgöra med det hot som den tyska armén utgjorde under andra världskriget: "Det är det franska folkets existens som står på spel. Det var onödigt att mobilisera Frankrike mot Tyskland 1914 och 1940 om vi idag ska tolerera en ockupation – den här gången fredlig – av vårt nationella territorium" (Le Pen 1984:205).

Enligt Front National är invandringen från muslimska länder särskilt farlig, eftersom muslimer är så kulturellt annorlunda att det är omöjligt att assimilera och integrera dem i den franska kulturen (jfr Davies 1999:148). Islam är, med Le Pens ord, "redan Frankrikes andra religion och hotar vår nationella identitet". Le Gallou hävdade också 1985 att islam "är oförenlig med en kristen världsuppfattning, eftersom de båda religionerna är ömsesidigt uteslutande" (citerat i Duraffour och Guittouneau 1991:206). Dessutom menar partiet att de muslimska invandrarna är särskilt farliga eftersom de i hög utsträckning hävdar rätten att behålla sina religiösa, och därmed också kulturella, särdrag.

Front National bygger ofta upp sin politiska retorik genom att utgå från konkreta iakttagelser av särskiljande kulturdrag, exempelvis huvuddukar, varifrån de bygger upp en fantasibild av framtida eventualiteter. Detta kan belägas med följande citat från Le

Pen: "De muslimska invandrarna vill tvinga på oss sina seder: idag moskeer, huvuddukar och slöjor, imorgon polygami, med äktenskap och samhällsliv styrda av Koranens lagar" (Le Pen i *Présent*, 28 oktober 1989; citerat i Duraffour och Guittouneau 1991:201).

En fråga som måste behandlas är om Front Nationals invandringsfientliga politik och retorik är ett uttryck för rasism eller "bara" för främlingsfientlighet. Som vi har sett är man inom partiet passionerat övertygad om att kulturskillnaderna mellan invandrare och etniska fransmän innebär att invandringen utgör ett hot mot den unika franska nationalkarakteren och -identiteten, och att den således måste hejdas och att invandrarna måste återvända till sina ursprungsländer. Detta är en neorassistisk, eller kulturelltassistisk hållning. Den nya rasismen kännetecknas av en föreställning om att det är "naturligt" för människor att leva bland "sina egna", och att det finns en motsvarande fientlighet mot närvaron av människor av ett "annat" slag (Miles 1993:36; jfr Barker 1981). Front National försöker ofta vädja till vad man uppfattar som "naturligt". Följande uttalande citeras ofta: "Jag har sagt det många gånger, jag tycker bättre om mina döttrar än om mina syskonbarn, bättre om mina syskonbarn än mina kusiner, bättre om mina kusiner än mina grannar. Det är likadant i politiken; jag tycker bättre om fransmännen" (Le Pen i ett tal 13 maj 1984; citerat i Souchard m.fl. 1997:23).

Men i partiets retorik mot invandringen finner man ibland även element av den gamla "biologiska" rasismen, liksom av antisemitism. Det kan förefalla märkligt eftersom den sortens rasism inte tilltalar väljarna. Biologisk rasism, och i synnerhet antisemitism, har mycket låg legitimitet och stöter i själva verket bort de största väljargrupperna. Stödet för Front National har sjunkit markant i väljarundersökningarna efter de mest uppenbara antisemitiska uttalandena av Le Pen och andra partirepresentanter. Varför har de ändå behållit inslagen av biologisk rasism och antisemitism i sin retorik? Ett svar kan vara att partiledningen handlar enbart på grundval av sin ideologiska övertygelse, snarare än strategiska överväganden. Detta är som jag ser det bara delvis sant. Ett annat, mer övertygande svar är att det också bottnar i en motsättning mellan väljarmaximering och viljan – och nödvändigheten – att behålla den inre sammanhållningen inom partioverstyret. Man

kan skilja mellan utåtriktad och inåtriktad partiverksamhet (Rose och Mackie 1988). För att behålla den inre sammanhållningen måste partiledare ibland tillgodose inflytelserika strömningar inom partiet med hjälp av politiska förslag och/eller politisk retorik som man vet motverkar rösnaximeringen. Front National har djupa traditioner inom den extrema högen, speciellt innan partiet fick sitt genombrott bland väljarna, och några av de gamla hårdföra högerextremisterna kom att behålla inflytelserika ställningar i partiorganisationen. På partikonferensen 1990 gav 50 procent av delegaterna uttryck för åsikten att "det finns underlägsna och överlägsna folkslag" och 80 procent ansåg att "den ekonomiska makten ligger i judarnas händer" (Jenazi och Ysnal 1992:111). För att kunna visa de här grupperna att partiet inte har "veknat" måste ledningen emellanåt gå utöver den kulturella rasism och främlingsfientlighet som bättre överensstämmer med väljarnas attityder.

Det händer dock alltså att Front National ger uttryck åt öppen biologisk rasism. Ett av de mest uppenbara exemplen var när Le Pen på partiets "sommarnivåer" 1996 sa att han trodde på "rasernas ojämlikhet" eftersom "all historia visar att de inte har samma förmåga att utvecklas" (citerat i Ivaldi 1998:13). Det har ibland också funnits srymliga inslag av antisemitism i partiets retorik. Det mest kända var Le Pens kommentar när han 1987 blev ombedd att redovisa sin åsikt om historiervisionismen: "Jag ställer mig ett antal frågor: jag säger inte att gaskamrarna inte fanns. Jag har inte sett dem själv och jag har inte studerat frågan, men jag tror att de är en detalj i andra världskrigets historia" (citerat i Perrineau 1997:48). Uttalandet följdes 1988 av en antisemitisk ordlek när Le Pen offentligt kallade den franska inrikesministern Durafour, som är av judisk härkomst, för "Durafour crématoire" [four crématoire = brännugn] (Vaughan 1995:228).

Det näst viktigaste temat som Front National använde i sin kampanj mot invandringen är strategin att koppla invandrarfrågan till frågan om otrygghet och kriminalitet. Denna strategi har en stor mobiliseringspotential eftersom frågan om otrygghet inrymmer emotionellt laddade faktorer. För Front National är sambandet mellan invandring och otrygghet "oförnekligt" (citerat i Davies 1999:158). Partiet och Le Pen hävdar att "okontrollerad in-

vandring leder till upplösning och otrygghet" (*Le Monde* 9 mars 1983; citerat i Marcus 1995:54).

Front Nationals veckotidning publicerar regelbundet en spalt om kriminella handlingar som begåtts av invandrare den senaste veckan (Winock 1998:30). Eftersom man inte redovisar den kriminallitet som härrör från icke-invandrare och naturligtvis inte heller några listor över invandrare som inte begått brott, kan människor lätt få intryck av att invandrare i allmänhet är kriminella och att invandringen faktiskt orsakar mycket kriminalitet.

De två återstående strategierna bygger på temat att det råder konkurrens om knappa resurser. Dessa har stor mobiliseringskraft till följd av vad som uppfattas som en intressekonflikt (avsatt om man är direkt eller indirekt berörd av till exempel arbetslöshet). Det första av dessa båda teman är mycket enkelt: arbetslösheten orsakas av invandringen. Ur detta perspektiv har arbetslösheten mycket enkel politisk lösning: utvisa invandrarna och/eller "reservera landets arbete för Frankrikes söner och döttrar" (Le Pen i ett tal 16 september 1984; citerat i Souchard m.fl. 1997:156).

Det andra temat bygger på att Front National försöker väcka känslan av främlingsfientlig välfärdshavuinism genom att framställa invandrarna som lata parasiter, som lever på statligt understöd. I ett tal 1992 påstod Le Pen till exempel att "de miljoner invandrare som kommit till Frankrike har för det mesta inte kommit för att arbeta, eftersom det inte finns några arbeten. Vi har redan miljoner arbetslösa. De har inte kommit för att de älskar Frankrike, i alla fall inte majoriteten av dem. De har kommit för att det finns arbetslöshets- och välfärdsförmåner" (Le Pen i ett tal publicerat i *Présent*, 2 september 1992; citerat i Souchard m.fl. 1997:63). Problemet med bostadsbristen har särskild betydelse i Frankrike. Köerna till allmännyttans bostäder utgör en gynnsam grundgrund för avundsjuka och ilska, något som Front National söker utnyttja genom att formulera problemet i främlingsfientliga termer.

Dessa teman presenteras inte bara var för sig, utan ofta tillsammans i form av en "paketformulering", som i följande citat från Le Pen: "Överskottet på invandrare är idag den främsta orsaken till vårt samhälles ojämlikhet och upplösning: arbetslöshet, otrygghet, höga skatter, missbruk av socialvården, skolornas misslyckande,

bostradsbristen etc." (Le Pen i *Présent*, 9 november 1990; citerat i Duraffour och Guittomneau 1991:215).

För Front National kan alltså alla slags samhällsproblem och -brister hänföras till en och samma orsak: invandringen. Ur detta perspektiv kan samma lösning anges för alla tänkbara politiska problem och brister: hejda invandringen och utvisa de invandrare som redan finns i Frankrike. Som Vaughan (1995:225) konstaterat är metoden varken ny eller originell, utan har samma inre logik som antisemitismen. Den främsta skillnaden är att det är nordafrikanska muslimer i stället för judar som fått huvudrollen som syndabockar.

Politiskt missnöje och populismens popularitet

Front Nationals genombröt i valjarkåren 1984 och 1986 inträffade vid en tidpunkt då lojaliteten till de etablerade partierna hade minskat, och det politiska utanförskapet och missnöjet ökat till en kritisk punkt (jfr Ignazi 1996b:77). Av två skäl kom denna situation att förmja Front Nationals uppkomst. På grund av sjunkande partitidentifikation och -lojalitet röstade för det första fler människor efter sakfrågor vilket skapade möjligheter för Front National. Loyal valjare som är starkt identifierade med sitt parti röstar sällan på ett nytt parti även om de gillar dess ståndpunkter. För det andra hade den växande politiska alienationen och missnöjet skapat en publik som var mottaglig för budskap som framstod som "mot systemet" och "mot etablissemangen" (jfr Ignazi 1996b:77), vilket gav Front National möjlighet att mobilisera protesteröstade väljare. Detta framgår också av att "den normala andelen röstskolkare ökade dramatiskt" i Frankrike under 1980-talet (Schain 1999:155). Genom sina populistiska strategier försökte Front National väcka eller förstärka en känsla av utanförskap gentemot den politiska processen samt vrede mot de etablerade politiska partierna och politikerna (jfr Betz 1993:419). En sådan strategi var att framställa alla politiska partier som en homogen politisk klass. Denna "anti-etablissemangsstrategi" underlättades av att den ekonomiska konfliktdimensionen minskade i betydelse och att ett växande antal väljare inte såg några avgörande praktiska skillnader mellan den

politiska högern och den politiska vänstern (jfr Mény och Surel 2000:115).

Andelen franska väljare som sade sig sakna "bindningar till något parti" ökade från 29 procent 1978 till 42 procent 1984. Under samma period minskade andelen väljare som sade sig stå "mycket nära" eller "ganska nära" något politiskt parti från 29 procent 1978 till 17 procent 1984.⁸ Eftersom denna nedgång i partitidentifikation inte motsvarades av en motsvarande minskning av politiskt intresse,⁹ var ett växande antal franska väljare tillgängliga för politisk mobilisering (Schain 1988:610). Enligt enkäter som CEVPOF genomfört ökade andelen väljare som menade att "politikerna bryr sig inte om människor som vi" från 62 procent 1978 till 73 procent 1995, och till 80 procent 1997 (Mayer 1999:138). På frågan om sina känslor inför politiken svarade dessutom 57 procent av den franska allmänheten "missstro", 27 procent svarade "leda" och 20 procent svarade "avsmak", medan bara 7 procent valde "respekt" (Mény och Surel 2000:25-26). Det är dock viktigt att konstatera att även om franska väljare känner stark missstro mot politiska institutioner och politiker, stöder de fortfarande det demokratiska systemet (Mény och Surel 2000:25; jfr Dalton 1999:70; Klingemann 1999:44).

Det finns åtminstone tre tänkbara orsaker till det ökade politiska missnöjet och känslan av utanförskap. För det första: även om Frankrikes ekonomiska svårigheter härrör från 1970-talets mitt, var det inte förrän i början av 1980-talet som människor började urskilja problemets djup och omfattning – liksom dess ihärdighet (jfr Perrineau 1997:28). Före 1980 hade många uppfattat situationen som en "normal" ekonomisk nedgång, men 1982 anade många att de bevitnade början på slutet av efterkrigstidens "gyllene år" med obruten ekonomisk tillväxt. Det förändrade synsättet hade i viss mån orsakats av, eller åtminstone förstärkts av, vänsrens seger i 1981 års val. Till dess hade vänstern varit ett oprövat alternativ (vid denna tidpunkt förespråkade både socialister och

8 Denna utveckling fortsatte också efter uppkomsten av Front National (jfr Mayer 1999:189).

9 I själva verket ökade den franska allmänhetens politiska intresse mellan 1960- och 1990-talen. I en enkät 1992 förklarade 37 procent att de var "ganska eller mycket intresserade av politik", jämfört med 47 procent 1997 (Mayer 1999:138-139; jfr Rønger 1996:111).

kommunister att man skulle "bryta med kapitalismen"). När det blev uppenbart att inte heller vänstern kunde hantera de ekonomiska svårigheterna, det vill säga att man inte hade någon "mirakelkur", vaknade många till insikt om den ekonomiska krisens sorgliga realitet (Perrineau 1997:28). Situationen präglades av ökad pessimism: andelen som menade att "saker och ting blir bara sämre" ökade från 40 procent 1981 till 51 procent 1982, och till 62 procent 1983. Under samma tid ökade också misstron mot politiska institutioner.

För det andra, som nämdes tidigare, hade de etablerade partierna närmast sig varandra, det vill säga blivit mer lika varandra, vilket gett väljarna en känsla av att det inte fanns några avgörande skillnader mellan högern och vänstern. I Frankrike fick man en dramatisk ökning av andelen väljare som ansåg att "vänster och höger har föga innebörd när det gäller dagens politiska partier", från cirka en tredjedel 1981 till ungefär 50 procent 1984 och mer än 60 procent 1996 (Mayer 1999:29).¹⁰ I Frankrike kan den här känslan av ursuddade skillnader dessutom ha förstärkts av att man upprepade gånger upplevt så kallad "cohabitation" (sammansobode), det vill säga en vänsterpresident med en högerregering – eller tvärt om (Marcus 1995:169; jfr Ivaldi 1998:19).

För det tredje har ett antal politiska skandaler, framför allt fall av politisk korruption, fått en negativ effekt på allmänhetens förtroende för politiker och politiska institutioner (jfr Mény och Surel 2000:24; beträffande korruption och politiska skandaler i Frankrike; jfr Pujas och Rhodes 1999). I Frankrike är det fler personer (61 procent 1999) som tror att politiker är "korrupta snarare än hederliga" än personer som tror att de är "hederliga snarare än korrupta" (Mayer 1999:138; Mény och Surel 2000:25–26). Bland ungdomar i åldern 18–24 år var siffran så hög som 75 procent 1999 (Mény och Surel 2000:25–26). Också här var Front Nationals väljare överrepresenterade (Rydgren 2003b:kap. 2; jfr Perrineau 1997:67).

Det fanns alltså ett ökat politiskt missnöje som kunde kanaliseras i politisk protest. Jag har i ett annat sammanhang (Rydgren 2003b:kap. 2) visat att Le Pens väljare, åtminstone 1995, framstod

10 Strax före 1997 års val förklarade dessutom 46 procent av den franska allmänheten att valet skulle få "så gott som inga konsekvenser för oss" (Ivaldi 1998:19).

som de mest politiskt missnöjda. Samma år ansåg 38 procent av Le Pens väljare att politikerna inte alls bryr sig om vanliga människors åsikter, medan så många som 92 procent av hans väljare menade att politikerna bryr sig mycket lite eller inte alls om deras åsikter. Det här mönstret var ännu tydligare 1997, när 58 procent av Front Nationals väljare ansåg att politikerna inte alls brydde sig om dem (Rydgren 2003:kap. 2). 33 procent av väljarna som instämde med detta påstående 1995 röstade dessutom på Le Pen, vilket gjorde honom till den mest populära kandidaten för dessa väljare.

Därutöver finns det tecken på att graden av politisk misstro har stor effekt på om väljare med främlingsfientliga attityder kommer att rösta på partiet eller ej. Av de väljare som instämde i påståendet att det finns för många invandrare i Frankrike, men som också uttryckte en låg grad av politiskt misstroende röstade bara 13 procent på Le Pen i 1995 års presidentval. Av de väljare som däremot gav uttryck för åsikten att det finns för många invandrare och kände en hög grad av politiskt misstroende röstade 27 procent på Le Pen. Av dem som varken hade främlingsfientliga/invandringskritiska åsikter eller en hög grad av politisk misstroende röstade endast 1 procent på Le Pen (Martin 1998:160).

Populism och styrkan i anti-etablissemangsstrategin

De centrala elementen i de nya radikallhögerpopulistiska partierna är etnonationalism, främlingsfientlighet, auktoritär inställning i sociokulturella frågor (särskilt lag och ordning) och populism (sval i stil som i ideologiskt innehåll). De första kärnfaktorerna har vi diskuterat ovan och vi kommer nu till den sista: populism.

I detta sammanhang menar jag att populism kännetecknas av fiendlighet mot den representativa demokratin (en fiendlighet som i ett demokratiskt sammanhang kan manifesteras som en strävan efter direktdemokrati), en föreställning om "folket" som en harmonisk och enhetlig grupp, vilken står mot "den politiska klassen" eller "etablissemanger", samt uppfattningen att det populistiska partiet eller ledaren representerar "folkets röst". Med Webers språkbruk är populistiska rörelser karismatiska och försöker basera

både sin dragningskraft och sin legitimitet på känslor snarare än (rationelle) förmuft (jfr Weber 1978:kap. 3).

”Folket” har en central roll i populistisk ideologi och retorik. Termen är dock mångtydig. Gränserna för vilka som skall inkluderas i begreppet är oftast suddiga, och högerpopulister är vanligtvis tydligare vad gäller de grupper som ska uteslutas. Som Taggart (2000:96) har föreslagit motsvarar gränserna för uteslutning ofta etnonationalistiska eller etnoregionala identiteter. Bruno Mégret ger ett illustrativt exempel på detta:

Demokratin ... kan inte förverkligas genom en samling individer utan band till varandra, än mindre genom att sammanföra olika etniska grupper med oförenliga kulturella referensramar. För att främja demokratin och få den att blomstra, måste den genomgå ett äkta folk, det vill säga en gemenskap av män och kvinnor som ömsesidigt erkänner sin närhet till varandra på grundval av språk, kultur, tro, blodsbånd och historia (Citrat i Mény och Surel 2000:207–208).

Men även om partiets uppfattning om demokrati är ett slags populistisk herrefolksdemokrati, eller *ethokrati*, skiljer sig Front National från tidigare franska högerextrema partier och rörelser genom att det förklarat sig acceptera demokratin (jfr Marcus 1995:102). Front National är emellertid kritisk till den befintliga representativa demokratin som man menar är en ”skuggdemokrati”. Enligt partiet finns det en djup klyfta mellan folket och den politiska eliten, och det är ytterst på grund av denna klyfta som Front National förkastar tanken på representativ demokrati (Souchard m.fl. 1997:135–136).¹¹ Preciis som flertalet andra RHP-partier förespråkar Front National direktdemokrati (jfr Mény och Surel 2000:61). I 1997 års partiprogram skrev man till exempel att ”för att befria det franska folket från den politiska klassens infrysande, ämnar Front National utöka användningen av folkomröstningar. På så vis kan människor uttrycka sina åsikter i alla större samhällsfrågor, såsom invandring, ... dödsstraff...” (Front National 1997). Det är ingen tillfällighet att partiet väljer dessa frågor, invandring och

11 Trots att Front National förespråkar demokrati, förespråkar de en ny politisk ordning. I en valbroschyr från 1995 står till exempel: ”Arbetslöshet – invandring – korruption – otrognehet – skatter: Låt oss vända blind. Mot den sjätte republiken” (Davies 1999:64).

dödsstraff, för att ge exempel på vad som borde beslutas direkt genom folkomröstningar. Partiet inser att avsevärt fler väljare stöder dess ståndpunkter i dessa frågor än vad man kan hoppas mobilisera som stöd för partiet i de allmänna valen. Eftersom partiet dessutom visste att de etablerade partierna aldrig skulle gå med på folkomröstningar om dessa frågor, inte minst på grund av den våg av officiella protester som skulle komma från utlandet, lyckades man på ett enkelt sätt framhäva att det politiska etablissemanget sätter diverse elivärderingar framför folkets vilja.

Front National använde sig av anti-etablissemangsstrategin för att mobilisera protester. Ett parti som använder den strategin försöker skapa en bild av sig självt i motsättning till den ”politiska klassen”, samtidigt som man försöker undvika att framstå som antidemokratisk eller alltför extremistisk. Ett parti som uppfattas som antidemokratiskt löper risken att bli stigmatiserat och marginaliserat (Schedler 1996; jfr Mudde 1996a:272). Detta är av stort vikt för vår diskussion om Front Nationals framväxt. Så länge väljarna förknippar ett RHP-parti med antidemokratiska strömningar som fascism och nazism, har det – under nuvarande västerländska förhållanden – ingen möjlighet att bryta sig ur sin marginaliserade tillvaro. Men om RHP-partiet i väljarnas ögon lyckas frigöra sig från sådana antidemokratiska strömningar, kan det dra till sig väljare utanför den lilla marginaliserade väljargrupp som är beredd att stödja direkt antidemokratiska partier.

Front National – liksom andra RHP-partier – har ofta använt sig av anti-etablissemangsstrategin. Strategins första del består alltså i att partiet försöker förneka rådande skillnader mellan socialisterna och de etablerade ickesocialistiska partierna för att kunna bunta ihop dem till en enda ”politisk klass”.

Rotation vid makten, som i den femte republiken är en regel man inte kan undvika, gäller enbart, eller förväntas enbart gälla, RPR, UDF och PS. Denna slags rotation är en bluff, eftersom det inte finns några skillnader mellan den franska politikens båda block. Vänstern har för länge sedan övergivit sina generösa ideal – för att istället administrera Börsen och äta kaviar. Högern, som å andra sidan säkerligen påverkats av den frimurraranda som idag är så dominerande i deras led, har övergivit försvaret av de nationella värdena till förmån för ”Europapa-

nism", "globalism" och kosmopolitism (Le Pen, tal publicerat i *Présent*, 4 oktober 1995; citerat i Soucheard m.fl. 1997:142).

Front National har även anklagat de etablerade politikerna för att vara korrupta och har framställt sig självt som det enda politiska parti som har "rena händer" (jfr Marcus 1995:167).

Strategin har varit framgångsrik, delvis till följd av att alla de fyra etablerade partier (i olika kombinationer) innehade makten under 1980- och 1990-talen. Mot den bakgrunden kunde Front National få en viss trovärdighet när man påstod sig vara det enda oprövade alternativet. Västerens seger i 1981 års val, där kommunistpartiet kom att medverka i Mauroy-regeringen, ledde dessutom till en situation där kommunistpartiet förlorade sin traditionella roll som "det politiska etablissemangets motståndsparti" (jfr Bell och Criddle 1994:220). Front National kunde således fylla ett tomrum; en roll som ingen annan hade.

Den andra delen av denna strategi – att skapa tillräckligt avstånd mellan det egna partiet och öppet antidemokratiska grupper – har också den använts flitigt av Front National. Strategin har varit av största vikt för partiet, vilket framgår av Le Pens kampanj för att få franska tidningar som *Le Monde* att sluta använda termen "extremhöger" när man skriver om Front National. Partiets förmåga att övertyga människor om att man inte är den fascistiska traditionens arvtagare beror till stor del på att partiet genomgick en ideologisk omvandling i slutet på 1970-talet, då många av de gamla nyfascistiska grupperna inom Front National uteslöts eller isolerades (Marcus 1995:12). Detta var ett nödvändigt steg för partiet för att få den politiska legitimitet som krävdes för att bryta den marginalisering det haft sedan det grundades 1972.¹²

Slutligen har även andra politiska aktörer avsevärt inflytande på om ett RHP-parti lyckas i sitt arbete med att legitimera partiet i väljarnas ögon. De franska traditionella högerpartiernas ambiva-

12 Men trots dessa åtgärder har några ur den högerextrema kärnan stannat kvar i partiet. Som vi såg ovan har det medfört en potentiell konflikt mellan det interna och externa agerandet, så att Front Nationals ledning emellanåt förmitt det nödvändigt att komma med uttalanden som placerar partiet närmare fascism och nazism. Vikten av den andra delen av strategin framgår även av Front Nationals oclara relation till skinnskallarna. Samtidigt som partiet alltid haft kontakter med dessa grupper och stundom använt dem som säkerhetsvakter på möten och demonstrationer, har partiet alltid varit nogga med att hålla dem på avstånd och har inte uppträtt några mer permanenta band till dem (Wiewiorka 1997:107–108).

lens, med lokala överenskommelser och lokalt samarbete med Front National, bidrog sannolikt till att legitimera Front National.

En annan legitimitetsskapande faktor var att den traditionella högerns sätt att tala om frågor som invandring och lag och ordning kom att närma sig Front Nationals retorik efter partiets väljarnässiga genombröt. 1983–1984, omedelbart efter Front Nationals valgenombrott, föreföll de traditionella högerpartierna ha blivit tagna med överraskning och de försökte instinktivt ta tillbaka väljarna genom att använda en mer invandrarfientlig retorik. I oktober 1984 anmärkte till exempel Chirac att "om det fanns färre invandrare, skulle vi ha lägre arbetslöshet, färre spänningar i vissa städer och lägre sociala kostnader", och i november samma år kopplade han Frankrikes sjunkande födelsetal till hotet från stor-skalg invandring (Marcus 1995:136). I november 1985 konstaterade Charles Pasqua att invandrarna inte var hemma hos sig och att de borde uppföra sig därefter (Marcus 1995:93).

Efter det att opinionsundersökningarna 1991 visat på ett växande stöd för Front National försökte Chirac ge uttryck för en hårdare linje i invandringfrågan. Det hände att dessa försök ledde till främlingfientliga uttalanden, såsom den historia Chirac berättade i Orléans, om

arbetaren som bor i Goutte d'Or med sin fru som också arbetar. Tillsammans väntar de cirka 15 000 francs i månaden. På samma våning i huset finns en familj som består av en far, tre eller fyra fruar och ett yugotal barn, som tillsammans får 50 000 francs i månaden i socialbidrag, naturligtvis utan att arbeta. Till det kan tilläggas oljuden och lukten som gör den franske arbetaren på samma våning galen (citerat i Perrineau 1997:71).

Likaså talade Giscard d'Estaing i september 1991 om "invandrarernas invasion" (Mayer 1999:245).¹³ Men strategin att återerövra väljarna genom att tala samma språk som Front National tycks ha misslyckats. Snarare bidrog den sortens uttalanden till att legitimera Front Nationals idéer och inte minst partiet självt. Faktum

13 Efter sommaren 1991 när den nationella högern ansträngde sig för att utnyttja de fränlingfientliga stämningarna, förklarade Bruno Mégret att Front National dominerade det ideologiska utrymmet, och han talade om en "ideologisk seger" (Perrineau 1997:71–72).

är att stödet för Front Nationals politiska idéer nådde sin höjdpunkt (32 procent som helt eller delvis höll med om dem) under perioden omedelbart efter dessa uttalanden (Mayer 1999:245).

Slutsats

Under två årtionden har Front National således utgjort en politisk kraft i Frankrike. Trots att många trodde att partiet var på nergång efter splittringen 1999, visade Le Pen i 2002 års presidentval att han och hans parti alljämnt har krafter kvar.

Front Nationals uppkomst och bestående väljarstöd kan förklaras med en kombination av emonationalism, fämlingsrädsia och sociokulturell auktoritarianism å ena sidan och populism å den andra. I det här kapitlet har vi fått ökad förståelse för att även om det finns gemensamma mönster – som gör det möjligt och meningsfullt att söka efter en modell för att förklara uppkomsten av partifamiljen av RHP-partier i Västeuropa – så är varje fall specifikt. Samhället är komplicerat och det är också politiken. För att till fullo förstå hur ett visst RHP-parti har uppstått, och inte minst varför det uppstod när det gjorde det, måste vi göra tåmligen djupa fallstudier, som här.

4

Jörg Haider och det österrikska "frihetspartiet": Uppgång och fall?

Max Riedlsperger

Österrike är ett av Europas minsta länder. Icke desto mindre fick det under det tidiga 2000-talet världsomspännande uppmärksamhet på grund av Frihetspartiets (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) regeringsmedverkan. Den internationella reaktionen blev mycket kraftig mot att FPÖ, tillsammans med det österrikska folkpartiet (Österreichische VolksPartei, ÖVP), bildade regering i februari 2000. Informella sanktioner, bland annat en vägran att utöver formella diplomatiska kontakter samverka med Österrike på officiell nivå infördes av EUs övriga medlemsstater. Sanktionerna hävdades i september 2000, men kritiken stod i tydlig kontrast till den brist på reaktion som kom året därpå, när två partier, som brukar betraktas som tillhörande den yttersta högerkanten, ingick i Italiens regering. I stor utsträckning riktades reaktionerna i det österrikska fallet mot den kontroversielle Jörg Haider som varit ledare för FPÖ sedan 1986. Med Haider fick partiet framgångar man tidigare aldrig uppnått, men han blev också hårt kritiserad för en rad uttalanden som tolkades som hyllningar till nazismen.

FPÖ fick vldkännas en svår förlust i det nyval som hölls i november 2002. Men de strukturella förändringar i den österrikska politiken som partiet bidragit till kommer att bestå. Trots att FPÖ förlorade i det närmaste två tredjedelar av sina väljare från valet 1999, var den sammanlagda förlusten för de båda koalitionsparterna inte mer än två procentenheter, och tillsammans hade man alljämnt egen majoritet. Efter en utdragen process, där man bland

annat undersökte möjligheterna för en stor koalition mellan ÖVP och socialdemokratiska SPÖ (Sozialdemokratische Partei Österreichs), liksom en koalition mellan ÖVP och de Gröna, förryades koalitionen ÖVP-FPÖ i mars 2003, med den skillnaden att FPÖ nu fick tre regeringsposter av tolv, i stället för sex av tolv i den tidigare regeringen. Trots den svåra valförlusten 2002 ser det därför ut som om FPÖ skall fortsätta att spela en nyckelroll i österrikisk politik. Samtidigt är Jörg Haider's framtida roll oviss. Till följd av den internationella kritiken lämnade han partiets ledning i maj 2000, men har fortsatt att agera bakom scenen från sin bas i delstaten Kärnten. Den första koalitionen sammanbröt i september 2002 var till stora delar Haider's verk. Men hans ställning i partiet försvagades efter det att han lämnat partiledarposten, och åren efter 2000 har kännetecknats av splittring inom partiet.

För att förstå FPÖ:s bakgrund och utveckling är det av vikt att man känner till de så kallade *skiktet* i det österrikiska samhället. Ordet *skikt* är en översättning av tyska *Lager* (bokstavligen läger; i engelspråklig litteratur används ofta det tyska ordet). Skiktbegreppet används för att beteckna tre stora samhällsgrupper, som var för sig har sina egna intresseorganisationer och politiska partier. Man talar om ett socialistiskt skikt, med det socialdemokratiska SPÖ som partipolitiskt utpost, ett katolsk-konservativt skikt vars parti är ÖVP och ett *trejde skikt*, som representeras av FPÖ. Det tredje skiktet har inte samma fasta organisation som de två andra och består av en ganska disparat allians mellan liberaler och tysknationella. De sistnämnda har strävat efter en förening med Tyskland och har en historisk koppling till nazismen. Just den nazistiska kopplingen har gett upphov till mycket diskussion, men en tes i detta kapitel är att den kopplingen bara ger begränsad hjälp när det gäller att förstå efterkrigstidens FPÖ. I stället är det den långvariga dominansen av, och samspillet mellan, de socialistiska och konservativ-katolska skikten som utgör det huvudsakliga skälet till FPÖ:s dragningskraft. Partiets upp- och nedgångar sedan 1986, då Haider blev partiledare, framgår av tabell 1, som redovisar resultaten i valen till *Nationalrådet*, den andra kammaren i det österrikiska parlamentet.

Tabell 1. Resultat i val till det österrikiska nationalrådet, 1986-2002. Procent.

År	SPÖ	ÖVP	FPÖ	Gröna	Övriga	Totalt
1986	43,1	41,3	9,7	4,8	1,1	100
1990	42,8	32,1	16,6	4,8	3,7	100
1994	34,9	27,7	22,5	7,3	7,6	100
1995	38,1	28,3	21,9	4,8	6,9	100
1999	33,2	26,9	26,9	7,4	5,6	100
2002	36,5	42,3	10,0	9,5	1,7	100

Skiktens uppkomst

Teorin om de samhällsliga skikten som ett sätt att förklara det österrikiska politiska landskapet, både det historiska och det samtida, framfördes först av Adam Wandruszka, professor i historia i Wien. Han sökte förklara hur det kom sig att Österrike under efterkrigstiden kunnat förbli politiskt stabilt trots snabb modernisering och fördöjd social homogenisering. Svaret, menade Wandruszka, låg i att de heterogena elementen, i ett samhälle som i huvudsak alljämt var förmodernt, under senare delen av 1800-talet hade assimilerats i tre "*natur- eller gottgewollten Lager*" (natur- eller gudagivna skikt) som tillhandahöll den stabilitet som krävdes för ett samhälle i snabb förändring (Wandruszka 1954). Det som så småningom kom att kallas "*det tredje skiktet*" framträdde först. Det mobiliserades av borgerliga liberalers revolutionära försök år 1848, att i den tyska konfederationen åstadkomma en enhetlig konstitutionell nationalstat. Även om de besegrades 1849, skaffade sig dessa liberaler politisk dominans i den tyska delen av österrikiska kejsardömet efter 1867. Inför trycket från andra nationaliteter som önskade samma slags rättigheter, blev partierna i det national-liberala skiktet alltmer defensiva och, i ytterlighetsfallen, rasistiska. De övergav sin liberalism i allt utom frågor som gällde ekonomi och religion. Reaktionen blev att de små och stora städernas katoliker kring 1880 började mobilisera för att främja sina egna intressen.

Därigenom utvecklades vad som slutligen uppfattades som det *krist-konservativa skiktet*, vanligen kallat *De svarta*. En djupt rotad katolicism, och en stark inriktning på neokorporatism som metod för att organisera ett modernt industrisamhälle, ledde till en

Wohlfahrung som stod i tydlig motsats till liberalernas kapitalism, fria företagsamhet och antit-klerikalism. Det nya industriella proletariat som utgjorde det *socialistiska skiktet* var fientligt mot de borgerliga och bondeståndsbaserade värderingarna hos de båda tidigare subkulturerna. Det socialdemokratiska parti som representerade detta skikt var marxistiskt och intog således en motsatsställning gentemot korporativismen och katolska konservatismen i det "det svarta" andra skiktet, liksom de borgerliga tysk-nationalisterna i det tredje skiktet. Även om alla tre skikten var eniga om behovet av utökad folkskyrre, hade de radikalt olikartade uppfattningar om vad folkskyrret skulle användas till. Det som hindrade dem från att falla varandra i strupen var lojaliteten mot kejsaren Franz Josef och den, kanske omedvetna, insikten om att de institutioner som tjänade kejsaren skyddade de olika fraktionerna från sig själva och varandra.

Skikten beivras

Denna borgfred, som förtjock även under första världskriget, upphörde 1918 när kejsardömet upplöstes i sina nationella beståndsdelar. Därmed var åtminstone nationalitetsproblemet löst, eftersom det som nu återstod av Österrike var en liten, nästan helt tysktalande stump. För det kristet-konservativa skiktet hade Österrike varit det samma som kejsardömet, och när det nu var borta, tycktes det inte finnas något skäl att inte ta till sig den tyskanatinnella drömmen om *Anschluss* till Weimarrpubliken, som dessutom råkade ha ett mäktigt katolskt centerparti. Likaså stödde socialdemokraterna *Anschluss*-drömmen, eftersom de räknade med att en sammanslagning med de proletära bröderna i Tyskland skulle vara ett första steg mot att förena världens arbetare. Men de segrande makterna i första världskriget hade förbjudit *Anschluss*, och ett ovilligt Österrike tvingades uppräta sin Första Republik, som av en författare beskrivs som *der Staat der keiner wolle* (staten som ingen ville ha). Utan kejsare var de massmobiliserande politiska partier, som under 1800-talets sista tredjedel ursprungligen bildats för att begränsa kejsarmakten, nu ställda inför en verklighet där de själva skulle utöva den.

Den nya österrikska republiken var illa rustad för representativ demokrati. Den var hemlös för förödande ekonomiska problem som härrörde från det förlorade kriget och dithörande förluster av det forna kejsardömet viktigaste ekonomiska sektorer, och ledd av en regering baserad på en koalition av ideologiska fiender. För de socialdemokrater som ledde den första koalitionsregeringen var slutmålet proletariets diktatur. De båda andra skiktens samfälliga antipati mot socialismen sammansvetsade de krist-sociala och tysk-nationala skikten i en rad koalitioner som placerade de röda i permanent opposition efter 1920. Det här samarbetet visade sig vara en självmordstraktik för de tyskanationella som tvingades att i hög grad dämpa sin nedärvda antiklerikalism och, som pris för det nödvändiga ekonomiska stödet från Nationernas Förbund, också dämpa sitt krav på *Anschluss*.

År 1931 hade den österrikska grenen av det tyska nazipartiet NSDAP blivit den nära nog enda tillflyktsorten för glödande *Anschluss*-anhängare. Under den stora depressionens tryck kom nazistpartiet från ingenstans och kunde erövra praktiskt taget hela det tyskanationella skiktets väljarkår. I mars 1933, inför växande pronazistiska stämningar och regeringsfientlig agitation, upplöste kansler Dollfuss den parlamentariska regeringen, förklarade att det var hans avsikt att skapa en katolsk och korporativ stat under hans starka och auktoritära ledning, samt förbjöd NSDAP. Detta fick tusentals unga österrikare att fly till Tyskland där de bildade Österrikska Legionen i hopp om att vara den förtropp som skulle föra deras fädernesland *heim ins Reich* och fullfölja den nationella enighetsprocess som den pragmatiska Bismarck aldrig avslutat, och som sedan förbjöds av de allierade 1919. Därefter tog Dollfuss steget att krossa de socialdemokratiska fackföreningarna som motsatte sig hans korporatistiska program för att lösa landets ekonomiska problem. I februari 1934 revolterade arbetare mot förtryck-er vilket utlöste ett fyra dagar långt "inbördeskrig" och blodiga repressalier. I april antogs en ny författning som fullbordade det krist-konservativa skiktets dominans och de båda andra skiktens tillfälliga försvinnande. Dollfuss mördades i ett misslyckat nazistiskt kuppförsök i juli samma år. Den krist-katolska regimen satt dock kvar, nu under ledning av Kurt von Schuschnigg, fram till *Anschluss* i mars 1938, då den "klerikal-fascistiska" staten ersattes

med en betydligt brutalare fasciasm. Det krist-sociala partiet upplöstes, liksom Österrike självt, som helt enkelt blev provinsen Östmark i Tredje Riket.

Skiktens återkomst

Tredje Rikets nederlag 1945 skapade omständigheter där de segerrika allierade ansåg det ligga i deras gemensamma intresse att återupprätta Österrike. Men Österrike i april 1945 var i princip ett politiskt vacuum. Efter den första republiken och de därpå följande svarta och bruna diktatorerna hade alla de tre skiktens politiska partier försvunnit. Allt eftersom den förutvarande politiska eliten från de gamla katolsk-konservativa och socialistiska skikten kröp fram ur sitt lands ruiner, började de återskapa sina politiska koncepter i syfte att på nytt bygga upp sina respektive partier. Det österrikiska folkpartiet (ÖVP) var förvisso arvtagare till det krist-sociala partiet, men det nya namnet symboliserade en strävan att representera mer än bara katolska intressen. Likaså döpte socialdemokraterna om sig till Österrikes socialistparti (SPÖ) och övergav praktiskt taget all samhörighet med marxismen. Ledarna för de båda återuppbyggda partierna insåg att den dittillsvarande politiken, bestående av konkurrerande skikt, inte levt till annat än katastrofer. Man bestämde sig för att hita ett sätt att fortsätta att representera de ekonomiska och sociala behov, värderingar och ideologier som fanns hos respektive delar av väljarkåren, samtidigt som man samarbetade för att gemensamt bygga upp den nya republiken. De metoder och de institutioner man använde kom att kallas "socialt partnerskap". Medlen att genomföra detta kom att få den gemensamma beteckningen *Proporz-systemet*, vilket innebar att ÖVP och SPÖ delade posterna i regeringen, byråkratin och de allmänna ekonomiska myndigheterna mellan sig i proportion till sin respektive parlamentariska styrka. Det ledde till en maktbalans och gav varje parti möjlighet att fungera som motvikt gentemot de andra. Beslut fattades bakom dörrar i koalitionskommittéer, och parlamentet blev en meningslös diskussionsklubb där omröstningarna var förutbestämda och partierna blockröstade.

Kritikerna kallade systemet för en *Demokratatur* som var demokratisk enbart i den meningen att eliternas proportionella repre-

sentation fastställdes genom val. Jämförande studier av liknande system har placerat Österrike i den grupp av "consociational democracies" där eliterna ägnar sig åt horisontell politisk samverkan mellan skikten, samtidigt som de utnyttjar traditionell klass- och ideologibaserad rivalitet för att samla partiets trogna inom sina vertikalt integrerade "sammällspelare" (Lijphart 1969; McArae 1974). Inget av partierna kunde låta det andra få eget ansvar för regeringen; inte heller kunde de tolerera uppkomsten av ett livskraftigt oppositionsparti som skulle kunna slå sig ihop med det ena partiet mot det andra. Det var just för att legitimeras återskapandet av en "*drifte Kraft*" för att därigenom kunna upplösa det låsta läget, som Wandruszka utvecklade begreppet *skifte*, med dess historiska koppling till de äldre massobiliserande partierna (Fritzl och Fitz 1975:325-332).

För en nutida iakttagare kan det förefalla märkligt att Andra republikens tredje skifte skulle vara arvtagare till 1848 års liberala nationalister. Under den Första republiken (1919-1934) fanns det inte särskilt mycket som var liberalt i det tredje skiftet, och 1945 var tysk nationalism så misskrediterad genom sin anknytning till nazismen att själva beteckningen liberal framstod som en självnotsägelse. Faktum är att Wandruszkas föreställning, att de tre skikten var historiskt ofänkomliga, kanske inte hade blivit verklighet om ÖVP och SPÖ varit skickligare i sina försök att integrera de tidigare tysknationella grupperna (Pelinka 1989). Det största hindret för den processen var regeringens klumpiga hantering av avnazifieringen. Den 9 maj 1945, i ett inställsamt försök att förmå de allierade att omgående ge Österrike egen suveränitet, införde den provisoriska regeringen den så kallade *Verbot-lagen* som godtyckligt skuldbelade alla som varit anslutna till nazistpartiet. Bland dem ingick över 500 000 "*Minderbelasteten*", varav de flesta inte begått något annat brott än att gå med i ett parti som det retroaktivt blivit olagligt att vara medlem i.

Eftersom de därigenom förhindrades från att återgå till sin tidigare medelklassstillvaro, blev dessa *Minderbelasteten* en reserv av potentiella proteströster när de så småningom återfick sin rösträtt. Dessutom fanns det många inom bonde- och medelklassen som aldrig fläckats av något samvöre med nazismen, men som varken kunde stödja det alltyämt starkt katolska ÖVP på grund av religiösa

skai, eller SPÖ på grund av dess socialistiska ekonomiska och sociala strävanden och dess program som nominellt fortfarande var marxistiskt. Till den kan läggas de uniska tyskar som fördrivits från sina hem i det sönderfallande Habsburgska imperiet efter 1945, eftersom de uppskattar avslutningen till Tredje Riket, och som nu betraktades med misstänksamhet också i Österrike. Slutligen fanns det veteraner från *Wehrmacht* som inte haft någon politisk koppling till NSDAP men som upplevde att de behandlades som praktiskt taget kriminella av en regering som var angelägen om att stå på god fot med de allierades ockupationsstyrkor.

Från detta blandade råmaterial utveckades en politisk rörelse under ledning av två journalister från Salzburg. Deras liberala sinnelag stöttes av vad de upplevde som hjärtlös behandling av oskyldiga människor, diskriminering mot förutvarande nazister vars enda brott var att de varit partimedlemmar och av koalitionsregeringens *Demokratier*. Herbert Kraus, som gav ut tidskriften *Berichte und Informationen*, hade gått igenom data som samlats in av hans *Österreichischen Forschungsinstitut für Wirtschaft und Politik*, och blivit övertygad om att det fanns en stor reservoar av potentiella väljare som knappast skulle stödja något av de två *Proporz*-partierna "som bara hade våld och förtryck, för att inte säga hämnd i sinnet" (Kraus 1988; Herbert Kraus, intervju med författaren, 690404). Kraus oroadde sig för att de skulle kunna bli underlag för ett nytt slags högerextremistiskt parti. På den punkten fick han sällskap av Viktor Reimann, biträdande redaktör på *Salzburger Nachrichten*, vars ledare hade formulerat liknande tankegångar och fått ett positivt gensvar från just den grupp av missnöjda väljare som Kraus identifierat.

När nästan en halv miljon *Minderbelasteten* fick rösträtt i tid för att kunna delta i nationalrådsvalet 1949, bildade Kraus och Reimann *Verband der Unabhängigen*, VdU, som alternativ till "De svarta" (ÖVP) och "De röda" (SPÖ). Tanken var att återskapa det "tredje skiktets" traditionella liberalism (Kraus 1988; Herbert Kraus, intervju med författaren, 690404). De framstod som de perfekta personerna att revitalisera det nationellt liberala skiktet. Båda var klart liberala i sina politiska och ekonomiska ståndpunkter, och de var tysknationella i den meningen att de flestalen österrikare var tyskar i kraft av språk, kultur och tradition.

Kraus och Reimann hade däremot inte följt med i den tysknationella majoritet som gått med i NSDAP och båda hade faktiskt suttit fängslade för sitt avståndstagande från Tredje Riket. För många av de just röstberättigade *Minderbelasteten* var Kraus och Reimann hjälpar som med demokratiska argument avslöjade bristen på demokrati i den politik som fördes av ÖVP-SPÖ-regeringen.

Men när det blev nödvändigt att skapa en gemensam ideologisk bas för det nya partiet fick man problem och kunde inte åstadkomma mer än ett vagt program inför valrörelsen 1949. Ur liberal synvinkel betonade programmet nödvändigheten av en fri marknadsekonomi och fördömde koalitionsens politik med stora statliga företag, dess överdrivna byråkrati, ineffektivitet och inflation. Efftersom många av de tysknationella hade gått in i NSDAP i början av 1930-talet var det viktigt att VdU fortsatte att förespråka rättvisa för *Minderbelasteten*, men vad gällde ideologiskt stöd nämnde programmet bara i förbigående Österrike som en del av det tyska folket. Orden liberal eller nationell förekom överhuvudtaget inte i programmet. Sålunda återspeglades den historiska klyftan mellan liberaler och tysknationella i VdU:s oförmåga att skapa ett stabilt ideologiskt program och förutsäckade den kommande utvecklingen för VdU och dess efterföljare FPÖ. De blev aldrig programmatiska partier i samma mening som ÖVP och SPÖ. För VdU och FPÖ återspeglade programmet stundens politik, inte några fasta rotade och långsiktiga ideologiska principer. Detta blev så småningom en fördel, men inte förrän de traditionella skikten började tappa förfästet i mitten av 1980-talet.

Bortsett från ideologin var det protesten som var det viktigaste 1949. Det missnöje som Herbert Kraus' forskningsinstitut hade uppträckt två år tidigare återspeglades nu i VdU:s valresultat. Man fick 11,9 procent av rösterna och steg in i det nyvalda nationalrådet med 16 av de 163 mandaten. ÖVP, som i valrörelsen framställt VdU som ett nazistparti, samtidigt som man själva skamlöst rekryterade nazister till partiet, förlorade åtta mandat. Det socialistiska SPÖ renhav arbetade för att skydda det nya partiet, i tron att VdU, som representerade det historiskt sett borgerliga "tredje skiktet", skulle göra djupa inbrytningar i ÖVP:s väljarkår. Inrikesministern, som tillhörde SPÖ, återopade demokratiska principer för att försvara VdU:s rätt att delta i valet, och partiets utlandsdiplomater

vädjade till de allierade ockupanterna att vara eftergivliga i den här frågan (Riedlspurger 1998). För SPÖ var det en chock att förlora nio platser, varav åtta till VdU och en till det kommunistdominerade vänsterblocket (Riedlspurger 1978). Inget parti fick egen majoritet. Under dessa omständigheter hoppades VdU att antingen bli inbjuden till en stor koalition tillsammans med de båda stora partierna, att spela en balanserande roll mellan dem i ett nationalråd med fri röstning, eller att förena sig med något av partierna i en liten koalition. De båda stora partiernas egenintresse avgjorde dock att VdU inte fick delta i regeringen. ÖVP kunde inte på allvar tänka sig att bilda en koalition med ett parti som man varit så hårtfull mot i den nyss avslutade valrörelsen. SPÖ var för sin del obenäget att samverka med det parti som Herbert Kraus grundat på den ekonomiska liberalismens principer; man ville inte ha någon form av koalition som kunde hindra partiets mål att utvidga den demokratiska socialismen.

År 1949, då VdU fick sin inledande valframgång, var partiet inte något "skiktparti". Dess grundare, Kraus och Reimann, hade i själva verket hoppats kunna skapa ett parti av amerikansk typ som kunde täcka det politiska fältet från höger till center-vänster. Men eftersom ett sådant parti skulle utmanat båda koalitionsparterna vägrade ÖVP och SPÖ att släppa in nationalrådets nya VdU-medlemmar i den skiktbaserade samarbetsdemokrati som utvecklats, och förpassade dem i stället till isolering längst ut till höger där de förhånades som nazister. Utan något behov av att utveckla det slags band mellan skikten som kännetecknade samarbetsdemokratimodellen, bestod VdUs enda *raison d'être* i högröstrad men fåfång opposition. Kraus och Reimann knuffades åt sidan av ledare som var mer traditionella representanter för tredje skiktet, bland annat många med ett nazistiskt förflutet. Utan inflytande över den sociala och ekonomiska politiken och utan möjlighet att erbjuda karriärvägar, förlorade VdU mer och mer av stödet från dem som lämnat ÖVP och SPÖ för det nya partiet 1949. Många av de *Minderheitsleuten* fann också mer skydd i ÖVP och SPÖ där andelen förutvarande nationalsocialister inte var lika stor. Slutligen, inför möjligheten att inte få tillräckligt många röster i nästa val för att behålla sin plats i nationalrådet, beslöt sig ledningen 1956 för att gå ihop med ett nytt parti som höll på att bildas kring Anton Rein-

thaller, nazistisk jordbruksminister i 1938 års *Anschluss*-regering. *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) hade bildats.

FPÖ:s framväxt och "även i gettot"

Till skillnad från VdU vid dess grundande var FPÖ, med ett fåtal framstående undantag, föga mer än ett instrument för exnazister som sökte återkomma i den österrikska politiken och återskapa det gamla tysknationella skiktet. Reinhaller dog dock mindre än två år efter FPÖ:s bildande, och under ledning av hans efterträdare, förre SS-officeren Friedrich Peter, började FPÖ sin utveckling mot ett parti inriktat på nuet, inte det förflutna. Det visade sig att Peter, trots sin bakgrund, var det rätta valet som partiförande. Som soldat för den tyska, om än nationalsocialistiska, nationen möttes han av respekt från tysknationella och veteraner. Som pragmatiker förstod han emellertid snart att tysk nationalism hade gjort sig omöjlig genom sin koppling till nazismen och bestämde sig för att "... försöka något som gått förlorat i Österrike vid slutet av förra århundradet och början på detta århundrade, nämligen att vidareutveckla liberalismen" (Friedrich Peter, intervju med författaren, 880406). Samtidigt som man fortsatte att se Österrike som en del av den tyska etniska och kulturella gemenskapen för att därmed behålla en länk till sitt "skikt"-förflutna, började FPÖ utveckla en ny profil. Förhindrad att utöva något parlamentariskt inflytande till följd av koalitionen samarbetssträckt, försökte FPÖ nu att i allmänhetens ögon fransställa sig som en folkets vakthund mot koalitionen intrygerande. Dess stil blev högröstrat oppositionell, vilket framgick av att man tidigt stödde den europeiska enheten och kritiserade koalitionen beslut att gå med i EFTA i stället för EG (*Die Neue Front* 590815; FPÖ 1959). Dessutom sökte man uppväcka populistiska protester genom löpande kommentarer till regeringens korruption och skandaler, krav på privatisering av den växande offentliga sektorn och på ökad frihet för privata initiativ. Partiet startade kampanjer, till exempel för proportionellt representativa valdistrikt, avpolitisering av etermedia och införande av ett ombudsmanssystem, för att bara nämna ett fåtal. Trots att förvetligandet av flera av dessa krav kan ses som att partiet i

efterhand fått rätt, var FPÖ vid den här tiden utan inflyrande – halvan i vad som kallats ett "två-och-ett-halvt-parti-system".

Men under 1960-talet började tvåpartiregeringen att känna av spänningarna från de ständiga kompromisser som behövdes för att kunna fungera, och i hemlighet sökte båda parterna kontakt med FPÖ för den händelse det skulle visa sig nödvändigt att ta med partiet i en "liten koalition". 1963 kunde man förutsäga slutet för samarbetspolitiken när SPÖ bröt med vanan att blocköstra tillsammans med koalitionspartnern och i stället anslöt sig till FPÖ emot ett förslag från ÖVP om att tillåta Otto von Habsburg (son till Österrike-Ungerns siste kejsare Karl D) att återvända till Österrike (*Die Presse*, 630705). FPÖ hoppades naturligtvis att detta skulle leda till en liten koalition med SPÖ som skulle innebära att ären i isolering fick ett slut, men en kombination av brist på tillit till demokratis stabilitet och en fortsatt antipati mot FPÖ hos målgräppersoner i båda de stora partierna tvingade de senare att söka sig samman igen.

Trots att eliterna i båda koalitionsparterna var oroliga för en situation, som skulle kunna placera ett av dem i opposition, och fortsatte att förlita sig på skiktnärskade valkampanjer för att värvade partitrogna, hade tjugo års politisk stabilitet och stigande välstånd undanröjt väljarnas rädsla. År 1966 fick ÖVP en valmajoritet som gjorde det möjligt att upprätta den första enpartiregeringen i Andra republikens historia. Undersökningar som studerade väljarebeten under de sju följande åren möjliggör slutsatsen att de avgörande rösterna som segern vilade på inte kom från de 26 procent av väljarna som alljänt identifierade sig med det skikt som då representerades av ÖVP (Engelmann och Schwartz 1974:101). I stället utgjorde grunden till ÖVP:s nya majoritet den reservoar av väljare som inte ansåg sig höra hemma i något av de skikt som Herbert Kraus kunnat urskilja två årtionden tidigare. År 1970 hade föreställningen om ett samband mellan enpartistyre och inbördeskrig bleknat, och både politisk katolicism och marxism hade försvagats i så hög grad att det blev möjligt för SPÖ:s ledare Bruno Kreisky att vädja till samma reservoar av fristående väljare. På grundval av de 33 procent av väljarkåren som det socialistiska skiktet alljänt behärskade omformade Kreisky SPÖ till ett majoritetsparti enligt "catch-all"-modellen, som regerade Österrike; en-

samt mellan 1970 och 1983, och sedan i koalition, först med FPÖ från 1983 till 1986 och sedan tillsammans med ÖVP fram till 1999. Under den tiden inleddes Österrikes förvandling från en skiktbaserad samarbetsdemokrati till en centripetal demokrati med minskande partideologiska skillnader. Under 1960-talet ansträngde sig ÖVP också för att tona ned sitt konfessionella ursprung, framställde sig som ett parti för "teknokratisk konservatism" och efter 1972 som ett parti för "progressiv" katolicism med öppna gränser mot andra humanistiska hållningar (Müller 1988:102-105). Vid mitten på 1980-talet berodde valresultaten på skifrande partiöjligheter och latent missnöje (Gerlich 1978; citerad i Plasser et al. 1985:243; se även Luther och Müller 1992). Denna upplösning av det skiktbaserade partisystemet blev dock uppenbar först i valet 1986 och dess efterspel. Så sent som ett halvt år tidigare hade en väljarstudie inte funnit något som tydde på att vad som uppfattats som en utveckling mot ett tvåpartisystem inte skulle fortsätta. Hela 73 procent av socialistiska och 75 procent av katolsk-konservativa väljare angav att de identifierade sig med sina föräldrars skikt, medan bara 33 procent av dem som vuxit upp i tysksnatonella hem sade sig sympatisera med FPÖ (Traar och Birk 1987:28). Det fick statsvetaren Anton Pelinka (1987:88) att dra slutsatsen att det tredje skiktet knappast var förmöget att bestå på längre sikt.

Valet 1986 innebar en uppgång för FPÖ från 5,0 till 9,7 procent, något som överraskade alla. Det finns inte utrymme här för en grundlig analys av valet, men några fakta kan belysa att det faktiskt innebar slutet för skiktbaserade val. För det första fann Traar och Birk (1987:70f) att beslutet att välja SPÖ eller ÖVP främst bottnade i materiella överväganden; sociala faktorer var sekundära och ideologi utan betydelse. För FPÖ:s väljare var personligheterna den avgörande faktorn. Dess nergång till mindre än 2 procent i opinionsmätningar sommaren före valet berodde helt och hållet på att partiledaren Norbert Steger förlorade i popularitet. Uppgången till nästan 10 procent i valet motiverades av de förhoppningar man hade om en ny och framgångsrik kurs som utstrakats av Jörg Haider, som utmanat och besegrat Steger om partiledarposten någon månad tidigare (Traar och Birk 1987:70f). Plasser et al. (1987) konstaterade att negativt röstande emot de två största partierna samt, framför allt, Haiders person var de viktigaste determinanter-

na för röstning på FPÖ i 1986 års val. Kopplingar till, eller identifikation med, partiet hade ingen betydelse och sakfrågor hade rentav ett negativt samband. Den fullkomliga frånvaron av tyska-tonella inslag i FPÖ:s kampanj talar emot antagandet att FPÖ:s seger var en del av en allmän, västeuropeisk uppgång för extrem högernationalism (Luther 1987; Plasser 1986; Riedlperger 1987).

1986 års val medförde inga politiska förändringar gällande partiernas rangordning. Förändringarna inom FPÖ, och dess ökade parlamentariska styrka, innebär dock att inget parti fick egen majoritet och tvingade därmed fram en ombildning av regeringen. När SPÖ fick i uppdrag av president Waldheim att bilda en ny regering återupplivade förbundskansler Vranitzky den stora koalitionen mellan SPÖ och ÖVP som inte hade styrts på fyugo år. Haider förde FPÖ till en oppositionsroll. I en politisk kultur som helt förändrats sedan partiets bildande ledde han det till en rad valsegrar, som kulminerade i nationalrådsvalet 1999.

FPÖ:s valframgångar har i hög utsträckning ansetts höra ihop med Haiders person, eftersom de sammanfallit med hans ledarskap. Kritikerna har varit nära nog fixerade vid Haider och hans påstådda rasism, antisemitism, pronazistiska nostalgier och fascistiska tankar. FPÖ:s väljare och funktionärer har varit precis lika fixerade vid hans person, och uppfattat honom som en politisk Siegfried som ensam besegrat de korrupta gamla drakarna ÖVP och SPÖ. Vad detta personinriktade synsätt på FPÖ bortser från är den dramatiska politiska omstrukturering som skedde parallellt med Haiderpokken. Inte nog med att det skedde en dramatisk försvagning av det traditionella skiktbaserade partisystemet. Det nya politiska klimatet formades också av sådana känsloladdade frågor som invandring och asylsökande flyktingar, frågor vilka blev påtagligt viktigare till följd av de gamla sovjetiska satellitstaternas frigörelse och Jugoslaviens upplösning. Dessutom var det nya ekonomiska klimat som följde på Tysklands enande och EU:s utvidgning oroskällor. Protest mot det sätt på vilket det politiska etablissemanget hanterade förändringar hade alltid varit FPÖ:s avdelning. Men för att FPÖ skulle kunna klara övergången från ett litet protestparti i politikens marginal till en inflytelserik position, måste det omvandlas till ett "antiparti" som kunde ge röst åt de väljare som ville "ge Dem en minnesbeta".

Vid mitten av 1980-talet hade den allmänna känsla av välsfänd som kännetecknat den österrikska keynesianismens gyllene år blekat. Missnöje med den växande statskuld, ineffektivitet i statligt ägda industrier och korruption i socialförsäkringssystemet tillsammans med den karismatiske Kreiskys pensionering 1983 ledde till att SPÖ samma år förlorade den absoluta majoritet som partiet haft sedan 1971. Men den neopopulistiska eran hade ännu inte inletts när FPÖ, då fortfarande lett av den mitteinriktade Steger, bestämde sig för att ingå i en "liten koalition" med SPÖ, som därmed kunde stanna kvar vid makten. Men när Steger ersatts av Jörg Haider 1986 förändrades situationen. SPÖ:s nye kansler, Franz Vranitzky, upplöste koalitionen hellre än att samarbeta med Haider. Enligt väljarstudier skapades därmed möjligheten för uppkomsten av den "politiska aktör" som är nödvändig för neopopulismens uppgång. Jörg Haider var ung, attraktiv, välfärdig och aggressiv och kom att förkroppsliga den oro och vrede som fanns hos väljare som inte längre hade något starkt band till sina föäldrars skikt och som var angelägna om att ge uttryck för sin protest mot den politik som fördes av ett etablissemanng som inte längre tycktes förstå deras behov. Tysknationalism och andra faktorer som förknippades med högertraditionalism var relativt oväsentliga (Plasser och Utham 1989). Även om det nybildade gröna partiet också framträdde som ett alternativ till "storpartierna", var det FPÖ som främst drog nytta av dessa stämningar under perioden 1986-1999.

De första åren under Haider, 1986-1990

Under åren efter 1986 utvecklades en slags "oppositionsbonus", en sorts motsvarighet till den bonus som förbundskanslerposten sedan länge inneburit för SPÖ. ÖVP, som gått i koalition med SPÖ på federal nivå efter nationalrådsvalet 1986, hade ingen sådan "bonus" och var den huvudsakliga förloraren under denna övergångsperiod. Haiders ungdomlighet, och hans energiska engagemang i delstatskampanjerna, gav upphov till vad som kallades Haider-effekten, som gav högre röstandelar i varje val; i samtliga fall utom ett på ÖVP:s bekostnad. I stället för att med kraft ta itu med de problemen som låg bakom förändringarna inom väljar kåren, försökte

SPÖ skyddade sig mot en liknande erosion genom att antyda att Haider var en högerextremist, för att inte säga nynazist, samtidigt som man framställde sin egen populära ledare, Franz Vranitzky, som en "anti-Haider". ÖVP sökte förgäves efter en ledare som kunde utmana de båda mediasfjärrorna, samtidigt som man förlo-
rade betydande röstandelar i bondeklassen och medelklassen inom tjänstesektorn. FPÖ koncentrerade sig på de problem som kunde hänföras till SPÖ-ÖVP:s regeringskoalition på riksnivå. Till exempel kritiserade man arbetslösheten, slöseri med skattemedel, korruption, politisk nepotism och skandaler. Man argumenterade för privatisering av statligt ägda företag, sänkta skatter och minskade regleringar för företag och individer. Men debatten rörde sig hela tiden på riksnivå – endast i undantagsfall tog man upp delstatsfrågor. Den kulturbaserade tyska nationalism som kritiker pekar på som belägg för FPÖ:s högerextremism och neonazism fanns förvisso kvar i partiprogrammet, men inga opinionsundersökningar tyder på att det spelade någon roll för att erövra röster (Plasser och Ultran 1989).

En parallell anklagelse mot Haider är att han söker ställa sig in hos förutvarande nazister som aldrig ångrat sig, och hos veteraner som långar efter "den ärorika tiden" under kriget. Ett av de mest citerade exemplen på detta gällde ett tal i juni 1991 inför delstatsparlamentet i Kärnten, under hans första period som chef för delstatsregeringen (*Landeshauptmann*). Han kritiserade SPÖ:s arbetslöshetspolitik, som uppmuntrade människor att inte arbeta, och han föreslog sänkt arbetslöshetsersättning för alla som vägrade att ta ett erbjudande om lämpligt arbete. Ordföranden för SPÖ-gruppen ropade att det var detsamma som Tredje Rikets tvångsarbeten. På detta svarade Haider:

"Nej, det fanns det inte i Tredje Riket, eftersom man hade en ordentlig sysselsättningspolitik i Tredje Riket, något som inte en gång er regering i Wien kan åstadkomma. Det måste en gång för alla sägas. (Rop från SPÖ-sidan) Uppenbarligen var människorna då så välutbildade att ungdomar i Hitlerjugend med goda betyg har styrt ert parti i snart 40 år. Det är ju också ett faktum."

Ända sedan dess har så gott som alla artiklar om Haider i utländsk press hävdats att han hyllade nazisternas sysselsättningspolitik och antytt att han därmed avsåg tvångsarbete och att han aldrig

bett om ursäkt för detta. Vad som nästan aldrig redovisas är den följande replikväxlingen. När Haider avslutat sitt fyra meningar långa svar, återvände han till sitt tal om arbetslöshetspolitiken. Sedan han talat färdigt inledde en ÖVP-representant sina synpunkter på FPÖ:s förslag med en välformulerad påminnelse till Haider om att Tredje Rikets sysselsättningspolitik inte bara bestod i att skapa arbeten för de arbetslösa. Den representant för SPÖ som provocerat Haider från början gick nu betydligt längre och hävdade att Haiders förslag innebar att man formade Andra republikens arbetsmarknadspolitik efter Tredje Rikets. Haider avvisade listet anklagelsen och fortsatte med att säga: "... att jag på intet vis avsett att Tredje Rikets sysselsättningspolitik vore bättre än den österrikska sysselsättningspolitiken" (Protokoll, Kärntens lantdag, 910613, s. 2561-2564). Haiders uttalande har som sagt gjorts till föremål för mycket diskussion, men det finns inte mycket som tyder på att detta påverkade partiets väljarstöd. Haiders påstådda apologi för nationalsocialismen gjorde inte något avtryck i de opinionsundersökningar som undersökt väljarnas motiv för att rösta på FPÖ (Riedlspurger 1992).

Vägen mot kulmen: 1990-1999

År 1990 är inte bara det första nationalrådsvalet efter det att Haider-effekten blivit uppenbar, utan också en vattendelare vad gäller FPÖ:s övergång från ett litet protestparti till ett medelstort parti med djupgående inverkan på det politiska landskapet. FPÖ som ett traditionellt protestparti var väl lämpat att kritisera den regeringspolitik som kunde skyllas på både ÖVP och SPÖ. I Haider hade man en demagogisk talesman som effektivt kunde exploatera ångslan, frustration och vrede mot tidens omströttade tendenser, och de regeringspartier han framställde som en del av problemen. Den kanske viktigaste frågan för FPÖ under 1990-talet, liksom den fråga där deras förslag kritiserades hårdast, gällde invandringen. I oppositionsställning kunde partiet hålla SPÖ-ÖVP ansvariga för att acceptera alltför många invandrare och asylsökande samt oförmåga att skydda Österrikes gränser mot illegal invandring. Särskilt i Wien och många andra storstadsområden, upplevde många österrikare att deras skolor blev överfulla, lönerna sänkta

och att även språk och kultur hotades av "utländingar". Slagordet "Wien muss nicht Chicago sein" (Wien får inte bli Chicago) som användes i 1990 års val är ett bra exempel på denna övergång till en mer radikal och tidstypisk högerpopulism. Den antydde ett samband mellan invandringen och brottsfrekvensen, som ökat med 5 procent 1989 och skulle stiga med 8 procent 1990. Samtidigt som kampanjens överdrifter förmodligen gjorde att man förlorade några av de bättre utbildade tjänstemannaväjlarna, kompenseras detta mer än väl av vinsterna bland arbetarna och hjälpte FPÖ att nå 16,6 procent, den dittills högsta röstandelen för ett tredjeparti i den Andra republikens historia (Ogris 1991:117f; Plasser et al. 1991:167).

I slutet av 1992 sökte FPÖ öka sitt stöd när man försökte utnyttja att regeringen avvisat partiets förslag till begränsningar i invandringen. Man lanserade en stor kampanj med titeln "Österreich Zaerst!" (Österrike först!). Den innebär att man skulle göra ett tillägg i konstitutionen om att Österrike inte var ett traditionellt invandringsland och införa ett antal andra åtgärder för att hantera offentlig hälsovård, utbildning, socialhjälp och bostadspolitik som man ansåg drabbats negativt av invandringen. En gallundersökning tydde inledningsvis på att förslaget stöddes av över 1,5 miljoner människor, men då inledde en välkänd grupp som arbetade för invandrar rättigheter en motkampanj. Man menade att FPÖ:s förslag var ett rasistiskt – underförstått nazistiskt – och främlingsfientligt korståg mot arbetsamma och behövliga gästarbetare och hjälplösa flyktingar som sökte skydd från fattigdom, politiskt förtryck och inbördeskrig. Motkampanjen fick uppmärksamhet stöd från SPÖ. Slutresultatet blev ett misslyckande för FPÖ. Mot bakgrund av angrepp på utländingar och motdemonstrationer mot högerterrorism i Tyskland, och en gigantisk fackelparad mot "antirättningsförslaget" i Wien, var det färre än hälften av dem som från början sagt att de ämnade stödja "Österrike först" som i realiteten underrechnade det. Media kallade det en "Hopps" och förklarade att Haider var politiskt död.

Likt Mark Twain när han fick höra att hans dödsruna publicerats, kunde Haider ha påpekat att ryktet om hans död var betydligt överdrivet. En rad framgångar i olika delstatsval följde, vilket gav Haider skäl att offentligt drömma om möjligheten att bli kansler

efter nästa federala val. Men det val som skulle ha hållits 1998 kom i stället i slutet av 1995. Nyvalet hade inget att göra med Haiders önskan att nå makten, utan berodde på ÖVP:s nye ordförande Wolfgang Schüssel, som fått ledningen för partiet i april 1995. Schüssel började omedelbart med att positionera sig genom ett hårt spel mot SPÖ i förhandlingarna om ett ekonomiskt sparpaket. Samtidigt talade han sig varm för tankar som låg i tiden, såsom om mindre offentlig sektor, sparsamhet och minskat budgetunderskott. Med opinionsmätningarna i ryggen drog sig Schüssel ur koalitionen och tvingade fram ett nyval som han räknade med skulle föra ÖVP till seger och bryta SPÖ:s 25-åriga dominans.

Den händelse som förmodligen var mest avgörande för valetstriden kom bara fyra dagar före valet. En amatörvideo offentliggjordes som visade Haider när han talade i Krumpendorf kvällen före den årliga minneshögtiden i Ulrichsberg nästan fyra månader tidigare. Även om talets avsedda publik var den stora gruppen veteraner från andra världskriget som skulle delta i ceremonin följande dag, bestod nästan hälften av lyssnarna i Krumpendorf av företrädare SS-män. I sitt skrivna tal fördömde Haider "politiskt korrekta" massmedier som förtalade möten för män som försvarat sitt land. Han fördömde regeringen som gav skattemedel till "...terrorister... våldsbenäigna tidningar... arbetskyggt slödder" och som stödde beskrivningar av försvarare där "...försvarare, medlemmar och anhöriga till den tyska försvarsmakten framställs som brottslingar". Den del av talet som visades i den redigerade videon och som sedan dess redovisats i pressen var hans uttryck av respekt för den där församlade, äldre generationen: "Respekt... för deras livsväg, för det som de genomlidit och framför allt respekt för det som de bevarat åt oss." Publikens sammansättning har använts av kritiker som belägg för att den respekt som Haider gav uttryck åt gällde det som dessa människor stått för och gjort i sin ungdom; Haiders anhängare menar snarare att det inte var något annat än en uppprepning av det gamla vanliga avvisandet av "kollektiv skuld", en hyllning till dem som försvarat sitt hemland mot kommunismen och sedan byggt upp sitt land efter kriget.

Det är svårt att säga exakt i vilken grad Krumpendorfvideon påverkade valetresultatet, men den enda entydiga segraren i valet var SPÖ, som ökade med 3,1 procentenheter jämfört med föregående

är. Ungefär 2,5 procentenheter av den ökningen kom från FPÖ, förmodligen från arbetare som kommit tillbaka som en följd av den polariserade kampanjen, och dessutom lockats av SPÖ:s löfte om att skydda Österrike från nerskärningar i socialvården, liknade dem som framkallade omfattande strejker i Frankrike vid just den här tiden (*Der Österreich-Bericht*, 9/12/11). FPÖ gick tillbaka en halv procentenhet och förlorade två mandat, det första bakslaget i delstatliga eller federala val sedan Haider blivit partiledare. Likväl fortsatte andelen yrkesutbildade arbetare bland FPÖ:s väljare att öka. Trots att FPÖ kan anses ha genomfört ännu en radikalt högerpopulistisk kampanj, var väljarnas drivkrafter betydligt mer varierade. De motiv som väljarna anförde för att rösta på FPÖ presenteras i tabell 2 nedan.

Tabell 2. Motiv för att rösta på FPÖ i nationvalsvaldet 1995. Procent.

	Samtliga FPÖ-väljare	Troga FPÖ-väljare
Eftersom FPÖ skoningslöst avslöjar missförhållanden och skandaler	79	81
Eftersom FPÖ kämpar för sparande och emot missbruk av socialvården	52	49
Eftersom FPÖ bekämpar invandringen	51	49
På grund av Jörg Haiders personlighet	38	44
För att de företrädar mina intressen; av tradition	34	41
För att ge de båda koalitionsparterna en minnesbeta	32	28
Eftersom FPÖ är det mindre onda jämfört med de andra parterna	19	19

Källa: Plasser et al. 1995; se även Riedlsperger 1996.

Valresultatet omöjliggjorde allt annat än en återgång till SPÖ-ÖVP-koalitionen och några av Haiders kritiker hoppades att hans tid var ute. Men klimatet för ett protestparti var fortfarande fördelaktigt. De personliga relationerna i den förnyade koalitionen var rentav sämre än de varit förrt. Schüssel hade ju faktiskt torpererat sitt partis koalition med SPÖ efter bara ett år och hade sedan lett en aggressiv antisocialistisk valrörelse mot kansler Vranitzky. SPÖ:s antifascistiskt inspirerade kampanj mot FPÖ hade också framskjutit ÖVP som färdigt, och man hade öppet lekt med tanken på en vänsterkoalition med De gröna, om det vore möjligt. Men till sist pusslades ännu en "stor koalition" samman, vilket änyo gav FPÖ möjlighet att ställa sig i opposition och protesterat.

Budgetkrisen fanns kvar och ÖVP fortsatte att kräva nedskärningar i den offentliga sektorn, samtidigt som SPÖ försökte rädda så mycket av välfärdssamhället som med hänsyn till budgetunderskottet var möjligt.

Under tiden fram till 1999 fortsatte valresultaten till delstatsparlament, städer och kommuner att belysa den allmänna upplösning av det politiska systemet som börjat framträda redan 1986. FPÖ hämtade sig snart från den relativa besvikelsen i 1995 års nationalrådsval och hade under de följande åren framgångar runt om i landet. Kulmen kom 1999, ett år som för Österrike markerade något mer än slutet på millenniet – det innebar också ett definitivt slut på den politisk som landet dittills varit van vid. "Supervalåret" startade med delstatsvalen den 7 mars i Salzburg, Tyrolen och Kärnten. Under valrörelserna deltog jag i en internationell grupp som studerade FPÖ:s kampanj. Förutom de otaliga demonstrationer, möten och intervjuer som ingick i det officiella programmet, fick jag tillfälle att intervjua ledarna för de lokala partiorganisationerna i delstaten Salzburg och kunde även närvara vid deras möten. Även om situationen varierade mellan olika delstater, var FPÖ:s huvudfrågor ändå desamma:

- **Arbetslöshet.** I enlighet med partiets ståndpunkter vad gällde invandring och kraven på sänkta offentliga utgifter, hade Haider redan före valrörelsen föreslagit att utänningar som var arbetslösa mer än tre månader skulle utvisas ur Österrike. FPÖ tog fasta på en rapport om rekordhög arbetslöshet bland utänningar och gjorde detta till en kampanjfråga i alla de val som hölls i mars 1999 (*Neue Freie Zeitung* 990217).
- **NATO:s östrutvidgning,** liksom EU:s kommande dito, framsattes som ett hot som skulle öka problemen med billig arbetskraft och göra österrikare arbetslösa till följd av lönedumpning.
- **Ökande brottslighet och missbruk av offentliga bidrag** skyllades på illegala invandrare.
- **Skattereformer** med tonvikt på FPÖ:s förslag om enhetsskatt.
- **Kritik emot favoritism, nepotism, korruption, ineffektivitet och slöseri** med skattemedel har länge ingått i FPÖ:s populistiska arsenal. Partiet hänförde problemen till en regering som

dominerats av samma partier sedan 1945 och framförde med enfas behovet av förändring.

FPÖ:s väljarstöd ökade i de olika delstatsvalen, om än i varierande omfattning, men i Haider's hemregion Kärnten gick man fram 8,8 procentenheter, blev för första gången största parti och kunde återinsätta Haider i den ställning som *Landeshauptmann* som han förlorat 1991 till följd av sitt berömda uttalande om arbetsmarknadspolitiken i Tredje Riket. En opinionsundersökning genomförd två veckor efter marsvalen visade att genombrötet i Kärnten gav en försnak av vad som komma skulle. Tretiofem procent av de tillfrågade i hela landet sade sig vara beredda att stödja en FPÖ-medverkan i den federala regeringen, och ytterligare 13 procent var entusiastiska till denna tanke (Riedlsperger 1999).

Framgångarna kulminerade i nationalsrådsvalet den 3 oktober, med 26,9 procent av rösterna. ÖVP, som gick tillbaka 4,9 procentenheter, fick nästan exakt samma procentandel, men hade 415 röster färre och blev för första gången i historien endast tredje största parti. Detta, det sista valet under det tjugonde århundradet, belyser de oerhörda förändringar som Österrikes politiska landskap genomgått. Med undantag för en treårig koalition mellan SPÖ och det av Steger ledda FPÖ (1983–1986), hade den Andra republikken alltid styrts av SPÖ (1970–1983), ÖVP (1966–1970) eller en koalition mellan båda (ÖVP–SPÖ 1945–1966; SPÖ–ÖVP 1970–1983). Oavsätt sammansättning hade dessa regeringar vilat på ett socialt partnerskap mellan de korporativa organ som representerade den socioekonomiska strukturens områden, vilka samtidigt dominerades av antingen SPÖ eller ÖVP. År 2000 utgjorde en slutpunkt för det systemet. Det sociala partnerskapet var i stort sett upplöst till följd av reformer som SPÖ–ÖVP-regeringen motvilligt genomfört som svar på den moderna sociala och ekonomiska utvecklingen. För första gången sedan 1966 hade en absolut majoritet av österrikare röstat till förmån för en högerpolitik, som syftade till en konservativ reform av det sociala välfärdssystem som så länge funnits i Österrike.

I regeringen – början till slutet?

Med avsiktlig ironi använde både ÖVP och FPÖ samma term, omvandling (*Wende*), som betecknat den östeuropeiska kommunismens fall, för att beskriva koalitionen projekt. Avsikten sades vara att rulla tillbaka tretio års socialistisk lagstiftning och främja en marknadsekonomi som skulle vara mer stimulerande för enskilda initiativ och privat företagsamhet. Men innan de båda koalitionsparterna kunde genomföra detta av dem båda efterlängtrade projekt, måste de hantera den iska, såväl inhemsk som utländsk, som mötte deras tillträde till makten. Den federala presidenten Klesstil försökte dämpa vreden genom en Preambel (inledning) till koalitionsens regeringsförklaring där den nya regeringen anslöt sig till EU och dess värderingar. För att bemöta den allmänna föreställningen om FPÖ som ett högerextremistiskt parti avsvor man sig uttryckligen främlingsrädsla och rasism (*Die Presse* 000104). Men innan den nya regeringens medlemmar ens kunde komma till den sal där förklaringen skulle undertecknas och regeringen installeras, tvingades de överge den traditionella vändingsceremonin över *Ballhausplatz* och gå ner i en underjordisk passage under gatorna i det historiska "Röda Wien" för att undvika en folkmassa med tussentals demonstranter. Ledarna för övriga EU-länder var inte heller övertygade av Preambeln och förklarade att de hade för avsikt att bojkotta alla officiella bilaterala kontakter med den nya regeringen, och invigningsdagens demonstrationer fortsatte varje torsdagskväll.

Som nämnts i inledningen ledde regeringsbildningen till internationella protester och en informell bojkott av EU:s medlemsstater. Konflikten kunde lösas först sedan en utredningsgrupp av "Tre Vise Män" tillsatts av EU för att utvärdera "den österrikska regeringens engagemang för gemensamma europeiska värderingar, framför allt vad gäller minoritetens, flyktingars och immigranternas rättigheter" (Ahuisari et al. 2000: s. 27). Rapporten, som publicerades i september 2000, fann att ÖVP–FPÖ-regeringen under sina första sex månader inte hade kränkt några av sina minoriteters rättigheter och att den följde de föregående regeringarnas principer i de frågor som berörde flyktingar och invandrare. Rapporten förklarade också att den österrikska regeringen var "besluten att fortsätta kämpa mot rasism, antisemitism, diskriminering och främ-

ingräddsla i Österrike". Samtidigt som man därmed fick skäl att häva sanktionerna mot den demokratiskt valda österrikska regeringen, föreslog de "Tre Yse Männen" också att den österrikska regeringen även i fortsättningen skulle hållas under uppsikt på grund av det "tvevdiga språk som gång på gång användes av höga representanter för FPÖ". FPÖ beskrevs som "ett populistiskt högerparti med extremistiska uttrycksätt." Man konstaterade att för många kunde FPÖ-representanternas tvevdiga språkbruk "... tolkas som främlingsfientligt eller rent rasistiskt med ... undertoner som låg nära typiskt nationalsocialistiska formuleringar" eller som "rivaliserade den periodens historia". Samtidigt påpekade rapporten att några sådana klagomål inte kunde riktas emot partiets regeringsrepresentanter och man uttryckte sin förhoppning att FPÖ kunde utvecklas till ett "ansvarfullt regeringsparti". Man konstaterade att det fanns "flera politiska grupperingar som använde ett liknande språk", men att det bara var i Österrike som ett sådant parti hade regeringsmakt (något som skulle förändras mindre än ett år senare när *Allanza Nazionale* och *Legga Nord* ingick i Berlusconi regering i Italien).

En följd av kritiken blev att Haider, som aldrig kom att ingå i regeringen, avstod från partiledarskapet. I hans ställe inträdde Susanne Riess-Passer, som också blev vicekansler, medan förbundskanslerposten togs av ÖVP:s Wolfgang Schüssel. Den politik som fördes av koalitionsregeringen kan knappast kallas extrem. För att uppnå sina politiska och ekonomiska mål föreslog Schüssel bland annat att budgetunderskottet skulle minskas till 1,5 procent av BNP och en 6-procentig minskning av antalet offentliga tjänster. Trots ökad skatt på tobak och höjda tullar, lovade han en allmän sänkning av skattertrycket. I ett angrepp på vad som varit en av ekonomins centrala pelare sedan 1945, föreslog han en omfattande privatisering av statligt ägda företag och ett slut på statliga investeringar i de företag som inte var konkurrenskraftiga. Som svar på kritik mot hans koalitionspartners tvevdiga hållning ifråga om "Tredje Rikets arbetsmarknadspolitik" förklarade Schüssel att hans regering avsåg att omedelbart genomföra ett program för skadestånd till nazisternas slavarbetare. På det sociala området skulle gränsen för ålderspensioner höjas till EU-normen, sjukvårdspatienter fick själva ta ansvar för en del av sina vårdkostnader, social-

hjälpen skulle skäras ned utom för de verkligt behövande och universitetsstudenter skulle få betala terminsavgifter.

Ironiskt nog var det samme karismatiska Jörg Haider, som lett FPÖ till framgångens höjder, som ansvarade för den första ÖVP-FPÖ-koalitionens sammanbrott efter drygt två år. Den straregi som använts för att komma till makten var något helt annat än vad som behövdes för att utöva denna makt. FPÖ hade vuxit fram som ett anti-etablissemangsparti, byggt på protester mot SPÖ och ÖVP vid en tidpunkt då den allmänna politiska upplösningen frjorde väljarna från deras traditionella politiska lojaliteter. Men Haider var inte kapabel att acceptera sitt partis omvandling till ett parti med regeringsansvar och därmed följande kompromisser. Från sin position som ledare för delstatsregeringen i Kärnten fortsatte han att kritisera regeringen, trots att dess politik delvis utförats i förhandlingar med hans eget parti. Proteströstare i delstaten valen kunde inte längre använda det FPÖ, som nu ingick i etablissemanget, som en lämplig ventil för sitt missnöje. Resultatet blev en rad nederlag och växande klagomål från partifunktionärer i mellanposition, vilkas politiska karriärer blivit möjliga genom den kometlika uppgången för det FPÖ som levs av Haider. Efter att ha kritiserat en rad regeringsförslag, eller presenterat pinsamma alternativ till dem, ryckte Haider slutligen bort mattan under förtarna på partiets representanter i regeringen. Den utlösande faktorn var när FPÖ:s regeringsmedlemmar gick med på att skjuta upp en planerad skattesänkning för att finansiera hjälpsatser till de områden som drabbats av svåra översvämningar sommaren 2002. Haider krävde att skattesänkingslöftet skulle infrias, och efter en del turer avgick FPÖ:s ledamöter ur regeringen. Susanne Riess-Passer trädde tillbaka från positionen som partiledare, och nyval utlystes. Valet, som hölls den 24 november, blev en katastrof för FPÖ. Partiet fick tio procent av rösterna, en minskning med nästan två tredjedelar jämfört med 1999.

För de flesta betraktare kom resultatet knappast som någon överraskning. Valrörelsen hade varit katastrofal, med svåra inre stridigheter som spelats upp inför allmänheten. Bland annat meddelades att en av FPÖ:s mest respekterade medlemmar i den avgående regeringen, finansministern Kars-Heinz Grasser, skulle ställa upp som "partilös" finansminister om Schüssel blev omvald som

förbundskansler. Samtidigt skakades FPÖ av en ledarkris. Riess-Passers omedelbare efterträdare Herbert Scheibner meddelade att han inte var intresserad av det permanenta ledarskapet. I stället utsågs Mathias Reichold, en Haiderlojalist från Kärnten, men han fick avgå av hälsoskäl efter en dryg månad. Hans efterträdare Herbert Haupt hade därmed en föga tacksam uppgift. Haider gjorde ett försök att ingripa i valrörelsen, men hans forna dragningskraft hade minskat betydligt. Han hade under senare tid agerat ganska märkligt, bland annat genom att två gånger under 2002 besöka Traks dåvarande ledare Saddam Hussein, och det är tveksamt om han längre var någon väljarnässig tillgång. Partiet var med andra ord illa skadskjuret när regeringsförhandlingar togs upp efter valet. Både SPÖ och ÖVP hade gjort framsteg; i det sistnämnda fallet från 26,9 till 42,3 procent. Vid olika tillfällen under de utdragna förhandlingarna fanns planer på en "stor koalition" mellan ÖVP och SPÖ, liksom en mindre koalition mellan ÖVP och De Gröna. Till sist förnyades dock den "svart-blå" koalitionen mellan ÖVP och FPÖ i slutet av februari 2003, med den skillnaden att FPÖ nu fick tre av tolv regeringsposter, jämfört med sex av tolv i den förra koalitionen (för en detaljerad redogörelse av händelserna fram till regeringsbildningen 2003; se Luther 2003).

Händelserna under 2002 och 2003 var med andra ord mycket omvälvande för FPÖ. Från en mycket stark position rasade man ned till sin lägsta nivå sedan epoken Haider inleddes 1986. Ganska snart efter inträdet i den första koalitionen med ÖVP uppstod splittring mellan pragmatiker som stödde den förhållandevis återhållsamma regeringspolitiken, och en mer radikal falang, där Jörg Haider var ledstjärnan. Denna splittring ledde till regeringsupp-lösningen 2002 och den efterföljande ledarkrisen. Det är knappast någon överdrift att Haider själv genom sitt agerande bär en del av ansvaret för tillbakagången. Han tyckte inte om avradikalisering-en; framför allt hade han svårigheter med att se andra än han själv stå i centrum. De inre stridigheterna har fortsatt. Efter några misslyckade delstatsval under 2003 fick Herbert Haupt lämna sina platser som vicekansler och partiordförande. Ny vicekansler blev Hubert Gortlach, medan Jörg Harders syster Ursula Haubner ut-sågs till *Geschäftsführende Bundesparteiobfrau*, vilket i praktiken innebär att hon tog över partiordförandeskapet. Haupt satt kvar i

regeringen och partiledningen, men i själva verket var han nedflyttad. Med dessa händelser stärktes Haiderfalangens ställning inom partiet, något som ytterligare underströks i mars 2004, då FPÖ något överraskande segrade i delstatsvalet i Kärnten, och Haider kunde sitta kvar som *Landeshauptmann*. Det är dock inte alldeles säkert han att kommer att återta kontrollen i partiet.

Det skulle kanske kunna hävdas att FPÖ därmed spelat ut sin historiska roll. Partiet har under hela sin existens sökt utnyttja en nisch, som bestått av att inte tillhöra något av de svarta och röda skikten. Man kom därvid att spela en aktiv roll i undermineringen av de två stora skiktens traditionella dominans i det politiska systemet. Förvisso spelade också andra faktorer, som globalisering, europeisk integration och den allmänna sociala och politiska utvecklingen betydande roller. Men även FPÖ var en bidragande faktor, inte minst med Haiders skoningslösa kritik emot det skikt-baserade etablissemanget. Samtidigt kan man säga att partiets framgångar sått frön till dess tillbakagång. När skiktpolitiken är borta, finns inte nischen kvar. Det är inte alldeles säkert att den högerpopulistiska kritiken har samma effekt om den saknar skikt-systemet som resonansbotten. Vålnederlaget år 2002 behöves inte nödvändigtvis vara ett bevis på att FPÖ:s tid är ute, men det kan visa sig svårare att inte ha det röd-svarta skynket att hålla upp framför väljarna. Helt klart är att FPÖ haft uppenbara svårigheter att förhålla sig till den ovana rollen som regeringsparti. Utvecklingen i Österrike under 2000-talets första år reser därmed den mer generella frågan hur ett högerpopulistiskt parti, som byggt sina framgångar på kritik emot etablissemanget, skall kunna hantera en situation där man tvingas ta politiskt ansvar. Vi har ännu inte sett något slutgiltigt svar på den frågan; dels eftersom erfarenheter behövs från fler länder innan man kan dra generella slutsatser; dels eftersom FPÖ i skrivande stund fortfarande är regeringsparti, och dess utveckling under de närmaste åren kan ta olika möjliga riktningar.

5

Legna Nord i italiensk politik: Vunna argument men förlorat inflytande

Carlo Ruzza

Italiens emoregionala rörelse, Lega Nord, uppstod i början av 1980-talet, i början som en stark social rörelse och senare också som ett starkt politiskt parti. På mindre än tio år expanderade det från noll till fjugo procent av rösterna i Lombardiet, Italiens rikas-te region, innan stödet för rörelsen sjönk tillbaka lika hastigt. En effektiv blandning av etnonationalism och nykonservativ tankande förde Lega Nord in i rikspolitiken. Även om expansionen har hejdat på senare tid, har partiet likväl behållit lojaliteten från sina ursprungliga stödtrupper. Lega Nord har tidvis spelat en betydelsefull roll i den italienska politiken genom att vara en synlig aktör. Emellanåt har man försökt vidga sin bas genom att medverka i rikspolitiska koalitioner. Man har lyckats stärka sin ställning på kommunal nivå, främst i små städer och byar. Man har dock generellt misslyckats med att expandera sitt stöd till att tilltala en större konservativ publik. Trots tidiga framgångar – i en mycket gynnsam situation – har man inte lyckats kanalisera de konservativa stämningarna i landet. Jag kommer i det här kapitlet att undersöka orsakerna till detta misslyckande. Jag kommer dels att hävda att Lega Nords politiska program vid ett flertal tillfällen har övertagits (kooperats) av andra aktörer, dels att Lega Nord konsekvent har marginaliserats av den intellektuella eliten och mediaeliten – trots att partiet strävat efter att spela en betydelsefull roll i Italiens politiska institutioner. Dessutom kommer jag att hänvisa till betydelsen av en framväxande konkurrent – medlemnaten Berlusconi

parti Forza Italia – som har haft större resurser, som inte bakbinds av kopplingar till etnonationalism (som i Italien är en strategi med begränsad räckvidd), och som därför hade större förutsättningar att locka breda väljargrupper. För det tredje kommer jag att diskutera den attraktionskraft som Lega Nords idéer fick för en mängd olika politiska aktörer efter det tidiga nittotals ”juridiska revolution” och det italienska partisystemets sammanbrott. För det fjärde kommer jag att diskutera den ambivalens och potentiella konflikt som länge har rått inom Lega Nord mellan dess rörelse- och partidentitet.

Sedan konkurrerande politiska aktörer berövat Lega Nord de delar av dess tankegods som hade en mer generell attraktionskraft, valde partiet/rörelsen att änyo fokusera på de politiska idéer som traditionellt utgjort dess subkulturella grundval. Man hade dock förlorat de strategiska fördelar som för en tid möjliggjort ett originellt ideologiskt paket som tilltalade stora grupper. Denna förlust ledde likväl inte till att man marginaliserades på lokalplanet. Jag menar att radikaliseringen av Lega Nord inte nödvändigtvis mot-svarades av en tillbakagång i de områden som traditionellt stött partiet/rörelsen. Radikalism och väljar- och medlemsstöd och politiskt inflytande är i vissa sammanhang inte oförenliga. I denna fallstudie framstår radikalism som ett komplext skeende som inte nödvändigtvis är irreversibelt. Oavsett ideologi lär sig radikala aktivister gradvis att agera effektivare i de statliga och kommunala institutionerna inom ett begränsat område (se Santoro och McGuire 1997). De skapar länkar till medelklassen och andra politiska krafter i den dagliga administrationen av städer och regioner. På riksnivån är Lega Nords radikalism dock ett hinder för långsiktig framgång, trots att den är nödvändig för att hålla ställningarna lokalt. Lega Nords parlamentariker framstår som isolerade och hånade.

För att undersöka dessa faser (1992–1994, 1998–1999 och 2001), och de erfarenheter de medförde inom Lega Nord, gjorde jag fler än femtio intervjuer med centralt placerade aktörer och flera informella samtal med olika typer av aktivister (en minister, två parlamentsledamöter, flera kommunalpolitiker, flera aktivister från lokala ungdomsförbund, några äldre aktivister och anställda i Lega Nord).

I likhet med andra studier av sociala rörelsers förändrade politiska möjligheter (Kitschelt 1986; Kriesi m.fl. 1992; Goodwin och Jasper 1999) påvisar det här kapitlet de negativa effekterna av avsaknaden av allierade inom eliterna och de förödande konsekvenserna av det politiska systemets relativt slutna stenhets (för ett partis/rörelsens chanser till politisk inflytande). Dessutom betonar kapitlet den roll som aktivister med förtroendepuppdrag i kommunala, regionala eller statliga institutioner spelar och visar hur viktig deras lojalitet och samstämmighet med andra medlemmar är. Det framhåller också betydelsen av en offentlig diskurs i samhället som är resonant med en rörelsens centrala teman, och (med explicit referens till nationalistiska rörelser) pekar på de fördelar och nackdelar som en i grunden tvekydig ideologi innebär. I enlighet med Freedan (1998:751) menar jag att nationalism är en ideologi som lämpar sig för en rad olika tolkningar eftersom dess grundläggande kärnbegrepp är begränsat till ett allmänt försvar för nationen, vilket nödvändiggör ett flertal kringliggande begrepp som konkretiserar hur det skall genomföras. Den här obeslämda karaktären hos nationalismen kan både innebära politiska fördelar – eftersom det skapar en större flexibilitet och manövernrymme för politiska utmanare än vad andra ideologier gör – och innebära en begränsning, eftersom begreppets ihållighet kan inbjuda till tolkningar om arten av partiets/rörelsens natur och mål som kan ha en avskylande eller till och med avskräckande effekt på dess potentiella väljarkår. Att nationalismen är beroende av kringliggande ideologiska begrepp gör den dessutom starkt beroende av dessa begrepps attraktionskraft.

Historisk bakgrund

Legha Lombarda grundades 1982 av den karismatiska ledaren Umberto Bossi, som var inspirerad av ledaren för den lilla etablerade norditalienska självständighetsrörelsen Union Valdotaïne. Legha Lombarda växte fram i en tid då etniska identiteter fått förnyad aktualitet, vilket i Europa gjorde dem till ett framträdande alternativ till nationstaten. Tanken på regional självständighet blev allt vanligare och diskuterades i många europeiska medier. Legha Lom-

bardas främsta syfte var att starta en diskussion om vad man uppfattade som statligt organiserad orättvis omfördelning av ekonomiska resurser mellan Italiens norra och södra delar. På grundval av sådana missnöjessätningar och en ny eunoregional medvetenhet, fick Legha Lombarda en viss uppmärksamhet 1985, när det första gången deltog i valen. Till att börja med deltog man endast i ett fåtal lokalval och fick 2,5 procent av de giltiga rösterna i provinserna Varese. 1987 deltog man i Lombardiets regionalval där man erhöll 2,7 procent av de registrerade väljarnas röster. Siffran ökade till 6,5 procent i europavalen 1989, 16,4 procent i regionalvalen 1990 och 20,5 procent i det rikstäckande senatsvalet 1992.

Den snabba tillväxten för Legha Lombarda – som efter 1992 bytte namn till Lega Nord – fortsatte ytterligare en tid, i ett Italien med radikalt förändrade politiska förhållanden. I de allmänna valeten 1994 fick Lega Nord en framträdande position i den regeringskoalition som leddes av Silvio Berlusconi, ledare för partiet *Forza Italia*, tillsammans med det tidigare neo-fascistiska partiet *Alleanza Nazionale*. Efter flera allvarliga gräl med Berlusconi lämnade Lega Nord regeringsarbetet i december 1994. Det fanns flera olika skäl till att Lega Nord ansåg att alliansen med en center-högerkoalition var olämplig. En faktor är att partiets koalitionspartners kom att suga åt sig Lega Nord's väljare. Det fanns också ideologiska skäl, som att Lega Nord hävdade att de andra koalitionsparterna åsidosatte dess krav på federalistiska reformer.

Efter en övergångsregering och val i april 1996, som ledde till seger för en center-vänsterkoalition, förblev Lega Nord politiskt isolerat och återvände i många fall till den roll som proteströrelse man haft tidigare. Det här var en viktig vändpunkt för Lega Nord. Efter att ha stött övergångsregeringen återvände Lega Nord till många av sina tidigare ideologiska teman och strategier och radikaliserades gradvis. Den strategin förefaller ha hjälpt partiet att behålla sina traditionella väljargrupper, men inte det nya stöd man hade fått i mitten av 1990-talet. I en rad lokalval från 1997 och framåt har Lega Nord behållit sitt stöd i små städer och byar, men förlorat det i stora städer som Milano, Turin och Genua. I EU-valen 1999 drabbades partiet av kraftiga förluster och förlorade ungefär en fjärdedel av sitt norditalienska väljarunderlag (man hade aldrig haft något inflytande i södern). 2001 kom Lega Nord ånyo att

ingå i en segrande högerkoalition, och trots stora förluster fick man tre ministerposter i den nya Berlusconi-regeringen.

Det har alltså i stora drag funnits fem distinkta faser: en upp-komstperiod (1982–1989), en period med konsolidering och institutionalisering i en mottaglig miljö (1990–1993), en period av institutionalisering i en miljö som själv genomgick en omvandling (1994), en period av deinstitutionalisering från det just uppkomna politiska systemet tillsammans med en radikalisering (1995–1999) och en period av återinstitutionalisering och regeringssamarbetan (2001–). Till den första perioden räknar jag utvecklingen från rörelsens grundande fram till de första valframgångarna 1989. Den andra omfattar skeendena fram till sammanbrottet för det gamla italienska politiska systemet 1993. Den tredje perioden, institutionaliseringen, omfattar den följande övergångsperioden och regeringssamarbetet som upphörde i december 1994. Deinstitutionaliseringen skedde gradvis efter en period av ovisshet och förvirring sedan man lämnat regeringen och har nyligen nått en vändpunkt där det höjs röster som allvarigt tvivlar på Lega Nord's separatistiska projekt. Efter de kraftiga valförlusterna 1999 har man slutligen återigen sett en reinstitutionalisering.

Under den första perioden var Lega Nord huvudsakligen distanserat från de dominerande politiska och sociala institutionerna. Detta förhållande återspeglades också i dess definition av mål och strategier, i framställningen av fienden och i dess sociala bas. Under den andra perioden lärde sig Lega Nord så småningom att spela en roll i den institutionella värld som alltjämt avvisade partiet/rörelsen men som ändå var tvungen att hantera dess styrka. Det större och mer institutionaliserade Lega Nord fick under den tredje perioden en annan politisk bas och aktivistkader. Följaktligen förändrades dess ideologi, dess definition av fienden och dess symbolism. Sedan mer än en tredjedel av dess parlamentsledamöter avgått under den fjärde perioden och man desutom fått ganska dåliga valresultat, återvände Lega Nord till några av sina forna ideologiska teman och även till sin ursprungliga sociala bas. Under den femte perioden behöll man mycket av den aktivistiska retoriken samtidigt som man fyllde rollen som en svag men trogen allierad till den nya Berlusconi-regeringen.

Var och en av de fem perioderna har förändrat Lega Nord avsevärt, särskilt gällande relationen till Italiens politiska institutioner (på olika nivåer). Jag kommer att studera dem närmare och undersöka de förändringar i den politiska kontexten som påverkade Lega Nord's relationer med etablerade politiska institutioner (dvs. såväl etablerade politiska partier som beslutsfattande organ på olika nivåer), samt den roll som spelas av aktivister inom dem och de kulturella och politiska möjlighetsstrukturernas inverkan på Lega Nord's strategier. Jag undersöker också förändringar i Lega Nord's sociala bas. Detta kommer att visa varför etnonationalismen har utvecklats på detta sätt i Italien.

Första fasen: Den etniska perioden 1982–1989

Partisystemets utformning var av central betydelse när det gällde den italienska situationen under den här perioden. I och med att en majoritet inte gav någon större valfördel uppstod en situation med mycket splittrad politisk representation med ett stort antal partier. När de segrande kristdemokraterna inte var tillräckligt starka för att genomföra sin politik med demokratiska metoder ägnade de sig åt att systematiskt "kolonisera" de statliga institutionerna. Partiet placerade lojala personer i nyckelpositioner på de viktigaste institutionerna, bland annat centralbanken, Cassa per il Mezzogiorno och lokala administrationer.

Till följd av detta system fick de politiska partierna en enorm betydelse för Italien. Det var ett system baserat på klientism (*patronage*), omfattande politisk korruption och ineffektivitet i den offentliga sektorn. Med tiden blev systemet ett hinder för de norra delarnas ekonomiska utveckling: för småindustri, hantverkare och butiksägare. För att kunna tillgodose allt fler klienter och bemärkta personer samt muta delar av välfjärdens skapade de styrande partierna stora statsskulder, ökade lånekostnader och höjt skatte-tryck. Samtidigt tvingades entreprenörer betala mutor som vid varje ekonomisk nergång fransod som allmer orimliga. Det här ledde till omfattande missnöje i landets rikaste delar. Som en reaktion på den här situationen placerade sig Lega Nord ideologiskt för att kunna överbygga klyftan mellan den historiska etnonatio-

nalism som betonar kulturella drag (den baskiska rörelsen är ett sådant exempel) och det slags ekonomisk minoritetsnationalism som framträtt i välmående europeiska regioner, exempelvis Rhone-Alps och Baden-Württemberg (Harvie 1994). Det fanns en viss fokusering inom Lega Nord på det ekonomiskt grundade missnöjet. Samtidigt som hyllningar till förmodat särskildande kulturella drag genljöd i aktivisternas skildringar, presenterades ofta ekonomiska frågor – den påstådda fattigdom som påtvungits av orättfärdiga statsfinansier – som det mest grundläggande, och man kan misstränka att de kulturella frågorna inte sällan betonades för att ge värdeighet och legitimitet åt ekonomiskt missnöje.

Lega utvecklades i den nordliga provinsen Varese, som är ett av landets rikaste områden. Under den här framväxperioden hade Lega – till skillnad från äldre etnonationalistiska rörelser – inte tillgång till regionala historiska identifikationsmönster. Det saknades även ett speciellt språk eller en särskild religion. Lega förrespråkade en ny medvetenhet om Lombardiets regionala identitet som genom partiet skulle erhålla en styrande roll i den italienska politiken. Det skulle gå i bräschen för en förnying av den italienska politiken genom förnyelse av den politiska klassen och förkastelse av alla korrumperade politiker. Norditalienarnas entusiastiska mottagande av Legas budskap förbyllade traditionella politiska aktörer, av vilka några hade använt sig av likartade ideologiska teman – som till exempel det politiska livets moraliska förfall – utan framgång.

Under den här perioden hade Legas aktivister en gemensam övertygelse som botten på partiets särskildande ideologiska program. Det var inriktat på Lombardiets identitet som baserades på värderingar såsom hederligt hårt arbete som moralisk plikt och som eftersträvansvärd personlig egenskap. Dess grundval – Lombardiets identitet – var ny. De traditionella italienska identiteterna hade varit stadsbaserade, inte regionala. Men den kulturella och socioekonomiska skiljelinjen mellan Italiens norra och södra regioner visade sig vara en bra utgångspunkt för att definiera en regional identitet. Lega beskrev Norditaliens värderingar som rötningar för de förändringar som hela landet måste genomgå.

Under den här perioden belyste massmedia ofta ett växande missnöje med de frågor som berördes i Legas program: politisk

korruption, ineffektivt politiskt system, stora regionala skillnader mellan norr och söder, otillräcklig statlig service och slöseri med offentliga medel. Samtidigt var Lega den enda politiska aktör som tog upp de här problemen och presenterade svar på dem. Arbetet med att sätta dagordningen hade betydligt större framgångar än de lösningar man förrespråkade. Många fann den etnonationalistiska vinkeln förbyllande, men Legas lösning var vid den här tiden den enda som egentligen bjöds ut på den politiska marknaden.

Institutionell förankring

Kulturellt sett var Legas projekt möjligt på grund av att det fyllde ett ideologiskt tomrum som lämnats efter de politiska och sociala institutioner som dominerat Italiens politiska scen fram till 1980-talet: kommunism och katolicism. Den sekularisering som sammanföll med kommunismens ideologiska kris underminerade den italienska institutionella strukturen på lokalnivå. Gamla institutioner övergavs ofta och tillsammans med dem försvann den samhällassanda och de regler som de tillhandahöll. Deltagandet i Feste dell'Unità och katolska ritualer minskade. Det uppstod ett politiskt vakuum som Lega kunde fylla genom att ge nya samlingsformer, men också genom att erbjuda nya sätt att definiera intressen. Katolsk solidaritet med nästan och i mindre grad kommunistisk klassolidaritet ersattes med norditaliensk solidaritet. Inom dessa nya parametrar kunde försvaret av hantverkare och småföretagares ekonomiska intressen försvaras med hänsyftning till den större idealiserade gemenskapen av norditalienare.

Etablerade politiska aktörer och hela den intellektuella klassen reagerade med förakt på uppkomsten av en rörelse som de flesta uppfattade som rasistisk. Sammanfattningsvis innebär den här perioden en nybildad och icke-institutionaliserad rörelse som gjorde inrång på den italienska politikens scen. Under hela perioden förblev Lega starkt utominstitutionellt inriktad, men man drog ändå från början till sig personer med varierande bakgrund, inklusive ett avsevärt antal ur den högre tjänstesektorn. Men eftersom rörelsen var tämligen centraliserad var antalet erfarna politiker i beslutsfattande ställning begränsat. Partiledningen förnyades även

ständigt i enlighet med ledarens beslut. I och med att rörelsen stod utanför de politiska institutionerna och i grund och botten var skeptisk till andra samhällsinstitutioner, som exempelvis katolska kyrkan, fanns det ingen institutionell bas att tala om. Den här skeptiska attityden kom att finnas kvar hos Lega även i fortsättningen (Biorcio 1997:225).

Misstron gentemot sociala institutioner (så som den visade sig i mina intervjuer), den lokala inriktningen, den låga formella utbildningen och frånvaron av representativa institutioner bidrog till att lägga den strukturella basen för en isolerad rörelse. Kulturellt visade sig Legas främsta tankegångar inte tilltala någon italiensk samhällsinstitution. De föreföll antikapitalistiska i sin hyllning till det lokala och sitt fördömande av stora kapitalistiska företag. De var anti-kristna i sin intolerans mot invandrare, som för det mesta är fattiga och behöver stöd. De avvisades av vänstern eftersom de var motståndare till statliga ingripanden och omfördelning. Det fanns med andra ord inga institutionella krafter som kunde verka pådrivande för att hjälpa rörelsen att bli införlivad i det italienska politiska livet.

Andra fasen: Den italienska revolutionen 1990–1993

Efter andra världskriget lyckades det politiska systemet överleva i mer än fyrtiofem år, men i början av 1990-talet fick det rättsliga arbetet mot den politiska korruptionen oväntade följder. En domare, Antonio Di Pietro, inledde omfattande utredningar och drev rättsfallen med stor kraft. Utredningarna ledde till ett antal sammanhängande och framgångsrika åtal mot höga politiker och företagare.

Dessa processer misskrediterade den politiska klassen och fick stora konsekvenser. Det italienska politiska systemet genomgick radikala förändringar. I en folkomröstning 18 april 1993, bestöt italienarna att genomföra stora politiska reformer. I enlighet med omröstningen genomgick hela det politiska systemet en massiv omvandling. Nya politiska partier och rörelser uppträdde på den politiska arenan.

Under denna period av snabba förändringar, när hela det politiska systemet föll samman, bytte Lega Nord fokus från etno-regionalism till en ökad inriktning på sin okorrumperade image. Med hjälp av välkända ideologiska bilder framväldes den italienska staten – och stater i allmänhet – som ohjälpligt korrumperade eftersom de saknade marknadsmekanismer som kunde bidra till att rensa bort ineffektivitet och korruption. Lega Nord centrala idé var alltså att förhålliga de nordliga regionerna, men den var direkt kopplad till den förklarlek för nyliberala politiska attityder som antogs finnas i Norditalien. Det var ett sammanförande av två världsbilder: nationalism och monetarism.

Under samma period insåg Lega Nord att man skulle kunna spela en betydligt större roll. Som den politiska aktör som varit först med att aktualisera frågan om moral och effektivitet inom politiken, hade partiet lyckats skaffa sig ett nytt politiskt kapital. I början av nitio-talet utvecklades Lega gradvis från att enbart tala för Norditalien och dess kultur till att inrikta sig på en bredare agenda med federalism och regionalt självbestämmande. Den gamla enocentrismen fanns kvar i rörelsens bas, men den var mindre framträdande i den nationella retoriken, och man kunde avvisa alla anklagelser för ensidighet. Under denna andra fas omdefinierades fienden: i stället för en konkret social grupp bestod den nu av ett mer abstrakt hot som omfattade såväl staten som en avlägsen och ineffektiv struktur, som enskilda korrumperade politiker och lata byråkrater.

I massmedia växte oron för den italienska statens ineffektivitet, men ännu viktigare var det ökade medientrymmet för frågan om slöseriet med offentliga medel, det ineffektiva politiska systemet och den statliga servicens otillräcklighet (Ruzza och Schmidtke 1993) – som alla var centrala teman i Legas program.

Institutionell förankring

Även om Lega fick allt större stöd från väljarna, blev det inte mer accepterat av andra sociala och politiska institutioner, snarare tvärtom. Från ett närmast folkloriskt fenomen hade det blivit en reell fara. Nästan alla politiska partier och rörelser var fiendligt in-

ställda (Ruzza och Schmidte 1993). Motståndet använde sig oftast av vapen som ironi och sarkasmer. Lega Nord framställdes som en samling obildade, instränkta och oborjade småstadbor. Detta har generellt förblivit de intellektuellas uppfattning av Lega, och de såg också partiets fokus på regional självständighet som tillbakablickande, irrelevant eller utopiskt.

Sammanfattningsvis framstod Lega under den andra perioden som en snabbt växande rörelse som börjat anlägga partistruktur och gradvis erövra mandat i beslutsfattande organ på olika nivåer, samtidigt som man möttes av så gott som totalt avståndstagande från etablerade politiska aktörer.

I takt med att vissa öppningar i valbara församlingar på olika nivåer började framträda, insåg man inom Lega att man saknade kandidater för att fylla dessa platser. De aktivister jag intervjuade erkände att flera "katasrofer" berodde på bristande förvaltningserfarenhet också i de byar och mindre städer där partiet hade egen majoritet. Misstron mot de intellektuella, och flertalet intellektuella oavslutade sig till Lega, ledde till att man fick en administrativ klass som inte bara var utbildad, utan också oförmöggen och ovillig att lära sig. Legas ideologiska tonvikt på antin-vandring delades av befolkningens minst utbildade sektorer, vilka uppfattade invandrare som främmande konkurrenser på arbetsmarknaden – men den ansågs osmaklig för de utbildade som kunde ha blivit skickliga administratörer och partirepresentanter. Lega Nord saknade kandidater med tillräcklig förmell utbildning och det var bara genom kostsamma misstag som några av de ursprungliga medlemmarna lärde sig att verka som borgmästare och lokala fullmäktigeledamöter.

Å andra sidan började Legas snabba framgångar dra till sig missbelåtna medlemmar från andra partier, personer som var beredda att ge stöd till lokalförvalningar eller i alla fall söka medlemskap i rörelsen. Dessa välkomnades av Lega Nord. Detta nya och relativt stora inflöde av nya medlemmar, samt den ideologiska förvirringen i partiet mellan dess identitet som "anti-system"-parti och växande önskan att framstå som en trovärdig styrande kraft, åtninstone på lokalnivå, innebar att det på en och samma gång fanns en mängd olika former av aktivism. Teatraliska uppträden, i parlamentet och städernas förvalningar, passade inte så bra ihop med bilden av enkelhet, arbetsmoral och företagarnässig respektabilitet.

Tredje fasen: I italienska regeringen 1994

Det gamla partisystemets död gick ganska långsamt. Efter avslöjandena av korruptionsskandalerna hölls inga nya val på över ett år. Under tiden förändrades opinionsklimatet radikalt. Italianerna förstod att det krävdes helt nya institutioner: nya vallagar, nya partier, ett nytt sätt att driva politik. Detta behov av institutionell förnyelse som Lega Nord förespråkade i flera år delades nu av den italienska majoriteten.

En ny betoning av "ren" eller "hederlig" politik kom snabbt att genomryta alla politiska konstellationers retorik, både gamla och nya. *I praktiken hade Legas ideologiska och retoriska teman införts i hela det politiska systemet.* Till att börja med var detta till Legas fördel. Partiet var en av de få politiska formationer som inte beröddes av skandalerna, och som alltid hade hävdat en mer principstyrd politisk hållning. Men då nybildade partier – som per definition inte hade skuld i de tidigare skandalerna – tog över Lega Nord's retorik, skapades en mängd trovärdiga rivaler. Även om centrala element av Legas ideologi och retorik fick ökad spridning, var detta inte längre till någon hjälp för partiet. Dess etnonationalistiska eller -regionalistiska förankring började bli ett hinder. Att politiska aktörer till både höger och vänster övertog Lega Nord's budskap började nu märkas av, samtidigt som Lega självt fortfarande var marginaliserat också i det nybildade politiska systemet. Det skylldes på olika element i dess ideologi: dess medlåtenhet gentemot Syditalien, men också på den "överdrivna" versionen av federalism (som annars började bli alltmer accepterad).

Lega Nord's växande styrka inspirerade industrimagnaten Berlusconi att försöka sig på en politisk karriär. Han bildade en center-högerkoalition vars mål var att sammansmälta den syditalienska neofascistiska väljarkåren med hans egen konservativa väljarkår, och han föreslog en politisk roll för Lega Nord i utbyte mot dess norditalienska väljarkår. Frestad av utsikten till snabba framgångar och möjligheten till reella politiska förändringar i federalistisk riktning, accepterade Lega anbudet, vilket innebar att det var slut på dess politiska isolering. Allt eftersom Lega fortsatte att vinna ett betydande väljarstöd under denna period av politisk osäkerhet ökade partiets acceptans, om än marginellt. Dess styrka bland väljarna och dess avgörande roll i koalitionsbildningen gjorde å

ena sidan partiet önskvärt, men å andra sidan upplevdes styrkan som oroande och påminde människor om fascismens första stadier. För vänstern började det folkloristiska fenomenet att förvandlas till en verklig fara.

Ändå var Lega Nord det enda av de relativt nybildade partierna som kunde tilltala stora och diversifierade väljargrupper. Det tillalade den urbana medelklass som var besviken på kristdemokraterna och saknade ett alternativt center-högerparti som kunde representera dess intressen, det tilltalade den vänster som förespråkade ett "renare" politiskt system. Protesterna i det regionala självbestämmandets namn hade öppnat en agenda som gick bortom gamla klyftor och konfliktnjyer (se Ruzza och Schmidtke 1992).

Vid den här tidpunkten hade Lega Nord's väljarkår ökat så att den omfattade många norditalienska konservativa som inte var särskilt intresserade av ett etnonationalistiskt program, men som såg Lega som en moderniserande kraft av Thatchers eller Reagans slag, vilket skulle kunna bryta den katolska/kommunistiska hegemonin. Plötsligt hade Lega Nord fått en ny och utvidgad social bas.

Av de två viktigaste delarna i Legas tankewärld – etnonationalism och nyliberalism – kom det sistnämnda i hög grad i förgrunden under den här perioden. Partiet betonade nödvändigheten av att uppmuntra privata initiativ, företagande och självförsörjning. Dessa var de dygder som norditalienare förmodades äga i överflöd och som södern behövde lära sig, men under den här perioden låg tonvikten på förnyelse av statens maskineri, till fördel för alla. Det innebär att man prioriterade frågorna om privatisering av de notoriskt ineffektiva statliga företagen, åstramning av den statliga byråkratin och avreglering av arbetsmarknaden. Äldre kulturellt baserade missnöjesstämningar inordnades under ett politiskt projekt som uppfattades som självklart riktigt. Kommunismen föll sönder överallt, det fanns framgångsrika monetaristiskt inspirerade regeringar på båda sidor om Atlanten och "tack vare Lega började Italien ändtliga komma ikapp".

Federalismen som offentlig modell

Legas vägröjande och konsensusformande roll blev inte långvarig. Berlusconi som tävlade på ungefär samma mark, men inte hindrades av etnonationalistiska aktivister (vilkas lojalitet man måste anstränga sig för att behålla), började framstå som ett intressant alternativ för moderata väljare. I regeringsställning fick Lega Nord större uppmärksamhet i massmedia, särskilt i de statliga tevekanalerna. Federalismen upphörde gradvis att framstå som ett extremistiskt slagord, utan blev en del av det offentliga samtalet. Legas andra sridsfrågor – försöken att reformera staten, förkasta politisk korruption, modernisera ekonomin med nyliberala reformer och privatisera offentliga monopol – hade man vid det här laget vunnit. Det helt förryade partisystemet hade grundats på sådana värderingar. Numera fick man ständigt beröm i massmedia, men det bidrog inte längre i någon större utsträckning till Legas framgångar. Lega Nord kunde påminna sina väljare om den roll man spelat för att riva det gamla korrumperade systemet. Men den främsta aktören i den processen var i själva verket juridiken och Lega hade själv anklagats för att i viss mån ha tillskansat sig offentliga medel på tvivelaktiga vägar under sin första tid.

Än en gång hade Lega Nord's sätt att formulera frågeställningarna – dess förmåga att identifiera väsentliga teman – bidragit till att forna landets politiska kultur, men det hade bara gett begränsade fördelar till Lega själv.

Institutionell förankring

Trots sin verbala opposition blev Lega Nord allt mer berett att samarbeta med delar av landets politiska etablissemanng. Inte bara på stadsnivå – där man i allt högre grad ingick i de lokala förvaltingarna, ofta i samverkan med förutvarande kommunister (PDS) – utan också på det rikspolitiska planet avstod Lega från sin ersonliga oppositionsroll. Ledarna hade förstått att enda sättet att bryta isoleringen och den därav följande rikspolitiska maktlösheten, var att acceptera olika slags samarbete med andra partier. Behovet av att hålla protesterna levande och samtidigt nå resultat tvingade Lega Nord och dess ledare Bossi att innta två helt olika

roller. Han var alltynt en agitator med sin typiska glödande retorik som kämpade för en federalistisk "revolution", men samtidigt var han en ansvarskännande statsman som strävde efter en fredlig förvandling av landets politiska system. Sådana begrepp som "ansvar för den demokratiska ordningen" och "behovet av stabilitet" dök upp i Bossis språkbruk, där de antydde åsikter som tidigare varit oförenliga med den renodlat oppositionella hållningen.

De problem som följde med denna förändring i Legas ideologiska och organisatoriska hållning var uppenbara: Tidigare hade Lega Nord frångått vlat på ett relativt vagt politiskt program. Men det uttralde beslutet att bli en huvudaktör i politiken och att samarbeta med de traditionella partierna krävde en mer uttjejslad politisk profil. Förut hade Lega Nord främst varit en protesterörelse som speglade mångskiftande och rentav motstridande politiska mål. Nu kom Lega att bedömas på grundval av sin konkreta politik i lokala förvaltningar och sin roll i den nationella reformprocessen.

Under de nya omständigheterna måste Legas ledare kunna övertyga sina väljare om det kloka i samverkan med just de partier och politiker som utgjort motståndare i så många bittra dispyter. Den framgångsrika identiteten som starkt oppositionellt parti riskerade därigenom att komprometteras. På det strategiska planet fortsatte Bossi dock med kraftfulla angrepp på de politiska aktörer som Lega numera samarbetade med. Lega Nord blev på en och samma gång en social rörelse för rörelseaktivisterna och ett politiskt parti för dess politiska kader av folkrvalda representanter (på olika nivåer). Det var nödvändigt att bevara Legas tydliga politiska identitet som en social rörelse, och därför att framhålla att varje överenskomst med de gamla partierna endast var begränsad och taktisk. På denna åtskillnad mellan kort- och långsiktiga mål vilade Legas uppfattning om att man stod utanför partikonkurrensen som en kvalitativt annorlunda politisk enhet. Men den hållningen motsades i allt högre grad av den uppnärksamhet som massmedia visade de politiska allianserna. Kanske var det för att kunna rädda något av identiteten som "anti-system rörelse" som det ibland verkade som om Bossi uppträdde politiskt ansvarslöst, rentav farligt. Likväl blev Legas fortsatta framgång i avgörande grad beroende av att man kunde uppnå konkreta resultat.

Det fanns ytterligare en paradox som Lega Nord måste lösa när det gällde sin identitet som riksparti. Partiet hävdade ju att man stod för nationellt tillämpliga lösningar (decentralisering, ny "medborgarpolitik"), men det kunde inte dölja att dess politiska identitet i hög grad var baserad på Norditaliens särskilda kulturdrag (såsom en gemensam och upphöjd arbetsetik som framgångsrecept). Att ens försöka att få stöd från södra Italien var stötande för den ursprungliga väljarkåren i Lombardiet och andra nordliga regioner.

Med en betydande representation i parlamentet hade Lega Nord möjlighet att påverka. Men i likhet med alla sociala rörelser på väg att bli institutionaliserade var Lega tvunget att finna svar på hur man skulle kunna bevara sin imponerande mobiliseringsnivå. Lega Nord var för första gången tvunget att hantera det faktum att dess framgångar drog till sig människor av rent oportunistiska skäl och personer ur de gamla eliterna som var vana att använda sig av den traditionella italienska politikens korrupta klientssystem. Dessutom måste Lega ta itu med problemet att försöka tillgodose sina radikala anhängare – personer som var obenägna att acceptera kompromisser – och samtidigt vara tvunget till nära samarbete med tidigare motståndare.

Lega Nord's nya parlamentariker var i allmänhet inte rekryterade från den gamla "politiska klassen". Men för att kunna säkerställa en ny politisk stil räckte det inte med individer som var påtagligt annorlunda än de professionella politikerna. De var i själva verket inte bara oerfarna, utan också benägna att lockas av de privilegier som deras ställning medförde. Med tiden gick många över till Berlusconi's parti, särskilt sedan Lega lämnat regeringen, eftersom Forza Italia föreföll starkare och bättre skickat att säkerställa deras framtid i parlamentet. Den ökade viljan att delta i den offentliga förvaltningen på olika nivåer hotade trovärdigheten hos en retorik som ställde Lega i total opposition mot de andra politiska partierna och en centralistisk statsmakt. Det är mot denna bakgrund man skall förstå Bossis oväntade beslut att dra tillbaka Legas stöd för koalitionen, och att lämna regeringen. Parlementsgruppen kunde inte motsätta sig beslutet eftersom Lega Nord behållit sin hierarkiska struktur.

Det bör betonas att den här perioden var unik i Italiens politiska historia. Inte bara Lega Nord var tvungen att hitta ett sätt att hantera institutionerna: hela det politiska systemet agerade i en ny miljö. Nya stora partier – främst Forza Italia, Berlusconi parti-affärsföretag – som hade hamnat i rampljuset i stället för Lega, hade tagit över Lega Nords konservativa program utan att belastas av euroregionalism. Forza Italia försökte också lära ut det politiska hantverket till en hel generation av nyvalda parlamentariker som hämtats från affärsvärlden. Nya institutioner skapades och sattes på prov. En ny vallag förändrade spelets regler genom att flytta systemet en smula närmare bi-polarism – eller åtminstone mot nödvändigheten av att bilda allianser. Den här situationen var inte lätt att hantera för en centraliserad politisk organisation som Lega, styrd av en aldrig ifrågasatt auktoritär ledare. Dessutom förstod Bossi att breda allianser så småningom skulle förstöra det politiska utrymmet för lokala partier.

I det här systemet, där nya aktörer lärde känna varandra, bestämde sig Lega Nord för att göra ett oväntat drag: att dra sig ur det hela. Man lämnade regeringen så oväntat och så teatraliskt att hela det italienska politiska systemet bragtes i oordning. Den nya center-högerkoalitionen sprack några månader efter sin stora seger. Det följande valet och segern för en center-vänsterkoalition tvingade fram en ny institutionalisering och inlärningsprocess. Ex-kommunisterna hade för första gången på fyrtio år kontroll över statliga institutioner och Forza Italia var tvungen att lära sig den nya rollen som oppositionsparti. Lega Nord bemöttes nu med än mer misstroende från både höger och vänster. Framför allt mistroddes Lega av de egna partirepresentanter som fanns i styrande positioner lokalt. Som frangår av mina intervjuer uppstod en djup klyfta mellan dessa lokala och regionala partirepresentanter – administratörerna – som i princip ville ge befolkningen effektiv service, och Lega Nords militanta aktivister som var mer benägna att följa (och uppskatta) ledningens plötsliga och taktiska ståndpunktförändringar. Den så kallade "ribaltone", den "stora vändningen", bekräftade för näringslivets aktörer att Lega Nord inte var en tillförlitlig politisk aktör. Dess frivilliga avgång från makten innebar en förlust av statliga kontakter och inflyande. Detta ledde till förvirring på lokal nivå där Lega Nord byggt upp allianser med regeringens koalitionsparter.

Minnat av "ribaltone" kom i sinom tid att mytologiseras bland Legas aktivister, som en symbol för vad somliga uppfattar som Lega Nords förmåga att överraska och förvirra motståndarna – men som andra uppfattar som tecken på otillförlitlighet.

Fjärde fasen: Radikalisering 1995–1999

Efter att ha lämnat regeringen förblev Lega Nord politiskt isolerat och syntes betydligt mer sällan i massmedia. Det här blev en själv-rannsakande period, utmanande såväl för ledningen som för Legas grundläggande identitet. När center-högerkoalitionen bröt samman framkallades en slags kris i rörelsen; en kris som aktualiserade frågan om mål och medel. Från och med 1995 rörde sig Lega Nord i mer radikal riktning; rörelsens mål definierades på nytt som total och slutgiltig självständighet för Norditalien. Men genom att tillgodose aktivisternas och den populistiska bybaserade väljarkårens önskemål stötte man bort städernas moderata väljare.

Under den här perioden förekom en avsevärd avrappling av människor som räknat med att Lega Nord skulle förvandlas till ett mer "respektabelt" parti och kunna användas för personligt och socialt avancemang. Intervjuerna redovisar hur industriföretagare – som trott att Legas nyvunna politiska makt skulle kunna leda till fördelar vid statliga upphandlingar samt direkt inflyande över industripolitiken – lämnade partiet. Samma sak gällde den relativt stora mängd högutbildade partimedlemmar som haft liknande föreställningar (i mindre skala) eller trott att Lega Nord skulle kunna ge dem arbete i lokalpolitiken. Av betydelse var också förlusten av det fåtal intellektuella som Lega Nord dragit till sig under sin tid i regeringen, människor som trott att de skulle kunna förändra partiet infifån.¹ De gav sig av när de förstod att Lega Nord alljämt förnades ideologiskt enbart av Bossi. De som stannade kvar var personer som var lojala mot Bossi och aldrig ifrågasatte hans ledarskap. Ett antal nya initiativ av uppenbart symbolisk art återupplivade dock Lega Nords aktivism som social rörelse. En aktivistorganisation klädd i gröna skjortor bildades – "Padaniska Gar-

¹ Det framgick i en intervju med en grupp unga aktivister från Lega Nords sektion i Milano, november 1997.

det” – och nya pilgrimsfärder gjordes till floden Pos källa (Po är regionens längsta flod och en ”nationell” symbol). En ny generation unga aktivister trädde fram för vilka känslan av gemenskap var lika viktig som den varit för aktivister i början av 1980-talet. Dessutom behövde man denna gång inte börja från noll med att skapa en samling symboler och ritualer för att stödja den padanska (norditalienska) identiteten, och var därför mindre medveten om dess syntetiska karaktär och att den nyhigen skapats. De här symbolerna hade börjat slå rot. Men dessa hänger endast svagt samman med Lega Nord-väljarnas intressen – och det var dessa intressen som under åren varit det främsta skälet till Legas väljarnässiga stöd. Att Lega Nord höll sig utanför de styrande koalitionerna innebär att väljarna i de nationella valen lätt kunde känna att deras röster på partiet var bortkastade. Situationen var annorlunda i de små byarna som hade styrts av Lega Nord i många år. På lokalnivå hade en hel generation av aktivister lärt sig det praktiska arbetet med att inneha ämbeten och sitta i styrelser, och att framträda i massmedia. Lega Nord:s strategi bestod av att ge upp försöken att bli accepterad och i stället försöka skapa oberoende organisationer och institutioner. Man skulle skapa egna interna partier (formalsera olika politiska angreppssätt i ”strömningar”), egna massmedia, skolor, facketöreningar etc.

Det offentliga samtalet

Lega Nord:s fokusering på federalismen kom så småningom att genomströva hela det politiska systemet. Korruptionsskandalerna ledde till att allt fler ansåg att den första republikens centralistiska modell bidragit till den politiska korruptionens utbredning och förhindrat att den upptäcktes. Plötsligt förespråkade alla partier ”federalism”, men definitivt inte att olika regioner skulle bryta sig ut ur den italienska statsbildningen – något som alla i den italienska politiken (utom Lega) är eniga om att fördöma. Exempelvis menade Berlusconi under sin regerings tid att ”federalism måste vara svaret på de nordliga väljarnas ”krav”². En motsvarande betoning på ”ekonomisk federalism”, tanken att skatter i princip bör

² Teveintervju Raii ”Porta a porta”, 15 oktober 1997.

samlas in och användas i samma region, och att överföringar måste redovisas ordentligt, ingår numera i Forza Italias program (och i varierande grad även i flera andra partiers program).

Bossi satte fortfarande federalismen högt och hävdade att den var en viktig strategi för att råda bot på flera av Italiens problem, till exempel social ojämlikhet. Han förhöll sig dock skeptisk gentemot den plötsliga framgång begreppet fått, och Legas tidning förkastade ”den falska federalism som kommit från Rom”.³ Bossi konstaterade ironiskt att ”alla talar om federalism idag, eftersom det tyvärr har blivit ett verbalt konstupgrepp i den politiska jargongen”.⁴

Lega Nord:s krav på självständighet har mötts av en helt annan reaktion. Allmänna fördomanden kom till uttryck i stora fackliga demonstrationer och otaliga kraftigt formulerade uttalanden från republikens dåvarande president – och från alla politiska grupperingar. Vid slutet av 1998 stod det klart för Lega Nord att självständighet var en kontroversiell idé som bara hade begränsat stöd bland befolkningen, och efter omfattande interna diskussioner lämnade man frågan utan beslut och kom så småningom att släppa den. Andra frågor blev viktigare. Efter många års glödande euro-paförespråkande började Bossi förvirrande nog föra fram euroskeptiska tongångar i sina tal, och även redovisa anti-amerikanska attityder i form av oro för den förlust av kulturell identitet som globalisering och ”amerikanisering” skulle medföra. Hans proserbiska hållning i Kosovokonflikten var förmodligen också en faktor som bidrog till valnederlaget 1999. Men om anti-EU och antiamerikanska stämningar kunde ses som uttryck för fortsatta men misslyckade försök att underblåsa populistiska känslor, fanns det under denna period även en djupare schism inom Lega. Denna bestod av motsättningen mellan dem som krävde en kompromisslös hållning, även om det innebar politisk isolering, och dem som kunde acceptera en allians med delar av det numera bipolära italienska partisystemet för att uppnå politiskt inflytande. Det är en skillnad som återspeglar klyftan mellan aktivistbasen å ena sidan och de folkvalda representanterna och administratörerna å den andra.

³ La Padania, nr 1, nummer 153, 5 juli 1997.

⁴ ”Tutti oggi parlano de federalismo perché purtroppo è diventato un artificio dialettico del politichese.” U. Bossi, öppet brev 22 april 1996 från den officiella hemsidan.

Institutionell förankring

Samtidigt som man mitt i denna turbulens fortsatte att framställa sig som radikaler, var Lega Nords folkvalda lika angelägna som tidigare att framstå som pragmatiska, effektiva och moderata. Detta fick återverkningar på Legas program, där man fann en blandning av radikalism på de få områden som utgjorde partiets identitet – främst gällande invandring och kultur i vid bemärkelse – och en rejäl mängd med traditionell konservativ politik. Kring denna kärna kunde Legas två olika fraktioner samsas. Exempelvis genomfördes ett samarbete för att samla in tillräckligt många namn för att begära en folkomröstning i avsikt att avvisa en förmodat slapp invandrarlag.⁵ I andra frågor, som gick utanför denna kärna, rådde dock djupgående skillnader mellan Legas två delar: Särskilt för de folkvalda medlemmarna var det viktigt att hålla isär de här båda strategierna. De upplevde sin isolering och maktlöshet som ett grundläggande problem, som till exempel en fullmäktigeledamot i Milano konstaterade. Han såg med besvikelse tillbaka på flera år i lokalpolitiken där han menade att statens överväldigande centrala makt hade tagit ifrån honom alla möjligheter att få ett reellt inflytande, men hävdade bestämt att man utan en insiderroll aldrig skulle kunna förstå hur politiken fungerade. För att bli accepterad av andra fullmäktigeledamöter och få legitimerat bland väljarna var han beredd att tona ned frågor som till exempel regional självständighet. De mer militanta aktivisterna/medlemmarna uppskattade däremot sällan denna idé. De folkvalda representanterna vantrivdes med isoleringen, medan de unga militanterna var stolta över den.

I vissa fall kunde dock rörelsens radikala aktioner avhjälpa de folkvaldas brist på inflytande. En lokalpolitiker berättar om en badort där man hade problem med dagdrivare och småbrottslighet, något som påverkade turismen negativt och gjorde att den kommunalpolitiska ledningen fick kraftig kritik. Lega Nords Padanska garde organiserade då ett medborgargarde som välkomnades av befolkningen. Detta, ansåg han, motverkade till viss del den maktlöshet som borgmästaren och lokalpolitikerna kände i kam-

pen mot kriminaliteten – och aktionen ledde till oväntat väljarstöd för Lega Nord. Det var endast under denna den förryade radikaliseringens fas som de folkvalda Lega Nord-representanterna accepterade hjälp av rörelsens radikala falanger och dess okonventionella metoder. Under tidigare perioder hade sådana metoder (inklusive bildandet av Padanska garden) inte accepterats. De folkvalda Lega Nordpolitikerna hade då möjligen kunnat tillkalla polisen om en grupp uniformerade aktivister skulle ha åtagit sig att sköta den allmänna ordningen.

Men rörelsefalangen kunde också vara ett problem för de folkvalda Legapolitikerna. En del upplevde det onödigt och överdrivet med de rituella uppvisningarna. Även om detta kunde vara en nödvändig strategi för rörelser som inte hade andra vägar till politiskt inflytande, riskerade det att sänka trovärdigheten för Lega Nord – och därigenom försämra möjligheterna för realpolitiska resultat på lokal och regional nivå.

I många små byar hade Lega Nord helt enkelt inte några kvalificerade kandidater. Detta hade sedan länge varit ett problem. 1996 deltog Lega Nord i det politiska styret av 230 städer och byar och var aktiva som oppositionsparti i 1 600 stads-, provins- och regionfullmäktige (Biorcio 1997:232). Helt ännu att acceptera olämpliga kandidater, något som förut visat sig ge problem, hade man på senare tid använt sig av metoden att välja allmänt uppskattade personer eller "medborgarlistor" av personer som inte var anslutna till Lega Nord. I dessa fall krävde Lega att man spelade Padanska nationalsången och att man använde dess symboler, även om många av dessa lokalpolitiker och administratörer formellt inte var medlemmar i partiet. I praktiken fanns det således varierande grad av aktivism bland Legas kommun- och regionalpolitiker. Det vanliga var att borgmästare var medlemmar och aktiva i partiet. Stadsfullmäktigeledamöter kunde vara medlemmar, men inte alla. Tjänstemän i vissa byar och städer var inte medlemmar, men var det ofta i de områden där Lega Nord hade ett starkt stöd. Däremot var de sympatisörer. Ingen av dessa personer var särskilt engagerade i frågan om regional självständighet, och tog den heller aldrig särskilt allvarligt mer än att de oroade sig för dess negativa effekter på de moderata medelklassväljarna och de kände sig lättade när Bossi började släppa den frågan.

⁵ Se Piazzo, Stefania, "Basta. Ferrimanno l'invasione", *La Padania*, Milano, 14 maj 1999, sid. 3.

Det räddade en viss optimism på grundval av den samlade realpolitiska erfarenheten, en insikt om fördelen för partiet att dess politiker för första gången utbildades politiskt, men också en insikt om att Legas isolering gjorde det svårt att åstadkomma reella politiska resultat. Bland de folkvalda Legapolitikerna fanns också insikten att partiets ideologiska ställningstaganden, samt dess ständiga ideologiska förändringar, utgjorde ett hinder för partiet.

Femte fasen: Tillbaka i regeringen 2001

Efter valnederlaget i juni 1999 beslöts Bossi att ta in med konfliktens inom partioorganisationen på ett nytt sätt och i stället för att ansluta sig till den radikala basen – som han tidigare gjort – föreslog han en total omvandling av Lega Nord's arbetsätt.⁶ Vid Pontida-festivalen, en årlig sammankomst med stort symbolvärde, förklarade han sedan han avsåg sig sitt mandat och återinstallerats som den obestridda ledaren att epoken med kompromisslös separatism måste upphöra. Detta utmärkte slutet på ännu en fas i Lega Nord's historia. Enligt ledaren var man tvungen att skapa ett nytt och mer strategiskt skickligt Lega. Allianser måste accepteras, även om de var obehagliga för de militanta aktivisterna. Den nya taktiken fick Lega att ansluta sig till högerkoalitionen som ställde upp i valet 2001, återigen under ledning av Berlusconi.

An en gång fördes Lega Nord in i regeringen, men denna gång i en betydligt svagare ställning. Valet 2001 var inte gynnsamt för partiet, samtidigt som Forza Italia gick fram mycket starkt, medan det bara gick relativt bra för resten av koalitionen. Forza Italia ökade sin andel i underhuset jämfört med 1996 års resultat och nådde 29,5 procent av rösterna. Lega Nord's röstandel minskade med hälften jämfört med 1996. Det var därmed ett svagare Lega Nord som återkom i regeringen med tre ministrar.

I den här nya och senaste fasen försöker Lega Nord kombinera flera aspekter av sin tidigare historia. Bossi har klart för sig att rörelsen har inne problem i och med att dess traditionella identitet

6

Bossi var till en början osäker om vilken väg som skulle väljas och tycktes inställd på än högre grad av radikalisering. Se intervju med Bossi av Gianluca Savoini i *La Padania*.

⁷ "E il momento di fare chiacrezza" Bossi: *La Padania non può più sopportare ambiguità e incertezza*, Milano 16 juli 1999, sid. 3.

har blivit försvagad. Hans lösning är att återuppväcka känslorna, att "höja Nordens stora flagga", men samtidigt förstår han att de som röstat på Lega måste få känna att deras röster räknas i realpolitiken. Utdragen isolering är inte politiskt gångbart. Hur dessa två krav – identitet och effektivitet – ska kunna samordnas är en paradox som Lega måste lösa. I Italiens nuvarande politiska landskap finns inga enkla lösningar. Än en gång framhålls ritualerna, men de presenteras inte längre som en isolerad och typisk markör för en viss etnisk grupp. Ritualer som betonar etnisk och kulturell tillhörighet framhålls nu som kännetecknande för alla lokala kulturer, som måste försvaras mot globaliseringens onda följdverkningar. De anses rentav som ett medium för kulturell utbyte mellan nationer i en värld av minoritetsnationer. Under vintern 2001 kokade till exempel Lega Nord's parlamentariker en stor mängd politiska – en norditaliensk specialitet – på ett torg i Rom och delade ut till befolkningen som ett symboliskt band mellan två nationer. Händelsen kommenterades av Legas partipress som en avskild form av globalisering som tar hänsyn till lokala identiteter – den presenterades som ett försök att motverka de operosliga och politiskt oacceptabla effekterna av anonyma marknadsstrafier i samband med den europeiska integrationen som förstör högt värderade lokala identiteter.⁷ Artikeln konstaterar:

Tyvärr måste vi kämpa mot byråkraternas Europa genom att ge oss in i en stor intellektuell strid där Lega placerar sig som försvare av kulturella identiteter som hotas av den homogenering som sker just nu.

Under den här perioden betonas Legas antieuropeiska karaktär, som även inbegriper en antikapitalistisk komponent – man avvisar storkapitalismen till förmån för utbredd småföretagande. Den stora frågan är den multikulturella utmaning som Europa möter, tillsammans med invandringens effekter – vilka numera är måltavlan för merparten av Legas aktivism. En typisk slogan skriven med sprejfärg på väggarna i norditalienska byar är: "Kristet Padanien, Muslimer res hem! Bort med Mohammed!"⁸ Å andra sidan har

7 Polledri, A. "Globalizzazione nel Rispetto delle Identità" i *La Padania 2000* I: Milano, sid. 4.

8 På padanisk dialekt betyder meningen: "Padania cristiana, via I musulman, Maomett föe di ball!"

Legha Nord i regeringen redan visat sig vara tillmötesgående som allierad. Partiets stora förändringsmål har motverkats av den relativt centristiska Nationalalliansens (Alleanza Nazionale) medverkan i regeringskoalitionen. Strax innan vänstern lämnade regeringen hade den godkänt en regional reform som Lega inte stödde med motiveringen att den var alltför svag. Lagen välkomnades däremot av politiska eliter ur alla andra politiska läger, vilket försvagade Legha Nords ställning som regionalismens enda sanna försvare. Under Berlusconi's nya center-högerregering kunde ett försvagat Legha Nord inte åstadkomma några nämnvärda förändringar av reformen ifråga. Att återigen behålla sig i regeringsställning ger inte Legha Nord mer makt och än en gång förblir partiet låst vid sitt traditionella stöd i de norditalienska byarna. Än en gång drabbas Legha Nord av att hamna mellan stolarna, mellan aktivisternas sociala rörelse och sin roll som regeringsparti.

Institutionaliseringens dilemma

Legha Nord har varit tvungen att balansera ett antal olika mål: politisk överlevnad, politiskt inflytande, att expandera sin väljarbas (till nya sociala skikt och områden) och att förhindra avhopp av de folkvalda representanterna. Alla dessa mål påverkades av Legas tidigare val, politiska utveckling, institutionella strategier och massmedias roll. När Berlusconi's regeringen hotade att suga åt sig hela Legas väljarkår, måste Legha Nord avstå från politiskt inflytande för att säkerställa överlevnaden och återgå till att vara ett midskikt parti. Man kunde ha valt att anpassa sig till de dominerande politiska institutionerna, och det är en öppen fråga om det skulle ha varit bättre eller sämre för partiet. Kanske skulle Legha på längre sikt ha försvunnit, men åstadkommit avsevärda politiska förändringar. Idag är dock det försvagade och splittrade Legha Nord inte längre i en position att genomföra radikala förändringar av den politiska dagordningen. Hade partiet stannat kvar i regeringen i början av 1990-talet och dess väljarkår införlivats av de övriga koalitionsparterna är det osäkert om de federalistiska strävandena hade bestått. Det var uppenbart att Legas ledarskap skulle förlora makt i koalitionen med en betydligt starkare part. Denna ojämna

maktbalans är skälet till att relationerna mellan rörelse och institution/organisation så ofta är fyllda med problem. Dessutom behåller sig sociala rörelser ofta närmare en absolutistisk uppfattning om politiken, där förhandlingar och kompromisser är oacceptabla eftersom det som framför allt räknas är att få sina principer bekräftade (Pizzorno i Mayer 1987). Många inom Legha ansåg också att en koalitionsledare som Berlusconi var alltför komprometterad av det gamla politiska systemet för att vara trovärdig. Men att lämna regeringen var ett svårt beslut, eftersom en del inom partiet hävdade att man faktiskt uppnått ett reellt, om än blygsamt, politiskt inflytande. Att på nytt gå in i koalitionen var ännu mer komprometterande och pekade tydligt på det lösliga dilemma som uppstår vid institutionaliseringen av en social rörelse.

Det strategiska valet har varit – och är alltjämt – mellan ett gradvis sjunkande väljarstöd som regeringsparti och en eventuellt ineffektiv roll som idealistisk opposition. Bossi föredrog till en början att lämna regeringen och återgå till det subkulturella tema som varit Legas ursprung. Detta val var möjligt eftersom Legha Nord aldrig förlorade sina ursprungliga stödtrupper. Också när man under den andra och tredje perioden ändrade inriktning, då partiet väljarkår till stor del förnyades och då strategier och funder omdefinierades, fanns alltjämt förankringen i den utbildade landbefolkningen kvar. Där fanns alternativa institutionsstrategier: lokal snarare än nationell institutionalisering. Men som valet 2001 visar räcker den formen av institutionell verksamhet inte för att behålla sitt stöd och åstadkomma förändringar.

Som fallet Legha Nords utvisar finns det vissa gränser när man söker integrera nya medlemmar i ett politiskt projekt. Vårje breddning av väljarkåren hotar ofrånkomligen att försvaga den gränsdragning som är nödvändig för en territoriellt formad kollektiv identitet. Ju mindre tydliga gemenskapens symboliska och rituella gränsdragningar blir, desto svagare blir integrationen. För att behålla sin politiska mobiliseringskraft måste Legha Nord ständigt frammana föreställningen om en överlägsen gemenskap i motsättning till den korrupta nationalstaten. Men att ständigt vara emot södern – som är en bestående del av Legas kollektiva identitet – gör att Legha Nord aldrig kan locka väljare i södra (och delvis inte heller i mellersta) Italien vilket försvagar dess framtidsutsikter.

Slutsatser

Konstitutionella förändringar – i det här fallet en ny vallag – får naturligtvis stor inverkan på partiets och sociala rörelsers livskraft, men det finns också andra variabler som behöver studeras. Relationen mellan Lega Nord och dess politiska motståndare reser frågor om det offentliga samtalets natur och den roll som organisationernas och institutionernas aktivister spelar. Hur kunde Lega Nord vinna idéstriden och ändå förlora i valjarstöd? Det förefaller som om Legas öde varit att alltid få sina politiska idéer och tankar erövrade av andra. Först gällde det dess inriktning på "ren politik", sedan federalismen som införivades av det politiska systemet utan att det gav partiet någon fördel i form av väljarexpansion. Som tidigare nämnades hade den gamla kristdemokratin försunnit och i alla större partier hade nya ledare med "rent förlutet" trätt in i politiken. Tidigare ledare som blivit en belastning för sina partier har ersatts. Det är mot denna etablissemangets självförnyelse som Lega Nord måste försvara sina anspråk på att utgöra det enda "verkliga" alternativet till den "gamla" politiska klassen. Ett anspråk som blev allt svårare att upprätthålla när hela systemet renoverades och anslöt sig till föresällningen om ett gott styre. I ljuset av dessa förändringar, som Lega Nord i hög grad bidrog till att frambringa, kan man säga att Lega vunnit ett antal strider men förlorat kriget.

Frågan belyses av Offe (1990), som hävdar att:

En viktig skillnad mellan politiska marknader och varumarknader är att på den förra kan jag vinna även om några konkurrenter imiterar mig och lyckas marknadsföra "min" produkt... faktum är att dra nytta av andras förjänster genom att tvinga (dvs. övertala) dem att genom konkurrens i val eller parlament omforma sin egen "produkt" (dvs. plattform eller program) är ett av de främsta, om än ofta mindre ansående eller ens synliga vägarna till framgångsrika politiska förändringar (Offe i Dalton och Knecher 1990:242).

Det skulle kunna hävdas att detta i själva verket är den strategi många sociala rörelser använder – eller det ofrivilliga resultat som deras aktiviteter får. Men det väcker frågan om det bara handlar om kosmetiska förändringar; förändringar som bara räcker till-

räcktligt länge för att oskadiggöra en rörelse politiskt. Lega Nord var väl medvetet om den här faran, men när dess strävan efter federalism och "ren politik" övertogs av andra, kunde man bara gå i radikal riktning för att behålla ämnesstone den mest extrema delen av sina anhängare. Det är således uppenbart att det finns ett inslag av ofrivillighet i den följande radikaliseringen. Det kan även uppfattas som att det är den institutionella världen som formar partierna och de sociala rörelserna. I vissa rörelser sker detta genom selektivt inval av aktivister och idéer (se Ruzza 1997). Men för Lega handlade det snarare om den omvända processen med selektiv exklusion, som håller vissa grupper borta från det politiska systemet. I en löst organiserad rörelse kan moderata medlemmar, som strävar efter en institutionaliserad realpolitik, så småningom bli legitima och få resurser så att partiets eller rörelsens allmänna karaktär förändras. Men eftersom Lega Nord är en centraliserad organisation hämnas idékampen inom partiet av interdisciplinerna. Genom att Legas version av etnonationalism hölls så marginaliserad förlorade partiet möjligheten att bli en inflytelserik aktör i den italienska politiken. Protestgrupper är sällan förmögna att förändra den politiska kulturen i enlighet med sina strävanden, och mycket sällan är de beredda eller kapabla att framträda som huvudaktörer på den politiska scenen, och det är vad som skett i Lega Nord's fall. Förutom den breda idénässiga inverkan Lega Nord har haft måste man betona vikten av subkulturell förankring. Den nybildade norditalienska identiteten har skapat ett politiskt utrymme som tidigare inte fanns och som Lega Nord alljämnt är ensamt om, där man har sin roll.

Emoregional ideologisk relevans är dock otillräcklig utan reell politisk relevans, och det är vad Lega Nord's folkvalda medlemmar har bidragit med. Hundratals byar och småstäder har nu i många år styrts av Lega Nord. De har kommit att se partiet som ett för-svar för småindustrins, butiksägarnas och hantverkarnas intressen. Men det finns alljämnt en klyfta mellan Legas kulturella betydelse och dess politiska relevans. Lega Nord's förmåga att dra till sig, forma och behålla en kader av administrativt och realpolitiskt kompetenta politiska representanter är kärnan i partiets brist på effektivitet. Det är på denna nivå, där det handlar om detaljbeslut, som Lega haft sina stora svagheter. Partiet har erövrat och sedan

förlorat de flesta av Norditaliens större städer. Det har dragit till sig dussintals högtbildade som det fört till parlamentet, blott för att svikas av dem.

För att säkerställa sina administrativa erfarenheter behöver Lega Nord behålla och belöna sina folkvällda representanter och kunna erbjuda dem möjligheter till politisk karriär. Till följd av sin auktoritära ledning, och särskilt efter sina sorgliga erfarenheter av legoknektslika parlamentsledamöter som övergav partiet sedan Bossi valde att lämna regeringen, har Lega Nord inte kunnat göra det. Mina senaste intervjuer antyder att många partitaktiva anser det nödvändigt att säkerställa bättre karriärvägar, och att en partiskola skulle vara det första effektiva sättet att forma och välja kandidater som man sedan måste kunna behålla. Om denna insikt kommer att slå igenom inom partiet och förändra karriärmönstren är en avgörande fråga för Lega Nords inflytande på längre sikt.

6

Pim Fortuyn:

Den holländske populistten

Joop van Holsteyn och Jens Rydgren

I en tidigare artikel om den radikala högerpopulismen (RHP) i Västeuropa betraktade vi Sverige och Nederländerna som "negativa" eller "avvikande" fall. Även om både Sverige och Nederländerna enligt vedertagna teorier uppfyller många eller till och med de flesta kriterier som förklarar radikala högerpartiers uppkomst på andra håll, har sådana partier varit relativt misslyckade både i Sverige och i Nederländerna (Rydgren och van Holsteyn 2001; jfr Rydgren 2002). Den uppsatsen blev antagen för publicering i en ledande samhällsvetenskaplig tidskrift men blev aldrig publicerad: Pim Fortuyn och de oväntade valframgångarna för hans parti, List Pim Fortuyn (Lijst Pim Fortuyn, LPF) i parlamentsvalet i Nederländerna i maj 2002 kom emellan. Man kunde inte längre betrakta Nederländerna som ett självklart "negativt" eller "avvikande" fall.

Men när det nu har gått en tid är vi mindre säkra på att det vore meningslöst att omarbete uppsatsen för publicering. Vi tror snarare att den kan bli en användbar utgångspunkt av två skäl: För det första, genom att titta på orsakerna till varför inga RHP-partier nådde framgångar i Nederländerna under 1980- och 1990-talen kan vi identifiera viktiga faktorer som förtjänar en grundlig granskning och som möjligen även kan förklara Pim Fortuyns framgång. Vi frågar oss varför dessa faktorer inte längre gäller och på vilka sätt de har förändrats (om de nu har förändrats). För det andra, vilket kommer att diskuteras nedan, är vi inte övertygade

om att List Pim Fortuyn representerar ett klassiskt RHP-parti även om det finns många likheter.

Förklaringar till uppkomsten av extrema högerpartier

Vår analys av Nederländerna som ett avvikande fall var ursprungligen inspirerad av och baserad på Hans-Georg Betz (1994) och Herbert Kitschelts (1995) inflytelserika böcker.¹

På grundval av Betz och Kitschelts arbete drog vi slutsatsen att RHP-partiernas framgångar kan förklaras av övergången från industrialism till *postindustrialism*. Detta har lett till (1) förändrade politiska preferenser för vissa väljargrupper (dvs. *högeraktörära strömningar*) och/eller (2) en ökad nivå av *frustration, oro, iska och missnöje* bland förändringsprocessens förlorare. Det senare indikerar att även protestdimensioner har betydelse för framväxten av RHP-partier. Dessutom antogs *fjämlingsrädsla/fjämlingsfientlighet* och *rasism* i sista hand vara bidragande (om dock ej tillräckliga) orsaker till RHP-partiernas framväxt och framgångar. Vi drog även slutsatsen att stöd för dessa partier oftast kommer från det moderna postindustriella samhällets förlorare, dvs. från lågutbildade personer och personer med litet kulturellt kapital etc. (se även Ignazi 1992; Ignazi 1996a; Inglehart 1997; Karapin 1998; Rydgren 2003b; Swyngeedouw 1992).

Till de ovan identifierade faktorerna – men delvis i linje med dessa argument – har andra föreslagit att RHP-partiernas framväxt även kan förklaras av tre andra faktorer. För det första, *den ekonomiska krisen* (fr Jackman och Volpert 1996). Denna kris antas leda till ökad frustration, vilket kan kanaliseras genom utbrott av främjingsrädsla/fjämlingsfientlighet och andra högeraktörära yttringar. För det andra, *valens karaktär*. Ett proportionellt valsystem och val av mindre betydelse under genombroutsåen anses vara nödvändiga betingelser för framväxten av RHP-partier (Ignazi

1 Det finns naturligtvis även andra som har försökt att formulera en förklaring till RHP-partier från ett jämförande perspektiv. Dessa artiklar återfinns oftast som introduktion eller sammanfattning i antologier. Se t.ex. Betz 1998; Von Beyme 1988; Barwell 2000; Hainsworth 1992; 2000; Weinberg 1993. Se också Ignazi 2003; Mayer, 1999; Lubbers 2001; Rydgren 2003b; 2004b.

1996b:67; se Rydgren 2002 för en mer utförlig beskrivning av dessa förklaringar).

Sammanfattningsvis konstaterade vi att enligt denna forskningslitteratur ökar sannolikheten för att RHP-partier skall växa fram av:

1. Ett postindustriellt samhälle eller ekonomi.
2. Upplösningen av etablerade identiteter, kulturell fragmentering och multikulturell utveckling.
3. Uppkomst av eller växande betydelse för den socio-kulturella konfliktdimensionen (och en minskad betydelse av den socioekonomiska konfliktdimensionen).
4. Utbrett politiskt missnöje och desillusion.
5. Folklig främjingsrädsla och rasism.
6. En ekonomisk kris.
7. En reaktion mot framväxten av en "Ny Vänster" och/eller Gröna partier och rörelser.
8. Ett proportionellt valsystem.

Vi försökte därefter undersöka huruvida dessa betingelser var uppfyllda i Nederländerna under 1980- och 1990-talen, då inga RHP-parti nådde framgångar (de små existerande RHP-partierna försvann snarare under andra halvan av 1990-talet). I parlamentsvalet 1998 förlorade RHP-partiet Centrunderdemocraten alla de tre mandat som de hade vunnit vid valet 1994. Men innan vi sammanfattar denna diskussion vill vi ge en kort historisk beskrivning av den radikala högerpopulismen i Nederländerna samt för valkampanjen inför valet i maj 2002.

Radikal högerpopulism i Nederländerna

Under efterkrigstiden var det inte förrän i början av 1970-talet som ett extremhögerparti fick fäste i Nederländerna. Det var det Holländska Folkets Union (*Nederlandske Volks Unie*, NVU), grundad den 27 mars 1971 "med syftet att skapa en Storholländsk stat som ska inkludera den holländsk- eller flamskspråkiga delen av Belgien men utesluta främmande etniska element" (Woerman och

Lucardie 1998; Van Donselaar 1991). NVU förblev okänd fram till 1974 då Joop Glimmerveen använde sloganen "Hague ska förbi vitt och säkert" i sin kampanj inför de lokala valen i staden Hague. Den radikala och rasistiska kampanjen förde nära nog NVU till stadsfullmäktige och gjorde Glimmerveen till partiledare. Den radikalism NVU stod för hade dock sina avvisidor. Antirasistiska organisationer startades, partiet blev åtalat, och "modernta" medlemmar lämnade partiet. Före detta medlemmar bildade ett mindre högerextremt parti den 28 december 1979, det Nationella Centertpartiet (*Nationale Centrumpartij*, NCP). NCP:s verksamhet startade dock egenligen aldrig ordentligt: efter det första mötet angrep några yngre medlemmar illegala flyktingar som hade sökt skydd i en kyrka och en vecka senare upplöste partiet sig självt. Dagen efter denna händelse, den 11 mars 1980, bildades Centrumpartiet (*Centrumpartij*, CP) (Brants och Hogendoorn 1983).

I september 1982 lyckades CP att få 0,8 procent av rösterna och i det extremt proportionella holländska valsystemet var det tillräckligt för att få ett mandat (av 150) i andra kammaren. Hans Janmaat blev parlamentsledamot. CP såg ut att vara på uppgång: vid ett lokalt fyllnadsval 1983 fick det 9 procent av rösterna och vid det europeiska parlamentsvalet i juni 1984, 2,5 procent. Enligt en ansedd opinionsundersökning var det stor risk att CP skulle få tolt 5 procent (De Hond 1983:13). Men så skulle det inte bli. Utsikterna till framgång ledde till interna konflikter av både politisk och privat karaktär. I oktober 1984 avsatte partiledningen Janmaat som snart anslöt sig till Centrumdemokraten (CD), ett parti som bildades den 7 november 1984 (Mudde och van Holsteyn 2000; Lucardie 1998).

Under mitten av 80-talet försvann i stort sett de holländska RHP-partierna från scenen. Vid parlamentsvalet i maj 1986 förlorade CD det mandat som Janmaat hade vägrat att avstå när han lämnade CP. CP hade ännu större problem: valresultaten blev en besvikelse för partiet vid kommunalvalet i mars 1986 och man vann inga mandat i valet. Dessutom blev partiet fält för olaga valhandlingar och då man inte kunde betala böterna förklarades det i konkurs. Några dagar senare bildades Centrumpartiet '86 (*Centrumpartij '86*, CP'86) som utvecklades till ett mycket radikaltare högerextremt parti (Lucardie 1998; Mudde 2000).

Det kom som en överraskning – eller en chock – då Janmaat återvände till parlamentet 1989. CD fick 0,9 procent av rösterna, återigen tillräckligt för att få ett mandat. Några andra RHP-partier deltog inte i dessa val. De största valframgångarna för sådana partier kom dock 1994. Med de totalt 7,4 procent de fick i de valkretsar där de ställde upp blev den så kallade centerrörelsen – CD, CP'86 och Holländska Blocket (*Nederlands Blok*, NB), en utbrytar-grupp från CD – mycket framgångsrika vid kommunalvalet i mars 1994 (Bujs och Van Donselaar 1994:117; van Holsteyn 1995). Vid det efterföljande parlamentsvalet i maj 1994 vann CD 2,5 procent av rösterna, vilket gav partiet tre mandat i andra kammaren (se Mudde och van Holsteyn 1994). Även om det här var det bästa valresultatet under efterkrigsperioden för ett holländskt RHP-parti på nationell nivå var Janmaat ändå besviken med tanke på framgångarna vid kommunalvalet. Opinionsmätningarna hade också visat större stöd för hans parti, men efter en topp i november 1993 med ett månatligt genomsnitt på mer än 5 procent hade nedgången redan börjat (Mudde och van Holsteyn 1994:129; Mudde och van Holsteyn 2000:156). CD fick mindre än 1 procent av rösterna vid Europavalet i juni 1994.

Vid kommunalvalet i mars 1998 förlorade CD alla sina mandat utom ett (van Holsteyn 1998), och vid parlamentsvalet i maj samma år fick CD endast 0,6 procent av rösterna och förlorade sina tre mandat. I maj 1995 deklarerade rätten i Amsterdam att CP'86 var en kriminell organisation. Partiet förbjöds 1998 och upplöstes slutligen. Efterträdarna till CP'86, Nederländska Folknationalister (*Volkernationalisten Nederland*, VNN), grundades 1997; de blev i sin tur Nya Nationalpartiet (Nieuwe Nationale Partij, NNP) i oktober 1998. En färsk rapport om RHP-partier och andra former av högerextremister i Nederländerna visar att *samtliga* RHP-partier och organisationer tillsammans endast hade 660 medlemmar i november 1999 av vilka 55 till 85 kunde kallas aktivister (Van Donselaar 2000:70). I oktober 2002 uppskattades antalet medlemmar till 650 med 55 till 125 aktiva medlemmar och anhängare (Van Donselaar och Rodrigues 2003:56).

Pim Fortuyn och 2002 års val²

I en TV-intervju den 20 augusti 2001 tillkännagav Pim Fortuyn, tidigare professor i sociologi och politisk kolumnist i en liberal-konservativ veckotidning, sin avsikt att ställa upp i parlamentsvalet. Han var öppet homosexuell med en iögonfallande livsstil – Ferrari, Bentley med chaufför, bejant, två kråhunnar, porträtt på John F. Kennedy i sitt överdådigt utryckade hem som han kallade Palazzo di Pietro. Det som var ovanligt med tillkännagivandet var att det inte var tydligt för vilket parti han skulle kandidera. Han hade redan kontakter med det nya partiet *Leefbaar Nederland* (LN) men för tillfället lämnade han tre valmöjligheter öppna: LN, *Christen Democratisch Appel* (CDA) eller ett eget parti (Chorus och de Galan 2002:41). Till en början blev han förgrundsgestalt för LN, den nationella förlängningen av en rörelse som hade börjat i ett flertal kommuner vid tidigare kommunalval, och som även hoppades att få en stark ställning på nationell nivå, i parlamentet. Partiledningen lovade att avgå om de inte vann fler än tio mandat i Andra Kammaren i valet den 15 maj 2002. Den 25 november valdes Fortuyn till partiledare i LN och i sitt tacktal introducerade han sin slogan ”Till Er tjäns”. Den ”rosa populist” (Muddle 2002) hade börjat sin korta och ödesdigra politiska karriär.

Under tiden hade den populäre partiledaren för PvdA (Partij van de Arbeid) och premiärministern Wim Kok till slut meddelat sitt beslut att gå i pension. Den 29 augusti utnämnde han den mindre populäre men kompetente Ad Melkert som sin efterträdare. Medierna hävdade att förändringen skulle kosta partiet tre mandat (t.ex. *De Telegraaf*, 04.09.2001). Men uppnärksamheten riktades emellertid snart mot ett annat parti, det konservativa partiet CDA, där en ledarskapskris hade brutit ut i september. Efter en kamp mellan partiledaren och partiförföranden hade båda till slut avgått. Parlamentsgruppen valde då den ökände Jan Peter Balkenende som sin ledare och partiet utnämnde honom också snabbt till ledare för den följande valkampanjen. Det fanns en stark oro att en ledarskapskris så nära inpå valet skulle ha ett negativt inflytande på väljarna, vilket också blev fallet. Opinionsmätningar visa-

de att CDA hade förlorat stöd motsvarande mellan tre och fem mandat (t.ex. *De Telegraaf*, 18.10.2001). En av Balkenendes första åtgärder var att meddela att hans parti skulle följa en hårdare linje mot asylsökande. När man ser tillbaka kan det här ha varit ett betydelsefullt drag, eftersom frågan om asylsökande och alla verkliga eller påstådda problem kring etniska minoriteter, immigration och integration snart kom att placeras högt på den politiska dagordningen, speciellt av Pim Fortuyn. I en studie av det holländska parlamentsvalet 2002 ansåg en majoritet av de holländska väljarna att frågor kring asylsökande, immigration och integration var ett stort nationellt problem: 40 procent av respondenterna nämnde detta problem när de fick en öppen fråga om vad som var de största nationella problemen. Bara problem inom sjukvårdssystemet, till exempel de långa väntelistorna, nämndes oftare (57 procent).

Redan i december 2001 syntes de första tecknen på vad som skulle komma – men de togs inte på allvar. Opinionsmätningar tydde på mandatförluster först för Liberalerna (*Vrijheid en Vooruit*) sedan för PvdA. I januari visade mätningarna att stödet för LN och dess ledare Fortuyn hade ökat och motsvarade 16 mandat. Samma månad meddelades det att Fortuyn också skulle kandidera för det lokala partiet, *Leefbaar Rotterdam*, vid kommunalvalet i mars 2002.

Vid inledningen till valåret 2002 började de etablerade partierna visa tecken på nervositet. Frågan om etniska minoriteter, invandringen och de asylsökande, ofta i kombination med frågan om kriminalitet, stod nu högt på den politiska dagordningen, mycket på grund av de tal och intervjuer som Fortuyn gav. Enligt honom fanns det två stora frågor: omstruktureringen av den offentliga sektorn och en restriktiv hållning gentemot asylsökande (Chorus och de Galan 2002:86–87). Initiativet till det senare togs helt klart av Fortuyn, och de andra partierna blev tvungna att reagera och kom därför i försvarsposition.

I februari motsvarade stödet för LN fler än 20 mandat enligt opinionsmätningarna, och den så kallade ”purpurfärgade” regeringskoalitionen av PvdA, VVD och D66 (*Democraten '66*, D66) hade förlorat sin majoritet. Vid den här tidpunkten hade Fortuyn fått ta emot en oproportionerlig, och generellt ganska positiv, uppmärksamhet från medierna (Kleinjenhuis m.fl. 2003), men sön-

2 Delar av följande är baserat på Irwin och van Holsteijn 2003; van Holsteijn och Irwin 2003; van Holsteijn m.fl. 2003.

dagen den 9 januari publicerades en intervju som hotade att sätta stopp för hans väg mot makten. I *de Volkskrant* påstod han, trots kraftfulla avrådanden från sitt kampanjteam (Chorus och de Galan 2002:143–144), att islam var en underutvecklad kultur, att inga fler asylsökande skulle beviljas uppehållstillstånd och att den första artikeln i konstitutionen skulle upphävas om så krävdes för att skydda yrtrandefriheten. Detta uttalande slog ned som en bomb, och fick ledningen för LN att omedelbart avskeda honom som sin politiska ledare. Samma söndag meddelade Pim Fortuyn i TV-intervju att även om han föredrog att fortsätta med LN så var splitteringen irreparabel. Han tillade att han kanske skulle delta i valen med sitt eget parti (LPF): ”Jag har ett uppdrag, jag har ett jobb att göra, jag vill fortsätta.” Nu skulle Fortuyn få lov att fortsätta på egen hand. Det kom som en överraskning för många observatörer, som hade trott att de holländska väljarna röstat på ett parti och inte på en kandidat, att han fick med sig de flesta av anhängarna från LN. Opinionsundersökningar visade att han hade dessa väljares sympatier redan innan han presenterade ett nytt parti och en ny kandidatlista. PvdA och VVD fortsatte att förlora stöd i opinionsundersökningarna. I mars hade CDA, som nu också fick alltmer kritik från koalitionsparterna, blivit det näst största partiet. Vid kommunalvalen den 6 mars blev den oerhörda framgången för Leefbaar Rotterdam (det lokala partiet hade behållit Fortuyn som sin ledare) en överraskning trots indikationerna i opinionsundersökningarna. Med stöd från mer än en tredjedel av väljarna blev Fortuyns parti det största partiet i kommunfullmäktige. Sent på natten efter den dramatiska valdagen, vid den första TV-konfrontationen mellan Fortuyn och de andra nationella partiledarna, strålade Fortuyn av framgång. Särskilt Melkert och VVDs ledare, Hans Dijkstra, satt ihopsjunkna i stolarna med långa ansikten. Under återströden av kampanjen lyckades ingen av dem skaka av sig bilden av ”dålig förlorare”. Den enorma valsuccén för Fortuyn i Rotterdam tolkade Kok som ett ”gult kort” (en varning) för hans purpurfärgade regeringskonstellation (*De Telegraaf*, 09.03.2002).

Efter kommunalvalen fokuserades den nationella valkampanjen lika mycket på Fortuyn som på valfrågorna. I debatterna verkade det bara vara Paul Rosenmöller från Gröna vänstern (GroenLinks, GL) som kunde ge svar till Fortuyn, medan Balkenende höll sig

undan från skortlinjen, kanske på grund av en underförstådd överenskommenelse dem emellan och den sympati som Fortuyn kände för Balkenende (Chorus och de Galan 2002:102, 250). Stödet för Pim Fortuyns parti (LPF) nådde en topp med 29 mandat i opinionsundersökningarna. En rapport påstod till och med att Pim Fortuyn ritade om sitt hus för att förbereda sig för den stora segern den 15 maj: ”Huset ska vara i ordning för balkongscenen. Dagen efter parlamentsvalet vill Fortuyn hålla tal till nationen.” (Chorus och de Galan 2002:209).

Den 14 april tillkännagav premiärminister Kok oväntat att regeringen lämnat sin avskedsansökan till drottningen. Regeringen tog kollektivt på sig ansvaret för de dramatiska händelserna i Srebrenica (Bosnien) under det tidiga 1990-talet. Avskedsansökan kom som en reaktion på utgivningen av en utförlig forskningsrapport kring händelserna som gjordes av Nederländska Institutet för Krigsdokumentation. En tolkning av effekterna av regeringens avskedsansökan var att det skapade ett visst avstånd mellan å ena sidan PvdA och VVD och å den andra deras nu mycket kritiserade koalitionsregering, men också att det visade att de etablerade partiernas politiker inte var rädda för att ta sitt ansvar när allvarliga politiska misstag hade begåtts. Överraskande nog visade opinionsundersökningar att det nästan inte blev någon reaktion från väljarna.

Så tidigt som i februari 2002 hade det rapporterats i media att Fortuyn inte vågade visa sig offentligt på grund av hotelser. I mars blev han utsatt för en attack av pajkasningsaktivister när han skulde presentera sin nya bok, en besveller som hette ”Åtta års purpurfärgad röra” (*De puihopen van acht jaar Paars*) (Fortuyn 2002). Trots sådana incidenter ansåg aldrig myndigheterna att det fanns tillräckliga skäl för extra beskydd för Fortuyn och själv bad han aldrig om det (Commissie Feitenonderzoek Veiligheid en Beveiliging Pim Fortuyn 2002). Men måndagen den 6 maj chockades landet av källsnyheterna om mordet på honom utanför en radiostudio. Vålrörelsen avbröts omedelbart och återtogets bara halvtjuartat efter begravningen. Vissa ansåg att valet borde skjutas upp. En av grundarna till LPF, Pieter Langendam, hävdade att ”Kulan kom från vänster” och anklagelser riktades framförallt mot Melkert och

Rosemøller. Detta förpestate ytterligare den redan spända valrörelsen.

När alla hade lugnat sig och rösterna räknades på kvällen den 15 maj, visade det sig att det slutgiltiga resultatet (se tabell 1) skilde sig från vad de senaste opinionsundersökningarna hade indikerat. Förhusterna för PvdA och VVD var de hittills största och CDA trädde fram som Nederländernas största parti, vilket fick Balkenende att presentera sig som den ledande kandidaten till premiärministerposten. LPF fick 17 procent av rösterna och 26 mandat i parlamentet. Det var rekordmånga mandat för ett nytt parti; tidigare rekord hade varit sju mandat (vunna av D66 vid sitt första val 1967).

Tabell 1. Valresultat i Nederländerna 1998 och 2002.

Politiskt parti	% av rösterna		Antal mandat	
	2002	1998	2002	1998
Kristdemokraterna (CDA)	27,9	18,4	43	29
List Pim Fortuyn	17,0	–	26	–
Liberalerna (VVD)	15,4	24,7	24	38
Arbetspartiet (PvdA)	15,1	29,0	23	45
Grön vänster (GL)	7,0	7,3	10	11
Socialisterna (SP)	5,9	3,5	9	5
Demokrater 66 (D66)	5,1	9,0	7	14
Kristen Union (CU)*	2,5	3,3	4	5
Politiskt reformerande partiet (SGP)	1,7	1,8	2	3
Leefbaar Nederland (LN)	1,6	–	2	–
Ovriga	0,7	3,1	–	–
Antal mandat			150	150
Valdeltagande	79,1 %	73,3 %		

*För 1998 har vi kombinerat de två partier som bildade Kristen Union före valet 2002 (Reformerade politiska förbundet, GPV, och Reformerna politiska federationen, RPF).

Det finns dock skäl att ifrågasätta om Pim Fortuyn och hans parti skall räknas till den radikala högerpopulismen. Han var en populist (enligt den definition som angavs i kapitel 2 i denna bok), använde en våldsamt invandrarfientlig retorik och betonade lag och ordning. Å andra sidan var varken Pim Fortuyn eller hans parti radikala nationalist, EU-motståndare eller försvarare av traditionella auktoritära värderingar; han var till exempel öppet homosexuell. Hans LPF ansågs till och med mer liberalt i frågan om dödsstraff än D66, partiet som alltid förespråkade en mer liberal inställning i

denna etiska fråga (van Holsteyn m.fl. 2003). Det var i själva verket Nederländernas liberala samhälle (byggt på sociokulturellt liberala värden) som Fortuyn sade sig vilja försvara mot den "reaktionära" islamiska kulturen. Hans anti-invandringretorik var i hög utsträckning baserad på idén om att kvinnornas rättigheter och frihet (liksom dem för sexuella minoriteter) måste försvaras från den förtryckarideologi som islam påstods representera. Hans retorik var också präglad av stereotypiseringar – han gjorde till exempel ingen klar åtskillnad mellan islamistiska fundamentalister och mer eller mindre sekulariserade invandrare födda i muslimska länder (se Kaupi 2003).

Det finns således både likheter och skillnader mellan Pim Fortuyn/LPF och de partier som klart tillhör den radikalt högerpopulistiska partifamiljen. Det är ändå viktigt att poängtera att Pim Fortuyn och hans parti fungerade som en "funktionell motsvarighet" till RHP-partierna. Det är vår hypotes att de som röstade på Pim Fortuyns parti gjorde det av ungefär samma skäl som man har röstat på RHP-partier på andra håll i Västeuropa; på grund av invandrarfientliga stämningar och politiskt missnöje och cynism (se t.ex. Rydgren 2003b:kap. 3; van Holsteyn och Irwin 2003; van Holsteyn, Irwin och Den Ridder 2003).

Ekonomiska kriser

Ekonomiska faktorer antas vara en viktig komponent för att RHP-partier skall vinna framgångar. Både Betz och Kitschelt framhåller uttryckligen de genomgripande ekonomiska förändringsprocesserna som har skett i det västerländska samhället och de politiska konsekvenser som detta fått (Betz 1994; Kitschelt 1995).

Först och främst är det ingen tvekan om att Nederländerna tillhör gruppen av "avancerade industriella demokratier" och är lika påverkad av postindustriell ekonomi som andra västeuropeiska demokratier (Dalton 1999; jfr Eurostat 2001). Denna karaktäristik är enligt Betz och Kitschelt en grundläggande förutsättning för att RHP-partier skall växa fram.

För det andra hade Nederländerna ekonomiska problemen under den första halvan av 1990-talet. Det finns omfattande belägg på

ekonomisk pessimism bland de holländska väljarna. Till exempel visade en undersökning 1993 att 43 procent av respondenterna räknade med en ekonomisk kris, medan det både 1996 och 1997 endast var 18 procent. När Centrumdemokraten försvann från den politiska scenen 1998, väntade sig 38 procent en ekonomisk kris. Beträffande privatekonomin trodde inte fler än 12 procent 1993 att deras inkomst skulle öka inom en nära framtid jämfört med 33 procent 1996, 42 procent 1997 och 38 procent 1998. En annan indikator på den ekonomiska pessimismen under det tidiga 1990-talet är att det 1993 endast var sju procent som förväntade sig ökad social välfärd, medan det 1996 och 1997 var 17 respektive 26 procent (SCP 1999:125-127).

Under 1994 var det färre än 15 procent av de holländska väljarna som ansåg att regeringens agerande hade haft en gynnsam inverkan på ekonomin, på sysselsättningen eller på deras privat-ekonomi. Det är troligt att detta missnöje hade ett negativt inflytande på antalet röster för de två koalitionsparterna CDA och PvdA, och att det bidrog till deras dramatiska valförlust det året (Kaashoek 1995:191-204). Under 1998 förvandlades den "holländska sjukan" till det "holländska miraklet" (Ysser och Hennie-rijck 1999; se även Kemman 2003) och regeringen kunde ta åt sig en del av äran. 1998 ansåg 58 respektive 62 procent att regeringens arbete hade varit gynnsamt för ekonomin och sysselsättningen. Detta starka förtroende från väljarna var av vikt för att göra valet 1998 nästan "onödigt".

Ekonomisk pessimism eller en negativ uppfattning av regeringens linje kan inte ha bidragit till uppkomsten och framgångarna för LPF 2002. Väljarnas bedömning av regeringens ekonomiska arbete var lika positiv 2002 som 1998. Siffran som visade att regeringens agerande hade varit gynnsamt för ekonomin, i väljarnas ögon, sjönk obetydligt till 52 procent, men på andra indikatorer var väljarna mer nöjda än tidigare. Hela två tredjedelar ansåg att regeringen hade haft ett gynnsamt inflytande på ekonomin och fler än en tredjedel menade att regeringen hade haft en positiv inverkan på privatekonomin. Vilken regering och vilka koalitionsparter skulle inte vara nöjda med ett sådant strålande omdöme! Och vilket parti skulle inte ha försökt att dra nytta av den positiva inställningen och det massiva stödet i sin valkampanj? De tre ko-

litionsparter som hade varit ansvariga för den stadiga ekonomiska tillväxten förlorade ändå 43 av sina 97 mandat i parlamentet. Det var tydligt att det inte var ekonomin som de holländska väljarna tänkte mest på den 15 maj 2002. Tvärtom, endast tre procent av respondenterna i DPES undersökning 2002 nämnde "ekonomin", två procent nämnde "inflationen", tre procent den "sociala välfärden" och fyra procent "arbetslösheten" när de blev ombedda att peka ut de viktigaste holländska problemen. Ekonomiska frågor var alltså inte speciellt viktiga för de holländska väljarna – och det finns således tydliga tecken på att betydelsen av den socioekonomiska konfliktdimensionen minskade inför 2002 års val.

Immigration, främlingsfientlighet och rasism

Invandrarfrågan – tillsammans med det faktum att nära nog hälften av väljarna i de flesta västeuropeiska länder har främlingsfientliga och/eller invandringsskritiska attityder – har varit viktig för RHP-partiernas väljarnobilisering (Betz 1994:103, 276). Faktum är att främlingsfientlighet blev ett av RHP-partiernas mest effektiva retoriska hjälpmedel – där invandrare utpekades som syndabockar som man kunde tillskriva sociala och ekonomiska problem. Även om RHP-partierna inte kan betraktas som enfrågeparter som bara betonar (antt-)invandrarfrågan (Muddle 1999, 2000) så är främlingsfientliga och främlingsfientlighet inte desto mindre ett *sine qua non* för RHP-partierna. Även om inte alla väljare med främlingsfientliga attityder röstar på ett RHP-parti, så har nästan varje väljare som *verkligen* röstar på ett RHP-parti främlingsfientliga åsikter (ff Mayer 1999).

Nederländerna har varit ett invandrarland under en ansenlig tid och infödet av icke-europeiska invandrare ökade under 1970- och 80-talen och det tidiga 1990-talet.³ Under perioden 1990-1999 var antalet asylsökande i snitt 22 per 1 000 invånare i Nederländerna, jämfört med till exempel 18 i Belgien, 16 i Österrike, 5 i Frankrike och 1 i Italien (SCP 2000:51). Närvaron av icke-europeiska invandrare i ett land är dock inte i sig en förklaring till uppkomsten av framgångsrika RHP-partier, som Kischelt har hävdat

3 För 1990-talet, se Eurostat 2001:87, 95.

Inströmmningen av nya invånare (dvs. invandrare, asylsökande) måste kombineras med närvaron av folklig främlingsfientlighet och en föreställning om invandrarfrågans vikt för att kunna få "effekt" (Kritschelt 1995:62).

Attityderna gentemot invandrarna i Nederländerna var under mitten av 1990-talet delade, men mer eller mindre stabila (SCP 1998; 1999). Det betyder dock inte att främlingsfientliga attityder inte fanns. Under perioden 1991–1997 hälften av den holländska befolkningen att det fanns för många uttänningar i landet (SCP 1998:700–702). Det fanns också ett utbrett tvivel huruvida dessa uttänningar skulle kunna anpassa sig till det holländska samhället. De flesta människor trodde att de skulle hålla fast vid sina sedvänjor och traditioner (SCP 1998:137).

Invandrarfrågans betydelse ökade under 1980- och 1990-talen i de flesta västuropeiska länderna (Solomos och Wrench 1993:4). Fram till 1994 nämndes nästan aldrig frågan om invandrare, asylsökande och andra "uttänningar" som ett nationellt problem i Nederländerna. Åren 1986 och 1989 angav till exempel endast 2 respektive 3 procent detta som sitt första svar på frågan vilket det största problemet i landet var. 1994 ökade dock den siffran till 26 procent (Aarts 1995:178).⁴ Nästan hälften av respondenterna nämnde invandrarfrågan som ett av landets största problem. Den siffran placerade invandringen överst på listan följt av problem kring arbetslöshet, sociala förmåner, allmän ordning och miljö (Irwin och van Holsteyn 1997:112). 1994 menade också en majoritet av de holländska väljarna att utländska arbetare och etniska minoriteter var tvungna att anpassa sig till den holländska kulturen; en av fyra menade till och med att dessa människor skulle anpassa sig helt och hållet (Anker och Oppenhus 1995:62).

Men varken närvaron av invandringskritiska attityder, främlingsfientlighet eller invandrarfrågans ökade betydelse garanterar framväxten av RHP-partier. Ett skäl till detta är att invandrarfrågan först måste bli politiserad (jfr Campbell m.fl. 1960:29–32). Invandrarfrågan var dock inte speciellt viktig för de holländska väljarna före 2002, och den påverkade inte deras val av parti. Under 1980- och 1990-talen utgjorde andelen så kallade saktfråggeväljare

(issue-voters) mellan 15 och 25 procent av väljarna, men det var dock sällan som invandrarfrågan nämndes (van Holsteyn 2000; 1994). Fortsatta analyser visade klart att till och med under 1994 hade inte denna fråga "något större, självständigt inflyande på val" (Irwin och van Holsteyn 1997:113). Allt detta förändrades dock dramatiskt 2002 då i synnerhet Pim Fortuyn betonade denna fråga. Han lyckades göra den till den största valfrågan. Nästan alla väljare uppfattade också LPF som ett klart och tydligt anti-invandringparti, vad gällde att skicka tillbaka nya asylsökande – och ett parti som mer än andra partier förespråkade fullständig assimilation av de etniska minoriteterna som redan fanns i Nederländerna. De holländska väljarna hade egentligen inte ändrat sin inställning angående frågorna kring asylsökande, invandring och integration, men år 2002 dök det plötsligt upp ett politiskt parti (dvs. LPF) som sade vad folk hade tänkt i årtal, men som de inte kunnat ge uttryck åt i valen (se van Holsteyn m.fl. 2003; se även Irwin och van Holsteyn 2003).

van Holsteyn och Irwin (2003) visar i en regressionsanalys att de två frågor som förklarar den större delen av variansen av varför väljare röstade på LPF 2002 var variablerna "skicka tillbaka asylsökande" och "uttänningar ska anpassa sig". Andra frågor hade också en svag men statistiskt signifikant effekt. Människor som var positivt inställda till ökade skillnader i inkomstnivåer, som ville ha hårdare tag mot kriminella eller nya kärnkraftverk var alla mer benägna att rösta på Fortuyn. Men invandrarfrågan var det huvudsakliga skälet för saktfråggeväljare att rösta på Fortuyn.

Politiskt missnöje

Politiskt missnöje har framställts som en viktig orsak till framväxten av RHP-partier. Väljarna vänder sig bort från de etablerade parterna vilket ger plats för nya politiska partier. Följaktligen kan politiskt missnöje vara av betydelse av två anledningar: för det första som en förutsättning för proteströstande (jfr Catt 1996). För det andra, och mer indirekt, genom att frigöra väljarna från sina band till de etablerade partierna, vilket är en förutsättning för framväxten av alla typer av nya partier. Här är också den minskade

4 1998 var det tillbaka på cirka 18 procent (Aarts m.fl. 1999:700–702).

graden av partidentifikation och strukturell (klass- och religionsbaserad) röstning av särskild vikt (vilket kommer att diskuteras nedan).

I alla tider och i alla demokratier har det funnits människor som varit missnöjda med det politiska systemet och dess institutioner. Men omfattningen, djupet och intensiteten av den här sortens politiska missnöje är inte konstant. Det finns "periodiska cykler av hopp och oro" (Norris 1999c). Förtroendet för de politiska institutionerna så väl som för politikerna har på senaste tiden avtagit i de flesta västerländska demokratier.⁵ I en studie av de västeuropeiska demokratierna, USA och Japan har Putnam m.fl. (2000) dragit slutsatsen att förtroendet för politikerna har minskat i 12 av de 13 länderna för vilka det finns jämförbara data (Putnam m.fl. 2000:14; jfr Dalton 1999). På samma gång har det folkliga förtroendet för parlamenten minskat i 11 av de 14 länder som deltog i studien (Putnam m.fl. 2000:19; jfr Dalton 1999). Även om Klingemann inte fann några belägg för växande missnöje med demokratin som styrelseform, och även om stödet för de demokratiska idéerna och principerna alltifjant är starkt, är medborgarna samtidigt "frustrerade över hur dagens demokratiska system fungerar – eller hur de *inte* fungerar" (Dalton 1999:75; Klingemann 1999:56). Medborgarna i de utvecklade industridemokratierna har blivit kritiska medborgare (Norris 1999b). De kritiska medborgarna hyllar demokratin som ideal, men de är missbelätna med hur det politiska systemet fungerar, i synnerhet det representativa styrets centrala institutioner (Norris 1999a:269). Det kan utgöra en god jordmån för uppkomsten av RHP-partier.

⁵ Lägg märke till att begreppet politiskt stöd har flera dimensioner, art politiskt förtroende beror på föremålet och att man för en fullständig förståelse av politiskt förtroende måste skilja mellan den politiska gemenskapen, principer, betenden, institutioner och politiska aktörer (jfr Norris 1999c). För argumentet här räcker det dock med de givna exemplen.

Tabell 2. Grund nu beaktighet med demokratis funktion, vintern 1996.
Frågar du du på det hela taget, mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med hur demokratin fungerar i ditt land?

Land:	Mycket eller ganska nöjd, %
1. Danmark	84
2. Irland	70
3. Nederländerna	64
4. Finland	63
5. UK	61
6. Västtyskland	57
7. Sverige	55
8. Österrike	53
9. Spanien	52
10. Frankrike	51
11. Portugal	49
12. Belgien	45
13. Östtyskland	39
14. Italien	20

Källa: Holmberg (1997:338).

Nederländerna kan mycket väl vara undantaget från regeln att det politiska missnöjet ökar i västvärlden. Tabell 2 visar att holländska medborgare i stort sett var mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerade i landet 1996, även om danska och irländska medborgare var ännu mer tillfredsställda. Även när det gäller förtroendet för politikerna tycks det holländska fallet vara ett undantag: det ökade snarare än minskade mellan 1971 och 1994 (Dalton 1999:65). Det finns heller inget skäl att tro att missnöjet med systemets och politikernas funktioner har ökat under de senaste årtiondena (SCP 1999:28).

Det betyder dock inte nödvändigtvis att allting är frid och fröjd i Nederländerna. Även om det inte skett någon ökning av politisk cynism, så menade mer än 85 procent av de holländska väljarna, under 1990-talet, att politiker lovar mer än de kan hålla, trots att de vet bättre. Omkring 30 procent menade också att ministrar och statsfjärnstenan främst är inriktade på att främja sina personliga intressen, och mer än 35 procent ansåg att möjligheten att bli parlamentsledamot beror mer på ens politiska vännar än på ens förmåga. På grundval av de här tre faktorerna ser man att 18 procent av de holländska väljarna gav ett "cyniskt" svar på alla tre frågorna (Anker och Oppenhuis 1995:175–176; Aarts m.fl. 1999:500–501).

Som framgår nedan fortsatte ökningen i politisk cynism efter 1998.

Den här utvecklingen var av vikt för framväxten och framgång-
en för Lijst Pim Fortuyn 2002. Fortuyn var emot etablissemanget,
en populistisk gestalt som vände sig till politiskt missnöjda (Mudde
2002). Tabell 3 visar att det verkliga var de politiskt missnöjda
som, när de dessutom hade en positiv bild av Fortuyn, i hög grad
röstade på L.P.F. Som redan konstaterats krävdes det åtminstone ett
visst mått av sympati för Fortuyn – och denna sympati ökade efter
mordet (Irwin och van Holsteyn 2003) – för att rösta på L.P.F. For-
tuyn var partiet. Mer än 40 procent av de missbelåtna väljarna rö-
stade på L.P.F. (oavsett om de var politiskt missnöjda i allmänhet,
eller med den sittande regeringen).

Tabell 3. Effekten av politiskt missnöje på L.P.F.-väljarnas val av parti.

Uppskattning av Fortuyn	Låg	Medel	Hög
Nöjd med regeringen	Lågt allmänt politiskt missnöje 0% (84)	0% (150)	15% (54)
Neutral	2% (57)	3% (184)	16% (63)
Missnöjd med regeringen	0% (16)	4% (2)	42% (17)
	Medel: allmänt politiskt missnöje		
Nöjd med regeringen	0% (31)	0% (84)	10% (30)
Neutral	0% (28)	2% (110)	27% (67)
Missnöjd med regeringen	0% (11)	6% (51)	43% (53)
	Högt allmänt politiskt missnöje		
Nöjd med regeringen	0% (12)	9% (34)	41% (27)
Neutral	0% (23)	3% (171)	41% (29)
Missnöjd med regeringen	0% (11)	17% (36)	53% (59)

Siffror inom i parentes anger antal svarande som procentandelen är beräknade på.
Procentalen refererar till andelen väljare inom respektive kategori som röstade på L.P.F.

Pim Fortuyns personliga popularitet, tillsammans med en allmänt
negativ attityd till politiken och/eller missnöje med den sittande
regeringen, förklarar alltså en stor del av valframgångarna för
L.P.F.

Minskad partiidentifikation och strukturellt röstande

Två viktiga indikatorer på väljares stabilitet, eller instabilitet och
flyktighet, är partiidentifikation och strukturellt röstande, dvs.

röstningsbetende som bestäms av bakomliggande faktorer som
socialgrupp och/eller religion (Rose och McAllister 1986; Irwin
och van Holsteyn 1989). Begreppet partiidentifikation används för
att beräkna enskilda väljares känslomässiga band till ett visst poli-
tiskt parti (Campbell m.fl. 1954; 1960). En sådan identifikation an-
tas vara stabil och bestående (även om den kan vara av varierande
styrka). Enkelt uttryckt, om det inte händer något alldeles speciellt
kommer väljare som identifierar sig med ett visst parti att rösta på
det partiet – detta omprövas inte mellan de olika valen, utan sker
mer eller mindre automatiskt (se Rydgren 2003:kap. 1).

Antalet väljare med hög grad av partiidentifikation har minskat i
USA och Västeuropa under de senaste årtiondena (Wattenberg
1998; Putnam m.fl. 2000:17; Dalton 2000). Men i Nederländerna
har begreppet partiidentifikation aldrig varit lika användbart vid
valforskning som det varit i andra politiska system. Så tidigt som
vid början av 1970-talet kunde man visa att "partiidentifikationen"
inte var så stabil som man förväntade sig att den skulle vara (Tho-
massen 1976; Van der Eijk och Niemöller 1983). Partiidentifika-
tionen visade heller inga tecken på att minska under åren 1971-
1994 (Niemöller och Van der Eijk 1990; Niemöller 1995:146).
Det är dock alltför väljare som bestämmer sig för hur de skall rö-
sta på ett sent stadium i valrörelserna: på 1970-talet var det bara
cirka 10 procent som bestämde sig för vilket parti de skulle rösta
på under de sista dagarna före valdagen. På 1980-talet låg andelen
mellan 10 och 20 procent, och både 1994 och 1998 var den 25
procent. Medan en majoritet av väljarna på 1970-talet sade att de
alltid röstade på samma politiska parti, var det inte mer än 35 pro-
cent som gjorde det under 1990-talet (van Holsteyn 1995; Aarts
m.fl. 1999:369).

Denna ökning i väljarrörlighet i Nederländerna beror mindre
på att ett sjunkande antal väljare identifierar sig med ett visst parti
än på att den strukturella röstningen har minskat. Strukturella fak-
torer som social klass och religion har blivit mindre dominerande
vad gäller att bestämma röstningsbetende och partival. I många
länder, inte minst i Sverige, har social klass varit den mest relevan-
ta strukturella faktorn; i Nederländerna har det varit religion.

Väljarbetendet i Nederländerna har länge varit starkt struktu-
rerat. De politiska partierna var nära knutna till specifika sociala

klasser och grupper eller segment i det holländska samhället; med utgångspunkt först i religiös uppdelning och sedan i social klass hade så kallade "pelare" uppstått (jfr Lijphart 1968; Lijphart 1974; Irwin och van Holsteyn 1989). Röstningsbeteendet strukturerades med hjälp av detta pelarsystem: 1958 kunde man predicera 72 procent av väljarnas röster i Nederländerna genom att känna till en väljares religiösa tillhörighet, kyrksamhet och klassutlhörighet (Andeweg 1995). Men från och med mitten av 1960-talet började en nermontering av pelarna, en "avpelarisering", och en sekularisering som ledde till att det strukturella röstningsbeteendet gradvis förlorade sin förklaringskraft. Dessa tre variabler som kunde förklara 72 procent av röstningsbeteendet på 1950-talet, kunde bara förklara 38 procent i slutet av 1990-talet och inte mer än 28 procent 2002 (se tabell 4). Det berodde främst på att religionen fick allt mindre inflytande på väljarbeteendet (van Holsteyn och Irwin 2000; Dogan 2001:105).

Tabell 4. Röstning enligt den strukturerade modellen för väljarbeteendet, 1956–2002. Procent.

	1956	1968	1977	1986	1998	2002
Praktiserande katolik som röstar på KVP/CDA	95	72	66	66	53	66
Praktiserande reformert som röstar på ARP, CHU/CDA		63	55	52	58	44
Praktiserande katvinist som röstar på ARP, CHU/CDA		93	78	75	58	44
Sekulär arbetare, röstar på PvdA		68	65	67	60	51
Sekulär medelklass, röstar på VVD		32	25	30	28	31
Totalt andel väljare vars beteende förklaras med modellen		72	60	54	44	38

Källa: Andeweg och Irwin, 2002:91 för åren 1956–1998; siffrorna för 2002 baseras på Dutch Parliamentary Election Study.

Sammanfattningsvis har partidentifikation aldrig varit av nämnvärd betydelse i Nederländerna och religion har med tiden blivit en allt mindre viktig röstningsfaktor. Den "växande individualiseringen av röstningsbeteendet är följden av en samtidig minskning av klassröstning och religiös röstning tillsammans med en nedgång i partitillhörighet, med alla de fördelar och risker som denna slags självständighet för med sig" (Dogan 2001:114). En av dessa risker

kan vara det avsevärda utrymme som skapas för uppkomsten av ett nytt parti – vilket var precis vad som skedde 2002.

Sammanfattning och diskussion

När vi avslutade vår förtta artikel om Nederländerna som ett "negativt" eller "avvikande" fall, ansåg vi det något förbryllande att det inte framträtt något holländskt RHP-parti: väljarna hade blivit betydligt rörligare eftersom religionen inte längre strukturerade röstningsbeteendet; även om holländska väljare föreföll relativt nöjda med demokratins sätt att fungera, fanns det en ökning av politisk cynism och slutligen fanns det en allmänt utbredd främlingsrädsla och ett invandrar motstånd – faktorer som alla ingår i de etablerade förklaringsarna till framgångsrika RHP-partier i andra länder.

Men vi fann också en viktig faktor som motverkade framväxten av ett holländskt RHP-parti: trots att det fanns en allmän främlingsrädsla, var invandrarfrågan inte av betydelse för väljarnas val av parti. Invandringen var inte en fullt ut politiserad fråga i den holländska politiken. Det är just här vi finner den viktigaste förändringen, som förklarar en hel del av Lijst Pim Fortuyns framgång i maj 2002. Trots att Lijst Pim Fortuyn inte självklart kan inordnas i gruppen radikal högerpopulism arbetade den med samma frågor: invandring motstånd och populistisk protest riktad mot etablissemangen.

Det var således inte bara invandrarfrågan, utan också politisk cynism – som blev allt påtagligare under valrörelsen 2001–2002 – som spelade en viktig roll för valresultatet.

En aspekt som bara anryts härövan var den viktiga roll som Pim Fortuyns personlighet hade för valframgången. Parallellt med 2002 och den valrörelse som föregick den innebar ett utomordentligt tillfälle att undersöka partiledares betydelse. Det avgörande provet kom i februari 2002. Som påpekats ovan hade partiet Leeftaar Nederland erövrat mer än 20 platser i opinionsmätningarna med Pim Fortuyn som ledare. Efter den berömda intervjun i *de Volkskrant* gällde frågan om stödet för LN hade varit ett stöd för det politiska partiet eller för politikern Pim Fortuyn. Svaret kom

snabbt när praktiskt taget allt stöd för partiet genast övergick till Fortuyn. Redan innan han humnit-sälla samman en lista med kandidater och registrera sin lista som ett politiskt parti, var hans ställning i opinionsmätningarna lika hög eller högre än den varit för LN. Det var uppenbart att åtminstone en stor del av de holländska väljarna baserade sitt röstande på den enskilda politikern snarare än på partiet.⁶

7

Danmark: Fremskridtspartiet och Dansk Folkeparti

Førgen Goul Andersen

När Dansk Folkeparti (DF) vann 12,0 procent av rösterna i det danska valet 2001, förflyttades det från utkanten av dansk politik till dess centrum. Från 2001 års val fram till skrivande stund (2003) har partiet inte bara fungerat som parlamentarisk grund för den nya liberal-konservativa regering som bildades efter valet, utan också som regeringens främsta samarbetspartner i dagspolitiken. Samarbetet innefattar stora reformer, inte minst det paket år 2002 som innehöll en åstramning av villkoren för invandrare och invandring som saknade tidigare motstycke. Även fackförbunden har, något motvilligt, tidvis haft regelbunden kontakt med partiet, till exempel i syfte att undvika begränsningar av de arbetsgivar-kontrakt, där endast fackföreningsanslurna ges anställning ("closed shops"). Utvecklingen sedan valet 2001 har inneburit en fullbor-dan av Dansk Folkepartis mer långsiktiga förändring, från nylibe-ral populism till en mer mitteinriktad och – medvetet – mindre populistisk kamp emot invandring, och för andra värden.

I detta kapitel kommer DF:s förändrade politik att beskrivas. Dessutom kommer partiets väljarbas att analyseras, tillsammans med de förändringar som ägt rum i skiljelinjerna i den danska väl-jarkåren.¹ Den första delen ger en kort beskrivning av Dansk Folkepartis och dess föregångares, Fremskridtspartiets (FrP), his-toria och valresultat. Nästa avsnitt presenterar en analytisk modell

6 Frågan hurvida L.P.F.s valresultat gynnades eller missgynnades av mordet på Fortuyn (bara nio dagar före valet) är svår att besvara med tillgängliga data. Å ena sidan kan det delvis ha reducerat hans stöga, vilket rentav kan ha förstärkt hans personliga drag-mingskraft; men å andra sidan kan många potentiella väljare ha flytt ett ledartöst parti.

1 Ordet "skiljelinje" används här som översättning till det svaröversäktiga engelska ordet "cleavage" (Lipset och Rokkan 1967). I språklexikon översätts "cleavage" med ord som "spricka", "åmna", "klyvning" och "splittring". I nordisk statsvetenskaplig litteratur har dock "skiljelinje" (danska "skillelinje") kommit att bli en accepterad översättning (se Oskarson 1994:10ff; Andersen och Borre 2003).

för förändringar av samhälleliga skiljelinjer, och hur de mobiliserats, vilken ligger som grund för den fortsatta analysen. I den delen diskuteras också olika teoretiska ramar för analys av de nya högerpartierna. Den tredje delen fokuserar på förändringarna i den politiska dagordningen i Danmark under 1990-talet. De två därefter följande delarna analyserar partiets förändrade väljarbas och åsikterna hos dess nuvarande anhängare. Det näst sista avsnittet diskuterar förhållandet mellan den här analysen och andra tolkningar, med avseende på marginalisering. Avslutningsvis diskuteras partiets framtid.

Huvudtesen är i korthet att Dansk Folkepartis förflyttning in i den politiska huvudfåran avspeglar djupliggande förändringar i de samhälleliga skiljelinjerna. Dessa förändringar har sina rötter i globaliseringsprocessen och i övergången från industrisamhälle till postindustrialism, men de mobiliserar av den logik som uppstår i partiernas inbördes konkurrens (se även Andersen och Bjørklund 1990; Bjørklund och Andersen 2002). Det betyder också att stödet för DF bör analyseras ur samma perspektiv som vilket annat parti som helst. Detta är också en av huvudorsakerna till att välja den neutrala termen "den nya högern", istället för "extremhögern", "den radikala högern" eller "populishögern" som paraplybeteckning för Dansk Folkeparti och dess företrädare Fremskridtspartiet.

Den danska nya högerns för tidiga födelse och förvandling

Den nya högern i Danmark föddes 1972 när den drittills ökande skattejuristen Mogens Glistrup lanserade det skattefientliga Fremskridtspartiet. Inom ett par månader fick det nybildade partiet mer än 20 procent i opinionsundersökningar och i valet i december 1973 vann partiet en jordskredsseger med 15,9 procent av rösterna (se tabell 1).

1. *Väljartid för Fremskridtspartiet och Dansk Folkeparti 1973–2001. Procent.*

	1973	1975	1977	1979	1981	1984	1987	1988	1990	1994	1998	2001
olkparti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7,4	12,0
ridtspartiet	15,9	13,6	14,6	11,0	8,9	3,6	4,8	9,0	6,4	6,4	2,4	0,6
a högern, totalt	15,9	13,6	14,6	11,0	8,9	3,6	4,8	9,0	6,4	6,4	9,8	12,6

Ursprungligen stod partiet för en nyliberal populism (Andersen 1992; Glans 1975), med avskaffande av all inkomstskatt som huvudkrav. Partiets ideologi var nästan anarkoliberal, då det lovade att slopa statliga regleringar och all slags välfärd. Men det var en nyliberalism för de lägre samhällsskikten eftersom partiet ville börja med att slopa inkomstskatten för låginkomsttagare och lova de en högre budget för ålderspensioner och hälsovård. Partiets stil var populistisk sätillvida att den mobiliserade folket mot (den korrupta) eliten och påstod att folkets vilja "står över allt annat" (Shils 1956), inklusive lagar och förordningar (Andersen 1992). En antie-litism var också synlig i partiets krav på fler folkkomröstningar.

Från början var partiets populistiska stil unik för sin tid: partiet anslöt sig inte till någon nationalistisk eller känslösam stil. I stället använde det med frångång humor som vapen för att få uppmärksamhet, tex. genom Mogens Glistrups förslag att sälja Grönland och Färöarna till högstbjudande och att ersätta det danska försvarret med en telefonsvarare med meddelandet "Vi kapitulerar". Inom några år utvecklades dock en konflikt mellan "de strama" (*strammerne*) och "de slappa" (*slapperne*), där de senare stod för en mer konventionell stil och sökte samarbete med andra borgerliga partier. De "slappa" lyckades aldrig ta full kontroll över partiet, men mindre seriösa förslag, som de ovannämnda, försvann och partiet intog en mer konventionell borgerlig hållning i de flesta frågor.

Fremskridtspartiet behöll ett väljarstöd på drygt 10 procent i de följande tre valen under 1970-talet, men när Konservativt Folkeparti och det liberala partiet Venstre formulerade ett mer radikalt och offensivt borgerligt program, sjönk väljarstödet för Fremskridtspartiet snabbt, till 8,9 procent 1981 och ända ned till 3,6 procent år 1984. Partiets kvarvarande stöd var koncentrerat till en visst nyliberal (Glans 1984). Samtidigt sattes Glistrup i fängelse för skattebrott. Enligt opinionsmätningarna nådde partiets stöd den kritiska tvåprocentgränsen i början av 1985. I och med att de borgerliga systempartierna formulerat ett övertygande program, som inspirerats av Reagan och Thatcher, verkade det inte finnas utrymme kvar för Fremskridtspartiet (Glans 1984). Partiet var i desperat behov av nya idéer och nytt ledarskap. En första genomgripande förändring skulle snart följa.

Möjligheten till nytt ledarskap dök upp när Glistrup fängslas för skattebrott, och av Folketinget förklarats ovärdig sin plats i parlamentet. Som erättare på Glistrups plats inträdde Pia Kjaersgaard vintern 1984. Kjaersgaard, vars tidigare politiska erfarenhet var begränsad, ampessade sig snabbt till den nya omgivningen, och innan Glistrup hunnit återkomma till Folketinget år 1987, hade hon säkrat sin plats som partiets de facto ledare utan några avsikter att ge upp sin position. Till skillnad från Glistrup ville Kjaersgaard göra partiet till en "respektabel" och pålitlig samarbetspartner till de borgerliga partierna. Samtidigt kom hon att förkroppsliga den första förändringen i partiets politiska plattform, från vänster-högerpolitik (skatter), till en ny konfliktdimension med invandring som den centrala frågan.

Faktum är att det var Glistrup som först förmått möjligheten att mobilisera stöd kring nya frågor. Redan mot slutet av 1970-talet hade Glistrup börjat umgås med främlingsfientliga grupperingar inom och utanför partiet. På den tiden lyckades det dock bara skapa oro inom partiet och fjärna det från mer välbildade väljare. År 1979 skilde sig partiets väljare fortfarande inte från andra väljare när det gäller inställning till invandrare (Bjerklund och Andersen 2002), och fram till mitten på 1980-talet var fortfarande skatrelättnader den fråga som skilde partiets väljare från väljarkåren i övrigt (Glans 1984).

När mängden asylsökande ökade kraftigt, från 800 år 1983 till 4 300 året därefter och 8 700 år 1985 (Andersen och Bjerklund 2000:200), var emellertid tiden mogen. Samma dag som Glistrup släpptes ur fängelset gjorde han mycket provokativa uttalanden om invandrare. Uttalandena fick stor uppmärksamhet i medierna, då de påminde om uttalanden som gjorts av en lokal partirepresentant som tidigare dömts för rasism. Under de följande åren hade Glistrup och Kjaersgaard ett slags udda samarbete, där de gjorde invandringen till en fråga som partiet var "ägare" till. Glistrup gjorde det ena provokativa uttalandet efter det andra, vilket skapade medieuppmärksamhet, medan Kjaersgaard mjukade upp uttalandena för att göra dem mer socialt godtagbara. Även om partiet behöll sina starka nyliberala idéer byttes skatrelättnader mot invandringen som partiets bärande fråga. När det gällde politisk stilt kom Mogens Glistrups spektakulära uttalanden och förslag att del-

vis ersättas av Pia Kjaersgaards skickliga användande av "sunt förnuft"-resonemang.

Tillsammans med utnyttandet av ökande missnöje med den borgerliga regeringen räddade detta partiet från utplåning. Partiet fick 4,8 procent av rösterna i valet 1987 och 9,0 procent följande år. På hösten 1988 nådde partiet till och med skyhöga 17-18 procent i opinionsmätningarna. Partiet plögades dock av växande interna konflikter, som kulminerade när Glistrup och tre av hans anhängare hoppade av strax före valet 1990. De lanserade det nya "Trivselpartiet" men lyckades inte samla ihop tillräckligt många namnunderskrifter för att ta sig till valet 1990. Man ställde upp i alla fall, i en valsamverkan med det vänsterpopulistiska Fælles Kurs, men den något udda alliansen blev utan mandat. Med all denna oro föll Fremskridtpartiets stöd föga förvånande till 6,4 procent i valet. Konflikterna fortsatte, och Glistrup uteslöts ur partiet år 1991.

Nästa kritiska punkt kom efter valet i september 1994. Det ökade missnöjet med Pia Kjaersgaards starka ledarskap ledde till en framgångsrik revolt i folketingsgruppen, och ett utdraget inbördeskrig i partiet. Den 6 oktober 1995 bröt Pia Kjaersgaard och tre andra riksdagsledamöter slutligen med Fremskridtpartiet och bildade Dansk Folkeparti. Det var Pia Kjaersgaard som representerat Fremskridtpartiets nya politiska identitet, och det var hennes parti som kom att vinna striden. FrP överlevde 1998 års val tack vare det stora personliga stödet för sin ledare Kirsten Jacobsen, som i sin egen valkrets tog tillräckligt många röster för att rädda partiet kvar i Folketinget. Sammanlagt fick partiet 2,4 procent och fyra mandat. Men när Glistrup år 2000 återfick sitt medlemskap i Fremskridtpartiet mot de fyra folketingsledamöternas vilja, bröt de alla med partiet. De antog namnet "Friede 2000" och deklarerade att de inte ämnade kandidera för återval år 2001. Under tiden återtog Glistrup kontrollen över sitt gamla parti. År 2001 kallade han sig "kampanjledare". Hans karisma var dock försvunnen och hans rasism var alldeles för extrem, till och med i ett val som hölls endast två månader efter terroristattacker i USA. Ironiskt nog kom Glistrup att i praktiken ge dödsstöten till det parti han startat 29 år tidigare. Fremskridtpartiet fick knappt 0,6 procent av rösterna i valet år 2001, vilket innebär att Dansk Folkeparti ensamt

kvartsod som dess tronföljare. FrP existerar fortfarande (våren 2004), men för en tynande tillvaro, och har svårigheter att samla ihop de namnunderskrifter som krävs för att ställa upp i nästa folketingsval.

Dansk Folkeparti är dock mer än bara en tronföljare, det representerar också den nya högens metamorfos. När DF bildades uppkom möjligheten att göra sig av med det nyliberala arvet. Nyliberala element bibehålls formellt i vissa partidokument, som arbetsprogrammet från 1998, men i praktiken övergav det nya partiet kritiken av välfärdsstaten och skatterna och kom i ökande grad att i stället kräva förbättrade förhållanden för pensionärerna. Partiet har framsällt sig som ett nationalistiskt, EU-skeptiskt parti, som är för välfärd och mot immigration, och som söker praktiskt samarbete och kompromisser med andra partier. Partiet är mycket centraliserat (med en mycket professionell organisation på central nivå) och har ofta uteslutit medlemmar, t.ex. sådana som frateriserat med högerextremism. Pia Kjaersgard är en mycket stark och obestridd ledare. Hon är den enda danska partiledare som har en klar personeffekt, oberoende av ideologi, på sitt partis väljarstöd (Andersen och Borre 2003). I sin omgivning har hon dock några skickliga och relativt unga politiker som skulle kunna ta över.

Efter 2001 års val befann sig partiet i en mycket fördelaktig position. Eftersom den tillträdande regeringen, bestående av Venstre och Konservativt Folkeparti (KF), endast kunde få parlamentarisk majoritet med hjälp av Dansk Folkeparti, och eftersom särskilt Venstre rört sig i samma riktning som DF, har Kjaersgard och hennes parti fungerat som regeringens parlamentariska stöd i så gott som alla större reformer, inklusive den tidigare nämnda åtstramningen av invandnings- och asylregler. Samtidigt har partiet vid flera tillfällen blivit uppvakat av fackföreningarna, som söker partiets stöd. Det har i ökande utsträckning lyckats framställa sig som ett välfärdsinriktat parti som strävar efter eftergifter från regeringen, framför allt för pensionärerna.

Såsom kommer att påpekas nedan, har DF skaffat sig en mittposition på den traditionella vänster-högeraxeln, men står längst ut till höger på den nya vänster-högeraxel, som mer och mer kommit att dominera dansk politik. Denna nya dimension har även påverkat de andra partierna, i synnerhet Venstre och de tre små mitten-

partierna (Radikale Venstre, Centrumdemokraterna och Kristelig Folkeparti, KrF; det sistnämnda partiet bytte i oktober 2003 namn till Kristendemokraterne), men också vänstern, som genomgick en liknande metamorfos redan på 1970-talet för att anpassa sig till de nya "gröna" värdena. På grund av förändringarna av de samhällsliga skiljelinjerna har de socialistiska partierna förlorat ofantligt mycket stöd bland arbetarna, som generellt är vänster på den gamla vänster-högeraxeln (och, i Danmark, även när det gäller "gröna" frågor, vilka erövrades av vänstern på 1970-talet) – men till höger på den nya värde dimensionen. På ett sätt var den nya högers uppkomst, i form av det skattefientliga Fremskridtspartiet 1973, före sin tid i lika hög grad som när den nya vänstern föddes ett drygt årtionde tidigare, när Socialistisk Folkeparti bildades 1960. Båda partierna tvingades till förändringar, inte för att anpassa tusnstiskt exploatera nya frågor (Klages 2002), utan för att anpassa sig till förändrade samhällsliga skiljelinjer. I nästa avsnitt följer en kortfattad presentation av en modell för förändrade samhällsliga skiljelinjer och dess mobilisering.

Nya skiljelinjer: En analysmodell

I det följande kommer den nya högers uppkomst och förändring i Danmark att analyseras och tolkas med utgångspunkt i de förändrade skiljelinjerna (Andersen och Bjørklund 1990; Borre 1995; Andersen och Borre 2003). I stort sett följer analysen Lipset och Rokkans (1967) ansats, men den har justerats för att kunna tillämpas på ett föränderligt samhälle. Från 1920-talet till 1960-talet var de flesta av Västeuropas partisystem "fryssta" i och med att industrisamhällets konfliktnjer var fullt mobiliserade. Trots framväxten av en ny medelklass, som skulle kunna luckra upp klassgränserna, fanns det inga verkligt nya konflikter i samhället som kunde mobiliseras politiskt. Men det förändrades i och med det postindustriella samhället, globaliseringen och den europeiska integrationen.

Enligt Lipset och Rokkan återspeglade de politiska skiljelinjerna i Västeuropa de kulturella eller värde mässiga konflikter som hörde samman med den *nationella revolutionen*, och de ekonomiska konflikter som hörde ihop med den *industriella revolutionen* (ibid.). I

Danmark kom de senare att dominera, framför allt konflikten mellan arbete och kapital. Som på andra håll förlorade konflikten mellan städernas och landsbygdens ekonomi sin betydelse. Konflikten var i huvudsak endimensionell och strukturerades av den socioekonomiska vänster-högerdimensionen.

I och med postindustrialismen uppkom en ny konflikt, ibland tolkad som en värdekonflikt grundad i ökande välstånd; ibland som en strukturbaserad kamp mot industrialismen. Enligt den första utgångspunkten leder fysisk trygghet och ökande välstånd (eller bedömningar av marginalnytta) till förändrade värdeprioriteringar, där människor inriktar sig på behov av den högre ordningen, som estetiska behov eller behov av självförverkligande. Människor med sådana värden kallas *postmaterialister*, och står i motsats till *materialister*, som prioriterar materiellt välstånd och fysisk trygghet (Inglehart 1990). Enligt den strukturella tolkningen avspeglar den ökade miljömedvetenheten en växande insikt om den kontraproduktiva ökning av miljöproblemen som hänger samman med industrialismens logik (Beck 1986; Kumar 1988; Andersen 1990). På ett liknande sätt hänger antiauktoritära värden samman med närverksamhällets tillväxt och den ökade insikten om det kontraproduktiva i hierarkiska eller Tayloristiska organisationsformer.

Postmaterialismen bidrar till att förklara den "nya vänsterns" uppkomst, men säger mindre om uppkomsten av den "nya högern" – det rör sig endast om postmaterialister mot "resten". Om det finns en särskild plats för den "nya högern", så är det som en motreaktion (Ignazi 1992). En alternativ tolkning av postmaterialismen (Flanagan 1987) gör en indelning i två konfliktdimensioner, dels mellan "gröna" och "icke-gröna" värden, dels mellan auktoritära och liberala förhållningssätt till samhällelig organisation och beslutsfattande. Denna ansats är till hjälp så till vida att den låter den "nya högern" placeras vid den auktoritära polen av en ny dimension. Den lyckas dock inte ge en tillfredsställande förklaring till att värdeförändringen ägde rum, och den lyckas heller inte hantera den viktiga invandrarfrågan.

Här kan globalisering och europeisk integration bidra med ett alternativ. Precis som den nationella revolutionen – den moderna nationalsstatens bildande – innebär kulturella konflikter (mellan centrum och periferi, och mellan stat och kyrka), innebär globali-

sering, och mer specifikt invandring, multikulturalism och därmed nya potentiella konflikter mellan olika kulturer. Den europeiska integrationen innebär också en ny sorts konflikt mellan centrum och periferi.²

Om den nationella revolutionen och den industriella revolutionen skapade 1900-talets politiska skiljelinjer är det rimligt att anta att den postnationella och den postindustriella revolutionen kommer att ligga bakom 2000-talets skiljelinjer. Samtidigt kan vi förvänta oss att de existerande partierna förvandlas för att de anpassar sig till dessa förändringar. Partier kan förändras i grunden även om de nominellt är desamma. Det är inom denna analysram vi tolkar den nya högern och dess väljarstöd i Danmark, liksom Venstres, mittenpartiernas och den nya vänsterns förändrade profiler (för en mer utförlig diskussion, se Andersen och Borre 2003).

En central tes i Lipsets och Rokkans klassiska arbete (1967) är att strukturellt bestämda konflikter bara utgör de politiska skiljelinjernas "råmaterial" – de politiska konsekvenserna är specifika i varje enskilt land, beroende på hur konflikterna artikuleras och på vilka allianser som skapas av de politiska ledarna. Miljökonflikten i Danmark slutades t.ex. i praktiken av den allmänna vänster-högerkonflikten, genom att miljöfrågan fångades upp av vänstern och artikuleras i antikapitalistiska termer, i stället för att, som de flesta gröna partier, se den som en närmast moralisk fråga om prioriteringar mellan miljö och ekonomisk tillväxt. Därför är det "naturligt" att konflikter kring postmaterialismen (kopplade till postindustrialiseringen) kombineras med etniska konflikter (kopplade till globaliseringen) eller t.o.m. konflikter kring den europeiska integrationen. Inte för att det är strukturellt förutbestämt eller logiskt oundvikligt, utan för att det är ett sannolikt resultat av den diskursiva praktik och de politiska möjlighetsstrukturer som finns (Kitschelt 1995). Den framväxande värdepolitiska dimensionen är bredare och absorberar även den klassiska men mycket snävare konflikten mellan auktoritära och liberala värden.

Det här synsättet sträcker sig längre än till kategorier som postmaterialism eller "den nya politiken" (Andersen och Bjørklund

² Samtidigt innebär globaliseringen även en liberalisering av marknadskrafterna, men det endast förstärker den gamla vänster-högerkonflikten.

1990, Borre 1995), som bortsåg från den globala dimensionen/dimensionerna. Här pläderas i stället för den bredare modell, där den nya högern inte enbart uppfattas som en motreaktion till den nya vänstern, utan som något som utgår från begreppen nation och kultur.

Konkurrens mellan partierna är viktig för mobiliseringen av nya skiljelinjer. Den öppna strukturen i det danska partisystemet gör att det är lätt att mobilisera nya konflikter, och partikonkurrensen är extra intensiv. Detta betyder att den "konventionella" högern är mindre konventionell än den brukade vara: den värdepolitiska dimensionen gjorde socialdemokraterna sårbara för konkurrensen från inte bara Dansk Folkeparti, utan även från Venstre. Då väljarnas åsikter i dessa frågor skilde sig markant från den av socialdemokraterna ledda koalitionsregering som satt vid makten fram till 2001, och då dessa frågor blev allt mer framträdande, tog Venstre tillfället i akt för att gå till attack (Andersen 2003a). Eftersom dessa frågor ökade trycket på socialdemokraterna och skapade stor inre splittring, ledde det i sin tur till stor medieuppmärksamhet, som ytterligare spädde på mobiliseringen. I korthet kan man alltså konstatera att, även om uppkomsten av nya skiljelinjer har en strukturell grund, beror tidpunkten för, och styrkan i, mobiliseringen på partikonkurrensens självförstärkande mekanismer.

Enligt denna ansats blir Dansk Folkeparti ett fenomen som i princip måste studeras på samma sätt som andra partier. Partiet förutsätts helt enkelt vara i den ena änden av en skala. Skillnaden blir uppenbar när det ställs i motsättning till andra synsätt. Det finns en forskningsinriktning som fokuserar på de nya högerpartiernas särregenskaper i fråga om populism och protest. En annan inriktning ser uppkomsten av nya högerpartier som ett symptom på marginalisering av grupper som känner sig hotade av sociala förändringar, framför allt av informationssambället och globaliseringsben. Här förespråkas i stället ett synsätt där marginaliseringsbegreppet undviks, och mer bestående kulturkonflikter lyfts fram. Det gemensamma med många alternativa synsätt är att de betraktar de nya högerpartierna som *symtom* på något annat. Nedan skall några av dessa tolkningssätt kontrasteras.

Den politiska dagordningen i Danmark förändras

Det var misshöjet med de snabbt växande skatterna under den borgerliga regeringens tid som skapade grunden för Fremskridtspartiets genombröt i början av 1970-talet. På den tiden var skatter också väljarnas klart viktigaste fråga. Engagemanget i frågan dog dock snabbt ut, när ekonomin försämrades och arbetslösheten steg efter den första oljekrisen. Även om många partier – och medierna – gav beskattningsen hög prioritet i valet både 1990 och 2001, fick frågan alljämt ganska låg uppmärksamhet hos väljarna. Av alla svar på en fråga om viktiga sakfrågor utgjorde skatterna 6 procent år 2001, jämfört med 24 procent 1973 (se tabell 2 nedan). 15 procent av samtliga väljare angav skatter som en viktig fråga (framgår inte av tabellen). Bland Venstres och Konservative Folkepartis väljare, precis som bland den nya högerans anhängare, var andelen som angav skatter som viktig i storleksordningen 20 procent. Till skillnad från valen mellan 1973 och 1984 (Glans 1984), spelade skattefrågor med andra ord en undanskymd roll för den nya högern år 2001.

När det gäller invandring, finns det få tecken på att den allmänna graden av fientlighet mot invandrare har ökat sedan 1970-talet. Frågan har dock fått mycket större uppmärksamhet. Parallellt med detta har partiernas anhängare polariserats allt mer; år 1979 fanns det i praktiken ingen skillnad mellan de danska väljarnas åsikter i invandringfrågan; man kunde endast skönja en något mer invandrarvänlig inställning på vänsterkanten (Björklund och Andersen 2002). Frågan kom upp på dagordningen till följd av den plötsliga vågen av asylsökande i mitten av 1980-talet. På den tiden framträdde frågan endast i korta perioder som viktig för väljarna, och då i samband med stora nyhetsrubriker (Tonsgaard 1989; Toageby 1997:67), men fr.o.m. 1990 sattes frågan permanent på dagordningen p.g.a. det växande antalet invandrare och den ökade uppmärksamheten kring problemen i samband därmed. År 1994 berörde 8 procent av svaren invandringen. 1998 hade andelen ökat till 14 procent och 2001 var siffran 20 procent. Det innebär att 35 procent av alla väljare år 1998, och 51 procent år 2001, nämnde invandringen som en av de viktigaste frågorna (framgår inte av tabellen). Liknande mätningar mellan valen ger mellanliggande siffror (Andersen 2003a).

1.2. De danska väljarnas politiska lagordning 1971–2001. I procent av alla svar.

	1971	1973	1975	1977	1979	1981	1984	1987	1988	1990	1994	1998	2001
Arbetslöshet	3	1	40	42	23	44	2 ^a	16	13	29	24	7	3
Ekonomiska problem	24	17	32	29	51	28	63 ^a	31	24	19	15	7	4
Ättor	12	24	6	4	5	6	4	2	7	9	2	5	6
Ekonomiska frågor totalt	39	42	78	75	79	78	67	49	44	57	41	19	13
Jif	8	4	1	3	6	2	3	15	9	10	8	9	4
Älfrd	26	14	4	13	7	8	13	15	6	20	38	47	51
Ändring	-	-	-	-	-	-	-	4	2	4	8	14	20
Rikes- och svars politik	17	3	1	1	1	2	9	3	15	3	3	5	4
Tigt	10	37	16	8	7	10	8	14	24	6	2	6 ^a	8 ^a
Manlagt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

"Nu skulle jag vilja fråga dig vilka problem du anser det är viktigast att politikerna driver?"
 Tabellen visar fördelningen av alla svar. Procentbasen är samtliga avgivna svar. Inte antalet svarande.
 Jif/personerna har fritt (utan fasta svarsalternativ) kunnat ange så många problem/sakfrågor de
 Anslaget svar i medeltal var 2,5 år 2001, 2,4 år 1998 och något under 2,0 på 1970-talet.

Ekonomiska problem" är en sammanslagning av kategorierna "Betalningsbalansen" och "Ekonomi i
 t"
 r 1984 har kategorierna "Arbetslöshet", "Betalningsbalansen" och "Ekonomi i övrigt" slagits sam-
 till en kategori (se även not 1).
 av: Lag och rätt 3 procent 1998, 2 procent 2001.

Ekonomiska problem" är en sammanslagning av kategorierna "Betalningsbalansen" och "Ekonomi i
 t"
 r 1984 har kategorierna "Arbetslöshet", "Betalningsbalansen" och "Ekonomi i övrigt" slagits sam-
 till en kategori (se även not 1).
 av: Lag och rätt 3 procent 1998, 2 procent 2001.

Det är dock länge sedan uppfattningen att invandringen är ett viktigt problem upphörde att vara liktydlig med främlingsfientlighet. År 2001 var frågan viktig för alla väljare – 44 procent bland dem som röstade på partier till vänster om socialdemokraterna, 43 procent bland socialdemokraternas väljare, 46 procent bland mitterpartiernas väljare, 51 procent bland Venstres och KF:s väljare och 78 procent av dem som röstade på Dansk Folkeparti eller FrP. Det finns fortfarande ett samband mellan negativa inställningar till invandrare och frågans vikt, men det har blivit betydligt svagare. Frågans vikt bestäms i nästan lika stor utsträckning av människors omsorg om integration och rädda för rasism (Andersen 2003a).

Sammanlagt var dock välfärdfrågorna viktigare än invandring för väljarna även år 2001. Det året fanns i praktiken bara två typer av sakfrågor på väljarnas dagordning: invandring och välfärd (där hälsövärd och äldrevärd var viktigast). Bland dessa frågor var invandringen den där åsikterna gick mest isär.

Ett högerparti, men vilken sorts höger?

Klassificeringen av partier som Dansk Folkeparti är ofta föremål för diskussion. Bör dessa partier benämnas extremhöger? Och vad menas med extrem? Om vi utgår från människors åsikter och identiteter verkar stämpeln "extrem höger" inte vara helt obehagad (tabell 3 nedan). Danska väljare i sin helhet placerar Dansk Folkeparti längst ut till höger (i medeltal 8,13 på en skala från 0 till 10, jämfört med 7,32 för Venstre). Om vi ser till hur väljarna placerar "sina" respektive partier, placerar Dansk Folkepartis väljare sitt parti längre till höger än de andra partiernas anhängare placerar sina partier (DF 7,83; närmast ligger KF, som av sina väljare genomsnittligen placeras på 7,47). Det är bara när det gäller väljarnas placering av sig själva som mönstret blir annorlunda: DF:s väljares genomsnittliga självplacering är 6,91, jämfört med 7,05 för KF:s väljare och 6,71 för Venstres väljare. DF:s anhängare betraktar sig alltså som stående till höger – men inte på den extrema högerkanten.

Tabell 3. Väljarnas placering av partierna, placeringen av det egna partiet och väljarnas självplacering på en vänster–högerskala. Medelvärden (0 = extrem vänster; 10 = extrem höger). Danmark 2001.

	Genomsnittlig placering av partierna, samtliga väljare	Genomsnittlig placering av partierna, partiernas egna väljare	Väljarnas genomsnittliga självplacering
Ehedslisten	1,47	1,14	1,53
Socialistisk Folkeparti	2,78	2,70	2,97
Socialdemokratiet	4,38	4,57	4,26
Radikale Venstre	4,61	4,66	4,62
Kristelig Folkeparti	5,48	5,81	5,54
Konservative Folkeparti	6,98	7,47	7,05
Venstre	7,32	7,42	6,71
Dansk Folkeparti	8,13	7,83	6,91

Källa: Dansk valundersökning 2001.

Till viss del återspeglar tabell 3 den förändrade innebörden av begreppen vänster och höger (Andersen 1993; Kitschelt 1995). Traditionellt betyder en högerinriktning att man placerar sig högerut på den socioekonomiska vänster–högerdimensionen. Vänster–högeridentitet reflekterar dock i ökande grad placeringen inom både

den socioekonomiska dimensionen och värde dimensionen. 2001 verkade placeringen på den sistnämnda dimensionen t.o.m. vara något viktigare för människors vänster-högeridentitet (Andersen 2003a). Dansk Folkepartis väljare ser således sig själva och partiet som ett parti långt till höger, eftersom de är långt till höger på värde dimensionen.

Dansk Folkepartis väljare är verkligen långt till höger på värde dimensionen. Det gäller särskilt invandningsfrågor, men även andra frågor på värde dimensionen, vars viktigaste frågor inkluderar u-hjälp, lag och ordning samt miljöfrågor (tabell 4 nedan).³ Avståndet mellan Dansk Folkepartis väljare, å ena sidan, och Venstres och Konservatve Folkepartis väljare, å den andra, är mycket stort, när det gäller att uppfatta invandrare som ett hot mot dansk kultur. Om man jämför balansnåten mellan åsikterna (se förklaring i rubrik till tabell 4), är skillnaden lika stor som skillnaden mellan Venstres och Konservatve Folkepartis väljare, å den ena sidan, och vänsterväljarna å den andra. Samtidigt kan man se en markant skillnad mellan vänster- och mittenväljare å ena sidan och socialdemokrater å den andra. Eftersom många invandningsfientliga socialdemokratiska väljare hade lämnat partiet år 2001, var dock de kvarvarande mer positiva till invandring än vad partiets väljare som helhet tidigare varit.

3 Miljöfrågorna i Danmark är egentligen tvådimensionella, eftersom de laddar på både den traditionella vänster-högerdimensionen och den värdepolitiska dimensionen. Som tidigare nämnts, avspeglar detta vänstrens mobilisering i dessa frågor under 1970-talet.

Tabell 4. Inställningen till värdepolitiska frågor, Danmark 2001. Balansmått (skillnader i procentenheter mellan midten "vänster"- respektive "höger"-ståndpunkter; positiva tal = övervikt åt "vänster"-ståndpunkter).

	Invandring är ett hot (-)	Minska u-lands-biståndet	Minska ordning (-) eller mänsklig behandling av kriminella (+)	Lag och ordning (-) än miljö (-)	Tillväxt viktigare än miljö (-)	N
Dansk Folkeparti	-70	-73	-80	0	210	
Venstre/Konservative Folkeparti	-6	-53	-63	+6	815	
Radikale Venstre/Kristelig Folkeparti/Centrumdemokraterne	+64	+10	+18	+63	165	
Socialdemokratiet	+14	-15	-13	+47	518	
Socialistisk Folkeparti/Enhedslisten	+74	+22	+46	+83	171	

Kommentar: "Vänster"-ståndpunkter indikeras med ett plusstecken långt upp i respektive kolumn; "höger"-ståndpunkter indikeras med ett minustecken.

Källa: Dansk valundersökning 2001.

Samma förhållande finner man i attityderna gentemot u-hjälp, lag och ordning samt miljöfrågor. Den stora skillnaden är att socialdemokraterna är bland de progressiva när det gäller miljöfrågor, och att skillnaderna mellan Dansk Folkepartis väljare och dem som röstar på Venstre och Konservatve Folkeparti är mycket mindre i just miljöfrågor.

När vi tittar på mer traditionella vänster-högerfrågor kan vi se ett helt annorlunda mönster (tabell 5 nedan). Här finner vi den välkända rangordningen av vänsterflygel, socialdemokraterna och mittenparterna. Dansk Folkeparti passar dock inte in som extremhögerparti. Om vi börjar med pensioner och vård – där traditionen att stödja högre utgifter går tillbaka ända till Fremskridtspartiet – finner vi att Dansk Folkepartis anhängare är de som mest enhälligt stöder ökade utgifter, t.o.m. i jämförelse med socialdemokraterna och vänsterflygel. I de här frågorna är dock partipolariseringen låg överlag – i samtliga partier är majoriteten av väljarna för ökade utgifter. I andra frågor framstår Dansk Folkepartis väljare som en del av gruppen till höger om mitten. Till skillnad från de konservativa och liberala medger DF:s väljare att

de sociala reformerna gått för långt. Majoriteten är dock liten, och långt från mittenpartiernas siffror. Detta stämmer även när det gäller att välja mellan skatrelättnader och ökad välfärd, där Dansk Folkepartis väljare står rätt nära Konservatve Folkepartis och Venstres väljare.

Tabell 5. *Inställningen till traditionella vänster-högerfrågor, Danmark 2001. Bälansnätt (skilnader i procentenheter mellan andelen "vänster"- respektive "höger"-ståndpunkter; positiva tal = övervik till "vänster"-ståndpunkter).*

	Minska (-)/ öka (+) utgifter för hälsovård	Minska (-)/ öka reformer skatt (-) ekonomin	Sänkt (-) eller höj (+) välfärd jämfört med tagen (+)	Större (-) eller mindre (+) kontroll över tagen (+)	Fortsatt (-) eller statlig (+) jämlikhet över tagen (+)	N	
Dansk Folkeparti Venstre/	+65	+77	+12	-20	+1	-41	210
Konservatve Folkeparti/	+40	+66	-8	-25	-26	-56	815
Radikale Venstre/							
Kristelig Folkeparti/	+29	+59	+40	+25	-2	-8	165
Centrumdemokraterne/	+47	+69	+55	+41	+35	+11	518
Socialdemokrater/							
Socialistisk Folkeparti/							
Enhedslisten	+49	+69	+77	+67	+62	+41	171

Kommentar: "Vänster"-ståndpunkter indikeras med ett plusstecken längst upp i respektive kolumn; "höger"-ståndpunkter indikeras med ett minusstecken.

Källa: Dansk valundersökning 2001.

Detsamma gäller attityder gentemot statlig styrning, medan ekonomisk jämlikhet värderas högre bland Dansk Folkepartis väljare än hos andra högerväljare – där är nämligen andelen som värderar jämlikhet på samma nivå som bland mittenväljarna.

Borre (2003) har fört samman liknande information i två index där alla partier kan placeras på en socioekonomisk och en värdepolitisk vänster-högerdimension (tabell 6 nedan). Av tabellen kan man utläsa att Dansk Folkepartis väljare uppenbart befinner sig till höger när det gäller "nya" (värde)politiska frågor, men närmare mitten när det gäller "äldre" (traditionella, socioekonomiska vänster-högerfrågor).

Tabell 6. *Väljarnas positioner på två politikdimensioner, Danmark 2001. Medelval på attitypdindex.*

	Traditionella vänster-högerfrågor	Värdepolitiska vänster-högerfrågor
Enhedslisten	1,90	1,91
Socialistisk Folkeparti	2,00	2,52
Socialdemokratiet	2,43	3,18
Radikale Venstre	2,91	2,39
Kristelig Folkeparti	3,12	3,01
Konservatve Folkeparti	3,78	3,56
Venstre	3,59	3,70
Dansk Folkeparti	3,19	4,15

Kommentar: Indexen är uppbyggda på vardera fyra attitydfrågor, där de intervjuade ombetts ta ställning till politiska påståenden. Indexen kan variera mellan 1 och 5, där låga siffror anger vänsterståndpunkter och höga siffror högerståndpunkter. Se vidare Borre (2003).

Källa: Dansk valundersökning 2001.

Slutligen finns det en markant skillnad mellan Dansk Folkeparti och traditionella högerpartier i fråga om inställningen till EU. I Danmark har EU-frågorna många dimensioner. Ursprungligen handlade EU-attityderna till stor del om "marknad kontra stat", som mycket väl passade in i den traditionella vänster-högerdimensionen. I allt större utsträckning har dock sambandet mellan EU-attityder och synen på marknadsekonomi blivit mer tveetydiga, medan andra aspekter blivit mer relevanta. Mogens Glistrup har hela tiden förblivit lojal mot EU, medan Pia Kjaersgaard och hennes parti har antagit en mer kritisk position och opponerar sig mot fortsatt integration.

Väljarbeteendet i de sex danska EU-folkomröstningarna visar klart att attityderna genomgått en omstrukturering, även om den nya vänstern alljämt motsätter sig fortsatt integration och de socialdemokratiska väljarna – till skillnad från sina ledare – är skeptiska. I den första omröstningen 1972, när en majoritet röstade för att gå in i dåvarande EEG, följde väljarbeteendet vänster-höger-skalan, då 97 procent av Venstres, 89 procent av KF:s och 17 procent av Socialistisk Folkepartis väljare röstade ja. År 2000, då en majoritet röstade nej till medlemskap i EMU, hade andelen ja-röstare bland Socialistisk Folkepartis väljare stigit till 25 procent, medan siffran hos Venstre hade fallit från 97 till 63 procent. I de flesta andra partierna sjönk andelen ja-röstare så att den i stort sett

motsvarade skillnaden mellan de två folkröstningsresultaten. Bland Dansk Folkepartis väljare röstade dock bara 16 procent ja år 2000 (Andersen 2003b:88). Här finns en skillnad gentemot Fremskridtpartiet. I 1986 års omröstning, som gällde ett antal reformer av EGS institutioner, röstade 63 procent av Fremskridtspartiets väljare ja, och så sent som 1993, i den andra omröstningen där en majoritet röstade för det omförhandlade Maastrichtfördraget, var andelen 45 procent. Likaså anses Dansk Folkeparti, av sina väljare, vara det parti som är mest negativt till EU bland alla partier, även om partiets officiellt endast är "skeptiskt" till EU. Ingen- ting tyder på att frågan är mycket viktig för partiets väljare. Det är dock uppenbart att DF justerar sin inställning till EU, och att väljarna följer partiet.

Siffrorna för gamla och nya vänster-högerpartitryder i tabellerna 5 och 6 ovan är, i korthet, förklaringen till uppkomsten av och stödet för Dansk Folkeparti: partiet har bidragit till mobiliseringen av värdepolitiska frågor. Partiet "äger" inte längre de värdepolitiska frågorna, men det har intagit en extrem position. Samtidigt handlar det inte om ett parti som bara driver en fråga: det finns en inbördes konsistens mellan olika frågor, precis som på den gamla vänster-högerdimensionen. Välkigare ändå är att dessa frågor är av stor vikt för alla väljare, och att de skiljer partierna åt på ett annorlunda sätt än tidigare.

Sociala skillnader

I takt med att väljarna i allt högre grad röstar i enlighet med sina attityder – ett fenomen som kallas sakfrågeröstning (*issue voting*) trots att detta oavsiktligt andyder att det gäller korsrättiga frågor – borde de mönster som beskrivits i de föregående avsnitten inverka på röstningens sociala mönster. Åsikterna i värdepolitiska frågor styrs kraftigt av utbildningsnivån. Detta betyder att utbildning i allt större utsträckning blivit en tvådimensionell variabel – i någon mån liknande Bourdieus (1986) klassiska distinktion mellan ekonomiskt och kulturellt kapital.⁴ Utbildning leder till en marknads-

position, vilken, allt annat lika, drar väljaren åt höger på den "gamla" socioekonomiska vänster-högerdimensionen. Å andra sidan främjar utbildning liberala och toleranta värderingar, vilket normalt sett drar åt vänster, eller åtminstone mot mittenpartier som specialiserar sig på vänsterpositioner på den nya värde dimensionen.

Likaså drar klassstillhörigheten åt olika håll, främst på grund av dess korrelation med utbildningsnivån. Arbetare dras åt vänster i socioekonomiska frågor, men åt höger i värdepolitiska frågor. Resultatet är att, under 35-års perioden mellan 1966 och 2001, nästan halverades stödet för de socialistiska partierna bland arbetarväljare, från 81 till 41 procent, medan röstningsmönstren inom andra socialgrupper förblev så gott som oförändrade (Andersen och Andersen 2003). Vad de socialistiska partierna förlorade bland de lägre tjänstemännen, vann de högre.

Dessa förändringar har betytt att de nya högerpartierna blivit de mest renodlade arbetarpartierna. Utvecklingen är rätt intressant att följa (tabell 7 nedan). På 1960-talet var den sociala sammansättningen av dem som röstade på partierna på vänsterflygeln i stort sett likadan som den var hos de socialdemokratiska väljarna. Detta förändrades dock hastigt och markant under 1970-talet, när andelen arbetare bland vänsterflygelns väljare föll till en genomsnittlig nivå. Arbetarna var inte direkt fientliga till den nya vänsterns värderingar, men samtidigt lockades de inte heller direkt av dem, till skillnad från den nya medelklassen med högre utbildning.

Tabell 7. Andelen arbetare bland de olika partigruppernas väljare, Danmark 1966–2001. Avviket från medelvärdet. Procentenheter.

	1966	1973	1977	1979	1981	1984	1987	1988	1990	1994	1998	2001
FP/DF	-4	-1	+2	+6	+9	+4	+14	+15	+16	+13	+21	
Övriga borgerliga partier	-26	-15	-20	-17	-15	-12	-12	-15	-16	-11	-10	-8
Socialdemokratiet	+27	+26	+20	+13	+18	+20	+19	+16	+16	+13	+9	+8
Vänsterflygeln	+26	+17	+6	+3	+4	0	+2	+4	+1	-3	-3	-9
Samtliga	40	37	35	36	36	32	32	32	36	31	34	38

Kommentar: Siffrorna betecknar skillnaden mellan andelen arbetare bland anhängarna av en viss partigrupp och andelen i hela urvalet ("samtidig" i nedersta raden). Enbart väljare som tillhör arbetarkraften är medräknade (1966 medräknades även hemmarfuar, som klassificerades efter mannens ställning, men det påverkar inte siffrorna nämnvärt).

Källor: Bjørklund och Andersen 2002; Danska valundersökningarna.

4 Kontexten är givetvis en annan. Bourdieu underströk helt andra aspekter av kulturellt kapital, tollade ut ett maktperspektiv.

Vid tiden för Fremskridtpartiets genombrott år 1973 utmärkte sig partiet genom att ha en mindre underrepresentation av arbetare bland sina väljare än något annat icke-socialistiskt parti. Sedan dess har den sociala sammansättningen av Fremskridtpartier/DF:s väljare förändrats ytterligare. Arbetarna har i allt större utsträckning blivit överrepresenterade. I slutet av 1980-talet nådde överrepresentationen samma nivå som hos socialdemokraterna. Och sedan 1994 har andelen arbetare bland Dansk Folkepartis väljare blivit markant högre än socialdemokraternas. Samtidigt har andelen arbetare bland vänsterflygelns väljare (fröstande på partier till vänster om socialdemokrater) minskat än mer, till en lägre nivå än de icke-socialistiska partierna, *exklusive* de nya högerpartierna.

En annan väsentlig skillnad är mansövervikten bland Dansk Folkepartis väljare. När det gäller ålder, finns det en konstant överrepresentation av äldre, medan de ungas stöd tenderar att följa partiets upp- och nedgångar. Partiet har dock ett starkt fäste bland unga män med arbetarbakgrund eller med låg utbildning (tabell 8 nedan).

Tabell 8. Dansk Folkepartis (sammanslagda) stöd i förhållande till ålder, kön och klass 2001. Procent.

	Arbetare		Tjänstemän	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
18-29 år	23 % (894)	15 % (581)	7 % (472)	7 % (660)
30-39 år	22 % (1 100)	17 % (834)	6 % (1 143)	6 % (1 695)
40 år och därför	17 % (2 351)	14 % (1 488)	9 % (2 577)	7 % (2 934)

Kommentar: Antal intervjuade i respektive procentbas anges inom parenteserna.

Källa: Dansk valundersökning 2001; AIM telbus, jan-aug. 2002.

Marginalisering och alienation?

Det har blivit ett allmänt antagande att den nya högerns stöd är en effekt av marginaliseringsprocesser i samband med övergången till postindustrialismen och globaliseringen (Beiz 1994). Vid sidan av ett synsätt inriktat på samhälleliga skiljeinjer ger detta den mest kraftfulla alternativa förklaringsmodellen. Det är också lätt att dra paralleller till vad Lipset (1960) kallade "centrertremismen" eller, annorlunda uttryckt, till den medelklass som under mellankrigsti-

den stödde fascismen. Men liksom teorin om fascismen är marginaliseringsteorin svår att testa. Här kommer dock att argumenteras för att utgångspunkten i stort sett är felaktig.

På makronivå kan man till att börja med konstatera att under 1980-talets stora arbetslöshet var stödet för Fremskridtpartiet lågt, medan det steg under 1990-talet då Danmarks arbetslöshets-siffror sjönk till sin lägsta nivå sedan 1950-talet, främst för dem med låg utbildningsnivå (Jensen 2003). På den individuella nivån finns det inga tecken på att marginalisering eller utestängning från arbetsmarknaden ökar stödet för den nya höger. I och för sig visar siffror från 2001 att stödet för Dansk Folkeparti är högre bland arbetslösa än bland dem som har arbete (tabell 9 nedan).

Tabell 9. Fremskridtpartiets/Dansk Folkepartis (sammanslagda) stöd i olika grupper med avseende på arbetsmarknadstatus, 1987-2001. Procent.

	1987	1990	1994	1998	2001
Anställd	5 % (1 905)	7 % (1 508)	6 % (1 885)	5 % (2 064)	12 % (17 334)
Arbetslös	7 % (156)	6 % (183)	6 % (229)	10 % (1 74)	15 % (748)
Förtidspensionärer och övriga (18-59 år)	2 % (98)	7 % (122)	6 % (165)	1 2 % (197)	16 % (1 034)

Kommentar: Antal intervjuade i respektive procentbas anges inom parenteserna.

Källa: Dansk valundersökning 2001; AIM telbus, jan-aug. 2002.

Det mesta av detta beror dock på klassammansättningen (tabell 10 nedan). Bland arbetare finns det ingen skillnad i stöd för Dansk Folkeparti mellan dem som har arbete och dem som inte har det. Bland tjänstemännen finns en sådan skillnad, men detta speglar snarare en skillnad i utbildningsnivå mellan dem med arbete och dem utan. Desamma gäller för sjukpensionärer och andra som inte fyllt 60 men som befinner sig helt utanför arbetsmarknaden.

Tabell 10. Stöd för Fremskridtpartiet/Dansk Folkeparti (sammanslagd) efter status på arbetsmarknaden och klass, 2001. Procent.

	Anställd	Arbetslös
Arbetare	18 % (6 916)	17 % (336)
Övriga anställda	7 % (9 247)	15 % (235)

Kommentar: Antal intervjuade i respektive procentbas anges inom parenteserna.

Källa: Dansk valundersökning 2001; AIM telbus, jan-aug. 2002.

När det gäller andra tecken på marginalisering är bevisen lite mer tveydiga. Men inte mycket. Det finns en svag övervikt bland Dansk Folkepartis väljare av människor som personligen upplevt en ekonomisk nedgång åren före valet 2001. Det finns också en svag överrepresentation av människor som har en pessimistisk inställning till framtiden. Och det finns något fler som inte är förtroga med den nya informationsteknologin. Skillnaderna är dock vanligen mindre än 10 procentenheter och är därmed för små för att föranleda långtgående slutsatser (Meret 2003; Andersen och Bjørklund 2000). När det gäller inkomst befinner sig Dansk Folkepartis väljare helt klart i de lägre skikten. Men detta speglar i stort sett DF-väljarnas sociala sammansättning, och andelen som äger sina bostäder ligger nära genomsnittet (Andersen och Andersen 2003).

Dansk Folkeparti kombinerar starkt negativa åsikter mot invandring och mot EU, men generellt sett är dessa två frågor svagt kopplade till varandra i Danmark, även om denna koppling ser ut att bli något starkare över tid (Andersen 2003b). På samma sätt är Dansk Folkepartis väljare de mest isolationistiska bland danskarna, så till vida att de är negativa till dansk medverkan i arbetet för en jämnare fördelning av jordens resurser, och även negativa till att sända dansk trupp till oroshärdar – men återigen med små skillnader gentemot de andra partierna (Tobiasen 2003).

Föga överraskande karakteriseras Dansk Folkepartis väljare av lågt förtroende för politiker. Det är också värt att notera att DF:s folketingsledamöter har för vana att beteckna politiker som "dem" snarare än "vi". Det finns en tydlig uppfattning av sig själva som "folket mot eliten". Men liknande misstro går att finna i västerflygelns partier, och graden av misstro beror på den stritande regeringens partisammansättning och förda politik. Med andra ord, misstron avspeglar policyavståndet till regeringen. Mer intressant är att Dansk Folkepartis väljare visar en ovanligt låg social tillit, det vill säga svarar negativt på frågan om kan man lita på människor i allmänhet. Detta skulle tyda på att partiet lockar till sig personer med specifika psykologiska och sociologiska karakteristika (Meret 2003).

Trots dessa skillnader är den klart övervägande slutsatsen att Dansk Folkepartis väljare är rätt lika andra väljare, men att de har

skiljaktiga politiska åsikter, som bestämmer deras val av parti. Väljarna vet vad de gör, och valet att lägga rösten på Dansk Folkeparti verkar inte spegla något omedvetet missnöje, projicerade frustrationer eller liknande.

Den känsliga balansgången och möjliga framtidsscenarier

Den omfattande politiska mobiliseringen inom den värdepolitiska dimensionen i Danmark bidrar, å ena sidan, till att den allmänna debatten fokuseras på de frågor som gynnar Dansk Folkeparti. Å andra sidan innebär detta också stark konkurrens. Tidigare kunde partiet begära odefinierade åstramningar av reglerna för invandring och mer lag och ordning. År 2003 ställer de flesta andra partier samma krav – eller så har lagen redan skärpts så mycket att det inte går att gå längre utan att bryta mot internationella konventioner om mänskliga rättigheter, eller av rent praktiska orsaker. Dessutom har andelen väljare som vill gå längre minskat. Inställningen till invandring i Danmark är, trots allt, inte på något sätt entydigt negativ (Gaasholt och Togeby 1995; Togeby 1997; Andersen 2002).

Det betyder att partiets manöverutrymme har minskat. Dels måste Dansk Folkeparti ställa krav som gör det möjligt för väljarna att skilja det från den sittande regeringen. Dels kan partiet inte gå för långt utan att klassas som extremistiskt. Slutligen måste partiet, för att bibehålla sin privilegierade ställning som regeringens främsta samarbetspartner, hålla sig från alltför populistiska handlingar som skulle kunna göra partiet mindre "respektabelt", vilket var vad som hände med Frenskridtspartiet på 1970- och 1980-talen.

Det här är inte en omöjlig situation, och partiet kan alltid förlita sig på en grupp främlingsfientliga eller direkt rasistiska kärnväljare. Men de är i minoritet. Partiet måste alltså gå en känslig balansgång, som inte alltid är så enkel. På partiets konstituerande landsmöte 1996 slog man alltför hårt på nationaliststrängarna, vilket förde med sig associationer till en fascistisk hypernationalism. År 1999 hävdade Pia Kjaersgaard att, om en ung medlem i en invand-

rartfamilj bröt mot lagen, borde hela familjen tvingas lämna landet. Också 2003 antog DF vissa populistiska ståndpunkter, som hotar att underminera partiets ställning. Bakgrunden var ett beslut av Högsta Domstolen i Danmark, som förkastade ett åtal som Pia Kjaersgaard drivit emot en person som anklagat henne för rasism. Högsta domstolen fann att anklagelsen inte kunde anses vara helt oberättigad med tanke på de uttalanden Pia Kjaersgaard gjort, och den vidgade användningen av ordet "rasism" bland allmänheten. Pia Kjaersgaard svarade med att anklaga Högsta Domstolen för att ha tagit ett "politiskt" beslut. Uttalandet välkomnades självklart inte av de regerande partierna. Pia Kjaersgaard hade också vissa problem med att förklara ett uttalande enligt vilket hon inte ansåg att de internationella konventionerna för mänskliga rättigheter utgör ett överkomligt hinder för att införa skillnader, beroende på etnisk bakgrund, i rätten att föra med sig sin make eller maka till Danmark. I slutänden förklarade hon dock att partiet inte vill gå emot de internationella konventionerna.

Slutligen avbröts samarbetet mellan partiet och fackförbunden (som gav partiet legitimitet i utbyte mot fackligt inflyande) i juni-juli 2003 då Hans Jensen, ordförande i danska LO, fastslog att samarbetet med partiet hade varit högst ofrivilligt, och påtvungat av den rådande politiska situationen. Detta förolämpade ledningen för Dansk Folkeparti till den grad att Hans Jensen inbjöds på morgonkaffe för att förklara sig. Jensen tackade nej – i ett inte alltför artigt brev – varvid partiet förklarade att det inte vill ha något fortsatt samarbete med fackförbunden.

Sådana rubriker är antagligen inte så bra för partiet. Dessutom verkar det troligt att den åsstramning av regler som gjordes år 2002 kommer att göra invandningsfrågan mindre framträdande. Människorna fick, så att säga, vad de ville ha, och det är inte mycket mer i åsstramningsväg som överhuvudtaget går att genomföra. Mest troligt är att värdedimensionen spelar en mindre roll i nästa val, vilket i sin tur antagligen något minskar stödet för DF. Det finns dock all anledning att tro att den nya skiljelinjen kring värdefrågor, som inkluderar frågor som invandring och multikulturalism, kommer att finnas kvar i dansk politik. Dansk Folkeparti kommer att ha sina upp- och nedgångar, men det finns inga indikationer på att det kommer att försvinna.

8 En fråga om anständighet? Fremskrittspartiet och den norska invandringpolitiken

Anniken Hagebrand

*Inledning*¹

Fremskrittspartiet (FrP) har självt placerat sig som ett parti i motsättning till den dominerande invandnings- och integrationspolitiken i Norge och har i hög utsträckning fått folkligt stöd för sitt motstånd mot invandringen. Adjektiv som anti-invandring, högerflygel, populistisk och nyhöger har ofta använts för att beskriva partiet, vilket helt klart antyder vad för slags politiskt parti det handlar om. I ett europeiskt sammanhang drar man ofta paralleller mellan Fremskrittspartiet och Dansk Folkeparti, nederländska Lijst Pim Fortuyn, FPÖ i Österrike och franska Front National. FrP självt har dock med kraft avvisat alla jämförelser med de två sistnämnda partierna och har tackat nej till alla samarbetsinbiter. Normalt befinner sig partiet på högerflygeln i norsk politik, men har hämtat många väljare från det socialdemokratiska Arbeiderpartiet. Ideologiskt måste det sägas innefatta en ganska osamman-

¹ Det här är en reviderad version av en artikel som publicerades i *Journal of Ethnic and Migration Studies* (JEMS), nr 1, 2003. Arbetet har delvis utförts tack vare The Marie Curie Fellowship, vid Sussex Centre for Migration Research (som en del av centres "Integration and Asylum Research Training Initiative", finansierat av Europakommissionen), kontrakt nr HPMT-CT-2000-0043), och delvis som stipendiär vid Institut for Samfunnsforskning (finansierat av Norges Forskningsråd). Tidigare versioner har presenterats vid seminarier både i Sussex och i Oslo, och jag tackar deltagarna för givande kommentarer. Ett särskilt tack går till Ralph Grillo och anonyma referenser på JEMS.

hängande blandning av nyliberalism, konservatism och populism. Det började som ett parti inriktat på att minska de statliga utgifterna men har på senare tid visat avsevärd vilja att utnyttja medel från de statliga oljefonderna. Om vi studerar Norges partipolitiska landskap, och Fremskrittspartiets ställning där, blir dock frågan inte bara vad partiet är, utan också vad det har blivit genom den partipolitiska debattens och maktkampens dynamik. Man behöver fråga sig, inte bara vad FrP är och vad det säger, utan också vad deras motståndare säger om partiet och hur de föreställer sig sin fiende.

Sedan mitten av 1990-talet har FrP etablerat sig som ett av de större partierna i Norges flerpartisystem och har regelmässigt fått mellan 12 och 15 procent av väljarnas röster. Under sommaren och hösten 2000 var partiet störst i Norge i ett flertal opinionsundersökningar, med över 30 procent av väljarstödet. Efter ett antal uppslitande inre strider, där många av dess mest högröstade invandringsfientliga stortingsledamöter antingen lämnade partiet eller blev uteslagna, minskade stödet. Men i det senaste stortingsvalet, den 10 september 2001, fick FrP 14,7 procent av rösterna och blev därmed tredje största parti, med möjligheter till avsevärt inflytande över den nya ickesocialistiska minoritetskoalition som bildade regering. Sedan dess har opinionsmätningarna fluktuerat, men FrP har vid flera tillfällen varit det största partiet, ibland med stöd av mer än 30 procent av de svarande.

I ett land som är stolt över sitt rykte som människovänligt, med nästan ingen arbetslöshet och gott om oja i Nordsjön, framstod FrPs tillväxt som en störande paradox för såväl interna som externa iakttagare. Vartför röstar människor på Fremskrittspartiet? Vissa forskare har i intervjuundersökningar funnit stöd för en sorts relativ utarmningstes, som förklaring till de fiendliga attityderna mot invandring (Fernes och Knudsen 1990, 1994). Enbart relativ utarmning kan dock inte förklara att just invandrarerna väljs till syndabockar (Jensen 1994). Invandringsmotsåndet och stödet för FrP kan också ses ur ett mer politiskt, och mindre ekonomiskt, perspektiv som ett slags politisk protest mot "etablissemanger" (Skån-vik 1992; Aardal och Valen 1995). Partiets förmåga att hantera massmedia har också setts som del av förklaringen till dess framgång. Den starke och karismatiska partiledaren Carl I. Hagen, och

partiets populistiska reduktion av komplicerade frågor till enkla och individualistiska teman, är väl anpassade till det språk som används av moderna massmedier (Johansen 2001).

Jag tänker inte här försöka förklara orsakerna till människors sätt att rösta; det räcker att säga att det folkliga stödet för FrP inte bör reduceras till enbart invandringsmotsånd. Invandrarfrågan har utan tvekan varit av vikt i vissa val; i andra har den spelat mindre roll. År 1995, när invandringen var en stor fråga i valkampen, svarade 47 procent av FrPs väljare att invandringen var den fråga som främst påverkade deras röstningsbeteende. I 1997 års val, som var mycket framgångsrikt för partiet, var det bara 20 procent som ansåg invandringen som en viktig fråga, medan 37 procent av partiets väljare sade att välfrågor var de viktigaste (Bjørklund 1999:183). I det senaste valet år 2001, när invandringen knappast var en debattfråga alls, gick det ändå bra för FrP. Interna konflikter i partiet under 2000/2001 ledde till att några av partiets mest vildsinta invandringsmotståndare uteslöts, men att döma av partiets nuvarande framgångar i opinionsundersökningarna, reducerades stödet inte nämnvärt av det. Slutligen får man inte glömma att negativa attityder gentemot invandrare också finns bland andra partiets väljare, även om de inte låtit sin negativa hållning styra sitt röstningsbeteende i lika hög grad som Fremskrittspartiets väljare (Aardal och Valen 1995).

Om man å andra sidan vill förstå norsk invandringspolitik, kan man inte förbise den roll som FrP har spelat. Vilket inflytande på den faktiska invandringspolitiken partiet än har haft, uppfattas det utan tvekan som det tydligaste "invandringspolitiska" partiet i den offentliga debatten.

I en mening har den norska invandringspolitiken varit ett mycket konfliktladdat område med hård debatt, grova formuleringar och omfärdande medieuppmärksamhet. Å andra sidan är invandringen också ett politiskt område som kännetecknas av hög grad av konsensus, och en rad uppfattningar, principer och tänkesätt som är gemensamma över de partipolitiska gränserna. Genom att inrikta sig på Fremskrittspartiet kommer detta kapitel att beröra de mest konfliktladdade aspekterna av norsk invandringspolitik. När invandringen framställs som en av de mest konfliktladdade frågorna i norsk politik, står Fremskrittspartiet i centrum för denna

verklighetsuppfattning. Men i en annan mening spelar FrP också en enande roll inom invandringspolitikens genom att vara den neutrala utgrupp som alla andra partier jämför sig med. När andra partier hävdar att de står för *anständig* invandringspolitik, får den anständigheten innebörd genom kontrasten mot vad som inte är anständigt – Fremskrittspartiet och dess invandringspolitik.

Nästa avsnitt innehåller en del grundläggande information om invandringens historia och Norges politiska system, för att underlätta för de läsare som inte är bekanta med norsk politik. Sedan går jag över till att ge några exempel på hur FrP argumenterar, och tidigare har argumenterat, när det gäller invandringen. Slutligen placerar jag partiets speciella diskurs inom ramen för 1999 års valrörelse och försöker ge några exempel på hur denna diskurs fungerar i förhållande till massmedierna och partiets politiska motståndare.

Invandringen till Norge och norsk politik

Fram till början av 1970-talet omnämndes invandringen knappast alls i norsk politik. Antalet invandrare var relativt litet. De flesta kom från de övriga nordiska länderna och ansågs således vara lika norrmännen vad gäller kultur, livsstil och språk. Invandringen sågs inte som ett problem, och var inget som myndigheterna bekympade sig över.

År 1967 brukar betraktas som det år då detta började förändras (Carling 1999). Det var då antalet utländska arbetare gradvis började öka, en ökning som nästan uteslutande bestod av ickenordiska arbetare, med Pakistan, Turkiet, Marocko och Jugoslavien som viktigta nya ursprungsländer. Det var i början av 1970-talet som invandringen började framträda som ett *politiskt problem*. Den första regeringsrapporten om invandringen publicerades 1973. Där föreslogs att ett tillfälligt invandringstopp skulle börja 1 februari 1975. Detta tillfälliga stopp, som skulle bestå ett år, godkändes av ett motvilligt storting men blev snart bestående. Det formulerades som ett totalt stopp för invandring av ickenordiska arbetare, med några notabla undantag, såsom vissa tillfälliga invandrare med gruppkontrakt och vissa viktiga expertkunskaper (särskilt relevant i

den nya ojeindustri), familjers återförening och ett litet antal flyktingar.

Som i de flesta länder där invandringstopp infördes under 1970-talet, medförde stoppet inget slut på invandringen. I stället fortsatte invandrare att anlända, men i högre grad genom nya kanaler såsom familjeåterförening, och senare som flyktingar och asylsökande. Sedan 1970-talet har invandrarbefolkningen ökat kontinuerligt, särskilt ifråga om personer från så kallade ej västerländska länder. Dagens invandrarbefolkning (1 januari 2002) utgör 6,9 procent av befolkningen, varav hälften kommer från Afrika, Asien (inklusive Turkiet) och Latinamerika.²

Medan antalet asylsökande i Norge var försumbart under 1970-talet och början av 1980-talet, aldrig fler än 300 per år, ökade det dramatiskt i mitten på 1980-talet med en topp 1987 på 8 600 sökande. Tidningarna fylldes med artiklar om nyanlända och man började oroa sig för vad som skulle göras med dessa "strömmar" och "floder" av flyktingar som kom in i landet. Bristen på institutioner för att ta emot och ge bostad åt dem och behandla deras ansökningar om asyl skapade verkliga problem. Årendena tog lång tid att behandla, och många asylsökande placerades på fällhotell, vilket ibland skapade missnöje hos lokalbefolkningen och underbläste resonemang om alla fördelar som de asylsökande fick gratis, men som ansågs vara oätkomliga för flertalet norrmän. Å andra sidan vann också antirasistiska rörelser mark och riktade sin kritik mot regeringen – ibland med anklagelser för "statlig rasism" – och Fremskrittspartiet. Regeringen kritiserades för att vara alltför sträng i sin bedömning av de asylsökande, såväl med tanke på antalet sökande som faktiskt fick asyl, som med tanke på hur de behandlades (se Brox 1991).

Mitt under dessa skeenden började FrP ta upp invandringen och motsätta sig den dominerande invandringspolitik. Det var också nu som partiet började gå framåt i opinionsundersökningarna. I början av 1970-talet politiserades invandringen i den mening att det var då som myndigheterna började utveckla principer för invandringskontroll och för att integrera invandrarna i det norska

² Norsk statistisk definierar invandrare som personer med två utländsfödda föräldrar. Det innebär att även personer som är födda och uppvuxna i Norge ingår i invandrarbefolkningen om deras föräldrar är utländsfödda. 43 procent av invandrarna är norska medborgare.

samhället. Som påpekats kom den första regeringstrapporten om invandringen 1973. Men om vi med "politiserad" menar att invandringen blev en fråga som påverkade människors rösbeteende, då skedde det under tiden 1985–1987 (Björklund 1999). Fremskrittspartiet var det parti som förde upp frågan på den politiska dagordningen, i den meningen att man öppet försökte skapa konflikter i frågan – också i samband med valrörelsen.

Här kan det vara till hjälp med några kommentarer om Norges politiska system. Norge har proportionella val och flerpartisystem. Traditionellt har två partier haft dominansen under större delen av efterkrigstiden – Høyre och Arbeiderpartiet. 1985 var de helt tydligt de båda största partierna med 50 respektive 71 av stortingsets 157 mandat. Vid den här tidpunkten var FrP mycket litet med bara två representanter och begränsat politiskt inflyande i Stortinget.³

De regionala och kommunala valen 1987 blev ett slags genombrrott för politiseringen av invandringen.⁴ Alla partier, med undantag för FrP, undvek frågan och talade om den som en fråga som inte hörde hemma i en valrörelse. Invandringen beskrivs som något som inte borde användas för att vinna röster, utan som en fråga styrd av konsensus i en sorts gemensam medmänsklig anda, och gemensamma uppfattningar om behovet av att styra och reglera inflödet av invandrare. Fremskrittspartiet var det enda parti som var öppet kritiskt till mottagandet av asylsökande, och vad man såg som privilegierad behandling för de asylsökande jämfört med normen. Trots att partiets invandringspolitik fördömdes av andra politiker och massmedierna blev det FrPs dittills bästa val med 12 procent av rösterna.

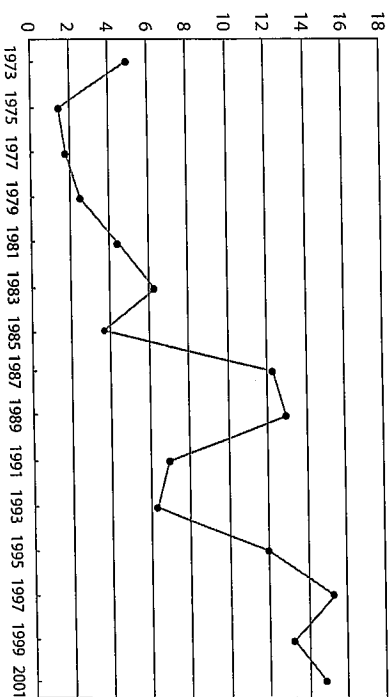
Mellan 1985 och idag har de partipolitiska konstellationerna förändrats dramatiskt. Det konservativa Høyres dominans på den borgerliga sidan har ersatts med en situation med flera mellansto-

3 Martin A. Schain säger om franska Front National att de "kunde omvandla en social fråga som det fanns mycket oro kring, till en politisk fråga där partier och partiledare var tvungade att ta ställning och kring vilken en politisk debatt har vuxit fram" (Schain 1998:611). Något liknande kan sägas om FrP: det har bidragit till att göra invandringen till en fråga där partierna uppvisar tydliga och motstridande hållningar.

4 Kommunal- och regionalval sker mellan stortingsvalen, vart fjärde år. Eftersom de sker samma dag i hela landet pågår valrörelsen på riksnivå med TV-sända debatter mellan stortingsledamöter där man tar upp frågor av riksintresse. Kampanjerna före de kommunala valen har därför ofta en mer nationell än lokal inriktning och invandringpolitiken har sått i centrum för flera kommunalval.

ra, och jännstora, ickesocialistiska partier. I det storting som valdes 1997 var FrP med sina 25 representanter större än Høyre. Mittrepartierna har blivit starkare, medan vänstersidan med Arbeiderpartiet har krympt. Tendensen är med andra ord i riktning emot ett system med flera mellanstora partier i stället för två dominerande. Sedan hösten 2001 består regeringen av en koalition mellan Høyre, Kristelig Folkeparti och det liberala Venstre, men eftersom det är en minoritetsregering är den beroende av stöd från antingen FrP eller partierna till vänster. Förhållandet mellan regeringspartierna och FrP är inte helt okomplicerat. Fremskrittspartiet medverkade, efter hårda förhandlingar, till att regeringen kunde tillträda och stödde också dess två första budgetar. Hösten 2003 ingick dock regeringen en budgetuppgörelse med Arbeiderpartiet, vilket innebär att FrP ämnar stöta för tillfället återigen till en mer renodlad oppositionsroll.

Fremskrittspartiets framväxt har inte varit jämn. Efter framgångar i slutet av 1980-talet förlorade man flertalet av valjarna i början av 90-talet, innan man återigen började klättra i opinionsmätningar 1994–95. Ökningarna i opinionsmätningarna sammanfall med en offensiv mot invandringspolitiken och till många kom-

Figur 1. Valresultat för Fremskrittspartiet 1973–2001, stortingsval och regionala val. Procent av giltiga röster.

Kommentar: Siffrorna för 1973, 1977, 1981, 1985, 1989, 1993, 1997 och 2001 gäller val till Stortinget. Siffrorna för 1975, 1979, 1983, 1987, 1991, 1995 och 1999 gäller val till fylkestingen.

mentatorers avsmak kom partiets framgångsrika val 1995 efter mediernas avslöjanden om personliga band mellan Fremskrittspartiets representanter och öppet rasistiska och nationalsistiska organisationer.

En stor del av den debatt om invandringen som sker i massmedierna, inte minst under valrörelserna, handlar om Fremskrittspartiet (Hagelund 1999). Partiet hade en aktiv roll när det gällde att föra upp frågan på den offentliga dagordningen och lyckades bra med att framsätta sig som det enda parti som ifrågasatte de andra partiernas tysta samförstånd om invandringen och därmed kunde "representera" en folklig misstro. Partiet har blivit vad valforskarna kallar *sakfrågans ägare* när det gäller invandringen (Bjørklund 1999; Aardal et al. 1999:23). Med detta avses att vissa partier tycks "äga" kontroversiella sakfrågor, i den meningen att väljarna har uttalade åsikter om vilket parti som är bäst på att hantera de aktuella frågorna (Aardal et al. 1999:23). Inre nog med att Fremskrittspartiets anhängare oftare anför invandringen som en viktig fråga när det gäller hur man tänker rösta, men människor som inte röstar på partiet nämner ofta invandringspolitik som partiets mest – eller minst – tilltalande drag. I 1997 års valundersökning ansåg till exempel så många som 28 procent av alla väljare att FrP hade de bästa principerna vad gällde invandrarintagning (Aardal et al. 1999:25). Å andra sidan får partiet nästan aldrig majoritet när invandraranknutna lagförslag och frågor debatteras eller röstras om i stortinget. Dess åsikter när det gäller invandringen bemöts nästan aldrig positivt av kommentatorer eller andra politiker. Det är denna dubbla position för FrP – marginaliserat från, men ändå i centrum för, invandringspolitikern – som jag avser att undersöka.

Fremskrittspartiet före invandringspolitikens genomsnitt

Fremskrittspartiet grundades 1973 som ett protesparti på högerflygeln under Anders Langes än så länge obestridda ledarskap. Det var också han som gav partiet dess ursprungliga namn: "Anders Langes parti för stark nerskänning av skatter, avgifter och offentliga åtgärder." Det nya partiets fiende var den alltför starka staten.

Det positionerade sig som motståndare till alla övriga partier, som ansågs vara ansvariga för den ständiga tillväxten av byråkrati, statliga ingrepp och skattenivåer. Således ifrågasatte FrP från första stund den gällande föresällningen om att norsk politik bestod av två motstridande block, socialister och ickesocialister, ledda av Arbeiderpartiet respektive Høyre.

Partiets tillvaro har kännetecknats av växlande faser mellan valsegar och fördömande inre strider. På en mycket liten valplattform, med rubriken "Vi är trötta på att utnyttjas av statskapitalismen" lyckades man helt oväntat få in fyra representanter i Stortinget 1973. Anders Langes auktoritära stil kom snart i konflikt med dem som ville ha en mer konventionell partioorganisation, med parti-program, medlemskap och kongresser. Hans död 1974 gjorde inte mycket för att minska spänningarna, men den ledde till att motståndaren Carl I. Hagen fick plats i stortinget, som Langes ersättare. Hagen blev ordförande för FrP 1978 och lyckades samla de många olika grupper som hade brutit med det ursprungliga Anders Langes Parti. De flesta kommentatorer, både inom och utom partiet, tycks ense om att Hagens begäring som politiker och talare är kärnan till partiets fortlevnad och framgångar.

Brydde sig Anders Langes Parti alls om invandringen? Den nämndes inte i deras kortfattade politiska plattform från 1973. I den mer omfattande redovisning av partiets principer som skrevs 1975 var man angelägen att förklara att man inte var något nynazistiskt eller nyfascistiskt parti, utan att nämna invandringen eller invandranerna.⁵ Däremot stod ett avskaffande av utlandsbiståden som ett av partiets främsta krav (Bjørklund 1999). Argumentationen var att det är fel att satsa pengar på utlänningar när "våra egna" sjuka och äldre lider av brist på resurser – likheter finns med partiets invandringspolitik på senare tid. Stortingetsledamoten Erik Gjems-Onstad, som senare blev en centralgestalt i extremistiska nationallistiska och invandringseffektiga organisationer, förespåkade i stortinget 1974 ett permanent invandringstopp för att "vi så långt

5 Denna text – "ALP – vad står det för?" skrevs av Erik Gjems-Onstad och Arve Lannum (då stortingsgruppsens ledare respektive ordförande). Detta och allt annat material från parti-program som jag citerar i detta kapitel har utgivits på en sökbar CD-ROM av Institut for Samfunnsforskning, universitetet i Bergen, i samarbete med Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, med titeln "Vi vil...? Norske partiprogrammer 1884–1997".

möjligt ska undvika minoriteter och minoritetsproblemen och att både de som kommer hit och vi norrmän inriktar oss på att de ska smälta in i det norska samhället." (*Stortinget* 741211, sid. 1957; som tidigare nämnts förespråkade de andra parterna ett tillfälligt invandringstopp, som dock snart blev permanent.⁶) Det fanns förvisso en starkt nationalistisk känsla i Gjems-Onstads retorik, men hans kritik av regeringens föreslagna invandringspolitik formulerades också i anti-byråkratiska termer. Invandringen och integrationsen ansågs ge upphov till nya uppgifter och nya klienter i en redan förvuxen välfärdsstat. I det sammanhanget förespråkades strikta regler för invandring och assimilation för att minska omfattningen på statens åtgärder.

Om vi ser på partiprogrammen, var FrP helt klart det parti som brydde sig minst om invandringen under 1970-talet och början av 1980-talet. När det första partiprogrammet kom ut 1977, nämndes invandringen bara med två meningar i slutet av kapitlet om arbetslöshet.

Mot bakgrund av den hotande arbetslösheten måste det införda invandringstoppet behållas, och eventuell framtida invandring måste nogta utvärderas. Användning av utländska arbetare bör begränsas till art enbart omhärta de yrkesgrupper där det inte finns tillgång på norsk arbetskraft (FrP valprogram 1977).

Jämfört med andra partier brydde sig denna formulering knappt om invandrarbefolkningens välfärd. Den beskrev skillnaderna mellan norrmän och invandrare som en fråga om konkurrens om knappa resurser – arbete. Däremot hördes inget tal om oro för det slags kulturella minoritetsproblemen som Gjems-Onstad hade bekymrat sig för i sitt tal 1974, och som senare skulle få så stor plats i Fremskrittspartiets retorik.

Invandringen blev inte en viktig politisk fråga för FrP förrän i mitten på 1980-talet (se även Bjørklund 1999, Iversen 1998). Undersökningar tyder också på att partiets väljare fram till dess inte skilde sig från andra partiets anhängare i sina åsikter om invandringen (Bjørklund 1999:141–142). Det var nu invandringen pro-

6 Gjems-Onstad utsjöts ur partiet 1976 efter att ha blivit förbigången som stortingsgrupps ledare och därrefter värdats sin tjäna i tidningen *Aftenposten*, där han uppmärksammade sina anhängare att rösta på Høyre (Iversen 1998).

blematiserades av FrP. Med "problematisering" menar jag att fenomenen, i det här fallet invandringen, uppfattas och beskrivs som problem som kräver vissa former av politiskt ingripande och styrning. När invandringen presenterades som en central fråga för FrP, samtidigt som allt fler asylsökande anlände under slutet av 1980-talet, framträdde en slags problematisering som fokuserade på de kostnader för välfärdsstaten som representerades av invandrarna och invandringen. Invandringen presenterades som en orättvis börda på skattebetalarna. På 1990-talet blev ett annat slags problematisering allt viktigare i partiets argumentationsansamling. Nu började partiet även tala om invandringen som ett politiskt problem utifrån en föreställning om kulturell mångfald som en fara – invandring och ett mångkulturellt samhälle medför risker för etniska konflikter och utplåning av norsk kultur och identitet. Man kan alltså iakta en förskjutning över tid från en ekonomisk till en kulturell problematisering av invandringen, även om det bör påpekas att båda perspektiven i varierande omfattning har samexisterat under hela perioden. Jag ska försöka analysera den här förändringen genom en mer detaljerad textanalys, som framför allt baseras på partiprogrammen och uttalanden i stortingsdebatter om invandringen, samt på visst massmediematerial från en av de många valrörelser som har dominerats av invandringspolitikern.

Problematisering 1: Kostsam invandring

FrP beskriver sig som ett liberalt parti. I varje program sedan 1985 har man inlett kapitlet om invandringspolitik med förklaringen att FrP "i princip" är för invandring, i form av arbetskraftens fria rörlighet. Problemet är att den norska välfärdsstaten gör arbetarna till potentiella bidragsstagare, som kan kräva att få något tillbaka. En modell med ett halvårs arbetskontrakt utan rätt att ta med sig färdmedlemmar, enligt uppgift efter schweizisk förebild, har ibland föreslagits som alternativ (FrP, valprogram 1985; 1989). Här är argumentet att den universella och inklusiva välfärdsstaten är den barriär som förhindrar en mer liberal politik vad gäller fri rörlighet för arbetskraften.

Partiets sätt att argumentera när det gäller välfärdsstaten har genomgått en påtaglig förändring sedan dess första framträdande som skattesänkingsparti. Anders Langes Parti ville skära ner skatterna så att staten skulle tvingas minska sina åtaganden. När FrP senare formulerade mer omfattande principer för invandringen, har angreppspunkten inte varit så mycket den förvuxna välfärdsstaten som den *örättvisa* välfärdsstaten – en stat som prioriterar invandrarerna på de norska skattebetalarnas bekostnad. Problemet är inte bara att invandrare får samma fördelar som fastboende (norska) invånare. Särskilda åtgärder och särskilda fördelar för invandrare spelar en alldeles speciell roll i Fremskrittspartiets resonemang. Invandrarna beskrivs som mottagare av förmåner som norrmännen inte har.

Det finns idag en rad speciella förmåner som invandrarna drar nytta av och som betalas av landets skattebetalare... Dessa specialåtgärder bör enligt vår mening avskaffas. De kostar pengar som i stället kunde användas för att hjälpa svaga grupper som handikappade, fattiga äldre och sjuka. Det är dessa specialåtgärder som bär huvudansvaret till att vissa människor har negativa och olyckliga attityder mot invandrare (Carl I. Hagen, Stortinget 881101).

De exempel han nämnde i sitt tal var bostadsbidrag, stöd till invandrarorganisationer och hemspråksundervisning. Det intressanta är inte om de specialåtgärder Hagen syftade på existerade eller ej – i de flesta fall fanns de, ehuru man kan hävda att han överdrev deras omfattning. Snarare är det intressant att konstatera hur han därmed förkastade politiskt allmänt accepterade åtgärder för att åstadkomma "reell jämlikhet" mellan invandrare och norrmän. De åtgärder som FrP avvisade som specialbehandling var de som andra partier uppfattade som välfärdsstatens metoder för att hjälpa missgynnade grupper att få samma standard som majoritetsbefolkningen. Fremskrittspartiets kritiker beklämpades genom att vända diskrimineringsargumentet mot dem själva: "Fremskrittspartiet är det enda parti som inte diskriminerar på grundval av religion, ras eller härkomst." Valfärdsåtgärder som rikrades till invandrare sågs som diskriminering – av norrmän. Rasismen, menade partiet, har sina rötter i de andra partiernas politik.

Det är min uppriktiga åsikt att de mest nedvärderande attityderna mot de invandrare som idag finns i Norge kommer från de politiker som påstår att invandrare per definition är resurs-svaga och därför behöver särskild omvårdnad (Carl I. Hagen, Stortinget 881101).

Trots att detta slags nyliberala och till synes kulturblinda argument främst förekom i FrP:s program och stortingsanföranden under 1980-talet, finns det också aspekter i partiets invandringsnegativa propageranda som pekar mot 1990-talets mer kulturellt laddade retorik. 1987 års valrörelse dominerades av Hagen som använde ett förfalskat brev från en muslimsk invandrare för att varna för den ökade närvaron av muslimer i Norge och det hot som de kan utgöra mot norsk kultur och kristendom. Men det råder en tydlig skillnad mellan 1980-talet och 1990-talet såvitt gäller ångslan inför den senare perioden som denna sorts kulturella ångslan infördes i formella sammanhang såsom partiprogram och stortingsdebatter.

Problematisering 2: Invandringens faror

Fremskrittspartiets formuleringar på 1980-talet tog inte alls upp kulturella skillnader som ett politiskt problem, eller något som politiker borde försöka reglera eller underlätta på något sätt. Men på 1990-talet har kulturskillnader framträtt som en väsentlig frågeställning, och partiet har på allvar börjat intressera sig för *integration*.

År 1993 var FrP det första politiska parti som använde det numera vanligt förekommande begreppet *integrationspolitik* i sitt parti-program. I denna problematisering framställs invandringen som något mer än en påfrestning på skattebetalarnas plånböcker; den hotar ett harmoniskt och jämlikt tillstånd. Med en retorik inriktad på härkomst och etniska olikheter infördes nu en strävan att förhindra konflikter mellan norrmän och invandrare, liksom inom och mellan olika invandrargrupper, i principerna för Fremskrittspartiets politik.

Partiet använde inte ordet "etnisk" i något av sina partiprogram

förrän 1993.⁷ Att det inträffade vid den här tidpunkten hör sannolikt ihop med kriget på Balkan och ankomsten av 12 000 bosniska flyktingar 1992 och 1993. Ordet "etnisk" förekom i två olika sammanhang i 1993 års program, nämligen i kapiteln om försvar och om invandring. I det förra gav partiet uttryck för sin oro över risken för etniska och religiösa konflikter i Europa. I det senare önskade de förhindra "motsättningar och konflikter mellan befolkningsgrupper med bas i olika etnisk, kulturell och religiös bakgrund" i Norge (FrP, valprogram 1993). Partiet har också förespråkat sortering av flyktinggrupper för att inte få flyktingar från olika etniska grupper som kan föra med sig sina konflikter till Norge. Jag syftar på deras förslag om att inte ta emot serbiska flyktingar från Kroatien eftersom "en blandning av flyktingar från alla krigets parter kan föra över konflikten mellan dessa folkgrupper till norsk jord" (Verdens Gang 950807).

Den integrationspolitik som FrP förespråkar är formulerad som ett förebyggande arbete inriktat på ensidig anpassning till norska normer och värderingar och ingen "skilnad i behandling på grundval av ras, religion, kultur och etnisk bakgrund" (FrP, valprogram 1997) samt en mycket begränsad mottagning av invandrare. Principen för dessa åtgärder är att man skall förhindra etniskt baserade konflikter:

Det finns skäl att oroa sig för att fortsatt invandring av asylsökande av ungefär samma omfattning som vi haft de senaste åren, kommer att leda till allvarliga motsättningar mellan folkgrupper i Norge. Det är inte omoraliskt att anse att man bör ta hänsyn till reaktionerna mot den här invandringen för att förebygga konflikter. Det är heller inte omoraliskt att anse att man bör förebygga alltför snabba förändringar av den helhetsprägel som vår befolkning har. Det är felaktigt att kalla sådana ständpunkter rasism när de inte bygger på föreställningar om att vissa raser är mer värdefulla än andra (FrP, valprogram 1997).⁸

⁷ Ordet "etnisk" återfinns i några av de andra partiernas program från och med 1970-talet (till exempel Socialistisk Venstre 1975; Arbejderpartiet 1977; Kristelig Folkeparti 1981; Høyre 1985).

⁸ Jag har citerat detta från FrP:s valprogram 1997. Men citatet är nästan ord för ord identiskt med vad förre statsministern Kåre Willoch (Høyre) sade i *Aftenposten* den 11 juni 1988, och som citerades av Carl I. Hagen i stortings flyktingsdebatt den 8 juni 1995. Detta visar hur partiet använder sig av intertextualitet för att försöka placera sig bland de traditionella – anständiga – partier. Genom att göra Willocks ord till sina egna, visar partiet att vad man står för är inte mindre moraliskt och respekterbart än den ståndpunkt som återfinns hos en respekterad politiker.

En invandringsskapad brist på jämlikhet är i den här beskrivningen kopplad till risken för konflikt. Sådana argument använder begreppet jämlikhet på ett tvetydigt sätt, som vacklar mellan jämlikhet som social jämlikhet och jämlikhet som frånvaro av kulturell mångfald. Möjligheten att utnyttja tvetydigheten när man talar om jämlikhet förstärks ytterligare av att norska språket inte skiljer mellan jämlikhet och likhet utan betecknar båda med ordet *likehet*. Det gör att det blir språkligt svårt att urskilja mellan en politiskt viktig och positivt laddad strävan efter jämlikhet, och föreställningen att alla på något sätt skall vara lika dansa.

Vi menar att den överordnade frågeställning som Stortinget behandlar här är vilket slags framtida samhälle vi på lång sikt skall ha. Skall vi ha det som vi hittills har haft – ett relativt homogent samhälle byggt på stor grad av likhet, där man just försökt bli av med stora skillnader mellan olika befolkningsgrupper för att de kan vara konfliktskapande? I detta avseende har man i det norska samhället – jag har inga problem med att hylla Arbeiderpartiet på detta område – fått bort de gamla klasskillnaderna [...] Man önskade få likhet för att det skulle ge ett fredligare, ett bättre samhälle än ett samhälle präglat av konflikter (Carl I. Hagen, Stortinget 970612).

Hagen skapar ett samband mellan jämlikhet och fred och harmoni. Därigenom appellerar han också till centrala värderingar i den jämlikhetsinriktade norska politiska traditionen. Hans sätt att formulera jämlikhetens fördelar är värd att notera. Det är frånvaro av konflikter i ett jämnt samhälle som han betonar. Som alternativ kunde man ha argumenterat för jämlikhet i termer av rättvisa, eller rättigheter åt fattiga eller underprivilegierade grupper. Men i Hagens framställning är det konflikt som är jämlikhetens motsats snarare än ojämlikhet eller orättvisa gentemot dem som lider brist.

Han fortsätter sedan genom att glida över från den sociala ojämlikheten till kulturell och etnisk mångfald, samtidigt som han håller fast vid dikotomin konflikt och fred:

Därför är jag mycket förvånad när samma Arbeiderparti på sätt och vis frammanar kanske nya konflikter i framtiden genom att i stället för att kämpa för likhet och största möjliga harmoni i realiteten ströder att man ska ha olika befolkningsgrupper base-

rade på olika etnisk härkomst. När jag säger detta är det för att man, som framgår av integrationsutredningen, har en strategi som går ut på att det norska samhället och invandrarna ömsesidigt ska anpassa sig till varandra. Vi anser att det hade varit betydligt naturligare att tydligt fastslå, som vi gör i vårt första förslag, att de som kommer till vårt land får anpassa sig till våra samhällsförhållanden, våra lagar, regler, former för skick och bruk etc. och framför allt att i Norge är det norska som är språket (Carl I. Hagen, Stortinget 97/0612).

Man åberopar också en grundläggande skillnad mellan norsk kultur och de kulturer som invandrarna anses ha. Kultur fungerar som en moralisk kategori som kan vara antingen bra eller dålig (Melhuus 1999). Det är inte bara skillnader i sig, utan just de skillnader som förkroppsligas av invandrarna som hotar freden och harmonin. Det gäller till exempel när Hagen beskriver den rådande invandringspolitiken för våldet i samhället, eftersom många invandrare fört med sig "vapenkultur och gängmentalitet" (Aftenposten 95/0831). På senare tid har man uppmärksammat de problemen som hör ihop med arrangerade och påvingade äktenskap, ofta mellan personer som bor i Norge och nya makar som kommer till Norge genom åtgärder för familjeåterförening. Den här "importen av vissa kulturer" anses förvärra integrationsproblemen.

...det har kommit en hel mängd unga människor till Norge, och det finns en hel mängd unga människor som vuxit upp i Norge, som på sätt och vis blir terroriserade, som mister sin frihet på grund av vissa kulturer och särskilda traditioner – kulturer och traditioner som Norge importerar... Vi tar allmänt emot en generation som har med sig en kultur som tillhör det föregångna. Det är ett av de stora problemen (Per Sandberg, FrP, Stortinget 02/0418).

I många avseenden argumenterar FrP helt annorlunda än andra norska politiska partier när det gäller invandningsfrågor. Man är mer tydlig och restriktiv än andra partier när det gäller det antal flyktingar som kan accepteras. I partiets valprogram från 1997 och 2001 föreslås en årlig kvot på enbart 1 000 "kulturellt avlägsna" (*fjerntkulturelle*; i 2001 års valprogram används formuleringen "mennesker fra land utenfor den vestlige kulturkrets") invandrare

(vilket skall inkludera både flyktingar och anhöriga); inget annat parti använder sig av så konkreta siffror. Man avvisar de hyllningar till det mångkulturella Norge som de andra partierna i varierande grad gett uttryck för. "Jag tycker verkligen att det är en smula ledsamt att man så lätt har givit upp det homogena norska enhets-samhället", sade Carl I. Hagen i en debatt (Stortinget 97/0226). Samtidigt förklaras i en regeringrapport om invandringen att "...det norska samhället har varit och kommer i ökande grad att vara mångkulturellt. Kulturell mångfald är berikande och en styrka för gemenskapen" (Stortingrapport nr 17, 1996–97:7).

Frenskritspartiet är mer benäget än andra partier att utpeka samband mellan invandring, brottslighet och konflikter. Man använder sig av en annan definition på integration, som i själva verket närmar sig de flesta standarddefinitioner på assimilation. Den betonar att "de regler, normer och värderingar som ska vara gemensamma för hela befolkningen måste gå före hänsyn till enskilda grupperns önskingar" och att "invandrarna är skyldiga att anpassa sig till det norska samhället" (FrP, valprogram 2001). I den citerade regeringrapporten är integration uttryckligen ställd i motsättning till assimilation och ses som en signal att invandrarna "inom vissa ramar kan behålla sin kulturella eller religiösa egenart" (Stortingrapport nr 17, 1996–97:7). Som nämnts använder sig FrP också av ett medborgarbegrepp, som när det gäller invandrare och etniska minoriteter inte tillåter någon form av särbehandling. Andra partier accepterar i allmänhet att det för att åstadkomma "reell jämlikhet" krävs särskilda åtgärder för grupper med särskilda behov. Å andra sidan bör det påpekas att det övergripande syftet med norsk invandringspolitik – en "kontrollerad och begränsad invandring" samt "invandrarernas integration i det norska samhället" – i sig inte ifrågasätts av FrP. Det är snarare sättet att tolka detta syfte som skiljer sig från andra partier.

Men för att förstå vad som får FrP att skilja sig från övriga partier i invandrarfrågan, kan vi inte bara studera dess principer och argumentationsformer, vi måste också förstå vilken ställning FrP har i förhållande till andra partier. Skillnaden mellan Frenskritspartiet och de övriga politiska partierna har ofta formulerats i termer av moral och anständighet. När något litet parti blir större förändras makbalansen mellan partierna. När FrP:s anhängare

ökar uppfattas det som en symbol för att något moraliskt oroande pågår inom politiken och befolkningen. Källan till den oro för politikens anständighet som FrP synes provocera, står i stor utsträckning att finna i invandringpolitiken. Valkampanjer kan vara betydande för detta, något som kan illustreras med exempel från stortingsvalrörelsen 1999 (för en mer utförlig analys av 1999 års valrörelse, se Hagelund 1999).

1999 års valrörelse och kampen om anständigheten

Så som den utspelades i massmedierna inrymmer 1999 års valrörelse många exempel på att stora delar av den politiska debatten om invandringen har handlat om huruvida FrP alls är berättigbart, och hur man kan skilja det anständiga från det ej anständiga. Denna kamp om anständigheten har bidragit till att betona de moraliska aspekterna av invandringpolitiken. Den har framsträtt som ett moraliskt område, på något sätt skilt från den mer pragmatiska dragkamp som påverkar andra politiska områden (se Hagelund 2002).

Valrörelsen inleddes med att Fremskrittspartiets politiker framträdde med vad som kommit att uppfattas som deras sedvanliga hållning. Stortingsledamöterna Øystein Hedstrøm och Vidar Kleppe höll öppna möten om invandringpolitiken, ofta kallade "invandringsshow", som fick stor uppmärksamhet i pressen där de citerades på följande sätt:

Jag har studerat invandringspolitik i hela Europa och den fungerar inte någonstans. Där kristna och muslimer, judar och arabbar och andra olika kulturer lever tillsammans, där präglas tillvaron av dråp, narkotika och annan slags kriminalitet, förklarade Hedstrøm... (Dagsavisen 990627).

Jag har inget emot invandrare, men det går inte att komma ifrån att de för med sig en del negativa sidor till Norge. Det kan vara narkotika, kriminalitet eller kvinnoförtryck. Jag vill inte att vi ska ödelägga vår nation på det viset. Det är nämligen det vi håller på att göra, säger Vidar Kleppe till Dagsavisen (Dagsavisen 990727).

Massmedierna var kritiska men ägnade stort utrymme åt dem, ofta med ett språkbruk som var hämtat från showbusiness – show, circus, turné och så vidare. På så vis blev de förhånade och togs inte på allvar som politiker och medlemmar av Stortinget, men samtidigt uppfattades deras agerande som bekymmersamt i moralisk mening. Det slägs uttalanden som tillskrevs Hedstrøm och Kleppe togs gång på gång upp av deras motsståndare längre fram i valrörelsen för att illustrera vad som ansågs vara den dominerande hållningen i Fremskrittspartiet – ett slags intertextualitet som tjänade till att framställa en bild av FrP som ett parti utan anständig hållning till invandringen.

Carl I. Hagens relation till Kleppe och Hedstrøm blev snart viktigare än representanterna själva. Partiledaren tog inte avstånd från det sätt på vilket de talade om invandrare och invandring. I pressen blev de allt oftare kallade för *värstingar*, ett begrepp som annars ofta används om ungdomsbrottslingar. Det tycks råda en viss skillnad mellan Hagens och Kleppe/Hedstrøms respektive argumentationsformer. Medan Hagen säger sig vara öppen för invandrarernas assimilation/integration förutsatt att de mer eller mindre villkorligt anpassar sig till norsk kultur och norska värderingar, tycks Kleppe och Hedstrøm mena att detta är omöjligt. För dem är våld, kriminalitet och kvinnoförtryck till synes inneboende drag i invandrarernas kulturstyrda beteende. Var då "värstingarna" representativa för FrP:s politik? Flera politiker och en biskop uppmånade Hagen att förkasta Kleppes och Hedstrøms uppträdanden och klarlägga vad som var partiets verkliga ståndpunkt. Få kommentatorer var särskilt förvånade över Hagens vägran att be om ursäkt för sina kollegers beteende. De uppfattades som en del av spelet, en strategi som bestod i att "tala med två tungor". Å ena sidan skulle Hagen upprätthålla partiets image som ett ansvarfullt och seriöst politiskt parti. Å andra sidan skulle Kleppe och Hedstrøm – "pitbullterrierna" som en journalist kallade dem – värdja till fördomar och okunnighet i befolkningen; kort sagt spela på främlingsräslan/främlingsfientligheten.

Det sistnämnda är en anklagelse som FrP ständigt mött sedan det först började tala om invandringen i mitten på 1980-talet. Trots oförmågan att få stöd för sina förslag i Stortinget har partiet som sådant blivit ett bekymmer för de andra partierna med den

framgång det haft med sin restriktiva invandringspolitik. De periodvis mycket stora framgångarna har ofta uppfattats som något mer än bara konkurrens, utan också som ett politiskt och moraliskt problem i sig. För det första tyder framgångarna på att det finns främjingssträdsla och fördomsfullhet i befolkningen. För det andra anses partiet befämja förekomsten av sådana stämningar genom det sätt på vilket det argumenterar om invandring och invandrare, vilket kan exemplifieras med följande citat från Jens Stoltenberg, sedermera ledare för Arbeiderpartiet och statsminister 2000-2001:

Mer kunskap och öppenhet om vad invandringen medför, på gott och ont, kommer att bidra till en bättre integrationspolitik. Dessvärre bidrar många centrala förtroendevalda i Fremskrittspartiet till motsatsen. De felinformerar och spröder fördomar och okunnighet. Detta förstärker problemen med invandringen (Dagbladet 990809).

Partiet uppfattas inte så mycket som rasistiskt. Snarare anses det exploatera rasistiska och främjingsfientliga känslor som redan finns hos befolkningen. Det gör att dess handlande framträder i moraliskt tvivelaktig dager - man vänder sig till de onda; man drar nytta av något som inte borde finnas och kan rentav bidra till att förstärka fördomar och invandringsmotstånd i befolkningen.

Det är inte bara FrP:s motståndare som vädjar till anständigheten. I valrörelsen hävdade Carl I. Hagen gång på gång att partiets invandringspolitik faktiskt var "den anständiga". Stortingetsrepresentanterna Øystein Hedström och Fridtjof Frank Gundersen (den sistnämnde en annan "värsting" som nu har lämnat partiet) skrev ett antal tidningsartiklar där de försökte skapa legitimitet för sina egna åsikter och handlingar genom att avvisa den extremistiska etiketten som de fått, och åberopa sådana värden som sanning och ärlighet. De andra partierna låssas vara mer anständiga, menade de, men i verkligheten är de inte så annorlunda. Skilnaden är att Fremskrittspartiet är ärligt. På så sätt sökte man underminera de andra partiernas försök att göra FrP till något fundamentalt annorlunda än dem själva. Argumentationen illustreras av följande citat från Fridtjof Frank Gundersen:

Alla större partier i Norge är fullständigt på det klara med att det bara är en pyretören del av världens flyktingar som kan få uppehåll i Norge. Skilnaden mellan andra partier och FrP är att Fremskrittspartiet har varit ärliga nog att sätta en gräns, nämligen 1 000 per år, medan de andra partierna försöker ge intrycket att de är beredda att ge uppehållstillstånd till varje flykting som lyckas komma in i Norge (Dagsavisen 990812).

FrP:s försvaret mot anklagelserna för rasism använder sig också av en jämlikhetsretorik. Det vanliga argumentet är att andra partier som stöder särskilda välfärdsåtgärder för invandrare i verkligheten förespråkar särbehandling på grundval av etnicitet eller nationalitet. Fremskrittspartiet däremot vill behandla alla lika, oberoende av "ras, religion och etnisk härkomst". Hagen fick likafullt problem med att försvara sin principiella hållning till likabehandling när partiets stortingsledamot Jan Simonsen obehindrat fick säga att asylsökare "i en viss ålder, från länder som gör att de kan begå kriminella handlingar" borde åtföljas av norrmän när de rör sig utanför flyktingmottagningsområden (Verdens Gang 990902). Å andra sidan blev en lokal politiker, Oddbjørn Jonstad, utsluten ur partiet sedan han föreslagit att man borde spärra in alla flyktingar i läger till dess de tryggt kunde återvända till sina hemländer. Jonstads förslag utgjorde en "grov särbehandling som Fremskrittspartiet inte kan acceptera", förklarade partiet i en pressrelease (Aftenposten 990828). Det kan ses som ett försök från Hagens sida att själv dra upp sina linjer för vad som anses anständigt. Genom att hålla fram Jonstad som en icke anständig person och sedan utsluta honom, tycks Hagen ha försökt definiera FrP som motståndare till brist på anständighet för att på så vis ansluta till de andra partierna som beskriver invandringspolitikerna som en moralisk sfär.

En sista aspekt av kampen om anständigheten kan iaktas i konfrontationerna mellan de andra partierna. Ett framträdande drag i valrörelsen 1999 var att alla partier, utom FrP, tävlade om att visa hur "invandrarvänliga" de var. Det gjordes bland annat genom att de betonade de delar av sin invandringspolitik där deras synsätt var längst från Fremskrittspartiets.

Arbeiderpartiet var till exempel mer aktivt än tidigare med att öppna angräpa FrP. Det gjorde man framför allt genom att tala om

integration – om arbete och vikten av att lära sig norska. Man angrep den borgerliga mittenregeringen för dess nerstämningar av offentliga utgifter för arbetslösa invandrare, och för dess konstanta stöd. Det sistnämnda är ett bidrag som gynnar kvinnor som stannar hemma med barnen, vilket enligt Arbeiderpartiet motverkar försöken att uppmuntra invandrar kvinnor att skicka sina barn till daghem där de kan lära sig norska. Å andra sidan undvek Arbeiderpartiet frågan om invandringskontroll, där partiets syn på arbetsinvandring låg närmare Fremskrittspartiets än regeringspartiernas.

Regeringspartierna signalerade sitt liberala sinnelag genom att förespråka åtgärder som skulle göra det lättare för invandrare att komma in i landet. Det var en ny åtgärd i norsk politik och presenterades med hänsynfning på det norska samhällets beroende av invandrade arbetare, därmed betonande vad som kan vinnas genom invandringen. Det var också något som FrP – och i viss mån även Arbeiderpartiet – var fullständigt emot. I den här frågan kunde regeringspartierna använda Arbeiderpartiets tvakan inför arbetskraftsinvandring för att framställa partiet som Fremskrittspartiets allierade.

Å andra sidan tvingades också regeringens partier försvara sig mot anklagelser för att själva vara allierade med FrP. Koalitionseringen hade fått sin budget genom Stortinget med hjälp av FrP:s stöd. Skulle de göra det igen? Och skulle de låta FrP påverka invandrings- och integrationspolitiken? Gick det alls att rättfärdiga ett samarbete med ett parti som innehöll sådana element som Kleppe och Hedstrøm? Bidrog de inte därmed till en process där FrP kunde komma att framstå som vilket anständigt parti som helst? Regeringspartierna svarade att de inte tänkte dagtunga med invandringspolitiken. Venstres Gunnar Krassheim sade till exempel att:

Här handlar det om att sätta ansändighet före politisk positionering (Dagsavisen 990706).

Å andra sidan var regeringspartierna, som utgjorde en minoritetskoalition, inte beredda att avstå från möjligheten till samarbete med FrP i andra frågor än invandringen, något som bland annat uttalades av Einar Steensnäs från Kristelig Folkeparti:

Jag förstår mycket väl att många tycker det känns obehagligt och genant att vi samarbetar med ett parti som har bruna inslag. Men vi måste ha klart för oss på vilka områden vi samarbetar, till exempel familjepolitiken, och vad vi inte samarbetar om – som invandringspolitiken (Aftenposten 990730).

Om det politiska samtalet om invandring kan beskrivas som en kamp för ansändighet, och det främst sker genom att framställa Fremskrittspartiet som den icke anständiga parten, kan man ställa frågan: Vad är ansändighet? Samtidigt som politikerna ofta säger sig stå för en ansändlig invandringspolitik, har de ofta svårt att definiera exakt vad det betyder rent konkret. De vill ta emot ett genörsare antal flyktingar, men kan inte specificera det kvantitativt. De avvisar den assimilerade version av integrationspolitiken som FrP förespråkar, men är inte alltid tydliga med i hur hög grad invandrarerna anses fria att välja alternativa livsstilar inom ramen för integrationsens dominerande principer. Det betyder inte att sådana detaljerade normer borde definieras, men det betyder att innebörden av begreppet ansändighet, med en nästan sauseurisk logik, inte blir tydlig förrän den ställs i motsats till den påstådda bristen på ansändighet hos FrP. Som Ernesto Laclau formulerar det:

Det "något identiskt" som är gemensamt för alla termer i ekvivalenskedjan – det som gör ekvivalens möjlig – kan inte vara något positivt (det vill säga ytterligare en olikhet som kan definieras efter sina särdrag) utan utgår från de enhetskapande effekter som ett yttre hot utgör för en i övrigt fullkomligt heterogen samling olikheter (särdrag) (Laclau 1995:156).

Med andra ord, det som förenar FrP:s motståndare är just det yttre hot som partiet, och dess påstått spekulativa sätt att utnyttja invandrarfrågan, ställer dem inför. Ansändighet är det som Fremskrittspartiet inte är.

Avslutande kommentarer

Frågan om FrP:s inverkan på invandringspolitiken är inte lätt att besvara direkt. Den inverkan som ett politiskt parti och dess form av retorik kan ha kan bedömas på många sätt. Ett sätt är att under-

söka i vad mån Fremskrittspartiet har lyckats få sina egna förslag accepterade av stortinget. Det omedelbara svaret måste bli att det har inträffat blott i begränsad utsträckning. Inga av FrP:s kom- mentarer och föreslagna förändringar till varken utbänningslagen från 1988, eller regeringens rapporter om invandringen från 1987 och framåt, har antagits och fick i de flesta fall inga andra röster än från partiets egna representanter.⁹ Ett annat sätt är att mäta i vad mån Fremskrittspartiet har påverkat andra partiers syn på invand- ringen. De ledande valforskarna, Bernt Aardal och Henry Valen, uppmätte en avsevärd fientlighet mot invandringen i väljarkåren på 1990-talet och pekade på den möjlighet att vinna röster som fanns för partier som gav uttryck för invandringsfientliga åsikter (Aardal och Valen 1995:177). Sådana överräganden kan ha lett till ökad mottaglighet för FrP:s krav i de partier som riskerade att fö- lora röster till FrP. Dessutom har regeringarna vid flera tillfällen de senaste åren förlitat sig på partiets stöd i stortinget. Man kan fråga sig i vad mån detta beroende har fått de styrande partierna att förändra sin invandringspolitik.

Mycket energi har lagts ner i valdebatter och i stortinget på att ta avstånd från FrP när det gäller invandringen. I en enkät bland stortingsledamöter ansåg en stor majoritet att FrP var det minst önskrädda alternativet till deras eget parti (Rasch 2003). Frem- skrittspartiet självt har ivrigt hävdat att de andra partierna går i de- ras riktning, att de tagit över deras gamla förslag och så vidare. De andra partierna avvisar sådana påståenden genom att framhålla att även om några av förslagen må vara desamma, är deras sätt att uppfatta invandringspolitiken, och dess underliggande etik, funda- mentalt annorlunda gentemot FrP.

Även om Fremskrittspartiets invandringspolitik inte anses ac- ceptabel har det gått att "fria till" partiet på andra områden när dess stöd har behövts i stortinget. Det beror delvis på föreställ- ningen att invandringen tillhör ett avskilt och mer moraliskt om- råde än andra politiska frågor. Genom att Fremskrittspartiets brist på anständighet begränsas till invandringen kan man tillgodose två behov. Å ena sidan hålls partiet utanför de respektabla politiska

cirkelarna och tillhandahåller därmed en negativ bild av vad anstän- dig invandringspolitik inte bör vara. När det gäller annat än in- vandringen kan, å andra sidan, partiets numeriska styrka i stor- tinget användas i det alltid lika viktiga sökandet efter kompromis- ser och koalitioner som kännetecknar ett parlamentariskt system under minoriteretsregeringar.

På senare tid har vissa kommentatorer antytt att FrP håller på att bli politiskt rumrent. Det finns tecken som tyder på att partiet blir mer accepterat av andra partier även när det gäller invandring och integration. Det blev särskilt tydligt efter mordet på Fadime Sahindal i Sverige vintern 2002. Det ledde till en rad nya förslag för att motverka tvångsäktenskap och stärka integrationsprocesser- na genom att begränsa möjligheterna till familjers återförening med utländska makar (vilket syftar till att förhindra både påtvunga- de och arrangerade transnationella äktenskap). Bland annat uppre- pade nu Arbetarpartiet och Socialistisk Venstre tidigare förslag från FrP, nämligen att förbjuda äktenskap mellan kusiner – en sed som är vanlig i den relativt stora pakistanska gruppen i Norge. Den här nya "alliansen" mellan FrP och vänstern är definitivt nå- got nytt i norsk politik, vilket kan tyda på att partiets moraliska isolering håller på att brytas.

Den förändring av sättet att problematisera invandring, från ekonomi till kultur, som jag kunnat urskilja hos FrP kan också ur- skiljas hos andra politiska partier och i hanteringen av invandring- en generellt. I takt med att normen i allt högre grad anser sig leva i ett mångkulturellt samhälle, har problemen med kulturell mång- fald tagit större plats på den politiska dagordningen. Utan att borsse från de mycket påtagliga olikheter som finns mellan Frem- skrittspartiet och övriga norska partier, är flertalet partier bekym- rade över samma saker som FrP – styrningen över inflödet av asyl- sökande och hanteringen av kulturell mångfald på ett sätt som inte hotar det som anses vara norsk. I denna mening skapas FrP:s "olikhet" i norsk invandringspolitik inte bara genom dess konkreta förslag och uttalanden, utan också av den ställning partiet intar i den politiska debatten som motpol till de andra partiernas anstän- dighet.

Den politiska diskursen måste således ses som en del av den po- litiska praktikkens dynamik, där alla partier är inriktade på att posi-

9 Denna beräkning bygger på de omröstningar som hållits om Odelsting pp. nr 46 (1986-87), Stortingssamling nr 39 (1987-88), Stortingssamling nr 17 (1996-97) och Stortingssamling nr 17 (2000-2001).

tionerna sig i *relation* till alla andra (ter Wal 2000). I denna mening kan den politiska diskursen analyseras som försök att delvis fixera innebörden i diskursiva identiteter genom att betona vissa element på bekostnad av andra. Det sker både genom att skriva in identiteterna i betydelsekedjor, som betonar deras åtskillnadsvärde, och genom betydelsekedjor, som betonar deras likställighet (Torfving 1999:97). Men sådana identiteter är flyrande och föremål för ifrågasättande och manipulation. I vissa sammanhang kan FrP betona sin olikhet gentemot det politiska etablissemangent genom att avsluta sig till "vad de flesta människor tycker". I andra sammanhang har partiet betonat att man är motståndligt likvärdig de traditionella partier, bekämpat det man själv definierar som rasism och betonat parallellerna mellan de egna och de andra partiernas politik. De interna striderna i partiet kring 2000–2001, där några av de så kallade värstingarna uteslöts, kan också ses som försök att stärka en jämbördighetsrelation till politikens huvudfåra. Likaså har andra partier framhävt den avgrund som skiljer dem från Fremskrittspartiet när det gäller invandring och grundläggande uppfattningar om mänskligt värde, men suddat ut skillnaderna när det gäller finanspolitik, kontantbidrag till barnfamiljer och liknande. I och med detta slags dynamik blir aktörerna fragmenterade och motsägelsefulla snarare än vare sig anständiga eller icke anständiga.

9

Från skattemissnöje till etnisk nationalism: 15 år med den radikala högerpopulismen i Sverige

Jens Rydgren

Inledning¹

I ett jämförande västευropiskt perspektiv har den svenska radikala högerpopulismen varit marginaliserad. Bortsett från valet 1991 då ny demokrati samlade 6,7 procent av rösterna – och den korta period mellan 1991 och 1993 då partiet nådde betydande resultat i opinionsundersökningarna – har svenska radikallöyperpopulistiska (RHP) partier inte samlat mer än någon procent av rösterna. Som titeln på detta kapitel antyder kan man också se två olika typer av radikallöyperpopulistiska partigrupperingar i Sverige. De lokala populistpartier som dök upp under sjuttio- och åttioatalen var främst influerade av de skandinaviska skattepopulistiska framstegspartierna. Även hos ny demokrati finner man influenser från de danska och norska framstegspartierna, men mycket av partiets skattepopulism och systemkritik hade också sitt ursprung i den SAF-undersködda tankemedjan *Den nya välfärden*. Samtidigt fanns det – som vi kommer att se nedan – tydliga inslag av den invandringskritiska och främlingsfientliga retorik som också präglade de kontinental RHP-partierna. Den etniska nationalismen, som definierar dagens RHP-partier, var dock inte framträdande i ny de-

¹ Detta kapitel bygger huvudsakligen på Rydgren (2005), men också på Rydgren (2002).

mokratiska politiska budskap, varför jag är tveksam till att inkludera partiet i den nya partifamilj som vi menar har vuxit fram i Västeuropa under de senaste 20 åren. Ny demokrati måste snarare ses som en hybrid. Sverigedemokraterna – som är dagens ledande svenska RHP-parti – har sina rötter i den svenska utomparlamentariska högerextremismen. Sedan senare delen av nitiotalet har partiet dock successivt utvecklats i riktning mot ett renodlat RHP-parti, som kombinerar etno-nationalism, främlingsfientlighet, högerautoritära positioner på sociokulturella frågor och en populistisk systemkritik.

Tiden före ny demokrati

Medan skattepopulistiska missnöjespartier växte fram i Danmark och Norge redan i början av 1970-talet var det svenska fempartisystemet intakt ända till miljöpartiets genombrott 1988. Frågan varför inget svenskt "framstegsparti" växte fram var föremål för en del diskussion, inte minst mot bakgrund av att väljarnas politikermissstroende växte även i Sverige under den här tiden. En vanlig förklaring är att de borgerliga partierna fanns kvar som ett oprövat alternativ i Sverige till 1976. Till skillnad från i Danmark och i Norge hade de svenska väljarna inte erfarenhet av borgerligt styre, vilket kan ha resulterat i att generellt systemmissnöje och politikermissstroende främst riktades mot det regeringsparti som suttit vid makten i åtskilliga decennier (t.ex. Goul Andersen och Bjørklund 1990). Goul Andersen och Bjørklund (1990) betonar också frånvaron av folkomröstningar eller andra större frågor som skär tvärs igenom etablerade partilinjor och partilojaliteter – och som därigenom frigör rörliga väljare. Detta är sant så till vida att det inte hölls någon folkomröstning om medlemskap i EG i Sverige under denna tid (i Danmark och Norge hölls sådana omröstningar 1972, strax före de respektive framstegspartiernas väljarnäsiga genombrott), men det negligerar miljö- och kärnkraftsfrågans betydelse. Under 1970-talet kom dock mycket av de populistiska strömningarna, som delvis hängde samman med dessa frågor, att kanaliseras av centerpartiet. Centerpartiet kom därmed att fungera som ett ställföreträdande populistparti, som dränerade marknaden

på resurser som annars hade kunnat resultera i en ny partibildning (Fryklund och Peterson 1981). 1980 års folkomröstning om kärnkraften resulterade också i bildandet av miljöpartiet 1981.

Det var först efter erfarenheten av det borgerliga styret 1976–1982, som inte hade sänkt skatterycket, i kombination med att en ny politisk fråga – invandrarfrågan – började bli framträdande som skattepopulistiska rörelser började göra sig gällande i Sverige, inledningsvis på lokal nivå. I Skåne hade skånepartiet en del framgångar kring mitten av åttioalet, framför allt i Malmö där partiet fick 7,2 procent i 1985 års lokalval (Peterson m.fl. 1988). Invandringsskritiska, och även främlingsfientliga, strömningar manifesterades i Sjöbo 1987–1988, då den lokala ledaren för centerpartiet, Sven-Olle Olsson, initierade en lokal folkomröstning om huruvida kommunen skulle ta emot politiska flyktingar. Folkomröstningen resulterade i en klar majoritet mot att hysa politiska flyktingar. Resultatet av folkomröstningen, och inte minst det sätt på vilket valkampanjen fördes, ådrog sig stor uppmärksamhet från nationella medier – och visade vilken potential invandringsmotståndet hade för väljarmobilisering. Efter att ha blivit utesluten ur centerpartiet bildade Sven-Olle Olsson Sjöbopartiet, som var relativt framgångsrikt i lokalvalet 1988, och som också ställde upp i riksdagsvalet samma år (Fryklund och Peterson 1989).

Ny demokratis uppgång...

Ett svenskt högerpopulistiskt parti med nationella framgångar uppstod emellertid inte förrän på nitiotalet, då ny demokrati fick 6,7 procent av rösterna i 1991 års riksdagsval. Partiet bildades så sent som den 4 februari 1991, även om dess förhistoria går tillbaka minst till den 25 november 1990, då Bert Karlsson och Ian Wachmeister publicerade en debattartikel på DN-debatt.² Både Bert och Ian var sedan tidigare kända av den svenska allmänheten. Bert Karlsson var skrivbolagsdirektör, ägde Skara Sommarland och hade dessutom fått visst politiskt rykte genom sin kritik av maprinserna. Ian Wachmeister var affärsman och knuten till den SAF-under-

² Se Gunnarsson (1993) för en diskussion om att planerna att bilda partiet kan ha gått tillbaka betydligt längre än så i tiden.

stödda tankemedjan *Den nya välfärden*. Han hade också skrivit populära böcker i vilka han förtjilligade svenska politiker och den svenska byråkratin (Tåggar 1996; Westlind 1996; Wachmeister 1988; 1990).

Ny demokrati var populistiskt till både stil och politiskt innehåll. Partiets valkampanj under 1991 påminde mer om ståupp-komik än om traditionella politiska kampanjmöten. Partiet valde dessutom ett leende ansikte som partisymbol och spelade in en egen kampanjsång. Det politiska budskapet baserades på fyra teman: För det första att etablerade partier och politiker inte representerade "folket", i betydelsen "vanliga människor", för det andra att skattenivån borde sänkas kraftigt och stora delar av den offentliga sektorn privatiseras, för det tredje att invandringen borde begränsas och för det fjärde att "politik skall vara kul" (Ny demokrati 1991; Rydgren 1995; 1996; Tåggar 1996; Westlind 1996). Under valkampanjen 1991 fokuserades främst skatteenegativism, anti-byråkrat (”bort med lappisorna”), en populistisk kritik av hela det politiska "etablissemanget" och en kraftig kritik av svensk invandrarpolitik.

En förklaring till att ny demokrati plötsligt kunde växa fram följer samma struktur som Rydgrens förklaring av det franska Front Nationals väljarnässiga genombröt (Rydgren 2003; Rydgren, kap. 3 i denna volym). Även i det svenska fallet samverkade långsiktiga förändringsprocesser och kortsiktiga, enskilda händelser till att tre olika nischer uppstod, inom vilka ett invandringskritiskt populistiskt parti med nyliberala inslag kunde fånga väljare.

En lång rad faktorer kan ha haft betydelse för ny demokratis plötsliga uppdykande – som till exempel kommunismens fall i Östeuropa, socialdemokratiens omsvängningar i en rad centrala frågor under åren 1988–1991 och Lans och Berts skicklighet som mediepolitiker – men de viktigaste faktorerna bestod sannolikt av mer långsiktiga förändringsprocesser. Som Gilljam och Holmberg (1993) har visat bidrog en ständigt ökande politikermisstro och en minskande partidentifikation till att de etablerade partiernas ställning långsamt undergrävdes. De svenska väljarna blev allt rörligare, och det var en tidsfråga innan det stabila, "nedfryssta" (Lipset och Rokkan 1967) fempartisystemet skulle gå i graven; vilket det gjorde 1988 då miljöpartiet vann mandat i den svenska riksdagen.

Nedgången i andelen partidentifierade väljare var kraftig under sjuttio- och åttio-talet. År 1968 angav 65 procent av väljarna att de upplevde en känsla av anhängarskap till något parti; 1991 var denna andel 48 procent. Även när det gäller de allra mest övertygade partianhängarna var minskningen kraftig: från 39 procent starkt partidentifierade väljare 1968 till 24 procent 1991 (Gilljam och Holmberg 1993:174). Även misstroendet för politiker ökade markant under denna period. År 1968 kunde 46 procent av de tillfrågade instämna i påståendet: "De som siter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker." Denna andel hade år 1982 stigit till 60 procent och var 1991 uppe i hela 70 procent. Andelen som upp gav att de hade ganska litet eller mycket litet förtroende för de svenska politikererna ökade också från 55 procent 1988 till 61 procent 1991 (Gilljam och Holmberg 1993:170–171). Man kan slutligen observera att väljarnas åsikter i olika politiska frågor fick ökad betydelse för val av parti, under sjuttio-talet och åttio-talet, samtidigt som klassöstnings- och minskade i betydelse i ungefär samma takt (Gilljam & Holmberg 1993:123). Sammantaget resulterade detta i ett mer instabilt och lättörtligt partisystem och underlättade ny demokratis väljarmobilisering av två orsaker: dels genom att frigöra resurser i form av väljare som inte redan känslomässigt "tillhörde" något parti, dels genom att skapa en grogrund för mobilisering av protesteröstning. Den förstnämnda effekten ligger till grund för samtliga tre nischer, medan den sistnämnda bildade den *populistiska* nischen. Det är också symptomatiskt att ny demokrati bildades vid den tidpunkt då osäkerheten i den svenska väljarkåren var som störst. På senhösten 1990 redovisade Sifo och Temo att 21,2 respektive 20,5 procent av de röstberättigade saknade partisympatier (Gilljam och Holmberg 1993).

Även mer kortsiktiga förändringsprocesser spelade in. Delvis som ett resultat av franggångarna för "den nya högerri" i USA och Engeland (Reagan och Thatcher), och SAF:s och Timbros ideologiska offensiv influerad av denna, kom en stor del av åttio-talet och början på nittio-talet att präglas av en högerväg (Boréus 1994). Denna allmänna högervind stärktes av kommunismens fall i Östeuropa och marknadsekonomis segeråg över världen. Denna situation skapade ett ideologiskt klimat som gynnade partierna till

höger i den socioekonomiska konfliktdimensionen, främst moderaterna och ny demokrati. Att väljarna uppfattade ny demokrati som ett högerparti i den bemärkelsen framgår av Gilljans och Holmbergs (1993) undersökning, där väljarna placerade in partiet klart till höger, men dock något till vänster om moderaterna. Om man tittar på partiprogrammen framstår dock klart att de nyliberala inslagen var betydligt mer radkala hos ny demokrati än hos moderaterna (se Rydgren 2005). Den andra nischen bestod således av en nyliberal, skatteneutral nisch på den socioekonomiska skalan.

Ytterligare en förklaring, som möjligen inte var av kortsiktig karaktär utan symptom på en mer långsiktig process, är spåren av uppkomsten av en konkurrerande konfliktdimension i svensk politik, den sociokulturella konfliktdimensionen. I Sveriges fall centralades denna nya konfliktdimension främst kring polerna xenofobi-kosmopolitism. De svenska väljarna blev mot slutet av åttio-talet och början på nittio-talet alltmer negativt inställda till flyktingmottagning, flyktingstöd och u-hjälp. Invandrarfrågan sågs också som en allt viktigare politisk fråga för många väljare (Gilljam och Holmberg 1993). Samtidigt var samtliga etablerade partier i större eller mindre utsträckning överens om att Sverige även i fortsättningen skulle fortsätta att ta emot flyktingar, även om förmenarna för invandrings- och integrationspolitiken skilde sig åt mellan olika partier. Som en följd av detta uppstod en nisch där ett invandrings- och invandrar kritiskt parti kunde etablera sig. Valundersökningarna visade också att ny demokratis väljare var betydligt längre ut på den xenofobiska kanten av alla väljare: i ett additivt index som löper mellan 0 (= mycket dåligt förslag att öka invandrarstödet, och mycket bra förslag att minska u-hjälp) och 100 (= mycket dåligt förslag att minska u-hjälp) och 100 (= mycket bra förslag att minska u-hjälp) fick ny demokratis väljare 27 i genomsnitt, vilket skall jämföras med 37 för moderaternas väljare, 44 för kristdemokraternas väljare, 52 för folkpartiets väljare, 51 för vänsterpartiets väljare och 68 för miljöpartiets väljare (Gilljam och Holmberg 1993:157).

The olika nischer hade således uppstått på den svenska väljararenan, och dessa kunde ny demokrati utnyttja genom väl valda re-

toriska strategier. När det gäller den populistiska nischen användes den populistiska "anti-etablissemangsstrategin" (Schedler 1996; se även Fryklund och Peterson 1981). Den främsta metoden för att utnyttja det misstroende mot de etablerade politiska partierna – och politikerna – som hade vuxit fram hos de svenska väljarna, var att sätta det egna partiet i skarp motsättning till det etablissemang man utmanade. Ny demokratis politiska retorik byggdes därför på den enkla tudelnings form, där det egna partiet ställdes mot samtliga de andra partierna. Några större skillnader mellan de etablerade partierna erkändes inte, utan de klumpades ihop till en enhet. Ny demokrati sade sig representera sunt förnuft och vanligt folk, medan övriga partier stod för byråkrati och politisk elitism – de anklagades för att ha förrnat sig från folket, och därför behövdes en ny uttolkare av folkets röst, vilken alltså ny demokrati menade sig representera. Till skillnad från de etablerade partierna, som utmanade andra ensklida partier, eller något av de två politiska blocken, utmanade ny demokrati i sin retorik hela partysystemet.

Ny demokratis budskap byggde även i hög utsträckning på politiska förenklingar; politik var inte så svårt om man bara använde det sunda förnuftet och lyssnade på vanligt folk. Komplexerade samhällsekonomiska resonemang kunde förklaras med öbackar och om bara politikerna kunde frångå den partipolitiska prestige som skulle alla problemen lösas. Det skulle vara drag under galoscherna. Även satirisk humor var ett viktigt inslag i ny demokratis populistiska appell: Sverige jämfördes med en ankdamm och politiker med krokodiler, som hade små öron och stora munnar.

Den xenofobiska nischen kunde exploateras med hjälp av liknande teman eller "frames" i den invandrar- eller invandringskritiska diskursen som det franska Front National använt sedan tidigt 1980-tal (Rydgren 2003; Rydgren, kap. 2 i denna volym). Även ny demokratis politiska diskurs implicerade att (1) invandring är ett hot mot den svenska identiteten, (2) att invandring leder till kriminalitet och (3) att invandrar är tärnande element, och att invandring tar resurser från statskassan som annars hade kunnat användas till bättre välfärd för "svenskarna" – eller till sänkt skatt. De invandring- och invandrarfenliga inslagen fanns med sedan partiets bildande, men kom att accentueras de närmaste åren efter

1991, och ledande nydemokrater kom flera gånger att falla främlingsfientliga kommentarer. Då ny demokrati under sommarmånaderna 1992 upprepade sin valturné från sommaren före förklarade till exempel Bert Karlsson för åhörarna att den svenska flyktingpolitiken leder till sämre vård för äldre och handikappade samt kungjorde att den så kallade lasermannen – vars identitet då inte var känd – förmodligen var både folkpartist och utdanning. Ian Wachtnmeister, å sin sida, förkunnade att invandrarbarren åker limousin till hemspråksundersökningen. Även sommaren 1993 gav sig ny demokrati ut på politisk sommarturné. Vid sidan av Ian Wachtnmeister och Bert Karlsson medverkade även Vivanne Franzén, vilket bidrog till att de flyktingfientliga inslagen skärptes ytterligare. Hon beskrev bland annat ett mord som en mental sjuk invandrare utfört på sin son som ett muslimskt rituallörd och befärande vid ett annat tillfälle att även svenska skolbarn skulle komma att tvingas vända sina huvuden mot Mekka (för referenser, se Rydgren 2005).

Om man tittar på väljarnas subjektiva förklaringar till varför de röstade på ny demokrati, ser man att hela 53 procent av ny demokratis väljare förklarade sitt partival med hänvisning till "nya fräscha tag", behovet av att "röra runt i grytan" och att partiet vet hur "vanligt folk tycker och tänker". 19 procent av dem förklarade sitt partival med hänvisning till invandrar- och flyktingfrågor, vilket var mångdubbelt fler än för de övriga partierna. 11 procent av ny demokratis väljare angav att de röstade på partiet på grund av skattefrågans betydelse, vilket dock bara var hälften så många som bland moderaternas väljare (Gilljam och Holmberg 1993:89-93). Det finns med andra ord ett visst stöd för att hävda att den populistiska nischen, den xenofobiska nischen och nyliberala nischen – i fallande skala – var de främsta orsakerna till ny demokratis valfrångingar 1991.

Det bör avslutningsvis även betonas att ny demokratis organisation var väl anpassad till att utnyttja de nischer som hade uppstått. På grund av att partiet var nybildat, utan en ideologisk och sakpolitisk tradition, och på grund av partiledningens oerhört starka ställning gentemot övriga medlemmar (få partier har varit så toppstyrda som ny demokrati), slapp ny demokrati undan en rad av de begränsningar som vanliga partier måste ta i beräkning. För and-

ra partier tar det i regel lång tid att förankra beslut om kursändringar, då partimedlemmar och partiaktivister ofta identifierar sig med den traditionella linjen. Det finns med andra ord alltid en latent konflikt mellan väljaren och partiarbetarna (Rydgren 2003b; Stöblom 1968), som ny demokrati klarade sig lindrigt undan före valet 1991. De var även i en position att välja vågmästarens strategi, vilket de flesta andra partier har svårare att göra, då de historiskt och/eller känslomässigt redan tillhör den ena eller andra politiska grupperingen eller blocket. Jag vill därför hävda att ny demokratis svagt utvecklade organisation i huvudsak var till gagn för partiet inför valet 1991. Men, som vi skall se nedan utgjorde den på längre sikt huvudförklaringen till att partiet föll samman och försvann ur den svenska riksdagen bara några få år senare.

... och fall

Ny demokratis framgångssaga blev alltså kortvarig: partiet föll successivt samman under mandaperioden och försvann ut ur riksdagen med endast 1,2 procent av rösterna i 1994 års riksdagsval. Även om denna sönderfallande process inleddes kort efter valet 1991, medförde Ian Wachtnmeisters avgång som partiledare i februari 1994 att händelseförloppet accentuerades. Huvudförklaringen till att partiet föll ihop var att partiet saknade organisatorisk en till att partiet föll ihop var att partiet saknade organisatorisk en till att partiet föll ihop var att partiet saknade organisatorisk en stadga, men ytterligare en orsak var att väljaropinionen som en följd av den djupa ekonomiska krisen rörde sig i riktning bort från ny demokratis politiska profil.

Som vi såg ovan utgjorde den kraftiga höger vinden åren före riksdagsvalet 1991 en av förklaringsarna till att partiet lyckades växa fram. Denna opinionsvind bedarrade dock beträffande och förbyttes allt mer i en vänstervind, i takt med att den ekonomiska 90-talskrisen bredde ut sig. Redan mellan 1991 och 1992 minskade andelen väljare som placerade sig själva till höger på höger-vänster skalan från 37 till 30 procent. Samtidigt fördubblades nära nog andelen väljare som definierade sig själva som "vänster" från 19 till 37 procent mellan 1990 och 1994 (Weibull och Holmberg 1993:4; 1994:5; 1995:3). Ytterligare ett tecken på en tilltagande vänstervind var att andelen väljare som motsatte sig en minskning av den

offentliga sektorn ökade från 18 till 43 procent mellan 1990 och 1993. Under samma period halverades nära nog stödet för en minskning av den offentliga sektorn från 56 procent till 32 procent (Nilsson 1994:71). Om man tittar enbart på dem som ansåg det vara ett mycket bra förslag att minska den offentliga sektorn, minskade denna andel av väljarna från 24 procent i valet 1991 till 10 procent i valet 1994. Samtidigt ökade andelen som tyckte att det var ett mycket dåligt förslag från 11 till 21 procent (Nilsson 1995). Som ett resultat av denna utveckling ökade stödet för socialdemokraterna lavinartat i opinionsundersökningarna, och partiet nådde hela 50,4 procent i Sifos jannarimätning 1993 (Holmberg 1993:45f). Dessa förändringar medförde att ny demokrati kom att ligga allt mindre rätt i tiden: till skillnad från perioden inför valet 1991 var ny demokratis politiska profil inte speciellt väl anpassad till de nischer och potentiella möjlighetsstrukturer som fanns vid tidpunkten för valet 1994.

Även när det gäller den invandrings- och/eller invandrararkritiska nischen, medförde den ekonomiska krisen försämrade potentiella mobiliseringsmöjligheter för ny demokrati; detta trots att invandrar- och flyktingfrågan politiserades ytterligare i början på 90-talet, delvis som ett resultat av ny demokratis politiska retorik. Mellan 1991 och 1992 ökade andelen väljare som ansåg det vara ett ganska dåligt eller mycket dåligt förslag att ta emot fler flyktingar i Sverige från 53 till 64 procent – varav 39 procent ansåg det vara ett mycket dåligt förslag (Demker 1993:135f). Även om den svenska opinionens inställning till att ta emot flyktingar och invandrare blev något mer positiv mellan 1992 och valet 1994 (Demker 1995:57), var andelen invandrings- och invandrararkritiska väljare ungefär lika stor 1994 som den var 1991. Man kan även konstatera att ny demokratis sammanbrott – och inte dess framväxt – sammanföll med Sveriges dittills största flyktingvåg (då 79 000 personer fick uppehållstillstånd 1994, de flesta från forna Jugoslavien). Men samtidigt tyder mycket på att flyktingfrågan, och frågor av en sociokulturell art generellt, blev relativt mindre betydelsefulla för väljarna mellan 1991 och 1994. Den ekonomiska krisen ledde i Sverige till en ökad betydelse av traditionella frågor rörande den politiska ekonomin och välfärdstarten snarare än till ökad politisk betydelse för sociokulturella frågor (Rydgren 2002; 2003c; Holm-

berg 2000:114). En möjlig anledning till detta är att de borgerliga partiernas maktövertagande 1991, som ju följde på en uttalat ideologisk valkampanj ("En ny start för Sverige"), sammanföll med den ekonomiska krisens början. Då regeringen för första gången i modern tid leddes av en högerpolitiker, och då regeringen inledningsvis försökte implementera sin privatiserings- och avregleringspolitik, blev vänstern, och inte minst socialdemokratin, det naturliga opinionsalternativet för missnöjda väljare. Man skulle kunna hävda att den ekonomiska krisen re-politiserade den socioekonomiska konfliktdimensionen, vilket ledde till en de-politisering av den sociokulturella konfliktdimensionen i motsvarande grad. Detta var naturligtvis inte optimalt för ny demokrati – speciellt inte då det blåste västervindar – och kan vara en delförklaring till det faskobetonade valnederlaget 1994.

Ny demokratis problem, som vi även kommer att se nedan, var även att det – som en följd av hur situationen utvecklade sig mellan 1991 och 1994 – blev allt svårare (för att inte säga omöjligt) att hålla sina tre olika väljargrupper (nyliberaler, invandrings- och invandrararkritiker och proteströstarna/populisterna) gläda och nöjda på samma gång. Detta var en historiskt specifik koalition av väljargrupper som bara var möjlig i slutet av åttio-talet och början på nittio-talet; under mitten av nittio-talet hade dock kombinationen populistisk, främlingsfientlighet och "vänsterekonomi" (kombinerad i en protektionistisk välfärdschauvinism) varit betydligt bättre lämpad för att mobilisera väljare. De flesta RHP-partier – med Front National i spetsen – utvecklades också i denna riktning under nittio-talet (Rydgren 2003b). Som vi kommer att se nedan varken kunde eller ville ny demokrati genomgå en sådan ideologisk och retorisk förändring, vilket gjorde partiet alltmer feltjatmat ur väljarnaximiningshänseende. Den politiska utvecklingen gjorde det alltså svårare för ny demokrati att vinna väljare på det budskap som fördes fram inför valet 1991. Detta tvångade fram krav på förändringar inom delar av ny demokrati, även inom den inre parti-ledningen, vilket aktualiserade partiorganisationens brist på verktyg att hantera interna konflikter. Det är – som vi kommer att se nedan – till syvende og sist i de organisatoriska faktorerna som man finner förklaringen till ny demokratis sammanbrott och misslyckande i 1994 års riksdagsval.

Partiet bildades bara några månader före valet, och det fanns ingen tid för att bygga upp en fungerande organisation. Det fanns heller inget intresse för det från partiledningens håll: partiet skulle styras som ett företag, där VD:n fattar beslut som sedan utförs (Rydgren 2005; Ungerson 1992; Taggart 1996). Det fanns heller ingen tid eller vilja att skola in ny demokratis riksdagskandidater på politikens område genom internt partiarbete. Intent partiarbete brukar också leda till att mindre lämpliga kandidater gallras ut innan de når så långt som en nominering till riksdagskandidatur. Sammantaget resulterade detta i att partigruppen fungerade mycket dåligt och odisciplinerat, samt att partigruppens olika medlemmar gjorde en hel del märkliga uttalanden som ofta skvallrade om att de var dåligt pålästa. För att minska risken för splittring beslutade ny demokratis partistyrelse i november 1992 att endast Bert Karlsson och Ian Wachmeister, samt deras pressekreterare, fick uttala sig i partiets namn. På grund av de många avhoppen från partiet var också ny demokratis riksdagsledamöter i mars 1993 tvungna att skriva under ett avtal där de förband sig att lämna riksdagen om de lämnade ny demokrati. Den märkligaste åtgärden var emellertid att omskapa partiet till ett rent riksparti. Dessa åtgärder till trots blev det allt tydligare att Ian Wachmeister och Bert Karlsson inte längre kunde styra partiet efter eget huvud. De hade hamnat i en situation där de var tvungna att välja mellan möjligheten till snabba åsiktsbyten – vilket användandet av både den populistiska appellen och vågmästarstrategin förutsätter – eller en enig partioorganisation. Utan en någorlunda enig partigrupp fungerar riksdagspartier dåligt (ny demokrati misslyckades till exempel vid flera tillfällen att hålla en enig linje i riksdagens omröstningar), och denna plötsligt uppkomna målkonflikt innebär ett kossamt problem för ny demokrati – som det inte riktigt hade de organisatoriska förutsättningarna att lösa på ett smidigt sätt (Rydgren 2005).

Det fanns också tidigt en spricka mellan Bert Karlsson och Ian Wachmeister, som i grunden rörde förhållningssättet till den populistiska anti-etablissemangsstrategin, samt ny demokratis vågmästarposition. Medan Bert Karlsson ville göra allvar av den populistiska appellen, och fälla regeringen om den inte stödde ny demokratis alla krav, var Ian Wachmeister märkbart ovillig att gå

emot den borgerliga regeringen i stora och känsliga frågor. Sprickan framstod redan då Bert Karlsson dagen efter riksdagsvalet 1991 presenterade en krävliga rikrad till den blivande regeringen, trots att Ian Wachmeister uttryckligen hade motsagt sig detta. Wachmeister ville avvaka för att se om samarbete eller konfrontation var den bäst lämpade strategin i den uppkomna situationen. För Bert Karlsson fanns inte någon sådan tvekan; för honom gällde papprollen "drag under galoschlerna" även efter det att ny demokrati vunnit mandat i den svenska riksdagen. Sprickan mellan Bert Karlsson och Ian Wachmeister fördjupades efter ny demokratis uppgörelse med regeringen om hur löntagarfondernas pengar skulle användas. Med denna uppgörelse hjälpe också ny demokrati regeringen att rädda ansiktet. Medan Wachmeister var nöjd och menade att det var den bästa uppgörelse partiet kunde få, var Bert Karlsson mycket missnöjd, och menade att om "borgarna [skall] bestämma över oss så behövs vi ju inte som parti" (intervyu i Expressen 13 maj, 1992). Bert Karlsson uttalade också explicit vid den här tiden att det fanns två olika linjer inom ny demokrati. Den ena, som han själv företrädde, ville att partiet skulle företräda en egen linje, utan att snegla på vad andra partier tyckte. Den andra strömningen hade, enligt Bert Karlsson, svårare för att agera självständigt. Bert Karlsson hade med andra ord inte mycket till övers för Ian Wachmeisters strategi att genom kompromisser maximera partiets programrealisering. Han hade också svårt att fördrå Wachmeisters motvilja att fälla regeringen. Ett centralt inslag i den populistiska appellen och anti-etablissemangsstrategin är att det behövs en ny politisk kraft som står utanför de gamla partipolitiska konflikterna. Det kan förklara Bert Karlssons reaktion, då det började stå klart att Ian Wachmeister hade valt att gynna den borgerliga sidan. Det är ingen vild gissning att Bert Karlsson hade kunnat tänka sig att fälla regeringen för att manifestera det politiska "etablissemangets" svaghet (Rydgren 2005).

Det var två specifika handlingar som försvårade ny demokratis vågmästarstrategi. För det första den djupa ekonomiska krisen som dels ledde fram till den stora uppgörelsen mellan den borgerliga regeringen och socialdemokraterna 1992, dels höjde räknan till astronomiska nivåer under de perioder då den politiska stabiliteten hotades. Det förstnämnda resulterade i att ny demokrati förordade

sin vågmästarrroll och för en period försvann ut från händelseernas centrum. Det senare resulterade i att ny demokrati fick skulden för att de riskerade landets ekonomi då de ställde ultimatum till regeringen, vilket vid uppretrade tillfällen fick rätten att stiga i höjden. Kostnaden för att använda en radikal vågmästarrategi ökade alltså, vilket torde ha haft en återhållande effekt på Ian Wachtnmeister och kretsen kring honom. Den andra specifika händelsen var att regeringen Bildt synade ny demokratis kort i början på 1993 och hotade med nyval. Bakgrunden till händelsen var att ny demokrati överraskande hade röstat emot sitt eget förslag i frågan om del pensionen. Denna händelse ställde konflikten mellan Ian Wachtnmeister och Bert Karlsson på sin spets. Efter samtal med Bildt lovade ny demokrati, genom Wachtnmeister, att stöda regeringen för att därigenom rädda den från nyval. Det var sista tillfället under Wachtnmeisters tid som partiledare som ny demokrati kom att utmana regeringen med ultimatum, och det allmänna omdömet var att Ian Wachtnmeister efter denna händelse satsade på att framstå som mer seriös och ansvarstagande. Denna kursändring gillade inte Bert Karlsson, som sade att det var Ians idé att stöfja regeringen Bildt och att han själv hade fått ge sig i den interna debatten (Rydgren 2005). Han hördes även klaga över "Ians idiotorder att till varje pris stöfja regeringen" (Dagens Nyheter 29 april 1993; se Rydgren 2005).

Bristen på politisk rutin och utvecklad partioorganisation gjorde det svårt för ny demokrati att hantera de sprickor och splittringar som uppstod. Ny demokrati låg rätt i tiden vid valet 1991, då den politiska opinionsvinden fortfarande blåste åt höger. Under mandaperioden kom dock som vi har sett – till stor del som ett resultat av den ekonomiska krisen – opinionen att vända till en kraftig vänstervind. Bert Karlssons retorik under senare delen av mandatperioden var också vänsterpopulistisk snarare än högerpopulistisk (sett utifrån ett socioekonomiskt perspektiv). Det fanns dock ingen förståelse för en sådan kursändring hos Ian Wachtnmeister och de personer som rekryterats från hans krets. De var ideologiskt förbundade av årtioalets nyliberala SAF-politik, och de var ovilliga och/eller oförmögna att följa den förändrade väljaropinionen av strategiska skäl.

Det mest påtagliga problemet var alltså att grunden för ny demokratis populistiska appell förändrades då partiet nådde riksdagsrepresentation. En stor del av ny demokratis politiska profil hade bestått av att utmana det politiska etablissemangets och att presentera det egna partiet som ett alternativ till de etablerade partier. Genom valet 1991 försvagades denna möjlighet till profilering. Det är delvis ur detta perspektiv man skall se det ökade inslaget av flyktingfenomen hos ny demokrati under mandatperiodens gång. Partiet var beroende av att föra en politisk diskurs i den enkla tudehningens form. Då det blev svårare att bygga denna retorik kring motsättningen med det politiska etablissemangets behövdes ett nytt "dom". Där passade flyktingar och andra invandrade väl in. Från att främst ha kritiserat den svenska flyktingpolitiken, som egentligen lika mycket var en kritik rikad mot det politiska etablissemangets, kom ny demokratis politiska retorik, som vi har sett, att successivt riktas mot flyktingar. Denna process accentuerades på allvar efter det att en opinionsundersökning visat att sex av tio svenskar var negativt inställda till flyktingar, vilket var en kraftig ökning mot tidigare undersökningar (Rydgren 2005).

Vartför är svenska RHP-partier jämförelsevis små? Vartför har sverigedemokraterna masslyckats?

Efter ny demokratis sammanbrott 1994 har inget svenskt (radikal)högerpopulistiskt parti varit i närheten av riksdagsrepresentation. Även om dagens ledande RHP-parti, sverigedemokraterna, gick framåt till 1,4 procent av rösterna i 2002 års riksdagsval (och ett fyrtioåtal mandat i olika kommunfullmäktige), är de svenska RHP-partierna högst marginaliserade med internationella mått. För att nämna oss ett svar på frågan varför inte sverigedemokraterna, eller något annat svenskt RHP-parti, har lyckats växa sig starkt kommer jag först att diskutera politikens efterfrågesida – såsom förekomsten av nischer – för att därefter titta närmare på sverigedemokraternas förmåga att dra nytta av eventuella tillgängliga nischer.

Jag har i två tidigare artiklar diskuterat de svenska radikala högerpopulistiska partiernas relativa misslyckande, och i synnerhet

anledningen till avsaknaden av nationellt väljarmässigt framgångsrika RHP-partier sedan mitren av 1990-talet (Rydgrén 2002; 2003c). Där identifierades några faktorer som har motverkat framväxten av ett väljarmässigt framgångsrikt svenskt RHP-parti. För det första fann jag indikatorer på att det fortfarande finns ett betydande klassmedvetande och kanske även en betydande klasslöjlighet i Sverige. Klassröstningen, mätt i Alford's index, har visserligen minskat i Sverige under efterkrigstiden. Den svenska klassröstningen var dock ovanligt hög innan nedgången tog sin början, och den är fortfarande jämförelsevis hög. Nedgången fortsatte heller inte under nitioalet. Vad som är intressant i detta sammanhang är att klassröstningen fortfarande är oproportionerligt hög för arbetarväjlare: av industriarbetarna röstade 75 procent på antingen socialdemokraterna eller vänsterpartiet i 1998 års val (Holmberg 2000:65–66; Nieuwbeerta 2001). Detta har betydelse, eftersom det tyder på att etablerade kollektiva identiteter och lojaliteter inte har eroderat i samma utsträckning i Sverige som i andra västeuropeiska länder. Detta indikerar i sin tur att behovet av att reducera frustration och alenering genom att söka nya kollektiva identiteter – såsom emiskt nationella identiteter – har varit mindre akut i Sverige. Det indikerar även att den ekonomiska konfliktdimensionen fortfarande spelar stor roll för de svenska väljarna, vilket minskar möjligheterna för att ett nytt parti skall vinna röster på frågor tillhörande den sociokulturella konfliktdimensionen.

För det andra har invandrarfrågan varit av relativt liten betydelse för de svenska väljarna. Även om många har sett den som en viktig fråga har den haft högst begränsat inflyande på deras val av parti. Om man tittar på statistiken över de frågor som väljarna har ansett vara viktiga för deras val av parti, nämnde bara 5 procent i valet 1994 och 3 procent i valet 1998 invandring- och flyktingfrågan (Holmberg 2000:114). Som vi har sett ovan ledde den ekonomiska krisen, och den höga arbetslöshet som följde i dess spår i landet till en tillagande vänstervind inom den ekonomiska konfliktdimensionen snarare än till ökad vind i seglen för auktoritära och främlingsfientliga åsikter.³ För det tredje har graden av kon-

vergens i den politiska rymden varit mycket liten i Sverige. Modeterna har konsekvent setts som ett reellt högeralternativ, vilket har motverkat bilden av att de etablerade partierna inte skulle skilja sig åt sarsmellan.

Jag fann emellertid även tecken på att det finns och har funnits potentiella nischer för sverigedemokraterna eller något annat svenskt RHP-parti. För det första finns det en omfåttande folklig främlingsfientlighet och ett invandarmotstånd även i Sverige, även om det har minskat de senaste åren. År 2000 instämde 43 procent av väljarna i påståendet att "det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar", vilket dock skall jämföras med 65 procent 1992 (Denker 2001:74). Invandrarfrågan, som hittills varit av liten betydelse, fick också ökad betydelse i 2002 års valrörelse. När det gäller invandrarfrågans politiska betydelse spelar övriga politiska aktörers agerande en stor roll. Till skillnad från i många andra västeuropeiska länder (till exempel Danmark och Frankrike) har de etablerade partierna i Sverige relativt effektivt upprätthållit en "retorisk *cordon sanitaire*". Det innebär att de etablerade partierna inte har anammat en invandrarfientlig retorik eller explicit har försökt att anamma invandrarfientliga partiers politiska program.⁴ Under 2002 års valrörelse förde dock både folkpartiet och moderaterna fram förslag avsedda att villkora medborgarskap för invandrarare. Språktest – och även test av kunskaper i svensk historia – är krav som även sverigedemokraterna länge har haft på sin politiska agenda, om än i betydligt radikalare form. Denna diskussion medförde också att invandrarfrågan hamnade i fokus i 2002 års valrörelse. Det är dock viktigt att betona att varken folkpartiet eller moderaterna har anammat sverigedemokraternas retorik och språkbruk.

I ett läge där etablerade partier approprierar RHP-partiernas budskap och retorik kan invandringens betydelse komma att öka markant. Dessutom tenderar en sådan händelse att leda till en

³ Tecken på denna vänstervind var bland annat att andelen väljare som ställde sig positiva till en minskning av den offentliga sektorn minskade från 56 procent 1990 till 24 procent 1997 (Nilsson, 1998).

⁴ En av anledningarna till detta är troligen att de existerande svenska RHP-partierna länge inte sågs som något större hot (i betydelsen att de riskerar att själva väljas från de etablerade partierna). Men inte heller i samband med ny demokratis uppdykande på den politiska scenen lockades de etablerade partierna att överge sin retoriska *cordon sanitaire*, även om de har invandringspolitik skärptes 1993 och 1996. Även om detta möjligen delvis var ett uttryck för en önskan att sätta en främlingsfientlig optimism, och därigenom möjliggjort indirekt hängde ihop med ny demokratis genombrutet, så skedde det mer i det tysta.

ökad legitimitet för RHP-partierna, vilket underlättar deras ambitioner att skapa och/eller upprätthålla en tillräckligt respektabel fasad (Rydgren 2003a). Även massmedia spelar en stor roll i detta sammanhang. Ett framväxande RHP-parti, och det politiska budskap det representerar, kan ses som spektakulärt och därför bedömas som journalistiskt intressant. Därför kan det ges större medial uppmärksamhet än vad som är politiskt – och nyhetsmässigt – motiverat. Man har kunnat skönja sådana tendenser i svenska massmedier sedan Le Pens framgångar i det franska presidentvalet under våren 2002, även om de varit relativt nedtonade jämfört med de flesta andra västeuropeiska länder.

Andra tecken på att det kan finnas en potentiell nisch även i Sverige är att det politiska misshöjet – med politiker, partier och andra politiska institutioner – är högt även i Sverige, vilket utgör en grogrund för partier som är villiga och kapabla att mobilisera proteströster. Andelen väljare som instämde i påståendet "riksdagen bryr sig inte mycket om vad vanliga väljare tycker och tänker" ökade från 46 procent 1968 till 60 procent 1982 och 75 procent 1998. På liknande sätt ökade andelen väljare som instämde med påståendet "partierna är intresserade av väljarnas röster, inte deras åsikter" från 37 procent 1968 till 60 procent 1982, 68 procent 1991 och 75 procent 1998. Dessutom har andelen partiidentificerade väljare sjunkit, vilket har frigjort resurser för nya politiska partier. Även andelen röstskolkare har ökat i Sverige, främst bland arbetslösa och arbetare – som är grupper som i andra västeuropeiska länder har varit överrepresenterade bland RHP-partiernas väljare. För det tredje kan det finnas en potential för ett RHP-parti att exploatera anti-EU-strömningar. Det är ett plansibelt antagande att det finns väljare vars motvilja mot EU kombineras med, eller till och med baseras på, nationalistiska, främlingsfientliga och auktoritära attityder och preferenser. Dessa väljare delar inte vänsterpartiets och miljöpartiets – som hitintills mer eller mindre har lyckats monopolisera EU-motståndet – grundläggande värderingar. Dessa väljare kan därför känna sig lockade att stödja ett framväxande EU-fientligt RHP-parti.

Även om de potentiella förutsättningarna för framväxten av ett väljarmässigt framgångsrikt RHP-parti var större kring mitten av 1990-talet, då den ekonomiska situationen var värre, så finns de

alltså fortfarande kvar. Två av de nischer som bidrog till ny demokratis framväxt – politikermissnöje och xenofobi – finns alltså kvar även idag. Som vi kommer att se nedan finns det tydliga tecken på att sverigedemokraterna i mångt och mycket har misslyckats med att utnyttja de möjliga nischer för väljarmobilisering som har funnits; främst för att partiet har setts som alltför extremt av de flesta väljarna.

Sverigedemokraterna bildades 1988 som en direkt efterträdare till sverigepartiet, som i sin tur hade bildats 1986 efter en hopslagning av det svenska framstegspartiet och BBS, Bevara Sverige svenskt (Larsson och Ekman 2002; Lodenius och Larsson 1994; Lodenius och Wilström 1997). Sverigedemokraternas röster finns ursprungligen i den svenska utomparlamentariska högerextremismen och det förekom – främst under slutet av årtioalet och första halvan på nittioalet – klara överlappningar mellan sverigedemokraterna och öppet anti-demokratiska, nazistiska och fascistiska grupperingar (Larsson & Ekman 2002). Under senare halvan på nittioalet har emellertid partiet arbetat hårt på att skapa en mer respektabel fasad. Uniformsförbud infördes 1996 av den nyttillträdde partiledaren Mikael Jansson, och sverigedemokraterna tog öppet avstånd från nazismen 1999. Några av de mer provocerande formuleringarna i partiprogrammet har även tonats ner eller struktits på senare år (i synnerhet rörande dödsstraff, förbud mot abort och motståndet mot utomeuropeisk adoption), även om det finns en annärkningsvärd kontinuitet mellan partiprogrammen 1989 och 2002. Under sommaren 2001 splittrades partiet, då en grupp "traditionalister" inom rörelsen (som Anders Steen och Tor Paulsson) motsatte sig den mjukare tonen och bildade partiet nationaldemokraterna.

Vid en läsning av sverigedemokraternas partiprogram och övriga politiska diskurser framstår klart att partiet har blivit allmer influerat av väljarmässigt framgångsrika radikalhögpopulistiska partier i andra länder. Medan brittiska National Front var en av de stora influenskällorna under senare delen av årtioalet, har det franska Front National betydligt mycket för sverigedemokraternas ideologiska och strategiska vägval under nittioalet – även om också andra partier – som FPÖ i Österrike, Dansk Folkparti och det italienska Alleanza Nazionale – har spelat en roll. Den ideologiska

kärnan i sverigedemokraterna består. Liksom hos övriga moderna radikallöjgerpopulistiska partier av en blandning av etnisk nationalism, familjsfientlighet, sociokulturellt högerautoritära ståndpunkter (rörande familjen, lag och ordning etc.) och en populistisk demokratisyn där den populistiska "anti-etablissemangsstrategin" används flitigt.

Enligt sverigedemokraternas partiprogram från 2002 (vilket är en delvis reviderad version av 1999 års program) är "sverigedemokraternas viktigaste politiska målsättning att försvara vår svenska nationella identitet". Denna målsättning grundar sig på ett ontologiskt förhållande till begreppen "folk" och "kultur" (dvs. föreställningen att det finns *en* kultur inom varje nation, och att denna är etniskt bestämd) och en nostalgisk tro på vad jag tidigare har kallat "myten om det gyllene förflutna"; en långtän tillbaka till en förstådd *gemeinschaft* utan konflikter och sociala problem. Enligt sverigedemokraterna kan endast etniskt homogena nationer leva i fred och harmoni. Till detta är den så kallade etno-pluralistiska idén kopplad, vilken innebär att varje folks kultur ses som unik, men samtidigt fragil. Då olika kulturer möts inom en och samma nationalstat riskeras en upplösning av den unika, dominerande nationella identiteten. Enligt RHP-partiernas etno-nationalistiska program bör därför olika etniciteter hållas åtskilda från varandra.

Invandring – i synnerhet utomeuropeisk invandring – ses som det största hotet mot den svenska nationella identiteten. För att fortsätta citera ur 2002 års partiprogram, menar sverigedemokraterna att de "senaste årtiondenas massinvandring på ett allvarligt sätt har kommit att hota den nationella identiteten, genom att det bildas stora områden som befolkas av människor som aldrig kommer att uppleva sig själva som svenskar och inte heller som delaktiga i vår kultur och vår historia. Genom en ansvarslös invandringspolitik som syftar till att skapa ett mångkulturellt samhälle har nya etniska minoriteter etablerat sig på svensk mark, med växande samhällsproblem som följd." Som ett resultat av detta förklarar sverigedemokraterna en mycket restriktiv invandringspolitik, där i praktiken inga utomeuropeiska invandrare ska släppas in – och där det skulle krävas 10 års vistelse i Sverige samt kunskaper i svenska språket och i svensk historia för att erhålla svenskt medborgarskap.

Även om invandring ses som det största hotet mot den nationella identiteten, vänder sig partiet av samma orsak även mot olika former av överstatlighet och menar att den ekonomiska globaliseringen måste regleras i de fall som den kränker den "nationella principen".

Liksom är fallet för franska Front National (se Rydgren 2003a; 2003b; kap. 2 i denna volym) är sverigedemokraternas diskurs om invandring och invandrare strukturerad kring fyra olika teman: för det första, som vi har sett ovan, ses invandring som ett hot mot den svenska nationella identiteten. För det andra ses invandring som orsaken till kriminalitet, i synnerhet våldsbrott och sexualbrott. På SD-kurirens hemsida publiceras regelbundet brott begångna av personer med invandrarbakgrund, vilket syftar till att skapa en bild av att invandrare är kriminella. Jag kan bara nämna några rubriker av de otaliga exempel som finns: "Beväpnad turk rånade posten i Bläckeberg" (1 februari 2002), "Kosovoalban dömd för våldtäkt – igen" (2 april 2001), "Invandrare bakom sexövergreppen i Gävle" (7 mars 2002), "Iraker försökte bränna ner polisstationen i Rosengård" (1 maj 2003), "Kulturberikare häktas för skottlossning i Göteborg" (8 juli 2001). I och med att det av naturliga orsaker inte publiceras listor över de invandrare som *inte* begår kriminella handlingar, och inte heller över de brott begångna av svenskar utan invandrarbakgrund, kan denna strategi medföra att bilden av att invandrare står för en stor del av brottsligheten i Sverige kan etableras hos potentiella väljare. Begreppet "kulturberikare" som nämns i exemplet ovan är ett exempel på vad som brukar kallas "frame transformation" (Benford och Snow 2000), vilket innebär att man försöker att förstöra sina politiska motståndares centrala begrepp genom att ge dem en ny betydelse och att behäfta dem med nya konnotationer. I det här fallet används således "kulturberikare" – som ursprungligen myntades för att betona invandringens positiva förmåga att ge nya kulturella impulser och influenser – i ett negativt sammanhang. Man bör även uppmärksammas mer lyckade kampanjer – i bemärkelsen att den rönne stor uppmärksamhet – var kampanjen efter gruppvåldtäkten i Rissne, då partiet gick ut med en stor flygbladskampanj i skolorna för att "avslöja" att de misstänkta gärningsmännen hade invandrarbakgrund.

För det tredje ses invandring som en orsak till arbetslöshet och till välfärdens ekonomiska begränsningar. Generellt sett presenteras invandrare som illegitima konkurrenter om knappa resurser, som i sverigedemokraternas retorik borde vara förbehållna "emiska svenskar". Detta är ett potentiellt potent tema, då det anspelar på avundsjuka och då de utpekar en syndabock för problem som många människor ofta upplever i sin vardag. Exempel på rubriker som basunerar ut detta tema kan vara "Invandrare i gräddfilen", där bostadsbrisen skylls på flyktingar.

Sverigedemokraterna är ett populistiskt parti främst genom sin användning av "anti-etablissemangsstrategin" (jfr Schedler 1996): alla andra politiska partier klumpas ihop i en politisk klass, och några betydelsefulla skillnader dem emellan erkänns sällan (även om vänstern – i bred betydelse – är "huvudfrenden"). Denna "politiska klass" utmålats också som odemokratisk och baserad på särintressen, medan sverigedemokraterna är det enda demokratiska alternativet, och därtill "folk för allmänintresset" (sverigedemokraternas partiprogram 2002) och "folkets" sanna röst.

Sverigedemokraterna inrar sociokulturella högerautoritära positioner på frågor som rör bland annat familjepolitik, lag och ordning. I likhet med andra radkallhögerrpopulistiska partier ser sverigedemokraterna familjen som samhällets viktigaste enhet vid sidan av nationen och förfasar sig över vad som ses som dagens "moralupplösning" – bestående av till exempel skilsmässor och aborter. Ändå är det på detta område man hittar de största förändringarna över tid. Sedan det första partiprogrammet från 1989 har både kraven på dödsstraff och abortförbud strukturs under senare delen av nitioalet, även om det fortfarande förs en intern debatt om dessa frågor. Att dessa krav har strukturs och tonats ner hänger samman med behovet att skapa en tillräckligt respektabel fasad, vilket är nödvändigt för att inte skrämma bort väljare.

Med dessa förändringar i sin framtoning har sverigedemokraterna successivt minskat sin politiska och väljarmässiga marginalisering. I valet 1998 lyckades partiet vinna en handfull mandat i olika kommunfullmäktige, och i valet 2002 gick det fram till 1,4 procent av rösterna i riksdagsvalet, och närmare 50 mandat i olika kommuner – i synnerhet i Skåne och övriga södra Sverige. Sett ur ett jämförande västeuropeiskt perspektiv är detta emellertid inte

särskilt imponerande, och man kan fortfarande se den svenska radikallögerrpopulismen som ett relativt väljarmässigt misslyckande.

Att inget svenskt nationellt väljarmässigt framgångsrikt RHP-parti har vuxit fram har i min mening alltså mycket att göra med politikens utbudssida: att de RHP-partier som har försökt inte har varit tillräckligt attraktiva. Sverigedemokraterna har varit det ledande svenska RHP-partiet sedan ny demokratis sammanbrott 1994. Sverigedemokraterna har dock haft problem med att skapa en tillräckligt respektabel fasad, det vill säga att övertyga väljarna om att de är emot de etablerade partierna men för den sakens skull inte emot demokratin *per se*. Annorlunda uttryckt har sverigedemokraterna misslyckats med den populistiska anti-etablissemangsstrategin. Så länge ett parti ses som anti-demokratiskt har det inga chanser att attrahera proteströster, och ytterst små chanser att undkomma politisk marginalisering – åtminstone så länge en överväldigande majoritet av väljarna sluter upp bakom demokratin som idé. Den relativa framgången i 2002 års lokalval skulle dock – teoretiskt – kunna ge partiet ökade möjligheter till ett större genombrutt också på riksplaneln, även om det finns få tecken på detta idag knappt ett och ett halvt år efter valet. För det första kan det ge partiet en ökad politisk synlighet. Det faktum att partiet finns representerat med mandat i större kommuner som Malmö och Helsingborg kan leda till större synlighet i sig. Med fler mandat ökar också möjligheten för politiska kontroverser med den politiska omgivningen, som tenderar att locka till sig mediebevaktning. Även den andra punkten, legitimitet, är beroende av de övriga partiernas agerande. I ett läge där de etablerade partierna lockas till samarbete med ett RHP-parti legitimeras dess budskap i väljarnas ögon, och möjligheten till ett framgångsrikt användande av den "anti-politiska etablissemangsstrategin" ökar. Man kan dock hittills konstatera att de etablerade partierna har undvikit att söka samarbete med sverigedemokraterna i de kommunala och regionala församlingar där dessa finns representerade. För det tredje ökar möjligheterna för att misnöjda, invandrarkritiska politiker från de etablerade partierna skall hoppa över till sverigedemokraterna; politiker som med sin rutin skulle bidra med att ge partiet en ökad organisatorisk stöd. Slutligen medför sverigedemokraternas resulter i riksdagsvalet att partiet fortsättningsvis är berättigat till

visst partistöd. De första tre av dessa punkter underlättade franska Nationella frontens väljarnässiga genombröt. Partiet hade lokala framgångar 1982 och 1983. I staden Dreux valde den traditionella borgerligheten, UDF och RPR, att inledda valsamverkan med Nationella fronten. Detta ledde till en ökad synlighet och legitimitet för Nationella fronten, som lyckades slå igenom stort i 1984 års val till Europaparlamentet. I samband med detta lockades även missnöjda politiker från RPR och UDF över till partiet, bland dessa Bruno Mégret (se Rydgrén 2003b). Vad som talar emot en liknande utveckling i Sverige är framför allt att partipiskan är mer effektiv hos de etablerade partierna i Sverige än hos deras franska motsvarigheter; de är bättre på att se till att lokalavdelningarna följer riksdirektiven.

Litteratur och referenser

- Aardal, B. och Valen, H. 1995. *Konflikt och opinion*. Oslo: NKS-förlaget.
- Aardal, B., Valen, H., Narud, H.M. och Berglund, F. 1999. *Valgare i 90-årene*. Oslo: NKS-förlaget.
- Aarts, K. 1995. "Nationale politieke problemen, partijcompetitie en strengedrag", i Van Holsteyn, J. och Niemöller, B. red. *De Nederlandse Kieser 1994*. Leiden: DSWO Press.
- Aarts, K., Van Der Kolk, H. och Kamp, M. 1999. *Dutch Parliamentary Election Study 1998*. Enschede: NIWI/Steinmetz Archive/Dutch Electoral Research Foundation SKON.
- Ahtsaari, M., Frowein, J. och Oreja, M. 2000. "Report of the 'Three Wise Men', on the Austrian Government's Commitment to the Common European Values", adopted in Paris, 8 September 2000. <http://www.virtual-institute.de/Bericht-EU/Report.pdf>
- Andersen, J. (Johannes) och Andersen (Jørgen) (Goul) 2003. "Klassernes forsvinden" i Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politik forandring: Værdipolitik og nye stillinger ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Andersen, J. och Borre, O. 2003. "Personaktorer: De to duellanter og sekundanten på sidelinjen" i Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politik forandring: Værdipolitik og nye stillinger ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Andersen, J.G. 1990. "Denmark: The 'Greening' of the Labour Movement", *Scandinavian Political Studies* 13(2):183-210.
- Andersen, J.G. 1992. "Denmark: The Progress Party - Populist neo-liberalism and welfare state chauvinism", i Hainsworth, P. red. *The Extreme Right in Europe and the USA*. London: Pinter.
- Andersen, J.G. 1993. *Politik og samfund i forandring*. København: Columbus.
- Andersen, J.G. 2002. *Preventivmiddel eller tolerancé? Danskernes holdninger til indvandring. En forskningsrapport*. AMID Working Paper. Aalborg: Akademiet for Migrationsstudier i Danmark, Aalborg Universitet.
- Andersen, J.G. 2003a. "Partierne's image: De borgerlige bedst til at sikre velfærdens?" i Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politik forandring: Værdipolitik og nye stillinger ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Andersen, J.G. 2003b. "EU og modstanden i Danmark", i *Danmark 30 år i EU. Et festskrift*. København: Gyldendal.
- Andersen, J.G. och Bjørklund, T. 1990. "Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway", *Acta Sociologica* 33(3):195-217.
- Andersen, J.G. och Bjørklund, T. 2000. "Radical Right-Wing Populism in Scandinavia: From Tax Revolt to Neo-Liberalism and Xenophobia", i Hainsworth, P. red. *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.
- Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politik Forandring: Værdipolitik og nye stillinger ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Anderson, C. J. 1996. "Economics, politics and foreigners: Populist party support in Denmark and Norway", *Electoral Studies* 15(4):497-511.
- Andeweg, R. 1995. "Afscheid van de verzuijing?" i Van Holsteyn, J. och Niemöller, B. red. *De Nederlandse Kieser 1994*. Leiden: DSWO Press.
- Andeweg, R.B. och Irwin, G.A. 2002. *Governance and Politics of the Netherlands*. Houndmills: Palgrave MacMillan.

- Andeweg, R.B. och Thomassen, J. 2003. "Teikenen aan de wand? Kammeleden, kiezers en commentatoren over de kwaliteit van de parlementaire democratie in Nederland", i Van Baalen, C.C., Bredveld, W., Brouwe, J.W.L., Van Gilssewen, P.G.T.W., Ramackers, J.J.M. och Secker, W.P. red. *Janhoek Parlementaire Geschiedenis 2003: Eénvotie in de politiek*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Anker, H. och Oppenheim, E.V. 1995. *Dutch Parliamentary Election Study 1994*. Amsterdam: Steinmetz Archive/SWIDOC/Dutch Electoral Research Foundation SKON.
- Bale, T. 2003. "Ginderella and Her Ugly Sisters: The Mainstream and Extreme Right in Europe's Bipolarising Party Systems", *West European Politics* 26(3):67-90.
- Balme, R. 2002. "The pluralist and divisible Republic: French public opinion and representative democracy in the turmoil", uppsats presenterad vid konferensen *Transforming the Democratic Balance among State, Market and Society: Comparative Perspectives on France and the Developed Countries*, Minda de Gunzburg Center for European Studies, Harvard University.
- Barber, M. 1981. *The New Racism*. London: Junction.
- Beck, U. 1986. *Riskgesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bell, D.C. och Criddle, B. 1994. *The French Communist Party in the Fifth Republic*. Oxford: Clarendon.
- Benford, R.D. och Snow, D.A. 2000. "Framing processes and social movements: An overview and assessment", *Annual Review of Sociology* 26:611-39.
- Berlin, I., Hofstadter, R. och MacKae, D. 1968. "To define populism", *Government and Opposition* 3:137-179.
- Betz, H.-G. 1993. "The new politics of resentment: Radical right-wing populist parties in Western Europe", *Comparative Politics* 25:413-427.
- Betz, H.-G. 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. London: MacMillan.
- Betz, H.-G. 1998. "Introduction", i Betz, H.-G. och Immerfall, S. red. *The New Politics of the Right: Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: Saint Martin's Press.
- Betz, H.-G. 2004. "Against the System: Radical right-wing populism's challenge to liberal democracy", in Rydgren, J. 2004. *Movements of Exclusion: Radical Right-wing Populism in the Western World*. Hauppauge, NY: Nova Science.
- von Beyme, K. 1985. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.
- von Beyme, K. 1988. "Right-wing extremism in post-war Europe", i von Beyme, K. red. *Right-Wing Extremism in Western Europe*. London: Frank Cass.
- Bille, L. 1998. *Dansk partipolitik*. Köpenhamn: Jurist- og Ökonominstitutets förlag.
- Billiet, J. och de Witte, H. 1995. "Attitudinal Disposition to Vote for a 'New' Extreme Right-Wing Party: The Case of 'Vlaams Blok'", *European Journal of Political Research* 27(2):181-202.
- Biorcio, R. 1991. "La Lega come atore politico: dal Federalismo al Populismo." Biorcio, R. 1997. *Padania Promessa*. Milano, Il Saggiatore.
- Birenbaum, G. och François, B. 1996. "Unité et diversité des dirigeants frontaliers", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à découvert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des sciences Politiques.
- Bjørklund, T. 1999. *Et løkbalg i perspektiv. Valget i 1995 i lys av sosiale og politiske endringer*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Bjørklund, T. och Andersen, J.G. 2002. "Anti-Immigration Parties in Denmark and Norway: The Progress Parties and the Danish People's Party", i Schain,
- M., Zolberg, A. och Hossay, P. red. *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Björgo, T. 1997. *Racist and Right-Wing Violence in Scandinavia*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Boréus, K. 1994. *Högerutgået: nyliberalismen och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. Stockholm: Tiden.
- Borre, O. 1995. "Old and New Politics in Denmark", *Scandinavian Political Studies*, 18(3):187-205.
- Borre, O. 2003. "To konfliktdimensioner", i Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politisk Formidling: Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Bourdieu, P. 1986. "The Forms of Capital" i Richardson, J. red. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Bouw, C., Van Donselaar, J. och Nelissen, C. 1981. *De Nederlandse Volks-Unité. Portret van een racistische splinterpartij*. Bussum: Het Werdalvenster.
- Brants, K. och Hogenboom, W. *Van vrienden smetten vrij. Ophokert van de Centristpartij*. Bussum: De Haan.
- Bréchon, P. och Mira, S. K. 1992. "The National Front in France: The emergence of an extreme right protest movement", *Comparative Politics* 25:63-82.
- Brox, O. 1991. "Jeg er ikke racist, men..." *Hvorfor får vi våre meninger om innvandrere og innvandring?* Oslo: Gyldendal.
- Brubaker, R. 1992. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Cambridge: Harvard University Press.
- Buijs, F.J. och Van Donselaar, J. 1994. *Extrem-rechts*. Leiden: LISWO.
- Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E. och Stokes, D. E. 1960. *The American Voter*. New York: John Wiley & Sons.
- Campbell, A., Gurin, G. och Miller, W. E. 1954. *The Voter Decides*. Evanston: Row Peterson and Company.
- Gannus, J.-Y. 1996. "Origine et formation du Front National (1972-1981)", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à découvert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Gannus, J.-Y. 1997. *Le Front National. Histoire et analyses*. Paris: Éditions Olivier Laurents.
- Ganovan, M. 1981. *Populism*. London: Harcourt Brace.
- Ganovan, M. 1999. "Trust the people! Populism and the two faces of democracy", *Political Studies* 42:2-16.
- Carling, J. 1999. *Arbeidsinnvandring og familiegjenforening 1967-1980. En oversikt med hovedvekt på statistikk*. Kulturstudier no. 4. Oslo: Norges Forskningsråd.
- Carter, E. 2004. "Does PR Promote Political Extremism? Evidence from the West European Parties of the Extreme Right", *Representation* 40(2):82-100.
- Cartooci, R. 1994. *Fra Lega e Chiesa*. Bologna, Il Mulino.
- Castells, M. 1997. *The Information Age: Economy, Society and Culture. Volume II: The Power of Identity*. Padstow: Blackwell.
- Carr, H. 1996. *Voting Behaviour: A Radical Critique*. London: Leicester University Press.
- Chapin, W.I. 1997. "Explaining the Success of the New Right: The German Case", *West European Politics* 20(2):53-72.
- Chebel d'Appolonia, A. 1996. *L'Extrême-droit en France. De Mitterrand à Le Pen*. Brussels: Editions Complexe.
- Chieles, L., Ferguson, R. och Vaughan, M. red. 1995. *The Far Right in Western and Eastern Europe (2nd ed.)*. London och New York: Longman.

- Chorus, J. och de Galan, M. 2002. *In de ban van Fortryn. Reconstructie van een politieke nederlaag*. Amsterdam: Meis and Schilt.
- Commissie Feitenonderzoek Veiligheid en Beveiliging Pim Fortryn. 2002. *De veiligheid en beveiliging van Pim Fortryn. Feiten en verantwoordelijkheden*. Den Haag: Sdu.
- Dalton, R.J. 1999. "Political support in advanced industrial societies", i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford.
- Darnon, M. och Rosso, R. 1999. *From contre Front. Paris: Éditions du Seuil*.
- Davies, P. 1999. *The National Front in France. Ideology, Discourse and Power*. London: Routledge.
- Declaré, E.G. 1999. *Politics on the Fringe. The People, Politics, and Organization of the French National Front*. Durham: Duke University Press.
- De Fouter, S. 2002. "Nederlands extreem rechts", i Buysse, A. red. *Nieuw Radicaal rechts in Europa*. Amsterdam: De Standaard Uitgeverij.
- De Hond, M. 1983. *De opkomst van de Centrumpartij. Een onderzoek onder de aanneming van de Centrumpartij in het noorden van 1983*. Amsterdam: InterView.
- De Zwart, M. 2003. "Geen toekomst voor nieuwe partijen? LPF - de partij die de boel in beweging bracht", i Coppens, R., Van der Eijk, G., Kammer, P. och Pauw, B. red. *Een politieke anti-verschuiving*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Denker, M. 1993. "Sjäng gränserna? Svenskarnas sakter om flyktningutredning", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. 1995. "Art bli en riktig svensk", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägnad. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Denker, M. 2000. "Attityder till flyktingar: unga flickor och unga pojkar på var sin sida", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Det nya smihället*. Göteborg: SOM-institutet.
- Diamanti, I. 1993. *La Lega: Geografia, Storia e Sociologia di un Nuovo Soggetto Politico*. Roma, Donzelli.
- Diamanti, I. 1996. *Il Male del Nord: Lega, localismo, secessione*. Roma, Donzelli.
- Dogan, M. 2001. "Class, religion, party: Triple decline of electoral cleavages in Western Europe", i Karvonen, L. och Kuhle, S. red. *Party Systems and Voter Alignments Revisited*. London: Routledge.
- Downs, W.M. 2001. "Parties in their Midst: Belgian and Norwegian Parties React to Extremist Threats", *West European Politics*, 24(3):23-42.
- Duraifour, A. och Guittonneau, C. 1991. "Des mythes aux problèmes: l'argumentation xenophobe prise au mot", i Taguieff, P.-A. red. *Face au racisme. Tome 1. Les mythes d'aujourd'hui*. Paris: Éditions la Découverte.
- Earwell, R. 1995. Fascism. A History. London: Chatto and Windus.
- Earwell, R. 2000. "The rebirth of the extreme Right in Western Europe?", *Parliamentary Affairs* 53(3):407-25.
- Elmbrant, B. 1993. *Så föll den svenska modellen*. Stockholm: T. Fischer.
- Engelmann, F.C. och Schwartz, M.A. 1974. "Austria's Consistent Voters", *American Behavioral Scientist*, 18 (Sep-Oct):90-110.
- EUMC. 2001. *Attitudes towards Minority Groups in the European Union. A Special Analysis of the Eurobarometer 2000 Survey*. Vienna: SORA.
- Eurostat 2001. *Eurostat Yearbook. The Statistical Guide to Europe: Data 1989-1999*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fennema, M. 1997. "Some conceptual issues and problems in the comparison of anti-immigrant parties in western Europe", *Party Politics* 3(4):473-497.
- Fennema, M. 2004. "Populist Parties of the Right", i Rydgren, J. 2004. *Movements of Exclusion. Radical Right-wing Populism in the Western World*. Houndmills, NY: Nova Science.
- Flanagan, S.C. 1987. "Value Change in Industrial Societies", *American Political Science Review* 81(4):1303-1319.
- Fortryn, P. 2002. *De punnboven van acht jaar Paris*. Rotterdam: Karakter Uitgevers.
- FPO 1959. *Protokoll über den 4. ordentlichen Bundesparteitag der Freiheitlichen Partei Österreichs (FPÖ) am 14. und 15. November 1959 in Salzburg*.
- Freeeden, M. 1998. "Is nationalism a distinct ideology?", *Political Studies* 46(4):748-765.
- Fritzel, H. och Utz, M. 1975. "Kritische Anmerkungen zur sogenannten Lagertheorie", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 3:325-332.
- Front National. 1985. *Parti in France*. Paris: Éditions Albatros.
- Front National. 1993. *300 mesures pour la renaissance de la France*. Paris: Éditions Nationales.
- Front National. 1997. *Allez la France!* Paris: Éditions Nationales.
- Fryklund, B. och Peterson, T. 1981. *Populism och missnöjespartier i Norden. Studier i snällborgerlig klasskritik*. Lund: Arkiv Förlag.
- Fryklund, B. och Peterson, T. 1989. *Vår mot dom? Det dubbla främjingskapet i Sjöbo*. Lund: Lund University Press.
- Gasholt, Ø. och Tøgeby, L. 1995. *I god smid. Danskernes holdninger til flytning og indvandring*. Aarhus: Politica.
- Ganson, W.A. 1992. *Talking Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Ganson, W.A. 1995. "Constructing social protest", i Johnston, H. och Klandermans, B. red. *Social Movements and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Gardberg, A. 1993. *Against the Stranger: the Gangster and the Establishment*. Svenska Social- och Kommunallögskolan vid Helsingfors universitet, Meddelanden, nr. 26.
- Gettel, P. 1978. "Consociationalism to Competition. The Austrian Party System since 1945", konferenspaper presenterat vid *Colloquium on Recent Changes in European Party Systems*, Florens 1978.
- Gibson, R. 2002. *The Growth of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*. Lewiston NY: Edwin Mellen.
- Girardet, R. 1966. *Le nationalisme français 1871-1914*. Paris: Armand Colin.
- Goodwin, J. och Jasper, J.M. 1999. "Caught in a Winding, Snarling Vine: the Structural Bias of Political Process Theory", *Sociological Forum* 14(1).
- Gylliam, M. och Holmberg, S. 1993. *Viljorna inför 90-talet*. Stockholm: Nordstedts Juridik.
- Glans, I. 1975. *En liberal reaktion. Främskridtspartiet och dess viljgrundslag*. Aarhus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Glans, I. 1984. "Främskridtspartiet - småborgerlig revolt, högerreaktion eller generell protest?", i Elklit, J. och Tønsgaard, O. red. *Vilje og valggrundfar. Studier i dansk politik*. Aarhus: Forlaget Politica.
- Hegelund, A. 1999. *Kampen om anstendigheten. Inmigrationspolitik i kommunvalgdagen 1999*. ISF-rapport no. 13, Oslo: Institut for Samfunnsforskning.
- Hegelund, A. 2002. *The importance of being Decent. Political Discourse on Immigration in Norway 1970-2002*. Doktorshandling. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

- Hainsworth, P. 1992a. "Introduction. The cutting edge: The extreme right in post-war Western Europe and the USA", i Hainsworth, P. red. *The Extreme Right in Europe and the USA*. London: Pinter.
- Hainsworth, P. 1992b. "The extreme right in post-war France: The emergence and success of the Front National", i Hainsworth, P. red. *The Extreme Right in Europe and the USA*. London: Pinter.
- Hainsworth, P. 1999. "From Joan of Arc to Bardot: Immigration, nationalism, rights and the French National Front", i Hancock, L. och O'Brien, C. red. *Rewriting Rights in Europe*. Aldershot: Dartmouth.
- Hainsworth, P. 2000a. "Introduction: The extreme right", i Hainsworth, P. red. *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.
- Hainsworth, P. 2000b. "The Front National: From ascendancy to fragmentation on the French extreme right", i Hainsworth, P. red. *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.
- Hainsworth, P. och Mitchell, P. 2000. "France: the Front National from crossroads to crossroads?", *Parliamentary Affairs* 53:443-456.
- Hargreaves, A.G. 1995. *Immigration, 'Race' and Ethnicity in Contemporary France*. London: Routledge.
- Harris, G. 1994. *The Darker Side of Europe. The Extreme Right Today (new edition)*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Harvie, C. 1999. *The Rise of Regional Europe*. London, Routledge.
- Hazareasingh, S. 1994. *Political Traditions in Modern France*. New York: Oxford University Press.
- Heinisch, R. 2003. "Success in Opposition - Failure in Government: Explaining the Record of Right-Wing Populist Parties in Public Office", *West European Politics* 26(3):91-130.
- Helms, L. 1997. "Right-Wing Populist Parties in Austria and Switzerland: A Comparative Analysis of Elections, Support and Conditions of Success", *West European Politics* 20(2):37-52.
- Hernes, G. och Knudsen, K. 1990. *Støtt på høyt. Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere*. FAFO-rapport nr. 109. Oslo: FAFO.
- Hernes, G. och Knudsen, K. 1994. "Klimasjiktet? Norske reaksjoner på flyktninger, asylsøkere og innvandrere 1988-1993", *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 35(3):319-343.
- Holmberg, S. 1993. "Socialdemokraterna: 'The Comback Kids'", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. 1997. "Svenska folket är så där nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Ett missnöjt folk? SOM-undersökningen 1996*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, S. 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Ignazi, P. 1992. "The silent counter-revolution. Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe", *European Journal of Political Research*, 22(1):3-34.
- Ignazi, P. 1996a. "The crisis of parties and the rise of new political parties", *Party Politics*, 2 (4):549-566.
- Ignazi, P. 1996b. "Un nouvel acteur politique", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à découvert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Ignazi, P. 2003. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Ignazi, P. och Ysmal, C. 1992. "New and old extreme right parties. The French Front National and the Italian Movimento Sociale", *European Journal of Political Research* 22:101-121.
- Immerfall, S. 1996. "Party Politics on the Right: Neo-Populist Parties and the Future of the West European Party System", *West European Politics* 19(2):410-415.
- Inglehart, R.D. 1990. *Culture Shift*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Irwin, G. och Van Holsteyn, J. 1997. "Where to from here? Revamping electoral politics in the Netherlands", *West European Politics*, 20:93-118.
- Irwin, G.A. och Van Holsteyn, J. 1989. "Decline of the structured model of electoral competition", *West European Politics*, 12:21-41.
- Irwin, G. och Van Holsteyn, J. 2002. "De kloof tussen burger en bestuur", i Van Holsteyn, J. och Mulder, C. red. *Democratie in verval*. Amsterdam: Boom.
- Irwin, G.A. och van Holsteyn, J. 2003. "A new kid on the block: Pim Fortuyn and the Dutch Parliamentary election of May 2002", i Rallings, C., Scully, R., Tonge, J. och Webb, P. red. *British Elections and Parties Review*. Volume 13. London: Frank Cass.
- Irwin, G.A. och van Holsteyn, J. 2003. "Kiezers zijn niet rechser geworden", *NRC Handelsblad*, 18/19 January 2003.
- Ivaldi, G. 1998. "Le Front national à l'assaut du système", *Revue Politique et Parlementaire* 100(995):5-27.
- Iversen, J.M. 1998. *Prin Anders Lange til Gni! I. Hagen. 25 år med Frienskerstøptet*. Oslo: Millennium.
- Jackman, R.W. och Volpert, K. 1996. "Conditions favouring parties of the extreme right in Western Europe", *British Journal of Political Science*, 26:501-521.
- Jenkins, B. och Copsey, N. 1996. "Nation, nationalism and national identity in France", i Jenkins, B. och Sofos, S.A. red. *Nation and Identity in Contemporary Europe*. London: Routledge.
- Jensen, A.T. 1994. "Rasisme? Hvilken rasisme? Eller: Hvorfor vi ikke finner det vi ikke leter etter", *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 35(3):344-369.
- Jensen, J.B. 2003. "Arbejdsløshed og marginalisering i Danmark i europæisk perspektiv", i Andersen, J.G. red. *Marginalisering og velfærdspolitik*. København: Frydenlund.
- Johansen, A. 2001. "Enkeltpersoner og kollektivpersoner: Journalistikk som bidrag til politisk kultur", i Eide, M. red. *Til dagsorden! Journalistikk, makt og demokrati*. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Kaashoek, R. 1995. "Economie en strengedrag", i van Holsteyn, J. och Niemöller, B. red. *De Nederlandse Kieser 1994*. Leiden: DSWO Press.
- Karapın, R. 1998. "Radical-right and neo-fascist political parties in Western Europe", *Comparative Politics* 30(2):213-234.
- Kauppi, K.-M. 2003. "Remonnet Pim Fortuyn: En studie av händelserna i Holland under valet 2002", C-uppsats, Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Keman, H. 2003. "Explaining Miracles", *West European Politics*, 26(2):115-135.
- Kitschelt, H. 1986. "Political Opportunity Structures and Political Protest", *British Journal of Political Science* 16:57-85.
- Kitschelt, H. och McCann, A.J. 1995/1997. *The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis*. Ann Arbor: Michigan University Press.
- Klages, E.P. 2002. *Party Politics in an Era of Multiple Identities: The Danish Progress Party*. Doktorsavhandling, University of Minnesota.

- Kleinjehuis, J., Oegema, D., De Ridder, J., Van Hoof, A. och Vliegenhart, R. 2003. *De pimbopen in het nieuws. De rol van de media bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2002*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Klingemann, H.-D. 1999. "Mapping political support in the 1990s: a global analysis", i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Koopmanns, R. och Stadham, P. 2000. "Migration and ethnic relations as a field of political contention: an opportunity structure approach", i Koopmanns, R. och P. Stadham, red. *Challenging Immigration and Ethnic Relations Politics. Comparative European Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Knutson, O. 2004. "Religious denomination and party choice in Western Europe: A comparative longitudinal study from eight countries, 1970-97", *International Political Science Review* 25(3):97-128.
- Krisi, H., Koopmanns, R. et al. 1992. "New Social Movements and Political Opportunities in Western Europe", *European Journal of Political Research* 22:219-244.
- Kraus, H.A. 1988. *Umrörelseobjektiva: Politiske Erindringer 1917-1987*. Wien: Amalthea Verlag.
- Kumar, K. 1988. *Prophecy and Progress*. London: Penguin Books.
- Lacau, E. 1995. "Subject of Politics, Politics of Subject", *Differences* 7(1):146-164.
- Larsson, S. och Ekman, M. 2001. *Sverigedemokraterna. Den nationella rörelsen*. Stockholm: Ordfront/Expo.
- Le Pen, J.-M. 1984. *Les Français débordés*. Paris: Editions Carrere Michel Lafont.
- Le Pen, J.-M. 1985. *La France est de retour*. Paris: Carrere Michel Lafont.
- Le Pen, J.-M. 1989. *L'Espoir*. Paris: Editions Albatros.
- Lijphart, A. 1968. *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Lijphart, A. 1974. "Constitutional Democracy", *World Politics*, 21(2):207-225.
- Lijphart, A. 1974. "The Netherlands", i Rose, R. red. *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. New York: The Free Press.
- Lipset, S.M. 1960. *Political Man*. London: Heinemann.
- Lipset, S.M. och Raab, E. 1970. *The Politics of Unreason: Right-wing Extremism in America, 1790-1970*. New York: Harper & Row.
- Lipset, S.M. och Rokkan, S. 1967. "Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction", i Lipset, S.M. och Rokkan, S. red. *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Lodinus, A.-L. och Larsson, S. 1994. *Extremhögern*. Stockholm: Tidens förlag.
- Lodinus, A.-L. och Wikström, P. 1997. *Vår makt och blögula drömmar. Rasism och nazism i dagens Sverige*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lubbers, M. 2001. *Exclusionist Electorates. Extreme right-wing voting in Western Europe*. Opublicerad doktorsavhandling. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Lucardi, P. 1998. "Een geschiedenis van vijftien jaar Centrumstrooming", i van Holsteyn, J. och Mudde, C. red. *Extrem-right in Nederland*. Den Haag: Schiedamschen 1986 Elections", *West European Politics*, 10(3), 379-399.
- Luthe, K.R. 2003. "The Self-Destruction of a Right-Wing Populist Party? The Austrian Parliamentary Election of 2002", *West European Politics* 26(2):134-152.
- Luthe, K.R. och Müller, W.C. 1992. *Politics in Austria: Still a Case of Conservatism-alism?* London: Frank Cass.
- MacRae, D. 1969. "Populism as an ideology", i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Mar, P. och Mudde, C. 1998. "The Party Family and Its Study", *Annual Review of Political Science* 1:211-229.
- Manheimer, R. red. 1991. *La Lega Lombarda*. Milano: Feltrinelli.
- Marcus, J. 1995. *The National Front and French Politics. The Resilible Rise of Jean-Marie Le Pen*. London: Macmillan.
- Mayer, N. 1998. "The French Front National", i Betz, H.-G. och Immerfall, S. red. *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: Saint Martin's.
- Mayer, N. 1999. *Les Français qui votent FN*. Paris: Flammarion.
- Mégret, B. 1990. *La Flamme*. Paris: Editions Robart Lafont.
- Melhuus, M. 1999. "Insisting on culture?", *Social Anthropology* 7(1):65-80.
- Mény, Y. och Surel, Y. 2000. *Par le peuple, pour le peuple. Le populisme et les démocraties*. Paris: Fayard.
- Meret, S. 2003. "Höjrepopulismen", i Andersen, J.-G. och Bourde, O. red. *Politisk Forandring. Værdipolitikk og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Miles, R. 1993. "The articulation of racism and nationalism: reflections on European history", i Wrench, J. och Solomos, J. red. *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford: Berg.
- Minkenberg, M. 1997. "The New Right in France and Germany. Nouvelle Droite, Neue Rechte, and the new right radical parties", i Merkel, P.H. och Wenberg, L. 1997. red. *The Revival of Right-wing Extremism in the Nineties*. London: Frank Cass.
- Minkenberg, M. 2001. "The Radical Right in Public Office: Agenda-Setting and Policy Effects", *West European Politics* 24(4):1-21.
- Minkenberg, M. 2002. "The New Radical Right in the Political Process: Interaction Effects in France and Germany", i Schain, M., Zolberg, A.R. och Hossay, P. red. 2002. *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mitra, S. 1988. "The National Front in France - A single-issue movement?", i von Beyme, K. red. *Right-Wing Extremism in Western Europe*. London: Frank Cass.
- Mudde, C. 1996a. "The Paradox of the anti-party party: Insights from the extreme right", *Party Politics* 2(2):265-276.
- Mudde, C. 1996b. "The War of Words: The Defining of the Extreme Right Party Family", *West European Politics* 19(2):225-248.
- Mudde, C. 1999. "The single-issue party thesis: extreme right parties and the immigration issue", *West European Politics* 22(3):182-97.
- Mudde, C. 2000. *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.
- Mudde, C. 2002. "The Pink Populist: Pim Fortuyn for Beginners", *e-Extremism*, 3/2, Summer 2002 [www.bath.ac.uk/~sml/ncpr/newsletter/News3_2.htm].
- Mudde, C.E. och Van Holsteyn, J. 1994. "Over the top: Dutch right-wing extremist parties in the elections of 1994", *Politics* 14:127-134.
- Mudde, C. och Van Holsteyn, J. 2000. "The Netherlands: explaining the limited success of the extreme right", i Hainsworth, P. red. *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter.

- Müller, W.C. 1988. "Conservatism and the Transformation of the Austrian People's Party", i Girvin, B. red. *The Transformation of Contemporary Conservatism*. London och Newbury Park, CA: Sage.
- Niemöller, K. 1995. "Binding met partjen", i Van Holsteyn, J. och Niemöller, B. red. *De Nederlandse Kieser 1994*. Leiden: DSWO Press.
- Niemöller, B. och Van Der Eijk, C. 1990. "Partij en kiezer: Herwaardering van een relatie", i Voerman, G. red. *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlands Politieke Partijen 1989*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Nieuwbeerta, P. 2001. "The democratic class struggle in postwar societies: Traditional class voting in twenty countries, 1945-1990", i Clark, T.N. och Lipset, S.M. red. *The Breakdown of Class Politics: A Debate on Post-Industrial Stratification*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Nilsson, L. 1994. "Öffentligt eller privat?" i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Rägnal. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, L. 1995. "Att spara eller inte spara?", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Rägnal. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nolte, E. 1966. *Three Faces of Fascism. Action Française, Italian Fascism, National Socialism*. New York: Holt.
- Norris, P. 1999a. "Conclusions: The growth of critical citizens and its consequences", i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. red. 1999b. *Critical Citizens. Global Support for democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. 1999c. "Introduction: The growth of critical citizens", i Norris, P. red. *Critical Citizens. Global Support for democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Ny demokrati. 1991. *Partiprogram*. Stockholm: Ny demokrati.
- Ogris, G. 1991. "Ebenbild oder Konstrastprogramm: Eine Analyse des Wahlkampfes und des Wahlverhalten bei der Nationalratswahl im Oktober 1990", i Khlol, A., Offer, G. och Sturmemann, A. red. *Österreichisches Jahrbuch für Politik, 1990*. Wien och München: Verlag für Geschichte und Politik/Oldenbourg.
- Orfall, B. 1996. "Le droit chemin ou les mécanismes de l'adhésion politique", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à déconuert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Oscarsson, H. 1998. *Den svenska partitynden. Valornas uppbyggnad av konfliktsstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutonen (Göteborg Studies in Politics 54).
- Oskarsson, M. 1994. *Klassväring i Sverige. Rationellitet, lojalitet eller barn skettian*. Stockholm: Nerenius och Santerus förlag.
- Pels, D. *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy*. Amsterdarn: Anthos.
- Pelinka, A. 1987. "Die Beweglichkeit hat schon begonnen", *Journal für Sozialforschung* 27(1):75-95.
- Pelinka, A. 1989. "SPÖ, ÖVP and the Ehrenlügen: Isolation or Integration", i Parkinson, F., *Conquering the Past. Austrian Nazism Yesterday and Today*. Detroit: Wayne State University Press.
- Perrineau, P. 1996. "Les étapes d'une implantation électorale (1972-1988)", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à déconuert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Perrineau, P. 1997. *Le Syndrome Le Pen. Radiographie des électeurs du Front National*. Paris: Fayard.
- Peterson, T., Stigendal, M. och Fryklund, B. 1988 *Skänspartiet. Om folkligt missnöje i Mahan*. Lund: Arkiv förlag.
- Pileri, S., Schmidte, O. och Ruzza, C. 1994. "From System Opposition to a State Party: the Leagues and the Crisis of Italian Politics", *Telos* (Spring): 86-100.
- Plasser, F., Ullram, P.A. och Graugrubler, A. 1985. "Vom Ende der Lager Parteien. Perspektivwechsel in der österreichischen Parteien- und Wahlforschung", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 3/1985:241-258.
- Plasser, F. 1986. "Die Nationalratswahl 1986: Analyse und Politische Konsequenzen", *Österreichische Monatshefte*, 42(8):9-26.
- Plasser, F., Ullram, P.A. och Graugrubler, A. 1987. "Vom Ende der Lager Parteien. Perspektivwechsel in der österreichischen Parteien- und Wahlforschung", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 3/1987:241-258.
- Plasser, F. och Ullram, P.A. 1989. "Wahltag ist Zahlung. Populistischer Appell und Wählerprotest in den achtziger Jahren", *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 2/1989:156-157.
- Plasser, F., Sommer, F. och Ullram, P.A. 1991. "Eine Kanzler- und Prozeswahl, Wählerverhalten und Wahlmotive bei der Nationalratswahl 1990", i Khlol, A., Offer, G. och Sturmemann, A. red. *Österreichisches Jahrbuch für Politik, 1990*. Wien och München: Verlag für Geschichte und Politik/Oldenbourg.
- Plasser, F., Ullram, P.A., Neuwith, E. och Sommer, F. 1995. "Analyse der Nationalratswahl 1995: Muster, Trends, Motive und Wählerströme", *Informations zur politischen Bildung* no. 10, 1995/96.
- Prowe, D. 1994. "Classic Fascism and the new radical right in western Europe: Comparisons and contrasts", *Contemporary European History* 3(3):289-313.
- Pujas, V. och Rhodes, M. 1999. "Party finance and political scandals in Italy, Spain and France", *West European Politics* 22(3):41-63.
- Putnam, R.D., Pharr, S.J. och Dalton, R.J. 2000. "Introduction: What's troubling the Trilateral democracies?", i Pharr, S.J. och Putnam, R.D. red. *Disaffected Democracies. What's Troubling the Trilateral Countries?*. Princeton: Princeton University Press.
- Ranger, J. 1996. "Le cercle des sympathisants", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à déconuert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Rasch, B.E. 2003. "Det politiske landskap", *Tidskrift för samfunnsforskning* 44(1):37-66.
- Rémond, R. 1996. "Préface à la première édition", i Mayer, N. och Perrineau, P. red. *Le Front National à déconuert*. Paris: Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques.
- Riedlsperger, M. 1978. *The Lingering Shadow of Nazism: The Austrian Independent Party Movement since 1945*. New York och Boulder: Columbia University Press.
- Riedlsperger, M. 1987. "Der Haider Jörg (HD) and the FPÖ Election Victory of 1986", konferenspaper, framlagt vid the German Studies Association meeting, St. Louis, Missouri, USA, oktober 1987 (<http://cla.calpoly.edu/~mriedlsp/> Publications/eq/hum).
- Riedlsperger, M. 1992. "Heil Haider! The Revitalization of the Austrian Freedom Party", *Politics and Society in Germany, Austria and Switzerland* 4:18-58.
- Riedlsperger, M. 1996. "The FPÖ: From Protest to radical Right-Populism", konferenspaper, framlagt vid the German Studies Association meeting, Seattle, Washington, oktober 1996 (<http://cla.calpoly.edu/~mriedlsp/Publications/gsa96.html>).

Riedlsperger, M. 1998. "The Lingering Shadow of Nazism - revisited" konferenspapper, framlagt vid the German Studies Association meeting, Salt Lake City Utah, oktober 1998 (<http://cla.calpoly.edu/~mrtdslsp/Publications/GSA98.html>).

Riedlsperger, M. 1999. "Harder's Reach for Power", konferenspapper, framlagt vid the German Studies Association meeting, Atlanta Georgia, oktober 1999 (<http://cla.calpoly.edu/~mrtdslsp/Publications/GSA99/GSA99.htm>).

Riksdagens Arbok 1993-1994.

Rose, R. och McAllister, I. 1986. *Faters Begin to Choke*. London: Sage.

Rose, R. och Mackie, T.T. 1988. "Do parties persist or fail? The big trade-off facing organizations" i Lawson, K. och Merkl, P.H. red. *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Roxburgh, A. 2002. *Preachers of Hate. The Rise of the Far Right*. London: Gibson Square Books.

Roy, J.-P. 1998. "Le programme économique et social du Front National en France", i Delwit, P., De Waele, J.-M. och Rea, A. red. *L'Extrême droit en France et en Belgique*. Bryssel: Éditions Complexe.

Ruza, C. 2000. "Language and Nationalism in Italy", i Barbour, S. och Carmichael, C. red. *Language and Nationalism in Europe*. Oxford, Oxford University Press.

Ruza, C. 1997. "Institutionalization in the Italian Peace Movement", *Theory and Society* 26:1-41.

Ruza, C. och Schmittke, O. 1993. "Roots of Success of the Lega Lombarda: Mobilization Dynamics and the Media", *West European Politics* 16(2):1-23.

Ruza, C. och Schmittke, O. 1992. "The Making of the Leagues", *Telos* 90:57-70.

Rydgren, J. 1995. *Ny demokratis uppgång och fall. En studie av det politiska manöverutrymmet*. D-uppsats. Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Rydgren, J. 1996. *Fenomenet Ny demokrati. En möjlig förklaring till partiers framväxt och framgång i riksdagsvalet 1991*. C-uppsats. Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.

Rydgren, J. 2000. "Prejudiced inferences: The socio-cognitive basis of xenophobia", i Apollon, D., Fure, O.-D. och Svåsand, L. red. *Approaching a New Millennium. Lessons from the Past, Prospects for the Future*. Bergen: HIT Centre/ISSEI 2000.

Rydgren, J. 2002. "Radical right populism in Sweden: still a failure, but for how long?", *Scandinavian Political Studies* 25(1):27-56.

Rydgren, J. 2003a. "Mesolevel reasons for racism and xenophobia. Some converging and diverging effects of radical right populism in France and Sweden", *European Journal of Social Theory* 6(1):45-68.

Rydgren, J. 2003b. *The Populist Challenge. Political Protest and Ethno-Nationalist Mobilization in France*. New York: Berghahn Books.

Rydgren, J. 2004a. "Explaining the Emergence of Extreme Right-wing Populism: The Case of Denmark", *West European Politics*, 27(3):474-502.

Rydgren, J. 2004b. "Is Extreme Right-wing Populism Contagious? Explaining the Emergence of a New Party Family", *European Journal of Political Research*, 43. Kommande.

Rydgren, J. 2004c. "The logic of xenophobia", *Rationality and Society*, 16(2):123-148.

Rydgren, J. 2005. *From Tax Populism to Ethnic Nationalism: Radical Right-wing Populism in Sweden, 1988-2003*. New York: Berghahn Books. Under utgivning.

Rydgren, J. och van Holsteyn, J. 2002. "Why not? Interpreting radical right populism in light of deviant cases", uppsats presenterad vid Wetherhead Center, Harvard University, den 24 oktober 2001.

Saalfeld, T. 1993. "The politics of national-populism: Ideology and policies of the German Republican Party", *German Politics* 2(2):177-199.

Santoro W.A. och McGuire, G.M. 1997. "Social movement insiders: The impact of institutional activists on affirmative action and comparable worth policies". *Social Problems* 44(4):503-519.

Schain, M. 1988. "Immigration and changes in the French party system", *European Journal of Political Research* 16(6):597-621.

Schain, M. 1999. "Politics in France", i Almond, G.A., Dalton, R.J. och Powell G.B. Jr. red. *European Politics Today*. New York: Longman.

Schain, M. 2001. "L'impact du front national sur le système politique français" i Perrineau, P. red. *Les croisés de la société française. L'Europe des extrêmes droits*. Paris: Éditions de l'Aube.

Schain, M. 2002. "The Impact of the French National Front on the French Party System" i Schain, M., Zolberg, A.R. och Hossey, P. red. 2002. *Shadows over Europe: The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe*. New York: Palgrave Macmillan.

Schedler, A. 1996. "Anti-political-establishment parties", *Party Politics* 2(3):291-312.

SCP 1998. *Social en Cultureel Rapport 1998. 25 Jaar Sociale Verandering*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP 1999. *Sociale en Culturele Veranderingen 1999*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

SCP 2000. *Social en Cultureel Rapport 2000. Nederland in Europa*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Shils, E.A. 1956. *The Torment of Secrecy: The Background and Consequences of American Security Politics*. London: Heinemann.

Simmons, H.G. 1996. *The French National Front. The Extremist Challenge to Democracy*. San Francisco: Westview.

Sjöblom, G. 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Skårvalk, A. 1992. *Radikaler på innvandring i Norge: Interseksjonelt eller samfunnsprotest? Kandidatoppgaves, statsvetenskapliga institutionen, Oslo universitet*.

Solomos, J. och Wrench, J. 1993. "Race and racism in contemporary Europe", i Wrench, J. och Solomos J. red. *Racism and Migration in Western Europe*. Oxford: Berg.

Souchard, M., Wähniich, S. Cuminal, I. och Wachtler, V. 1997. *Le Pen - Les Mots. Analyse d'un discours d'extrême-droite*. Paris: Le Monde Éditions.

Sternhell, Z. 1986. *Neither Right nor Left: Fascist Ideology in France*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Stewart, A. 1969. "The social roots", i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Svåsand, L. 1998. "Scandinavian Right-Wing Radicalism", i Betz, H.-G. och Immerfall, S. red. *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*.

Swyngedouw, M. 1992. *Wat voor je verwacht. De opkomst van het Vlaams Blok en AGALEY in de jaren tachtig*. Leuven: ISPO.

Taggart, P. 1996. *The New Populism and New Politics. New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*. London: MacMillan Press.

Taggart, P. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.

- Tagnieff, P.-A. 1988. *La Force du préjugé. Essai sur le racisme et ses doubles*. Paris: La Découverte.
- Teorell, J. 1998. *Demokrati eller finksvulda? Om beslutsfattande i partiorganisationer*. Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis.
- Ter Wal, J. 2000. "Comparing argumentation and counter-argumentation in Italian parliamentary debate on immigration", i M. Reisigl och Wodak, R. red. *The Semiotics of Racism. Approaches in Critical Discourse Analysis*. Vienna: Passagen.
- Thomassen, J. 1976. "Party identification as a cross-national concept: its meaning in the Netherlands", i Budge, I., Crewe, I. och Farlie, D. red. *Party Identification and Beyond. Representations of Voting and Party Competition*. London: John Wiley and Sons.
- Thomassen, J. 2000. "Politieke veranderingen in Nederland", i Thomassen, J., Aarts, K. och Van der Kolk, H. red. *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiesers en de smalle marges van de politiek*. Den Haag: Sdu.
- Thomson, S.R. 1995. "The 1994 parliamentary Election in Denmark", *Electoral Studies* 14(3):315-322.
- Tobiasen, M. 2003. "Danskerne verden var den samme efter 11. september: Terror, islam og global solidaritet", chapter 21 i Andersen, J.G. och Borre, O. red. *Politisk Forandring. Værdipolitik og nye stillinger ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Togeby, L. 1997. *Fremmedhed og fremmedhed i Danmark*. København: Columbus.
- Tonggaard, O. 1989. "Elyngtinge og indvandrere - et politisk spørgsmål?", i Ellik, J. och Tonggaard, O. red. *Til folketingsvalg. Valgberedninger og valgberedning i 1987 og 1988*. Aarhus: Politica.
- Torfiing, J. 1999. *New Theories of Discourse. Lactan, Manoffe and Zizek*. Oxford: Blackwell.
- Traar, K. och Birk, F. 1987. "Der Durchleuchere Wähler in den achtziger Jahren", *Journal für Sozialforschung*, 27(1):4-79.
- Ungerson, J. 1992. *Gammelnaken: SÅF-löbny "Ny Demokrati"*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Valen, H. 2002. "The Storting Election in Norway, September 2001", *Electoral Studies* 22(1):179-185.
- Van Der Eijk, C. och Niemiöller, B. 1983. *Electoral Change in the Netherlands. Empirical results and methods of measurement*. Amsterdam: CT-Press.
- Van Donselaar, J. 1991. *Font na de oorlog. Factische en racistische organisaties in Nederland 1950-1990*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Van Donselaar, J. 2000. *Monitor racisme en extreme rechts. Derde Rapportage*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Van Donselaar, J. och Rodrigues, P.R. 2003. *Monitor racisme en extreme rechts. Vijfde rapportage*. Amsterdam: Anne Frank Stichting.
- van Gunsteren, H. och Andeweg, R. 1994. *Het grote ongemogen. Over de kloof tussen burgers en politiek*. Haarlem: Aantmi.
- van Holsteyn, J. 1994. *Het Woord is aan de Kieser. Een beschouwing over verkiezingen en stemgedrag aan de hand van open vragen*. Leiden: DSWO Press.
- van Holsteyn, J. 1995. "Groei van of stuitrekening: extreem-rechts en de verkiezingen van 1994", *Sociologie & Democratie* 52:75-85.
- van Holsteyn, J. 1995. "De Kamerverkiezingen van 3 mei 1994", i Van Holsteyn, J. och Niemiöller, B. red. *De Nederlandse Kieser 1994*. Leiden: DSWO Press.
- van Holsteyn, J. 1998. "Weggevaagd! Extreem-rechts bij de gemeenteraadsverkiezingen", *Facta* 6, 1998:2-5.
- van Holsteyn, J. 2000. "De kiezer verklaart", i Thomassen, J., Aarts, K. och Van Der Kolk, H. red. *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiesers en de smalle marges van de politiek*. Den Haag: Sdu.
- van Holsteyn, J. 2003. "Minderheden en de verkiezingen van 15 mei 2002", i Pellicaan, H. och Trappenburg, M. red. *Politiek in de multiculturele samenleving*. Amsterdam: Boom.
- van Holsteyn, J. och Irwin, G.A. 2000. "The bells toll no more. The declining influence of religion on voting behaviour in the Netherlands", i Broughton, D. och Ten Napel, H.-M. red. *Religion and Mass Electoral Behaviour in Europe*. London: Routledge.
- van Holsteyn, J. och Irwin, G.A. 2003. "Never a dull moment. Pim Fortuyn and the Dutch parliamentary elections of 15 May 2002", *West European Politics* 26:41-66.
- van Holsteyn, J., Irwin, G.A. och den Ridder, J.M. 2003. "In the eye of the beholder: The perception of the List Pim Fortuyn and the parliamentary election of May 2002", *Acta Politica* 38:69-88.
- van Holsteyn, J. och Mulder, C. red. 1998. *Extreem-rechts in Nederland*. Den Haag: Sdu.
- Vaughan, M. 1995. "The extreme right in France: 'Lepeunisme' or the politics of fear?", i Chelès, L., Ferguson, R. och Vaughan, M. red. *The Far Right in Western and Eastern Europe*. New York: Longman.
- Vink, M. och Meijerink, F. 2003. "Asylum applications and recognition. Rates in EU member states 1982-2001: A quantitative analysis", *Journal of Refugee Studies* 16:297-315.
- Visser, J. och Hemerijck, A. 1999. *4 Dutch Miracles: Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Voerman, G. och Lucardie, P. 1992. "The extreme right in the Netherlands: The centrists and their radical rivals", *European Journal of Political Research* 22:35-54.
- Wachnesteier, I. 1988. *Anklamman*. Stockholm: Timbro.
- Wachnesteier, I. 1990. *Eldfångarna*. Stockholm: Sellin & Partner Förlag.
- Wachnesteier, I. 1992. *Krykohlarna*. Stockholm: AB IW Ventures.
- Wandruszka, A. 1984. "Österrikes politische Struktur: Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen", i Benedikt, H. red. *Geschichte der Republik Österreich*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik.
- Weber, M. 1978. *Economy and Society, An Outline of Interpretive Sociology*. Los Angeles: University of California Press.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1993. "Krisopinionen", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Perspektiv på krisen. SOM-undersökningen 1992*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1994. "Vägval", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Vägval. SOM-undersökningen 1993*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weibull, L. och Holmberg, S. 1995. "Det gamla riket", i Holmberg, S. och Weibull, L. red. *Det gamla riket. SOM-undersökningen 1994*. Göteborg: SOM-institutet.
- Weil, P. 1991. *La France et ses étrangers: L'aventure d'une politique de l'immigration, 1938-1991*. Paris: Calmann-Lévy.
- Weinberg, L. 1993. "Introduction", i Merkl, P.H. och Weinberg, L. red. *Encounters with the Contemporary Radical Right*. San Francisco: Westview Press.
- Wesslund, D. 1996. *The Politics of Popular Identity. Underströmling Recent Populist Movements in Sweden and the United States*. Lund: Lund University Press.
- Wiewiórka, M. 1997. *Commenter la France*. Paris: Éditions de l'Aube.

- Wilkinson, P. 1983. *The New Fascists*. London och Sydney: Pan Books.
- Winkler, J.R. och Schumann, S. 1998. "Radical right-wing parties in contemporary Germany", i Betz, H.-G. och Immerfall, S. red. *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. Basingstoke och London: Macmillan Press.
- Wimock, M. 1998. *Nationalism, Anti-Semitism, and Fascism in France*. Stanford: Stanford University Press.
- Worsley, P. 1969. "The concept of populism", i Ionescu, G. och Gellner, E. red. *Populism: Its Meaning and National Characteristics*. London: Weidenfeld and Nicolson.